

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ**

**КРИМІНОЛОГІЧНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ МІСЦЕВИЙ ОСЕРЕДОК
ГО «ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА»**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

матеріали

**ІІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції
16 червня 2017 року**

Кривий Ріг - 2017

УДК 343.34/5(477)

ББК 67.99(2)81я5

А 64

Рекомендовано до друку

Вченою радою Донецького юридичного інституту МВС України
(протокол №1 від 27 вересня 2017 року)

Актуальні проблеми кримінального права та процесу: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 16 червня 2017 року). Ред. кол.: О.О. Волобуєва, О.В. Одерій, Т.О. Лоскутов, А.С. Політова. – Кривий Ріг: Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2017. – 287 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Волобуєва О.О. – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук, доцент;

Одерій О.В. – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецького юридичного інституту МВС України, доктор юридичних наук, доцент;

Лоскутов Т.О. – професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецького юридичного інституту МВС України, доктор юридичних наук, доцент;

Політова А.С. – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз Донецького юридичного інституту МВС України, кандидат юридичних наук.

У збірнику представлено тези доповідей, які були оприлюднені під час роботи III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми кримінального права та процесу», що відбулась у Донецькому юридичному інституті МВС України (м. Кривий Ріг) 16 червня 2017 року.

Збічник розраховано на наукових та науково-педагогічних працівників навчальних закладів і наукових установ, студентів, курсантів, аспірантів та докторантів юридичного напрямку, практичних працівників і широкий читацький зал.

Редакційна колегія не завжди поділяє думку учасників конференції.

У збірнику максимально точно збережена орфографія, пунктуація та стилістика, які були запропоновані учасниками конференції.

Повну відповідальність за достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники, рецензенти та структурні підрозділи вищих навчальних закладів і наукових установ, які рекомендували ці матеріали до друку.

© Донецький юридичний інститут
МВС України, 2017

ЗМІСТ

ДОПОВІДІ НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ.....	10
Бесчастний Віктор Миколайович КРИМІНАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІІ.....	10
Хряпінський Петро Васильович ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ, ПЕРЕДБАЧЕНЕ Ч. 5 СТ. 110-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	12
Волобуєв Анатолій Федотович ОСОБЛИВОСТІ ВІДКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ ..	17
Лоскутов Тимур Олександрович ЩОДО УЗГОДЖЕНОСТІ ПРЕДМЕТУ РЕГУЛЮВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ З ПРЕДМЕТОМ РЕГУЛЮВАННЯ КПК УКРАЇНИ У ЧАСТИНІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПОЧАТКОВЕ ЕФЕКТИВНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ.....	19
Халимон Сергій Іванович ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ОСІБ, ЯКІ НАДАЮТЬ ДОПОМОГУ НА КОНФІДЕНЦІЙНІЙ ОСНОВІ.....	21
Лоскутова Марина Сергіївна КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ СУДУ, ВСТАНОВЛЕНОГО ЗАКОНОМ.....	24
Пономарьова Тетяна Ігорівна ДО ПИТАННЯ ЩОДО УТОЧНЕННЯ СТАТУСУ ВИХОВАТЕЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	26
Данилевська Юлія Олександрівна КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ФАЛЬСИФІКАЦІЮ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ.....	30
Южека Роман Сергійович ПЕРЕДУМОВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПОСЯГАНЬ НА ЖУРНАЛІСТІВ У ЗВ'ЯЗКУ З ЇХ ПРОФЕСІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ	32
Бабенко Ольга Георгіївна ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОВОГО.....	36
СЕКЦІЯ №1. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА.....	38
Тихий Володимир Павлович ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ	38
Грищук Віктор Климович ОКРЕМІ АСПЕКТИ КОНЦЕПЦІЇ ПОЗИТИВНОЇ (ПЕРСПЕКТИВНОЇ) КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ.....	40
Дудоров Олександр Олексійович СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 198 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ.....	46

Письменський Євген Олександрович ЧИ ПОТРЕБУВАЛА ЗМІН СТАТТЯ 364 КК УКРАЇНИ?	51
Каменський Дмитро Васильович ПРО ТЛУМАЧЕННЯ ОЗНАКИ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА АМЕРИКАНСЬКІЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ НАУЦІ	56
Вознюк Андрій Андрійович ВИДИ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	60
Гребенюк Віталій Миколайович ПІДРИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ НА ШКОДУ НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ЗАКРІПЛЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ	64
Орловська Наталя Анатоліївна АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРИМУСОВОГО ЛІКУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ	66
Поточняк Марина Ігорівна, Бараненко Роман Васильович ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ»	71
Джужа Анастасія Олександрівна ВІКТИМОЛОГІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ	74
Данилевський Андрій Олександрович ОКРЕМІ ДІЇ СПІВУЧАСНИКІВ ЯК САМОСТІЙНИЙ ЗЛОЧИН У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ....	77
Бабаніна Вікторія Вікторівна ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ КРИТЕРІЇВ РОЗВИТКУ ПЕРІОДИЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ	80
Дорохіна Юлія Анатоліївна ЩОДО АНАЛІЗУ ОКРЕМОЇ КВАЛІФІКУЮЧОЇ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ: ПРОНИКНЕННЯ	83
Жерж Наталія Анатоліївна, Кучик Діана Ігорівна ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ НЕОСУДНОСТІ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	86
Буга Ганна Сергіївна, Буга Володимир Васильович ЗАСТОСУВАННЯ КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ	89
Жерж Наталія Анатоліївна, Скакальська Анастасія Ярославівна СВІТОВИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ	91
Андрушко Андрій Васильович КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКА: ДОСВІД РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ	94
Лисько Тетяна Давидівна СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ	98
Політова Анна Сергіївна КРИМІНОЛОГІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ.....	102
Жерж Наталія Анатоліївна, Романюк Юлія Петрівна ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ	107

Акімов Михайло Олександрович ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 161 КК УКРАЇНИ, ТА ШЛЯХИ ЇХ УСУНЕННЯ.....	109
Столяр Таїсія Володимирівна ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ОСОБИ, ЯКА ДІЯЛА В СТАНІ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ	112
Женунтій Володимир Іванович, Тичина Олена Михайлівна БЕЗПОРАДНИЙ СТАН ПОТЕРПІЛОЇ ОСОБИ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ	116
Ландіна Анна Валентинівна ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	121
Бурак Марія Василівна НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ	124
Борець Тетяна Олександрівна ДО ПИТАННЯ ПРОНИКНЕННЯ СУБ'ЄКТАМИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ БОРОТЬБУ З ТЕРОРИЗМОМ, НА ЗАХОПЛЕНИЙ ТЕРОРИСТАМИ ОБ'ЄКТ	127
Андрієвська Людмила Олексіївна ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА СТ. 286 КК УКРАЇНИ.....	129
Крайник Григорій Сергійович, Дунаєва Тетяна Євгенівна ТЯЖКІ НАСЛІДКИ ТА ІСТОТНА ШКОДА ЯК ОЗНАКИ ОКРЕМИХ ЗЛОЧИНІВ У РОЗДІЛІ XVII ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	132
Федорчук Андрій Богданович АДМІНІСТРАТИВНИЙ КОНТРОЛЬ В ДІЯЛЬНОСТІ СУДІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД.....	135
Смолій Ігор Володимирович ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА.....	137
Коваленко Анастасія Анатоліївна ПОМІЧНИК СЛІДЧОГО ЯК СУБ'ЄКТ РОЗГОЛОШЕННЯ ДАНИХ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АБО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	145
Русанова Людмила Василівна ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ: ЗА І ПРОТИ	148
Кочуріна Дарина Володимирівна ТЕНДЕНЦІЇ КАРАНОСТІ НЕОБЕРЕЖНИХ ЗЛОЧИНІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ.....	152
Безногих Володимир Сергійович КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА «ВІДМИВАННЯ» КОШТІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЯПОНІЇ.....	155
Вавриш Андрій Валентинович КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА	157

Конончук Артур Олегович КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА НЕ ПЕРЕДБАЧЕНОГО ЗАКОНОМ ВОСНІЗОВАНОГО АБО ЗБРОЙНОГО ФОРМУВАННЯ	159
Ігнатюк Олег Володимирович ЗАСОБИ КОНТРОЛЮ ЗА СУДДІВСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ І ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ	161
Бурбела Юрій Сергійович ВИДИ ДОБРОВІЛЬНОГО ВІДШКОДУВАННЯ ЗАВДАНОГО ЗБИТКУ АБО УСУНЕННЯ ЗАПОДІЯНОЇ ШКОДИ	163
Фадєєв Денис Олегович ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ: ОБҐРУНТОВАНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ	165
Душкевич Євген Володимирович СПІРНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНІВ В СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ	168
Гергелюк Владислав Олександрович СУЧАСНИЙ СТАН СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ – НЕДОЛІКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ.....	172
Скабала В.П. ПРЕДМЕТ ПОСІВУ АБО ВИРОЩУВАННЯ СНОТВОРНОГО МАКУ ЧИ КОНОПЕЛЬ.....	173
Яковлева Тетяна Костянтинівна ВІКТОМОЛОГІЧНА ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ, ВЧИНЕНИХ СТОСОВНО НЕПОВНОЛІТНІХ	175
Зайцев Олександр Сергійович ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ: СПІРНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ	178
Ковалькова Тетяна Сергіївна КАТЕГОРІЯ «КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ»: СПІВВІДНОШЕННЯ З ІНШИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ	183
Бабак Максим Андрійович КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ ПРОПАГАНДИ ТОТАЛІТАРИЗМУ В КРАЇНАХ КОЛИШНЬОГО СОЦІАЛІСТИЧНОГО ТАБОРУ ТА РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ.....	185
Пасков Олександр Олександрович ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ УМИСНОГО ВБИВСТВА ПРИ ОБТЯЖУЮЧИХ ОБСТАВИНАХ ПРИ КОНКУРЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ	189
Яковенко Сергій Петрович ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ.....	192
Підболячний Максим Валерійович ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	195

СЕКЦІЯ №2. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ..... 198

- Шапарь Артем Олександрович ВЗАЄМОДІЯ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЗІ СЛІДЧИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 198
- Пилипенко Дмитро Олексійович ОКРЕМІ АСПЕКТИ СУТНІСНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІМУНІТЕТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 201
- Лобойко Леонід Миколайович НАУКОВЕ СУПРОВОДЖЕННЯ ЗАКОНОПРОЕКТНОЇ РОБОТИ – ГАРАНТІЯ ЯКОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ 204
- Ситник Олександр Миколайович ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО ПРОЦЕСУ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ..... 207
- Заєць Олександр Михайлович ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ПОБУДОВИ СХЕМИ ПОДІЙ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 212
- Ісмайлов Карен Юрійович МЕТОД «SWOT-АНАЛІЗ» ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА АЛГОРИТМ ПРОВЕДЕННЯ 216
- Волобуєва Олена Олексіївна ПРОЦЕСУАЛЬНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ..... 219
- Калініна Ірина Валеріївна, Волошина Тетяна Вікторівна СУЧАСНИЙ СТАН ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ..... 221
- Лук'янчиков Євген Дмитрович ПЕРЕВІРКА ІНФОРМАЦІЇ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ..... 224
- Заика Юрій Олександрович ПЕРСПЕКТИВИ ІСПОЛЬЗУВАННЯ ГІПНОЗА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕСЕ 228
- Сервецький Іван Васильович ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПІДСЛІДНОСТІ 230
- Федченко Володимир Михайлович ОСКАРЖЕННЯ РІШЕННЯ СЛІДЧОГО, ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ 232
- Касапоглу Світлана Олександрівна ПРЕЗУМПЦІЯ ОДНОМАНІТНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ... 235

Мудрецька Ганна Володимирівна ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ	237
Чумак Ксенія Олександрівна РОЛЬ ПРОКУРОРА В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД.....	239
Брисковська Оксана Миколаївна ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ СВІДКІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО БЕЗВІСТИ ЗНИКЛИХ ГРОМАДЯН.....	242
Ботнаренко Ірина Анатоліївна МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З СЕКСУАЛЬНОЮ ЕКСПЛУАТАЦІЄЮ	245
Шульга Андрій Олександрович МОРАЛЬНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В ЖИТЛІ АБО ІНШОМУ ВОЛОДІННІ ОСОБИ.....	248
Александренко Олена Віталіївна АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ СЕРІЙНИХ ВБИВСТВ	249
Павлова Наталія Валеріївна ЗАТРИМАННЯ: ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ «БЕЗПОСЕРЕДНЬО ПІСЛЯ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ» ТА «УПОВНОВАЖЕНА СЛУЖБОВА ОСОБА»	252
Лісніченко Дмитро Вікторович ДОБРОВІЛЬНА ВИДАЧА РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ.....	255
Грига Марія Григорівна ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ ПІД ЧАС ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОЖЕЖ	257
Герцик Ростислав Валерійович ТАКТИКА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ПРО КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	259
Ананьєв Євген Анатолійович МІСЦЕ ЗАХОДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ «ТИМЧАСОВЕ ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА» СЕРЕД ІНШИХ ПРАВОВИХ ЯВИЩ, ПОНЯТЬ І КАТЕГОРІЙ. 261	
Волобоев Артур Олегович ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ТА БОЙОВИХ ПРИПАСІВ ДО НЕЇ: ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ.....	264
Солоньова Олександрія Олександрівна ОТРИМАННЯ ПОКАЗАНЬ ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ	268
Обозна Оксана Олександрівна КЛАСИФІКАЦІЯ ІМУНІТЕТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	271
Бежанова Анна Володимирівна ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У ХОДІ ЗАСТОСУВАННЯ РЕЖИМУ ВІДЕО КОНФЕРЕНЦІЇ	274

Запотоцький Андрій Петрович ДОКУМЕНТИ, ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ ПРЕДМЕТОМ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА	277
Дячок Олексій Миколайович ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	281
Попович Андрій Антонович ОBOB'ЯЗОК ДОКАЗУВАННЯ ТА ЙОГО СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ «ТЯГАРЕМ» ДОКАЗУВАННЯ.....	283

ДОПОВІДІ НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

КРИМІНАЛЬНЕ ТА КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Бесчастний Віктор Миколайович

ректор Донецького юридичного інституту МВС України, доктор наук з державного управління, професор, заслужений юрист України

Відповідно до положень Концепції реформування кримінальної юстиції України докорінні зміни в соціально-політичних та інших умовах життя суспільства і держави створили передумови для реформування в Україні системи кримінальної юстиції у напрямі дальшої демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством [1]. Для досягнення зазначених цілей було здійснено комплекс заходів, серед яких доцільно виокремити прийняття Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та Закону України «Про безоплатну правову допомогу», реформування системи правоохоронних органів тощо.

Разом з тим, аналіз чинного законодавства, практики його застосування та наукової літератури свідчить про те, що певні завдання, обумовлені прийняттям Концепції реформування кримінальної юстиції, залишаються невирішеними.

По-перше, залишається невирішеним питання про запровадження інституту кримінального проступку. Не дивлячись на те, що КПК України вживає поняття «кримінальний проступок» і «злочин» як різновиди кримінального правопорушення, закон України про кримінальні проступки, який поряд з Кримінальним кодексом України (далі – КК України) називається різновидом закону про кримінальну відповідальність, так і не було прийнято. Як відзначає Г.В. Федотова, у період з 2012 по 2015 рік Верховною Радою України розглядалося 7 законопроектів, у яких пропонувались різні варіанти введення інституту кримінального проступку у кримінальне законодавство України, проте всі вони потребують доопрацювання [2, с. 134-135]. Таким чином, норми кримінального процесуального законодавства, які регулюють таку форму досудового розслідування, як дізнання, залишаються «мертвими». В той же час запровадження кримінальних проступків може суттєво зменшити навантаження на слідчі та судові органи, сприяти більш ефективному захисту прав і свобод людини та громадянина. Тому не дивно, що за результатами опитування учасників кримінального провадження найбільш необхідними законодавчими змінами у сфері кримінальної юстиції називається прийняття закону України про кримінальні проступки [3, с. 103].

По-друге, такий напрямок реформування кримінальної юстиції, як гуманізація, обумовлює широке застосування, крім покарання, інших заходів кримінально-правового характеру. Як наслідок, у кримінальне законодавство України було доповнено положеннями, які регламентують застосування спеціальної конфіскації та заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Разом з тим, процес становлення цих інститутів у кримінальному праві України все ще триває, підтвердженням цієї тези може виступати той факт, що за 4 роки існування статті 96-1 КК України, до неї 6 разів вносились зміни та доповнення. Серед перспектив розвитку заходів кримінально-правового характеру можна виділити наступні:

1. Розширення сфери дії окремих заходів. Так, окремі дослідники справедливо зазначають, що заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб можуть застосовуватись за значно ширший перелік злочинів (наприклад, злочини у сфері господарської діяльності, довкілля тощо) [4, с. 257].

2. Узгодження положень кримінального та кримінального процесуального законодавства, які регламентують застосування заходів кримінально-правового характеру [5; 6], їх подальше вдосконалення.

3. Впровадження нових видів заходів кримінально-правового характеру. Так, І.А. Лозинська зазначає, що з урахуванням досвіду різних країн світу кримінальне законодавство України може бути доповнено новими заходами кримінально-правового характеру (наприклад, заборона перебувати у певній місцевості, обов'язок пройти лікування, превентивний нагляд, вислання тощо) [7, с. 193].

По-третє, необхідність забезпечення принципу змагальності та рівності сторін під час кримінального провадження обумовлює необхідність законодавчих змін, спрямованих на розширення прав сторони захисту, зокрема щодо збирання доказів та доступу інформації про кримінальні провадження (бази даних Єдиного державного реєстру досудових розслідувань). На необхідність такого кроку вказують і деякі опитані учасники кримінального провадження [3, с. 104].

У цій роботі ми підняли лише частину питань, які постають в процесі реформування кримінальної юстиції України у кримінальному та кримінальному процесуальному праві України. Насправді їх набагато більше, ми намагались виділити найбільш важливі на нашу думку напрямки розвитку кримінального та кримінального процесуального права. Сподіваємось, що зазначені орієнтири стануть поштовхом для подальших досліджень у цій сфері.

Список використаної літератури:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: Указ Президента України від 08.04.2008 № 311/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 27. – С. 20.

2. Федотова Г. В. Теоретичні та прикладні засади упровадження інституту кримінального проступку в кримінальне право України : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Федотова Ганна Валеріївна. – К., 2017. – 457 с.

3. Реформування кримінальної юстиції в Україні: погляди учасників кримінального процесу : результати всеукраїнського опитування адвокатів, суддів, слідчих та прокурорів. – К., 2015. – 108 с.

4. Пасека О. Ф. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: окремі проблемні питання / О. Ф. Пасека // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2014. – Вип. 4. – С. 253-263.

5. Данилевський А. О. Спеціальна конфіскація на стадії досудового розслідування / А. О. Данилевський // Актуальні питання досудового розслідування : Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Кривий Ріг, 21 жовтня 2016 року). – Кривий Ріг : Поліграфічна компанія «Геліос-Принт», 2017. – С. 77-81.

6. Задоя К. П. Вирішення питання про долю речових доказів та документів за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року як правовий захід, відмінний від спеціальної конфіскації / К. П. Задоя // Право і громадянське суспільство. – 2013. – № 4. – С. 101-105.

7. Лозінська І. А. До питання про поняття і зміст заходів кримінально-правового характеру / І. А. Лозинська // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2014. – № 8. – С. 185-194.

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ, ПЕРЕДБАЧЕНЕ Ч. 5 СТ. 110-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Хряпінський Петро Васильович

професор кафедри кримінального права та кримінології

Юридичного факультету Державного вищого навчального закладу

«Національний гірничий університет»

доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України

Звільнення від кримінальної відповідальності у разі «фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України», передбачено у ч. 5 ст. 110-2 Кримінального кодексу України (далі – КК), а саме: «Особа, крім керівника організованої групи, звільняється від кримінальної відповідальності за дії, передбачені цією статтею, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно заявила про те, що сталося, органу, службова особа якого наділена законом правом повідомляти про підозру, про відповідну незаконну

діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину».

Звільнення від кримінальної відповідальності у разі фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, має за мету, по-перше, запобігання шкоди суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці держави; по-друге, припинення фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, як на ранішній стадії його розвитку; втретє, самовикриття винної особи та викриття всіх інших осіб, що разом у співучасті вчиняли цей злочин, до того як про вчинення цього злочину стає відомо органу, службова особа якого наділена законом правом повідомляти про підозру за злочини проти основ національної безпеки України [1, с. 59-60]. Особливістю цього виду звільнення від кримінальної відповідальності є виключно висока ступінь суспільної небезпеки злочинів, передбачених чч. 2 -4 ст. 110-2 КК. Всі вони відносяться до тяжких або особливо тяжких злочинів, згідно ч. 4 та ч. 5 ст. 12 КК, й тільки злочин, передбачений ч. 1 ст. 110-2 КК, є злочином середньої тяжкості (ч. 3 ст. 12 КК).

Кримінальні провадження за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, почали реєструватись лише з другого півріччя 2014 року. Однак, уже за цей період зареєстровано 7 таких правопорушень, тоді як за весь 2015 рік – 8. При цьому у 2013 році з 8 зареєстрованих кримінальних проваджень 2 закрито з реабілітуючих підстав (п.п. 1, 2, 4, 6 ч. 1 ст. 284 КПК) та не виявлено жодної особи, щодо якої провадження направлено до суду або закрито з nereабілітуючих підстав (п.п. 5, 7 ч. 1 ст. 284 КПК). За фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України, з часу введення в дію цієї кримінально-правової норми до кінця 2015 року призначено покарання лише 1 особі [2].

Передумови звільнення у разі фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України сформовані таким чином, щоб охопити вчинення основного, кваліфікованого та особливо кваліфікованого складів досліджуваного злочину: 1) фінансування дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч. 1 ст. 110-2 КК); 2) фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ч. 2 ст. 110-2 КК); 3) дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або з корисливих мотивів, або за

попередньою змовою групою осіб, або у великому розмірі, або якщо вони призвели до заподіяння значної майнової шкоди (ч. 3 ст. 110-2 КК); 4) дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою чи в особливо великому розмірі, або якщо вони призвели до інших тяжких наслідків (ч. 4 ст. 110-2 КК).

Фінансування дій, що формують об'єктивну сторону злочину, передбаченого ч. 1-4 ст. 110-2 КК, вочевидь є спеціально узгодженою (врахованою) законодавцем формою співучасті у вчиненні умисного злочину, передбаченого у ч. 3 та ч. 5 ст. 27 КК, а саме а) у *формі організатора* злочину, як особи яка організувала вчинення злочину (злочинів) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка утворила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або *особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації*; б) у *формі пособника* як особи, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню злочину іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати злочинця, знаряддя чи засоби вчинення злочину, *сліді злочину чи предмети, здобуті злочинним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або іншим чином сприяти приховуванню злочину.*

Натомість законодавець обмежує коло осіб, що може бути звільнено від кримінальної відповідальності за дії, передбачені цією статтею, керівником організованої групи. На наш погляд, запроваджене обмеження не буде сприяти ефективному запобіганню фінансуванню дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України. При цьому треба звернути увагу, що жоден із існуючих різновидів звільнення від кримінальної відповідальності у злочинах проти основ національної безпеки України немає обмежень щодо суб'єкта за видами співучасників. У науці висловлюються різні погляди на можливість звільнення від відповідальності організаторів і керівників злочинних груп і організацій. Так, А. Вознюк, робить висновок про доцільність виключення з умов спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих груп та злочинних організацій, передбачених ч. 2 ст. 255, ч. 2 ст. 258-3, ч. 6 ст. 260 КК, на звільнення організаторів і керівників [3, с. 152]. Навпроти, Ю. Луценко наполягає, що звільнення у разі фінансування дій, передбачених у ст. 110-2 КК, не повинно застосовуватися до керівника організованої групи [4, с. 103]. Раніше нами висловлювалася думка, що звільнення організатора і керівника злочинної групи чи організації має обумовлюватися невчиненням нею тяжких або особливо тяжких злочинів. Позитивна посткримінальна поведінка організатора і керівника у вигляді припинення злочинної діяльності, добровільної заяви про її існування у поєднанні з невчиненням організованою чи керованою ними злочинною групою тяжких або особливо тяжких злочинів, сприяння розкриттю, розслідуванню кримінального провадження, а саме головне, відвернено заподіяння шкоди суверенітету,

територіальній цілісності та недоторканності, може стати достатньою підставою для звільнення їх від кримінальної відповідальності [5, с. 550-551].

Підставою звільнення від кримінальної відповідальності передбачено дві альтернативні позитивні посткримінальні дії, що включають: 1) добровільну заяву про те, що сталося, органу, службова особа якого наділена законом правом повідомляти про підозру, про відповідну незаконну діяльність; або 2) інше сприяння припиненню або запобіганню злочину, який особа фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину. Буквальне тлумачення ч. 5 ст. 110-2 КК призводить до висновку, що вказані підстави є самостійними й можуть не залежати одна від одної. На це вказує розподільчий сполучник «або». Тобто, «інше сприяння припиненню або запобіганню злочину, який особа фінансувала або вчиненню якого сприяла» формує другу самостійну підставу звільнення від кримінальної відповідальності.

Добровільна заява про те, що сталося, має бути зроблена насамперед органу, службова особа якого наділена законом правом повідомляти про підозру, а також *своєчасно*, тобто «до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину». Йдеться про самовикриття у фінансуванні дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України. Повідомлення про підозру здійснюється в порядку, передбаченому ст. 278 КПК, у випадках: 1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення; 2) обрання до особи одного з запобіжних заходів; 3) наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення (ст. 276 КПК). Аналіз підстав повідомлення особі про підозру, зазначає О.В. Капліна, надає можливість поділити їх залежно від кількості доказів, які обґрунтовують підозру на два види. До першого виду належать випадки, коли слідчому та/або прокурору вже достовірно відомо про факт учинення кримінального правопорушення певною особою: зібрані достатні докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення та/або щодо особи необхідно обрати один з запобіжних заходів (п. 2, 3 ч. 1 ст. 276 КПК). До другого виду належать випадки, коли доказів ще замало, знання слідчого чи прокурора на цьому етапі ще є невизначеними, неповними, уривчастими, а висновок про вчинення кримінального правопорушення певною особою можна зробити лише на підставі того, що вона затримана на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення (п. 1 ч. 1 ст. 276 КПК) [6, с. 239-240].

Сприяння припиненню або запобіганню злочину в більшості випадків розглядається як добровільна допомога особи у будь-який спосіб органу, службова особа якого наділена законом правом повідомляти про підозру, щодо припинення або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла. Ю.В. Баулін визначає сприяння припиненню злочину як надання особою відомостей на підставі яких правоохоронний орган має реальну можливість нейтралізувати існуючу злочину групу чи

організацію, які в даний час не здійснюють злочинної діяльності або припинити їх злочинну діяльність на стадії готування до злочину або замаху на злочин, або навіть припинити таку діяльність після вчинення злочину [7, с. 247-248].

Звільнення від кримінальної відповідальності, передбачене ч. 5 ст. 110-2 КК, є безумовним, остаточним. Тобто, особа, щодо якої воно відбулося, вважається такою, що раніше злочинів не вчиняла, а чинне законодавство немає формальних перешкод для повторного звільнення її від кримінальної відповідальності на тих самих передумовах і підставах.

Список використаної літератури:

1. Хряпінський П.В. Спеціальне звільнення від відповідальності у кримінальному праві та законодавстві України : навчальний посібник / П.В. Хряпінський. – Запоріжжя: ЗНУ - Альянс, 2010. – 270 с.

2. Генеральна прокуратура України. Офіційний сайт : статистична інформація за 2014-2016 рр. [електронний ресурс] : Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/statinfo.html>

3. Вознюк А.А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань : монографія / А.А. Вознюк. – Київ : Націон. акад. внутр. справ. - 2015. - 236 с.

4. Луценко Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності у разі фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України / Ю.В. Луценко // Європейські перспективи. – 2016. - № 1. – С. 100-103.

5. Хряпінський П.В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України : монографія / П.В. Хряпінський. – Харків: Харків юридичний, 2009. – 840 с.

6. Капліна О.В. Підозра у кримінальному провадженні : поняття, ознаки, сутність / О.В. Капліна // Юридичний часопис НАВС. – 2013. - № 1. – С. 238-242

7. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю.В. Баулін. – Київ: Атіка, 2004. – 296 с.

ОСОБЛИВОСТІ ВІДКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ЩОДО ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Волобуєв Анатолій Федотович

професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз
факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України
Донецького юридичного інституту МВС України
доктор юридичних наук, професор

У виявленні і розслідуванні економічних злочинів, зокрема в аспекті відкриття кримінальних проваджень і початкового етапу розслідування, є суттєві особливості у порівнянні з загально кримінальними деліктами. Це обумовлено певними специфічними елементами у механізмі їх вчинення, що потребує певного аналізу самого поняття економічних злочинів.

Поняття «економічні злочини» увійшло в широкий науковий обіг і використовується в дослідженнях з кримінального права, кримінології, криміналістики. Але при цьому в нього нерідко вкладається різний зміст, що обумовлено предметною сферою тієї чи іншої юридичної науки. У зв'язку з цим потрібно відзначити, що вирішувати завдання виявлення і розслідування економічних злочинів (криміналістичні завдання) з використанням визначень їх поняття, «взятих» з кримінального права і кримінології, не вдається.

В криміналістичному аспекті під економічними злочинами розуміють корисливі діяння, що вчиняються особами, які виконують певні функції у сфері виробництва і послуг, а також особами, пов'язаними з регулюванням цієї діяльності та здійснення контролю [1, с. 15]. Таким чином йдеться про «білокомірцеві» злочини - корисливі злочини, що вчиняються у сфері підприємницької діяльності та регулювання цієї діяльності з боку держави.

Аналіз слідчо-судової практики і криміналістичної літератури дозволяє виділити наступні особливості механізму економічних злочинів, які обумовлюють специфіку їх виявлення, відкриття кримінальних проваджень і початкового етапу розслідування:

1) суб'єктами вчинення злочинів, з одного боку, є суб'єкти підприємницької діяльності та їх наймані керівники, а з іншого - державні службові особи, які уповноважені здійснювати регулюючі та контрольні функції щодо підприємництва;

2) вказаними суб'єктами з метою незаконного збагачення вчиняються комплекси злочинів, куди можуть входити в різному поєднанні злочини проти власності (статті 190, 191 КК України), господарські злочини (статті 205, 209, 212, 222 КК України та ін.), службові злочини (статті 364-368 КК України та ін.) тощо;

3) комплекси злочинів вчиняються організованими групами осіб з розподіленням функцій між ними, що надає можливість організаторам уникати персональної відповідальності, перекладаючи її на найманих «керівників» підприємств;

4) при вчиненні злочинів використовуються підприємства з їх банківськими рахунками і відповідні розрахункові операції для передачі (розподілення) незаконно отриманих коштів;

5) незаконні операції з коштами і майном маскуються під легальні господарські операції шляхом укладання фіктивних цивільно-правових угод (договорів).

Таким чином економічні злочини в певному поєднанні набувають характеру злочинних технологій («схем») збагачення, які зорієнтовані на тривалий час функціонування і маскуються під зовні легальну господарську діяльність під прикриттям фіктивних документів. Відтак, традиційний засіб виявлення злочинів у сфері господарювання, яким виступала документальна ревізія (перевірка) фінансово-господарської діяльності підприємства і матеріали якої слугували підставою для відкриття кримінального провадження (кримінальної справи), як правило, не спрацьовує – виявлені ознаки злочинної діяльності мають вигляд окремих порушень господарського законодавства або певних економічних негараздів на тому чи іншому підприємстві. Недоліки документальної ревізії, як засобу виявлення ознак економічних злочинів і отримання підстав для відкриття кримінального провадження, пов'язані з такою її властивістю, як тривалий час проведення і, як наслідок, втратою фактору раптовості. Це надає можливості злочинцям ще до відкриття кримінального провадження вживати заходи щодо знищення слідів злочинної діяльності і здійснення активної протидії зусиллям правоохоронних органів.

З появою інституту негласних слідчо-розшукових дій (НСРД) правоохоронні органи отримали ефективний засіб отримання доказів без розголошення факту відкриття кримінального провадження, що є надзвичайно важливим у забезпеченні його судової перспективи. Слідчо-судова практика показує, що кримінальні провадження щодо економічних злочинів (у т. ч. корупційного характеру) відкриваються на підставі повідомлення оперативного підрозділу про виявлені ознаки злочину. В законі України «про оперативно-розшукову діяльність» зазначається, що оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, у разі виявлення ознак злочину зобов'язаний невідкладно направляти зібрані матеріали для початку та здійснення досудового розслідування. У разі, якщо оперативно-розшукові заходи ще тривають і їх припинення може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, повинен повідомити відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак злочину, закінчити проведення оперативно-розшукового заходу і тільки після цього направити зібрані матеріали до відповідного органу досудового розслідування (ч.2 ст. 7) [2].

Таким чином відкриття кримінального провадження щодо економічного злочину може відбуватися без проведення документальної ревізії, що надає можливість органу досудового розслідування ефективно використовувати фактор раптовості у збиранні доказів. Йдеться про проведення після

відкриття кримінального провадження НСРД (аудіо-, відеоконтроль особи - ст. 260 КПК, арешт, огляд і виїмка кореспонденції - ст. 261-262 КПК, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та електронних інформаційних систем - ст. 263-264 КПК, спостереження за особою, річчю або місцем - ст. 269 КПК, аудіо-, відеоконтроль місця - ст. 270 КПК та ін.), які надають можливість зібрати докази злочинної діяльності певних осіб і таким чином створюють достатні підстави для затримання підозрюваного, повідомлення про підозру, обрання запобіжного заходу та проведення інших гласних процесуальних дій, що забезпечують судову перспективу справи.

Підсумовуючи викладене, потрібно відзначити, що основним функціональним призначенням НСРД в оновленій системі кримінального процесу України є отримання доказів злочинної діяльності з використанням негласних сил і засобів оперативно-розшукової діяльності. Зокрема, це досягається використанням фактору раптовості у відкритті кримінальних проваджень щодо економічних злочинів і на початкового етапі їх розслідування. Тим самим для правоохоронних органів створюються сприятливі умови для викриття організованої і ретельно прихованої злочинної діяльності і забезпечення судової перспективи кримінальних проваджень даної категорії.

Список використаної літератури:

1. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ. - Харьков: Консум, 1999. – 480 с.
2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 (із наступними змінами). Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>

ЩОДО УЗГОДЖЕНОСТІ ПРЕДМЕТУ РЕГУЛЮВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ З ПРЕДМЕТОМ РЕГУЛЮВАННЯ КПК УКРАЇНИ У ЧАСТИНІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПОЧАТКОВЕ ЕФЕКТИВНЕ РОЗСЛІДУВАННЯ

Лоскутов Тимур Олександрович

професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз
факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України
Донецького юридичного інституту МВС України
доктор юридичних наук, доцент

Прагнення до подальшої євроінтеграції української держави обумовило приведення її національного законодавства у відповідність до європейських стандартів забезпечення прав людини. Щодо такої галузі законодавства, як кримінальне процесуальне право, Україна вже зробила значний крок у напрямі імплементації європейських стандартів шляхом прийняття нового

КПК України (далі – КПК) та підзаконних нормативно-правових актів. Багато процедурних кримінальних процесуальних норм виписані з урахуванням положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) та рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Разом з тим предмет регулювання чинного КПК не повністю відповідає предмету регулювання ЄКПЛ у частині забезпечення окремих прав людини.

Предмет регулювання європейських стандартів не узгоджується з предметом регулювання КПК у частині забезпечення права на початкове ефективне розслідування обставин кримінального правопорушення.

Нормативні положення ст. 214 КПК, що регулюють початок досудового розслідування, дозволяють слідчому, прокурору упродовж 24 годин не вносити до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) відомості про кримінальне правопорушення, що отримані із заяви, повідомлення або з іншого джерела.

Якщо протягом вказаного часу отримані відомості про кримінальне правопорушення не вносяться до ЄРДР, органам досудового розслідування забороняється здійснювати будь-які слідчі (розшукові) дії. Винятком є огляд місця подія, що може проводитися лише у невідкладних випадках, які у кримінальному процесуальному законі не виписані.

Зміст предмету регулювання ст. 214 КПК не відповідає змісту предмету регулювання європейських стандартів у частині ефективного офіційного розслідування після отримання відомостей про вчинене кримінальне правопорушення.

Так, у рішенні у справі «Яременко проти України» (2008 р.) ЄСПЛ наголосив, що необхідність проведення ефективного офіційного розслідування факту поганого (нелюдського чи такого, що принижує гідність) поводження впливає із загального обов'язку за ст. 1 ЄКПЛ забезпечити кожному в межах юрисдикції відповідної Сторони права та свободи, передбачені у цій Конвенції. Таке розслідування має здійснюватися зі зразковою ретельністю та швидкістю (незважаючи на те, що ЄКПЛ передбачає проведення ефективного (ретельного та швидкого) офіційного розслідування лише щодо порушень матеріальних конвенційних норм, розслідування порушень норм Кримінального кодексу України, безперечно, має відповідати зазначеним вимогам ефективності).

У рішенні у справі «Муравська проти України» (2008 р.) ЄСПЛ зазначив, що обов'язок захищати право на життя відповідно до ст. 2 ЄКПЛ, взятий у сукупності з загальним обов'язком держави згідно зі ст. 1 ЄКПЛ «забезпечувати кожному в межах [його] юрисдикції права і свободи, визначені ЄКПЛ», також передбачає певний вид ефективного офіційного розслідування. У цьому контексті передбачається вимога невідкладності і розумної поспішності.

Аналогічної позиції щодо критеріїв обов'язкового ефективного офіційного розслідування ЄСПЛ дотримується у зв'язку з можливим порушенням ст. 3 ЄКПЛ. У рішенні у справі «Яценко проти України» (2012

р.) ЄСПЛ зазначив, що ефективність розслідування передбачає вимогу своєчасності і розумної швидкості. Щодо останньої часто береться до уваги дата початку розслідування та тривалість початкового розслідування.

У разі невнесення до ЄРДР відомостей про кримінальне правопорушення протягом 24 годин про жодну ефективність (ретельність та швидкість) початкового досудового розслідування йтися не може, оскільки органи досудового розслідування обмежені у використанні кримінальних процесуальних засобів доказування. Вони відповідно до норм КПК позбавлені можливості проведення будь-яких слідчих (розшукових) дій, крім огляду місця події. Це унеможливує повноцінне виявлення, збирання та перевірку інформації щодо кримінального правопорушення. Причому такий обмежений режим розслідування може продовжуватися аж до доби.

Таким чином, неузгодженість предмету регулювання європейських стандартів з предметом регулювання КПК України може призводити до порушення конвенційного права людини на початкове ефективне розслідування.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ОСІБ, ЯКІ НАДАЮТЬ ДОПОМОГУ НА КОНФІДЕНЦІЙНІЙ ОСНОВІ

Халимон Сергій Іванович

професор кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права
юридичного факультету Донецького юридичного інституту МВС України
доктор юридичних наук, доцент

Однією із проблем ефективності інституту конфіденційного співробітництва на нашу думку є недостатня урегульованість кримінально-правових підстав звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які надають допомогу оперативним підрозділам. Необхідно зазначити, що правова охорона конфідентів майже у всі часи мала усічений характер, що призводило до порушення соціальних прав та гарантій негласного апарату. Це стосувалося і звільнення від кримінальної відповідальності конфідентів, яке було можливе лише за наявності особистих взаємин і налагодженої взаємодії начальника органу, керівників оперативних підрозділів зі слідчими, представниками прокуратури та суду [3, с. 129].

Про такі проблеми досить красномовно писав О.Г. Філатов. Він указував, що серед частини оперативних працівників існує думка про можливість вчинення агентом злочинів, які не є тяжкими. Вихідним моментом для такого судження є одна із суперечностей агентурної роботи: з одного боку, агенти повинні знаходитися в злочинному середовищі і бути якомога ближче до його найактивніших членів, а з іншого – у жодному разі не брати участь особисто у вчиненні злочинів.

Продовжуючи полеміку з цього приводу, О.Г. Філатов зазначає, що розв'язання цієї суперечності є досить складним, оскільки негласний

співробітник, перебуваючи в злочинному середовищі, часто потрапляє в екстремальні умови, коли він змушений приймати рішення негайно. Помилка в його діях може призвести до дуже негативних наслідків [7, с. 36].

Наведене свідчить, що особи, які надають допомогу оперативним підрозділам на конфіденційній основі, досить часто потрапляють у такі ситуації, коли вимушені обирати або брати участь у вчиненні злочину, або ж бути розшифрованими.

Ця обставина певним чином передбачена в Законі Російської Федерації «Про оперативно-розшукову діяльність» [6]. Так, ч. 4 ст. 18 зазначеного закону передбачає звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка є членом злочинної групи, що вчинила злочинне діяння, що не спричинило тяжких наслідків, і була залучена до співробітництва з оперативним підрозділом, активно сприяла розкриттю злочину. Хоча така конструкція і має певні недоліки у зв'язку з відсутністю чіткого процесуального порядку реалізації вказаної норми.

Досвід зарубіжних країн щодо звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які сприяють правоохоронним органам, не треба недооцінювати. Наприклад, в Угорщині агенти, залучені до негласного співробітництва на основі матеріалів для порушення кримінальної справи, становлять більшу частину агентурної мережі. В американському відомстві по боротьбі з розповсюдженням наркотиків (ДЕА) більше 50 % агентів співпрацюють в обмін на звільнення від кримінального покарання або його пом'якшення [1, с. 92–97].

Чинний Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» не передбачає можливості звільнення особи від кримінальної відповідальності за умов конфіденційного співробітництва. Проте у проекті нового Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», що зареєстрований у Верховній Раді України за №6284 від 04.04.2017, передбачається можливість залучення до співробітництва особи, що вчинила протиправне діяння, яке не спричинило тяжких наслідків, у разі її активного сприяння розкриттю злочину. Така особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності відповідно до положень чинного законодавства України.

На наше переконання така конструкція правової норми не позбавлена недоліків, і видається, що більш вдалим формулюванням було б наступне:

«Особа, що вчинила кримінальне правопорушення, що не спричинило тяжких наслідків, яка залучена до співробітництва з органом, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, активно сприяла розкриттю злочинів, відшкодувала завдані збитки або іншим чином відшкодувала заподіяну шкоду, звільняється від кримінальної відповідальності відповідно до законодавства України».

Також, на нашу думку, необхідно розтлумачити зміст ч. 1 ст. 43 розділу XIII Кримінального кодексу України, у якій указується, що не є злочином вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка відповідно до закону виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи

розкриття їх злочинної діяльності.

Під особою, яка виконує спеціальне завдання, слід розуміти: а) штатного працівника оперативного підрозділу правоохоронних або розвідувальних органів, який проникає до складу організованої групи чи злочинної організації; б) особу, яка на передбаченій законом основі негласно співробітничав з оперативним підрозділом (працівником оперативного підрозділу) правоохоронного органу або з розвідувальним органом і отримала відповідне спеціальне завдання [2, с. 52].

При цьому співробітництво має бути реальним, воно може проявлятися у сприянні особи в розкритті тяжкого злочину, допомозі правоохоронним органам у виявленні всіх обставин, протиправної поведінки членів злочинного угруповання, пошуку доказів їх злочинної діяльності, місць переховування засобів і знарядь вчинення злочину, грошових цінностей, майна та інших матеріальних благ.

Незважаючи на позитивний зміст кримінального законодавства, необхідно зазначити, що така норма поширюється лише на осіб, які брали участь в організованій групі чи злочинній організації, що суттєво обмежує коло осіб, на яких поширюється зазначена правова норма.

Як указують В.Є. Тарасенко та Р.В. Тарасенко, більш логічним і правильним у правовому відношенні було б прийняття норми, що забезпечує відповідний захист агентури, впроваджуваної взагалі в злочинні групи з метою розкриття тяжких чи особливо тяжких злочинів. Зазначена правова гарантія повинна поширюватися на всіх негласних співробітників, незалежно від об'єкта оперативної розробки. У протилежному ж випадку оперативним підрозділам необхідно збирати джерела доказів, що вказують на структурну підпорядкованість об'єкта оперативної розробки організованим злочинним групам [4, с. 105–106].

На жаль, через матеріальний стан правоохоронних органів не завжди є можливість здійснити ці заходи, але слід прагнути і добиватись цього. Негласний працівник буде працювати з повною віддачею лише тоді, коли він вірить, що буде захищений за необхідності [5, с. 180–188].

О.В. Шахматов взагалі пропонує для належного правового захисту конфідентів внести зміни до чинного оперативно-розшукового законодавства, зокрема, правову норму, у якій передбачити, що «будь-яка особа, залучена до конфіденційного співробітництва, звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, вчинене при виконанні відповідно до закону оперативно-розшукових заходів відповідно до доручення оперативного підрозділу, якщо це діяння вчинене з метою припинення, виявлення, розкриття або розслідування злочинів, учинених групою осіб, групою осіб за попередньою змовою або злочинною організацією, а також якщо заподіяна шкода правоохоронюваним інтересам менша, ніж шкода, завдана вказаними злочинами» [8, с. 280].

У цілому погоджуємося з такою пропозицією, хоча й розуміємо, що запровадження такої норми може викликати випадки зловживання з боку оперативних працівників, а також проблеми із зашифруванням конфідентів у

ході судових розглядів, адже в будь-якому випадку рішення про не притягнення до кримінальної відповідальності конфідентів у такому випадку має приймати виключно суд.

Список використаної літератури:

1. Брусницин, Л. В. О порядке применения мер безопасности к лицам, содействующим уголовному правосудию / Л. В. Брусницин // Государство и право. – 1997. – № 2. – С. 92–97.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. – К. : А.С.К., 2002. – 934 с.
3. Павличенко, Н. В. К вопросу о понятии и сущности правовой охраны конфиденциального сотрудничества / Н. В. Павличенко // Современное право. – М. : Новый Индекс, 2009. – № 12. – С. 127–131.
4. Тарасенко, В. Є. Інститут конфіденційного співробітництва в оперативно-розшуковому праві : [моногр.] / В. Є. Тарасенко, Р. В. Тарасенко. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2009. – 176 с.
5. Усенко, В. Ф. Використання конфіденційної допомоги громадян у боротьбі зі злочинами: погляд сьогодення : моногр. / В. Ф. Усенко, В. А. Некрасов, В. Я. Мацюк. – К. : КНТ, 2007. – 204 с.
6. Федеральный Закон “Об оперативно-розыскной деятельности” (в редакции ФЗ № 225-ФЗ от 30.12.1999 г.).
7. Филатов, А. Г. Пределы правомерной активности агентов в преступной среде / А. Г. Филатов // Актуальные проблемы повышения эффективности агентурной работы органов внутренних дел : межвуз. сб. науч. трудов. – К. : НИиРИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1987. – С. 35–40.
8. Шахматов, А. В. Агентурная работа в оперативно-розыскной деятельности (теоретико-правовое исследование российского опыта) : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.09 / Шахматов Александр Владимирович. – С-Пб, 2005. – 438 с.

КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ СУДУ, ВСТАНОВЛЕНОГО ЗАКОНОМ

Лоскутова Марина Сергіївна

професор кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз
факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України
Донецького юридичного інституту МВС України
кандидат юридичних наук

Передбачена у ряді конвенційних прав законність визначається за наступними правилами (критеріями): 1) урегульованість національним законодавством; 2) якість «закону»; 3) наявність законного рішення офіційних органів. Вказані правила (критерії) є певними маркерами, за якими з огляду на практику Європейського суду з прав людини(далі –

Європейський суд) можна тестувати «законність» обмеження права, «законність» затримання, «законність» втручання у приватне, сімейне життя, «законність» суду.

Щоправда останнє – «законність» суду – дещо вибивається із загального переліку. Таке виокремлення цілком можна пояснити. Критерій «законності» суду відрізняється від «законності», передбаченої у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) щодо інших прав, тим, що по відношенню до інших прав «законність» стосується їх обмеження, тоді «законність» суду визначена як умова його існування. Якщо у першому випадку щодо права «законність» має негативне забарвлення, то у другому випадку – позитивне. Хоча, якщо розуміти визначення суду встановленого законом як певне звуження кола «можливих довільних судів», то і в даному випадку «законність» можна розуміти як певне обмеження.

На наш погляд, визначені вище критерії «законності», мають певні ознаки універсальності та можуть бути застосовані і для аналізу «законності» суду у тому числі. Проте обмеження дослідження на вказаних здобутках позбавить його ґрунтовності та всебічності. Зупинимось дещо детальніше на розгляді «законності» у розумінні поняття суду встановленого законом.

Ознаки справедливого судового розгляду, право щодо якого передбачене ст. 6 Конвенції, можна розподілити на: 1) ознаки самого судового розгляду (hearing) – справедливий, публічний, упродовж розумного строку; та 2) ознаки суду, як судової інстанції (tribunal) – незалежний, безсторонній суд, встановлений законом. Отже, визначена у ст. 6 Конвенції «законність» суду є ознакою судової інстанції (tribunal).

При тому, що Європейський суд у рішенні «Посохов проти Російської Федерації» зазначав, що словосполучення «встановлений законом» відноситься не тільки до правової підстави самого існування суду, але й до складу суду у кожному провадженні.

Ще у 1978 році у рішенні «ЛеоЦанд проти Австрії» (LeoZand v. Austria) Європейський Суд наголосив, що словосполучення «встановлений законом» поширюється не лише на правову основу самого існування «суду», але й на дотримання таким судом певних норм, які регулюють його діяльність. Поняття «суд, встановлений законом» у частині першій статті 6 Конвенції передбачає усю організаційну структуру судів, включно з питаннями, що належать до юрисдикції певних категорій судів. З огляду на це не вважається судом, встановленим законом орган, котрий, не маючи юрисдикції, судить осіб на підставі практики, яка не передбачена законом.

Вказане співвідноситься з тезою, що термін «встановлений законом» у статті 6 Конвенції мав на меті забезпечення того, що судова гілка влади у демократичному суспільстві не залежить від розсуду органів виконавчої влади, проте керується законом, який приймається законодавчим органом. Як зазначено у рішенні Європейського суду з прав людини від 13.11.2008 р. у справі «Верітас проти України».

Отже, можна зазначити, що окремими критеріями «законності» суду є: 1) правові підстави самого існування суду; 2) правові підстави створення складу суду у кожному провадженні; 3) дотримання судом встановленої юрисдикції, дотримання ним закону.

Щодо перших двох складових – законність існування суду та законність складу суду – слід зазначити, що визначення їх «законності» доцільне саме з використанням вищевказаних «універсальних» правил (критеріїв).

Щодо третього чинника – дотримання судом встановленої юрисдикції, дотримання ним закону – слід зазначити наступне. У кожному випадку перевищення повноважень судом призводить до визнання його «незаконним». У тому числі, перевищення повноважень у розумінні безпідставного їх поширення на ті правовідносини та на тих суб'єктів, щодо яких застосування повноважень не визначене законом, тобто вихід за межі предмету відання. Отже перевищенням повноважень, яке призводить до визнання суду незаконним, можна вважати застосування повноважень щодо неналежного предмету відання.

ДО ПИТАННЯ ЩОДО УТОЧНЕННЯ СТАТУСУ ВИХОВАТЕЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Пономарьова Тетяна Ігорівна

судовий експерт сектору досліджень зброї Донецького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України
кандидат юридичних наук

Кримінальне законодавство України, в умовах євроінтеграції країни, з кожним роком набуває нових, сучасних рис. Маючи доволі гнучку структуру, воно має змогу пристосовуватися до вимог сьогодення, залишаючись актуальним навіть в нестабільний для країни час. Однак, як і інші галузеві кодифіковані законодавчі акти, чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) не позбавлений прогалин, які з кожним роком стають все більш помітними. І однією з таких прогалин є відсутність визначеного статусу та сталого механізму регулювання роботи вихователя із неповнолітнім, звільненим від покарання із застосуванням примусових заходів виховного характеру. Зазначена проблема є наслідком низки законодавчих прорахунків під час опрацювань текстів нормативно-правових актів, що в решті-решт призвело до відсутності між ними узгодженості.

Так, поняття «вихователь» зустрічається в ч. 4 ст. 105 КК України, де зазначено, що суд може також визнати за необхідне призначити неповнолітньому вихователя в порядку, передбаченому законом [1]. Однак, зауважимо, що, на відміну від КК України від 28.12.1960 р. (в ч. 2 ст. 11 якого акцентовано увагу на тому, що суд може визнати за необхідне

призначити неповнолітньому саме *громадського вихователя* (виділено нами – *Т.П.*) в порядку, передбаченому відповідним Положенням) [2], чинне кримінальне законодавство позбавлено такої вказівки. Безпосередньо поняття «громадський вихователь» розкрите лише в Положенні «Про громадських вихователів неповнолітніх», затвердженому Указом Президії ВРУ РСР від 26.08.1967 № 284-VII, де зазначено, що останніми можуть бути найбільш активні робітники, службовці, колгоспники, представники творчої інтелігенції, військовослужбовці, студенти, пенсіонери та інші громадяни, які за своїми діловими і моральними якостями здатні виконувати покладені на них обов'язки мають необхідну загальноосвітню підготовку, життєвий досвід або досвід роботи з дітьми, при умові їх згоди взяти на себе обов'язки громадського вихователя [3].

В цьому контексті доцільним є також звернути увагу на Постанову Пленуму Верховного Суду України (далі – Постанова ПВСУ) від 15.05.2006 № 2 «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру», в п. 4 якої зазначено, що поряд із застосуванням одного чи декількох примусових заходів виховного характеру суд може в передбаченому законом порядку призначити неповнолітньому вихователя з урахуванням позитивних даних *про певну особу та її здатності благотворно впливати на поведінку неповнолітнього. Ця особа має підтвердити у судовому засіданні свою згоду бути вихователем (виділено нами)* [4]. Отже із зазначеного можна зробити висновок, що в Постанові ПВСУ йдеться мова саме про громадського вихователя, адже судовий вихователь, статус якого визначений Положенням «Про судових вихователів», Затверджено наказом Голови Верховного Суду України, Міністерства юстиції України, Міністерства освіти України, від 15.11.1996 р. [5] є особою із відповідною освітою, робота з неповнолітніми для якої є обов'язком, а не правом.

Отже, враховуючи вищеперелічені положення, можна підсумувати, що на сьогоднішній день вітчизняне законодавство не має досконалого тлумачення та логічного співвідношення поняття «вихователь», яке передбачене ч. 4 ст. 105 КК України та поняття «громадський вихователь», яке завуальовано в статусі «окремих громадян», яким на їх прохання, відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 105 КК України, неповнолітній може бути переданий під нагляд. На практиці відбувається змішування зазначених понять, що підтверджується судовими ухвалами.

Так, наприклад, відповідно до ухвали Мурованоктуриловецького районного суду Вінницької області від 11.11.2013 по справі № 139/1063/13-к, *неповнолітнього, якого було визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України було звільнено від покарання із застосуванням примусового заходу виховного характеру, який передбачений п. 3 ч. 2 ст.105 КК України та передано його під нагляд педагогічного колективу Михайловецького професійного аграрного ліцею строком на один рік. А також призначено вихователя – класного керівника зазначеного ліцею* [6].

Аналізуючи наведений приклад із судової практики, варто звернути увагу на те, що до неповнолітнього було застосовано примусовий захід виховного характеру, який полягає в передачі під нагляд педагогічного колективу. Одночасно із зазначеним заходом неповнолітньому було призначено вихователя, яким є його класний керівник. Останнє викликає низку питань: якою частиною ст. 105 КК України керувався суд, призначаючи неповнолітньому вихователя. Якщо припустити, що під «окремою особою на її прохання» є громадський вихователь, тоді виходить, що в ч. 4 ст. 105 КК України передбачено призначення неповнолітньому судового вихователя. Однак, в такому випадку призначати класного керівника вихователем неповнолітнього суд не мав права, оскільки відповідно до Положення «Про судових вихователів» [5], судові вихователі є працівниками суду. Якщо припустити, що рішення і про передачу під нагляд педагогічного колективу, і про призначення вихователем класного керівника неповнолітнього було прийнято судом в межах п. 3 ч. 2 ст. 105 КК України, незрозумілим є правове підґрунтя такого рішення, адже в зазначеному пункті надається альтернативний перелік осіб, під нагляд яких може бути передано неповнолітнього, а вказівка на можливість одночасного їх залучення до виховання неповнолітнього відсутня. З іншого боку, якщо в ч. 4 ст. 105 КК України мова йде про громадського вихователя, а не про судового, виникає питання в чому різниця між статусом та повноваженнями такого вихователя та іншою особою під нагляд якої суд може віддати неповнолітнього на підставі п. 3 ч. 2 ст. 105 КК України.

В ухвалі Оболонського районного суду м. Києва від 12.11.2014 по справі № 756/14599/14-к, *неповнолітнього, якого було визнано винним у вчиненні злочину, передбаченого ч.2 ст. 15, ч. 1 ст. 185 КК України, було звільнено від покарання із застосуванням примусового заходу виховного характеру у виді застереження з передачею його під нагляд матері строком до досягнення повноліття, без призначення громадського вихователя* [6].

Виходячи з наведеної ухвали, можна зробити висновок, що в цьому випадку суд, вірогідно, мав на увазі вихователя, передбаченого ч. 4 ст. 105 КК України, враховуючи той факт, що до неповнолітнього застосовано п. 3 ч. 2 ст. 105, а особою під нагляд якої передано неповнолітнього є його мати.

Цікавою в контексті розглядуваної проблематики є й судова статистика. Так, наприклад, *кількість випадків призначення вихователя неповнолітнім в останні роки була наступна: 2008 році – 16, у 2009 – 14, у 2010 році – 10, у 2011 – 23, у 2012 році – 18, у 2013 – 3, у 2014 році – 1, у 2015 році – 0, у 2016 – 2. Кількість випадків передачі неповнолітніх під нагляд в останні роки була такою: 2008 – 1548, 2009 – 1369, 2010 – 1838, 2011 – 1667, 2012 – 1281, 2013 – 140, 2014 – 1, 2015 – 0, 2016 – 2* [7].

Отже, статистичні дані свідчать про розмежування на практиці особи, передбаченої п. 3 ч. 2 ст. 105 КК України та вихователя, передбаченого ч. 4 ст. 105 КК України. Однак у вітчизняному законодавстві відсутнє визначення статусу останніх, а також незрозумілим залишається коло їх прав та обов'язків, що має наслідком надмірний суб'єктивізм під час судового

розгляду кримінальних проваджень у відношенні неповнолітніх та заважає здійснювати на них позитивний вплив на рівні, необхідному для перевиховання. Рішенням зазначеної проблеми, на нашу думку, може стати наступна редакція ст. 105 КК України:

– п. 3 ч. 2 ст. 105 КК України викласти наступним чином: *«передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також громадського вихователя...»;*

– ч. 4 ст. 105 КК України викласти наступним чином: *«Суд може також визнати за необхідне призначити неповнолітньому судового вихователя в порядку, передбаченому законом».*

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2001-05>

3. Указ Президії Верховної Ради Української РСР «Про затвердження Положення про громадських вихователів неповнолітніх» № 284-VI від 26.08. 1967 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/284-07>.

4. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: 1963–2009 рр. – Харків: Одісей, 2010. – 456 с. – (видання шосте зі змінами та доповненнями).

5. Наказ Верховного Суду України, Міністерства юстиції України, Міністерства освіти України «Про затвердження Положення про судових вихователів» № 478/63/7/5 від 15.11.95 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0113-96>.

6. Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/>.

7. Судова влада України. Офіційний веб-портал [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://court.gov.ua/>

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ФАЛЬСИФІКАЦІЮ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Данилевська Юлія Олександрівна

завідувач аспірантури Донецького юридичного інституту МВС України
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

У сучасних умовах розвитку технологій одним із факторів, які загрожують життю та здоров'ю людини, є фальсифіковані лікарські засоби. Крім загрози життю та здоров'ю людини, обіг цих речовин завдає шкоди ще й легальним виробникам фармацевтичної продукції. З урахуванням суспільної небезпеки, притаманній цьому явищу, питання протидії обігу фальсифікованих лікарських засобів знайшли своє відображення навіть в міжнародних документах. Так, у Конвенції Ради Європи «Про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я» (MEDICRIME), прийнятій 28 жовтня 2011 року, підкреслюється, що для ефективної боротьби з глобальною загрозою, яку може нести підробка медичної продукції, необхідно забезпечити криміналізацію діянь у цій сфері [1].

В Україні, з огляду на суспільну небезпеку фальсифікації лікарських засобів, на момент ратифікації цієї конвенції, вже були криміналізовані виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів (ст. 321-1 КК України «Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів»). Діяння, які утворюють об'єктивну сторону цього злочину, є «типовими» для опису в кримінально-правовій нормі об'єктивної сторони злочинів, включених до розділу XIII Особливої частини КК України «Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення». Так, за аналогічні діяння, але з наркотичними засобами, психотропними речовинами та їх аналогами передбачена кримінальна відповідальність за ч. 1 ст. 307 КК України, наркотичними засобами, психотропними речовинами та їх аналогами без мети збуту – за ч. 1 ст. 309 КК України, з прекурсорами без мети збуту – за ч. 1 ст. 311 КК України, а з метою збуту, а також збут прекурсорів – за ч. 2 ст. 311 КК України, з отруйними чи сильнодіючими речовинами або отруйними чи сильнодіючими лікарськими засобами – за ч. 1 ст. 321 КК України. Видається цікавим, що в диспозиціях норм перелічених статей, на відміну від ст. 321-1 КК України, не диференційована відповідальність за виготовлення та виробництво вказаних речовин.

Натомість за виготовлення фальсифікованих засобів (ч. 1 ст. 321-1 КК України) передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років, а за виробництво фальсифікованих ліків (ч. 2 ст. 321-1 КК України) можуть позбавити волі на строк від п'яти до восьми років. На нашу думку, диференціація кримінальної відповідальності за виготовлення і виробництво фальсифікованих лікарських засобів є цілком обґрунтованою та

доцільною, оскільки і законодавчо, і доктринально під виробництвом розуміють серійне виготовлення, виготовлення у промислових масштабах, виготовлення за допомогою спеціального обладнання з дотриманням технологічного процесу. З огляду на це, можна зробити висновок, що в результаті виробництва отримують більші обсяги фальсифікованих лікарських засобів, що, безумовно, є більш суспільно небезпечним, ніж незаконне виготовлення, наприклад, одного – двох лікарських засобів.

Разом із цим, аналіз ст. 321-1 КК України дозволяє виділити й окремі спірні питання. Наприклад, у ч. 3 цієї статті за виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту, збут або виробництво завідомо фальсифікованих лікарських засобів, якщо вони спричинили смерть особи або інші тяжкі наслідки, або вчинені в особливо великих розмірах, передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від восьми до десяти років або довічне позбавлення волі, з конфіскацією майна. Видається, що найсуворіше покарання, передбачене кримінальним законодавством, у виді довічного позбавлення волі за діяння, які призвели до смерті однієї особи, інших тяжких наслідків або вчинені в особливо великому розмірі, є надмірним і й таким, що порушує внутрішню обумовленість і логіку побудови кримінально-правових санкцій. Для порівняння, у чотирнадцяти випадках можливого обрання покарання у виді довічного позбавлення волі, описаних в КК України, вказане покарання міститься в санкціях поряд із покаранням у виді позбавлення волі з максимальною верхньою межею п'ятнадцять років, та у десяти випадках передбачено за злочини, в яких ставлення винного до наслідків у виді смерті особи, є умисним, що є цілком законним та обґрунтованим.

З огляду на викладене, представляє інтерес вивчення судової практики застосування ст. 321-1 КК України. Так, у період з 8 вересня 2011 року (встановлення кримінальної відповідальності за цей злочин) до 1 червня 2017 року в Єдиному державному реєстрі судових рішень розміщено всього 28 вироків за ст. 321-1 КК України, з них – 8 вироків винесено судами Київської області, 7 – Харківської області, 4 – Львівської області, по 2 – судами Сумської та Херсонської областей, і по 1 рішенню судами Запорізької, Кіровоградської, Одеської, Черкаської та Чернівецької областей.

Як найбільш показовий випадок застосування ст. 321-1 КК України можна навести такий приклад. У травні 2013 року фармацевтичний ринок нашої країни сколихнув скандал з офіційним представником в Україні німецької фірми, яка виготовляє препарати марки «HEEL». Повідомлялося, що офіційний представник в Україні фальсифікував препарати фірми «HEEL». У ЗМІ фігурували різні цифри, наприклад, що мова йшла про вилучення правоохоронними органами на складах офіційного представника близько 4 млн. упаковок ліків приблизною вартістю 30 млн. євро [2].

Васильківський міськрайонний суд Київської області 2 липня 2013 року своїм вирокком затвердив угоду про визнання винуватості виконавчим директором об'єднання, яке, власне, й займалося фальсифікацією фармацевтичної продукції марки «HEEL», визнав його винуватим у

виготовленні та зберіганні з метою збуту завідомо фальсифікованих лікарських засобів за ч. 1 ст. 321-1 КК України, та призначив покарання у виді чотирьох років позбавлення волі з конфіскацією фальсифікованих лікарських засобів, сировини та обладнання для їх виготовлення, а з урахуванням ст. 75 КК України, звільнив від відбування покарання з випробуванням, встановивши іспитовий строк випробування тривалістю два роки. Жодної кримінально-правової оцінки розміру вилучених фальсифікованих лікарських засобів, яка б могла вплинути на кваліфікації злочину, у вирокі не надавалося [3].

Як бачимо, не дивлячись на суворі санкції, передбачені ст. 321-1 КК України, при правозастосуванні суди намагаються призначити покарання ближче до найменшої межі, підтримуючи загальну тенденцію до гуманізації кримінальної відповідальності та економії кримінально-правової репресії.

Список використаної літератури:

1. Про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я : Конвенція ради Європи від 28 жовтня 2011 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал «Верховна Рада України». – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a91.

2. Браткова А. Из аптек Киева начали изымать опасные препараты [Електронний ресурс] / сайт «Вести». – Режим доступу: <http://vesti-ukr.com/kyiv/2301-kyivljan-kormili-prosrochennymi-lekarstvami>; Під Києвом викрили виробництво фальсифікату фармгіганту «HEEL» [Електронний ресурс] / сайт «Ліга. Новини». – Режим доступу: http://news.liga.net/ua/news/capital/853433-p_d_ki_vom_vikrili_virobnitstvo_falsif_katu_farmg_gant_v_heel.htm.

3. Вирок Васильківського міськрайонного суду Київської області від 2 липня 2013 року у справі № 362/3756/13-к [Електронний ресурс] / Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/32243528>.

ПЕРЕДУМОВИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПОСЯГАНЬ НА ЖУРНАЛІСТІВ У ЗВ'ЯЗКУ З ЇХ ПРОФЕСІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Южека Роман Сергійович

студент 4-го курсу юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Проголошений Україною шлях на побудову суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави вимагає неухильного дотримання й захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина, у тому числі свободи думки і слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань.

Криміналізація суспільно небезпечних діянь, що мають місце у суспільстві, без сумніву, відіграє провідну роль серед засобів впливу на злочинність. На сьогодні питання кримінальної відповідальності за посягання на свободу слова та журналістської діяльності є одними із найактуальніших і найсерйозніших проблем, що постали перед суспільством і потребують свого негайного вирішення.

Сферу масової інформації без жодного перебільшення можна назвати осередком сучасного суспільного життя. Засоби масової інформації (далі – ЗМІ) стають основним джерелом, що формує уявлення людини про реальність навколишнього світу.

Більш того, масова інформація стає одним з основних інструментів соціального регулювання, а саме: поширюючи ті чи інші повідомлення та матеріали, ЗМІ створюють певну громадську думку, формують погляди, настрої, а отже, і поведінку відомих особистостей, соціальних груп, а в кінцевому результаті, – всього суспільства [1, с. 25]. Іншими словами, повідомляючи своїм читачам, слухачам чи глядачам певну інформацію, ЗМІ викликають у них певні почуття, погляди, враження, відповідно до яких у людей формуються певні моделі поведінки.

Поряд з цим варто зазначити, що домагання на пресу стають все більш активними і претензійними, статус журналіста стоїть перед межею, за якою інформація стає елементом та, одночасно, продуктом економічного ринку і політичних ігор, а поняття етики журналіста, його права і гуманістичний зміст професії у певній мірі не втрачають сенс.

Безумовно, журналісти відносяться до групи підвищеного професійного ризику і потребують спеціального правового захисту, який у сучасних умовах досить слабо забезпечений чинним законодавством України, зокрема й кримінальним. Ще менш обнадійливою залишається практика органів правопорядку. Так, далеко не всі злочини, що пов'язані з перешкоджанням законній професійній діяльності журналістів, розкриті. Крім цього, в органах внутрішніх справ нерідко намагаються применшити суспільну значимість таких подій і згладити їх гостроту, пропонуючи версії, що не пов'язані з професійною діяльністю жертви [1, с. 25-26]. Виходячи з цього, важливим є удосконалення правового регулювання діяльності журналістів щодо запобігання їх законній професійній діяльності.

Однак за останні десятиліття кардинально змінилися відносини влади й суспільства. Засоби масової інформації в цих відносинах знаходяться на «передовій» і виконують функцію «сторожів демократії». Останні події в Україні тільки посилюють висновки про те, що ЗМІ є комунікатором між владою та суспільством, і якщо з певних причин налагодження такого діалогу неможливе, і владу, і суспільство чекають соціальні потрясіння. Отже, розвиток демократії в Україні якнайтісніше пов'язаний із забезпеченням і захистом діяльності ЗМІ.

Як складова авторитарного режиму журналістика за часів колишнього СРСР у своїй діяльності спиралась на партійні постанови та вказівки, а не на правові документи, як прийнято в усіх цивілізованих країнах світу. І лише з

проголошенням демократії та гласності після 1986 р., із прийняттям у 1990 р. в колишньому СРСР Закону «Про пресу та інші засоби масової інформації» поступово почали розв'язуватися проблеми функціонування ЗМІ [2, с. 47]. Сучасне правове регулювання сфери комунікації визначає й новий підхід до кримінально-правового забезпечення охорони вказаних правовідносин. Поряд із цим об'єктивно, з одного боку, відпадає суспільна небезпека низки діянь, що раніше визнавалися злочинними, з іншого – виникає суспільна небезпека діянь, що колись такими не були, зокрема, тому що їх не існувало або ж вони існували у фарватері інших правовідносин і не потребували самостійної регламентації. Ця тенденція виявляється, по-перше, у декриміналізації низки злочинних посягань; по-друге, у криміналізації новопосталих суспільно небезпечних посягань; по-третє, в істотній зміні норм у сфері посягання на свободу слова, інформації та діяльності журналістів.

В історії людства пам'ятними є випадки переслідування за інакомислення, зокрема в часи інквізиції, фашизму, сталінізму. І якщо перші правові норми про право людини на свободу слова з'являються лише в середині ХХ ст., то суворі заходи заборони, у тому числі кримінально-правові, існували вже в перших кримінальних законах. Так, уже в Укладенні про покарання кримінальні та виправні 1845 р. [3]. Установлювалась кримінальна відповідальність за розголошення таємних відомостей, за різні види клевети та образи, у тому числі вчинені за допомогою друкованих текстів і зображень (ст. ст. 267, 270). Окремо виділялась глава 5 «Про порушення постанов про цензуру», де в відділенні другому «Про порушення постанов про книгодрукарні та торгівлю книгами, естампами і т.п.» установлювалась відповідальність за друк книг, періодичних видань без попередньої цензури (ст. ст. 1310-1314). Аналогічні заборони містилися в Кримінальному укладенні 1903 р. [4]. Слово стало не тільки засобом спілкування, а й причиною впливу на людину, обмеженням її найприроднішого права. І тільки із розвитком цивілізації людство доходить висновку про необхідність підтримання свободи слова як основного права людини. На сьогодні свобода думки та слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань є стрижнем багатьох міжнародних угод і визнаються основними правами людини всім світовим співпівтовариством.

Прийняття нового Кримінального кодексу України у 2001 р. [5] ознаменувало зміну в підходах кримінально-правового забезпечення охорони свободи слова та професійної діяльності журналістів. Ст. 171 КК України передбачає відповідальність за умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів і переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків. Однак, для того, щоб закон працював, був більш ефективним у боротьбі із відповідними суспільно небезпечними діяннями, ніж інші правові норми, кримінально-правова заборона мусить бути соціально та кримінологічно зумовленою [6, с. 13]. Теза про те, що кримінальний закон, щоб бути корисним суспільству, повинен виражати не свавілля законодавця, а об'єктивну суспільну необхідність, була висунута ще

основоположником учення про криміналізацію Чезаре Беккарія [7, с. 154-158].

Таким чином, проведений аналіз історії становлення криміналізації посягань на журналістів дозволяє зауважити, що як складова авторитарного режиму журналістика за часів колишнього СРСР у своїй діяльності спиралась на партійні постанови та вказівки, а не на правові документи, як прийнято в усіх цивілізованих країнах світу. І лише з проголошенням демократії та гласності після 1986 р., із прийняттям у 1990 р. в колишньому СРСР Закону «Про пресу та інші засоби масової інформації» поступово почали розв'язуватися проблеми функціонування ЗМІ. Сучасне правове регулювання сфери комунікації визначає й новий підхід до кримінально-правового забезпечення охорони вказаних правовідносин. Тільки із розвитком цивілізації людство дійшло висновку про необхідність підтримання свободи слова як основного права людини. Сьогодні свобода думки та слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань є стрижнем багатьох міжнародних угод і визнаються основними правами людини всім світовим співітовариством. Прийняття нового Кримінального кодексу України у 2001 р. ознаменувало зміну в підходах кримінально-правового забезпечення охорони свободи слова та професійної діяльності журналістів.

Список використаної літератури:

1. Колб О. Г. Окремі аспекти правового регулювання діяльності журналістів щодо запобігання перешкоджанню їх законній професійній діяльності / О. Г. Колб, І. С. Заєць // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2014. – Випуск 24. – Том 4. – С. 25-29.
2. Гавдьо Ю.Р. Історичні аспекти нормативно-правового регулювання засобів масової інформації / Ю.Р. Гавдьо // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. – 2010. - № 1 (3). – С. 47-52.
3. Уложения о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г. – Екатеринбург, 1909. – 53 с.
4. Уголовное Уложение 22 марта 1903 г. С мотивами и извлечениями из объяснительной записки редакционной комиссии, представления Мин. Юстиции в Гос. Совете / Издание Н.С. Таганцева. – С.-Петербург : Государственная типография, 1904. – 1124 с.
5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року (зі змінами і допов.) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2001. – № 25. – Ст. 131.
6. Курс уголовного права. Общая часть : в 2 т. / [Г.Н. Борзенков и др.] ; под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : ЗЕРЦАЛО, 1999. – Т. 1. : Учение о преступлении : [ученик для вузов]. – 1999. – 592 с.
7. Павликівський В. І. Підстави кримінально-правової заборони порушень свободи слова й діяльності журналістів / В. І. Павликівський // Право і суспільство. – 2015. – № 5(2). – С. 154-159.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОВОГО

Бабенко Ольга Георгіївна

аспірант Донецького юридичного інституту МВС України

1. Питання забезпечення права на захист неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні є актуальним, оскільки неповнолітні відносяться до вразливої категорії осіб, які переслідуються під час досудового провадження. Неповнолітній підозрюваний, у зв'язку із своєю соціальною незрілістю, знаходиться у більш гіршому становище, ніж дорослий підозрюваний щодо можливості обмеження прав, свобод і законних інтересів. Тому КПК України передбачено норму, що регламентує обов'язкову участь захисника в кримінальному провадженні щодо осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінального правопорушення у віці до 18 років.

Окрім того, процесуальними нормами передбачено додаткову гарантію забезпечення прав неповнолітнього підозрюваного шляхом залучення законного представника. З огляду на незрілий вік та не стійку психіку неповнолітнього підозрюваного, участь законного представника можна розглядати як психологічну підтримку та допомогу під час проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій.

2. На національному рівні право на захист у неповнолітнього з'являється з моменту повідомлення особі про підозру та встановлення факту про те, що кримінальне правопорушення було вчинено особою, яка не досягла 18 років. Тобто до моменту затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення, або до обрання до особи одного із запобіжних заходів, а також до встановлення наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення, неповнолітня особа не може захищатися.

Без формального рішення, тобто без винесення повідомлення про підозру, людина не набуває статусу «підозрюваного», проте може переслідуватись шляхом проведення різних слідчих (розшукових) дій, наприклад – допити свідків, родичів, колег, проведення обшуків та ін.

3. Спираючись на практику Європейського суду з прав людини, слід зауважити, що право на захист має наставати не лише з моменту повідомлення про підозру. Європейський суд віддає перевагу «матеріально-правовій», а не «формальній» концепції «обвинувачення». З позиції Європейського суду, становище особи, яку підозрюють у скоєнні злочину стає значно вразливішим одразу після вжиття серйозних слідчих заходів з перевірки підозри стосовно нього та підготовки версії обвинувачення (див. справу «Шабельник проти України» 19 лютого 2009 р.). Саме після цих дій можна сказати, що особа набуває статус обвинуваченого, а у нас в Україні – підозрюваного. Саме цей момент необхідно вважати відправним щодо забезпечення особі права на захист.

4. Україною підписано ряд міжнародно-правових договорів, які забезпечують особливий захист неповнолітніх, що потрапили у конфлікт із законом. Такими є, Мінімальні стандартні правила ООН, так звані «Пекінські правила», які були підписані Україною 29 листопада 1985 р., Конвенція про права дитини, прийнята Генеральної Асамблеї ООН 20 листопада 1989 р. і ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, яка була ратифікована Верховною Радою України 17 липня 1997 р., та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР, 19 жовтня 1973 р. В перелічених нормативних документах, поміж всіх інших прав, встановлюється право неповнолітнього на захист під час кримінального провадження. Останнє є настільки важливим, що окремо закріплюється у міжнародних документах. Так, у ст. 40 Конвенції про права дитини наголошується, що кожна дитина, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство чи звинувачується в його порушенні має право на негайне і безпосереднє інформування її про звинувачення проти неї, а у випадку необхідності, через її батьків чи законних опікунів, та одержання правової й іншої необхідної допомоги при підготовці та здійсненні свого захисту.

Аналіз вказаної міжнародно-правової норми щодо прав дитини свідчить, що словосполучення «негайне і безпосереднє інформування про звинувачення» слід розуміти не у формальному сенсі (тобто повідомлення про підозру), а у матеріально правовому, як у вищезазначеному рішенні Європейського суду «Шабельник проти України».

5. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що право на захист є однією із важливіших процесуальних гарантій захисту неповнолітньої особи, яка переслідується під час досудового провадження. Тому право на захист неповнолітньому має реалізовуватися через «матеріально-правову» концепцію «обвинувачення», згідно з якою неповнолітній має отримати законні засоби для захисту з моменту вжиття серйозних слідчих заходів з перевірки підозри стосовно нього та підготовки версії обвинувачення.

СЕКЦІЯ №1.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Тихий Володимир Павлович

Віце-президент – керівник Київського регіонального центру
Національної Академії Правових наук України
доктор юридичних наук, професор, академік Національної Академії
Правових наук України

Злочини проти громадської безпеки – це, передбачені розділом IX Особливої частини КК (ст.ст. 255-270-1 КК), загальнонебезпечні, винні (умисні або необережні) діяння (дії або бездіяльність), що порушують безпечні умови життєдіяльності, захищеність від фізичних та психологічних загроз і створюють загальну небезпеку загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або і заподіюють такі наслідки.

Відповідно до ч.1 ст.3 Конституції України безпека людини визнається в Україні однією з найвищих соціальних цінностей. Тому охорона громадської безпеки є завданням кримінального права (ч.1 ст.1 КК України)

За безпосереднім об'єктом - сферами (підсистемами) громадської безпеки злочини проти неї можна поділити на сім груп: 1) проти безпеки від соціальних джерел загально - підвищеної небезпеки: створення злочинної організації (ст.255 КК), сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст.256 КК), бандитизм (ст.257 КК) терористичний акт (ст.258 КК), втягнення у вчинення терористичного акту(ст.258¹ КК), публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст.258² КК), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст.258³ КК), сприяння вчинення терористичного акту (ст.258⁴ КК), фінансування тероризму (ст.258⁵ КК) та створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань(ст.260 КК); 2) проти інформаційно-психологічної безпеки (від інформаційної зброї) – завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст.259 КК) і погроза вчинити викрадення або використати радіоактивні матеріали (ст.266 КК); 3) проти безпеки деяких об'єктів: напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять загально - підвищену небезпеку для оточення (ст.261 КК), умисне знищення або пошкодження об'єктів житлово-комунального господарства (ст.270¹ КК); 4) проти безпеки від незаконного поводження зі зброєю та іншими предметами, що становлять загально-підвищену небезпеку для оточення: викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або за володіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст.262 КК), незаконне поводження зі зброєю

бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст.263 КК), незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи заміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв (ст.263¹ КК), незаконне поводження з радіоактивними матеріалами (ст.265 КК), незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію (ст.265¹ КК), незаконне пересилання вибухових, чи легкозаймистих чи їдких речовин або радіоактивних матеріалів (ч.2 ст.267 КК), незаконне ввезення на територію України відходів та вторинної сировини (ст.268 КК), незаконне перевезення на повітряному судні вибухових чи легкозаймистих речовин (ст.269 КК); 5) безпеки від порушення правил поводження зі зброєю або іншими предметами, що становлять загально - підвищену небезпеку для оточення: недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів (ст.264 КК), порушення правил поводження з вибуховими легкозаймистими та їдкими речовинами або радіоактивними матеріалами (ст.267 КК); 6) проти радіаційної безпеки - порушення вимог режиму радіаційної безпеки (ст.267¹ КК); 7) проти пожежної безпеки - порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (ст.270 КК).

Обов'язковою ознакою абсолютної більшості злочинів проти громадської безпеки є зброя, боєприпаси, вибухові речовини та пристрої, радіоактивні матеріали та інші предмети, що становлять загально - підвищену небезпеку для оточення. Вони виступають предметами або засобами (знаряддями) цих злочинів, що обумовлює загальнонебезпечний характер останніх.

Об'єктивна сторона цих злочинів полягає у загальнонебезпечному, протиправному діянні (дії або бездіяльності), що порушує громадську безпеку та створює загальну небезпеку загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіює і такі наслідки.

Більшість злочинів проти громадської безпеки належить до злочинів із формальним складом і може бути вчинена лише шляхом дії, а злочини з матеріальним складом (статті 264, 267, 270 і 270-1 КК) вчинюються як шляхом дії, так і бездіяльності.

Загибель людей означає загибель однієї або кількох осіб. Під іншими тяжкими наслідками слід розуміти заподіяння тяжкого тілесного ушкодження одній або кільком особам, середньої тяжкості двом чи більше особам, заподіяння майнової шкоди у великому або в особливо великому розмірі тощо.

Суб'єктивна сторона злочинів проти громадської безпеки з формальним складом — прямий умисел, а злочинів із матеріальним складом, крім злочинів, передбачених ст. 258 і 270-1 КК — необережність. В злочинах з матеріальним складом можлива змішана форма вини, що передбачає умисел щодо діяння (наприклад, порушення певних правил безпеки) і необережність щодо наслідків (наприклад, щодо загибелі людей).

Мотив і мета більшості злочинів проти громадської безпеки не є їх обов'язковими ознаками і можуть бути різними.

Суб'єктом злочинів проти громадської безпеки є, як правило, будь-яка особа, яка досягла 16, а деяких злочинів – 14 років.

У п'яти статтях розділу IX Особливої частини КК сформульовані заохочувальні норми, які передбачають обов'язкове і безумовне звільнення особи від кримінальної відповідальності за деякі злочини проти громадської безпеки за наявності певних передумов і підстав, - добровільна заява про створення злочинної організації або участь у ній та активне сприяння її розкриттю (ч. 2 ст. 255), добровільне повідомлення правоохоронного органу про відповідну терористичну діяльність, сприяння її припиненню або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку із створенням або діяльністю такої групи чи організації (ч. 2 ст. 258³), за фінансування тероризму, якщо особа, крім організатора або керівника терористичної групи (організації), добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про відповідну терористичну діяльність або іншим чином сприяла її припиненню або запобіганню злочину, який вона фінансувала або вчиненню якого сприяла, за умови, що в її діях немає складу іншого злочину (ч.4 ст.258⁵), добровільний вихід з воєнізованого або збройного формування і повідомлення про його існування органи державної влади чи місцевого самоврядування (ч. 6 ст. 260) і, нарешті, добровільна здача органам влади зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв (ч.3 ст.263). В цих нормах передбачено спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності. У всіх зазначених випадках за наявності обставин, передбачених конкретною нормою закону, суд зобов'язаний звільнити відповідних осіб від кримінальної відповідальності. Добровільність заяви, повідомлення, виходу зі злочинної організації або добровільна здача озброєння означає вчинення цих дій з різних мотивів, але з власної волі.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КОНЦЕПЦІЇ ПОЗИТИВНОЇ (ПЕРСПЕКТИВНОЇ) КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

Гришук Віктор Климович

директор Навчально-наукового інституту права, психології та економіки
Львівського державного університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України

Аналіз висловлених вченими-криміналістами критичних застережень щодо концепції позитивної (перспективної) кримінально-правової відповідальності людини дозволяє зазначити, що певною мірою наведені заперечення мають під собою ґрунт, але не всі вони й самі є незаперечними.

Категорії «обов'язок» і «відповідальність» людини вочевидь не співпадають за змістовним наповненням. Визначення позитивної

(перспективної) кримінально-правової відповідальності людини через категорію «обов'язок» як головну, домінуючу її сутнісну ознаку має дискусійний характер. Думається, що «обов'язок» може бути лише однією з сутнісних ознак її поняття, якщо застосовувати синтезований підхід, про що йшлося вище. З другого боку, кожному обов'язкові, як відомо, кореспондує відповідне право або права. Закономірно виникає питання як це відобразити в якості ознаки поняття позитивної кримінальної відповідальності людини?

Слід погодитися з тезою про недопустимість механічного перенесення здобутків філософської, соціологічної, психологічної та інших наук в доктрину кримінального права, хоча це не є достатнім, абсолютно переконливим аргументом проти доцільності дослідження позитивного аспекту кримінальної відповідальності людини. Справа тут в іншому. Якщо ж погоджуватися з концепцією позитивної (перспективної) кримінально-правової відповідальності людини, то справедливості ради не можна не зауважити, що їй вочевидь бракує глибини і ширини обґрунтування. Вона **«незручна»** для дослідників-криміналістів, оскільки потребує глибоких спеціальних знань, що є здобутком інших наук: філософії, психології, етики, соціології, філософії права, загальної теорії права, інших галузевих правових наук. Логічним виходом із ситуації може стати комплексне, спеціальне дослідження даної проблематики кримінальної відповідальності людини з залученням вчених з названих галузей знань.

Чи слід пов'язувати позитивну (перспективну) кримінально-правову відповідальність з правослухняною поведінкою особи в суспільстві? Попри некоректність відповіді на запитання запитанням, запитано: а чи коректно пов'язувати негативну (ретроспективну) кримінально-правову відповідальність з протиправною поведінкою? Думається, що в основі теоретичних роздумів, міркувань має бути поведінка людини – правослухняна у першому випадку і протиправна у другому випадку. **З'ясування закономірностей кримінально-правослухняної поведінки людини у поєднанні з закономірностями кримінально-протиправної поведінки**, без сумніву, може змінити погляди вчених-криміналістів на феномен кримінальної відповідальності людини загалом.

Є підстави, таким чином, вважати, що заперечення без достатніх аргументів концепції позитивної (перспективної) кримінально-правової відповідальності людини або протиставлення її негативній (ретроспективній) відповідальності – це шлях в нікуди. Позитивну (перспективну) і негативну (ретроспективну) кримінально-правові відповідальності людини доцільно розглядати як нероздільні парні феномени кримінально-правової дійсності, що є способами просоціального унормування поведінки людини в суспільному середовищі.

Дослідження з сучасних методологічних позицій потребують і закономірності кримінально-протиправної поведінки людини та кримінально-правового регулювання загалом. Не можна, наприклад, розглядати покарання як єдину, універсальну і домінуючу форму реалізації кримінальної відповідальності людини, хоча слід погодитися з тезою, що

негативна (ретроспективна) кримінально-правова відповідальність значною мірою виконує функцію специфічного методу забезпечення позитивної (перспективної) кримінальної відповідальності. Разом з цим, позитивна (перспективна) кримінально-правова відповідальність людини є за сферою поширення домінуючою. Вона певною мірою впливає на звуження сфери негативної (ретроспективної) кримінально-правової відповідальності.

В юридичній літературі справедливо йдеться про **кризу покарання**, яка вже назріла. Покарання, стверджують прихильники аболіціонізму, не вичерпує соціального конфлікту, пов'язаного з вчиненням злочину, а в ряді випадків приводить до його поглиблення. Тому покарання має бути замінене, в ряді випадків, іншими засобами підтримання суспільного порядку. В рамках цього руху, який об'єднує різнорідні течії, широкого практичного застосування набули, зокрема, концепції примирення злочинця з потерпілим, які розглядаються як найбільш прийнятні **альтернативи покаранню**. Головна мета таких концепцій – гуманізувати, звільнити від тотального державно-правового контролю суспільні відносини щодо вирішення соціальних конфліктів кримінально-правового характеру між злочинцем і потерпілим шляхом не інструментального посередництва між ними на цивільно-правовій основі, що дає змогу не розглядати ці конфлікти органами кримінальної юстиції і не призначати покарання. Центр ваги соціальної регуляції тут переноситься у сферу міжіндивідуальних відносин злочинця і потерпілого, а державний репресивний механізм дещо розвантажується і отримує додаткові можливості діяльності в інших ситуаціях. **«Приватизація» міжіндивідуальних стосунків** у зв'язку з вчиненням злочину стосується лише тих випадків, коли вчиняються злочини невеликої суспільної небезпечності. Функції посередників у процесі примирення виконують не органи держави, а органи, які не мають відношення до кримінальної юстиції.

Чи дає концепція позитивної кримінально-правової відповідальності людини щось нове для доктрини кримінального права і правозастосувальної практики? Звичайно, що дає нову наукову інформацію, нове бачення розуміння кримінально-правової відповідальності як двоєдиного кримінально-правового явища соціальної дійсності. Інша справа наскільки достатньо грамотно в науковому плані вона подана науково-практичному загалу. Наукове розроблення даної проблематики, як видається, інтенсивно розпочате і ще далеке до завершення. Частині наведених з обох сторін аргументів властивий чисто емоційний характер. У будь-якому випадку, якщо не погоджуватися з наявністю позитивної кримінальної відповідальності, слід сказати, що в таких випадках має місце. Тобто, як назвати абсолютно масове явище кримінально-правової дійсності, позначуване науковцями словосполученням «позитивна кримінально-правова відповідальність людини».

Позитивна кримінальна відповідальність не розмиває правовий зміст традиційного розуміння кримінально-правової відповідальності людини. Вона сама уже має цей правовий зміст, правову основу. У першу чергу, він

визначається нормами міжнародного права. Позитивна кримінальна відповідальність людини регулюється також нормами моралі. Разом з цим, негативна (ретроспективна) кримінальна відповідальність людини **має (повинна мати)** міцну моральну основу. Всі кримінально-правові приписи мають бути забезпечені високим рівнем загальнолюдської моральності.

Не можна не погодитися з тим, що у випадках дотримання громадянами вимог кримінального закону він **не застосовується**. Разом з цим, кримінальний закон, в таких випадках, **реалізується**, що також надзвичайно важливе для забезпечення правопорядку в державі. Розрізняють **чотири основні форми реалізації** кримінального закону: 1) виконання; 2) використання (здійснення); 3) дотримання; 4) застосування. Треба зазначити, що перші три з них є найбільш поширені за сферою (обсягом) реалізації. Звідси висновок, що не слід перебільшувати значення застосування кримінального закону. Так само не слід і применшувати його значення. Впадаючи в наукову дискусію з будь-якої наукової проблеми важливо не втратити в пориві цієї дискусії почуття реальності та об'єктивності, неупередженості, виваженості в оцінках фактів кримінально-правової реальності.

Кримінально-правова відповідальність людини, як зазначається вірно в кримінально-правовій літературі, має дві сторони: об'єктивну і суб'єктивну. Об'єктивна сторона, як негативної (ретроспективної), так і позитивної (перспективної) кримінальної відповідальності людини, проявляється, головним чином, через діяння людини та його наслідки, а суб'єктивна – через психічне ставлення людини до вчинюваного діяння та його наслідків. З цього випливає, що не можна аналізувати поняття обох видів (аспектів) кримінально-правової відповідальності однобоко – лише виключно з об'єктивної чи суб'єктивної сторін. Встановлення змісту психічної діяльності людини, як кримінально-правослухняної, так і кримінально-протиправної, дозволяє з'ясувати антропологічно-правову суть кримінально-правової відповідальності через призму вини, мотивів, мети та емоційного стану. Вина при позитивній (перспективній) кримінальній відповідальності має інше змістовно-якісне наповнення – **позитивне психічне ставлення** людини до кримінально-правових приписів: заборони, дозволу, заохочення, зобов'язання. Інша справа, що така постановка питання **незвична** для традиційного розуміння поняття вини.

Слід зазначити, що категорії «свідомість», «почуття обов'язку», «повинність», «моральний обов'язок», «почуття відповідальності» тощо не байдужі для доктрини кримінального права. Вони певною мірою характеризують суб'єктивну сторону і суб'єкта кримінально-правової відповідальності.

Виходячи з засади невідворотності відповідальності, яка є істотною змістовною складовою принципу справедливості кримінально-правової відповідальності людини, не можна не зазначити, що вона, за загальним правилом, підлягає відповідальності за всі вчинені нею правопорушення: дисциплінарні, адміністративні, цивільні, фінансові, економічні, злочини

тощо. Навіть якщо вони вчинені одночасно. Це повною мірою стосується і позитивної (перспективної) кримінальної відповідальності людини у разі невчинення нею жодного з правопорушень. Вона в цьому випадку є **абсолютно відповідальна**, її поведінка свідчить про **абсолютну позитивну** правову відповідальність.

Законослухняних людей не можна називати **«позитивними злочинцями»**. Це суперечить етимологічному змістові категорії «злочинець» – **той, хто чинить зло**. Люди, які є в кримінально-правовому розумінні законослухняними, є такими, **що чинять добро**, а тому їх можна назвати **«доброчинцями»**. В цьому випадку номінальне позначення відповідає суті категорії «правослухняні особи» як елементів кримінально-правової реальності. Не можна не зауважити, що для абсолютної більшості громадян приписи кримінально-правових норм є зрозумілими і прийнятними в силу їх генетичної правослухняності, заснованої на сприйнятті корисності велінь кримінального закону. Певна частина громадян сприймають моделі поведінки, визначені кримінальним законом як авторитетні приписи держави, а ще інші – в силу загрози застосування засобів кримінальної відповідальності. Названі категорії громадян вчиняють лише злочини через необережність або через незнання кримінального закону.

Основу позитивної (перспективної) кримінально-правової відповідальності людини становить усвідомлення і сприйняття нею у повному обсязі наявних суспільних цінностей. Цінностей не як егоїстично відособленої істоти, а як органічно невід'ємної складової цивілізованої спільноти людей. Сприймаючи приписи (веління) **розумного**, демократичного кримінального закону як усвідомлену необхідність, особисте благо, людина зміцнює свої зв'язки з цією спільнотою, яка слугує основою, запорукою її безпеки та добробуту, що у свою чергу, поєднується зі зміцненням в індивідуальній колективній та суспільній свідомості та бутті одвічних чеснот: шляхетності, любові до ближнього, любові до своєї країни, доброзичливості, почуття обов'язку, вдячності, справедливості, чесних стосунків тощо.

Недопустимим, звичайно, є механічне поширення категорій, які характеризують негативну (ретроспективну) кримінальну відповідальність на позитивну (перспективну) кримінальну відповідальність людини. Йдеться про осуд як форму реалізації негативної (ретроспективної) кримінальної відповідальності. Осуду підлягає лише кримінально-протиправна поведінка і особа, яка є її носієм. Позитивна поведінка не може піддаватися осуду, оскільки це суперечить як принципам кримінального права, так і принципам: кримінальної політики, кримінально-правового регулювання, кодифікації кримінального законодавства, кримінально-правової відповідальності. Вона навпаки – **схвалюється, захочується**. Тим самим, осуд не може бути формою реалізації позитивної (перспективної) кримінально-правової відповідальності людини.

Немає підстав, зв'язувати виникнення ідеї позитивної кримінально-правової відповідальності людини з ідеологічними установками КПС.

Відомо, що ця ідея зародилася значно раніше. Вже з кінця XIX століття західноєвропейські фахівці з філософії права, кримінальної соціології, стали звертати увагу на те, що правопорушення **легше попередити, ніж карати** за його вчинення. Тому й ними була висунена теза про те, що людина, яка усвідомлює кримінально-правові заборони, їх суть і призначення, не буде вчиняти їх порушення, тобто буде поводити себе щодо них відповідально.

Кримінально-правова дійсність багатогранна. Вона характеризується як позитивними, так і негативними елементами, про що йшлося вище. Тому немає підстав заперечувати, що позитивна (перспективна) кримінально-правова відповідальність людини є позитивним елементом кримінально-правової дійсності.

З'ясування суті категорії «кримінально-правова відповідальність» лише тоді приведе до бажаного результату, коли це кримінально-правове явище буде розглядатися всебічно, неупереджено і **не на ґрунті традиційних догматично-консервативних установок**. Технічний прогрес за останні десятиліття «йде семимильними кроками». Повною мірою і, можливо, чи не одне з чільних місць посідає в цьому плані і наука генної інженерії, вагомим здобутком якої є, наприклад, клонування людини. В теоретико-прикладному плані закономірно виникає питання: а чи може вона досягнути таких висот, коли стане можливою **корекція** медичними засобами інтелектуально-вольових установок людини, починаючи з її зачаття? При позитивній відповіді на дане запитання медичні засоби набудуть превентивної здатності протидії неправомірній поведінці. Чи можна тоді буде говорити про кримінальну відповідальність і покарання і якщо можна, то якою мірою? Може з'ясуватися, що теорія Ломброзо, Феррі, Гарофало та їх послідовників не така вже і «ненаукова» в сенсі біологічної, генетичної зумовленості поведінки людини, а кримінальний закон не є таким вже цінним засобом модифікації поведінки людини в позитивне, просоціальне русло. Життєздатність тріади: кримінальний закон – злочин – кримінальна відповідальність може виявитися спростованою. Такою може виявитися «правда життя» в найближчій чи більш віддаленій історичній перспективі. На правду треба зважати. Правду необхідно відстоювати, розвивати в суспільній та індивідуальній свідомості. Тут не підходить позиція, згідно якої, якщо не хочеться говорити правду, то слід висловлювати свої думки в таких словесних упаковках, за допомогою яких були б витримані правила доброго тону і забезпечена можливість зберегти пристойність обличчя.

Очевидним є той факт, що забезпечення належного теоретичного підґрунтя розуміння категорії «кримінально-правова відповідальність» **як двохаспектного явища**, дозволить виробити ефективні, співзвучні часові, засновані на закономірностях правослухняної і протиправної поведінки людини, правові засоби забезпечення належного правопорядку в суспільному житті. Справа лише за тим, щоб поглибити цю концепцію зусиллями вчених, дотичних до даної проблематики наук.

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 198 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ, У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Дудоров Олександр Олексійович
завідувач кафедри кримінального права та правосуддя
Запорізького національного університету
доктор юридичних наук, професор

Ст. 198 чинного Кримінального кодексу України (далі – КК) передбачає відповідальність за заздалегідь не обіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом, за відсутності ознак легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Незважаючи на давню історію правової регламентації кримінальної відповідальності за цей злочин (зокрема, у ст. 181 КК УСРР 1922 р. йшлося про купівлю завідомо викраденого майна, у ст. 175 КК УСРР 1927 р. – про купівлю завідомо загарбаного, а в ст. 213 КК 1960 р. – про придбання або збут майна, завідомо здобутого злочинним шляхом) і наявність значної кількості наукових праць, досягнути єдності підходів щодо розуміння ознак складу вказаного злочину у кримінально-правовій доктрині і судовій практиці поки що не вдалося при тому, що ст. 198 КК досить активно затребувана правозастосувачами. Так, у 2015 р. за цією статтею було засуджено 208 осіб, а в 2016 р. – 137 осіб [1, с. 52]. У пропонованих тезах з урахуванням матеріалів судової практики будуть розглянуті суб'єктивні ознаки заздалегідь не обіцяного придбання або отримання, зберігання чи збуту майна, завідомо одержаного злочинним шляхом.

Для інкримінування ст. 198 КК необхідно, серед іншого, встановити усвідомлення особою того, що майно, з якими вона вчиняє певні дії, одержане злочинним шляхом. Під завідомістю в цьому разі слід розуміти достовірну поінформованість особи, яка придбаває, отримує, зберігає чи збуває майно, одержане злочинним шляхом, про злочинний характер походження (одержання) такого майна. Обсяг такої поінформованості може бути різним – від знання у загальних рисах про злочинне джерело одержання майна (точна обізнаність про характер і конкретні обставини вчинення предикатного злочину не вимагається) до володіння інформацією про всі обставини вчинення предикатного злочину. Проте, у будь-якому разі йдеться про впевненість винної особи в тому, що майно з'явилося внаслідок вчинення відчужувачем майна або іншою особою злочину. Показовим у цьому контексті є такий приклад із судової практики.

Органами досудового розслідування особа обвинувачувалась у заздалегідь не обіцяному придбанні та збуті майна, завідомо одержаного злочинним шляхом, а саме викраденого системного блоку комп'ютера, придбаного за 800 грн., а згодом зданого до ломбарду, та викраденого мобільного телефону, придбаного за 800 грн., а пізніше подарованого іншій особі. Вироком Комсомольського районного суду м. Херсона цього

обвинуваченого було виправдано через недоведеність вчинення ним злочину, передбаченого ст. 198 КК. Підтверджуючи правильність такого рішення, суд касаційної інстанції в своїй ухвалі зазначив, що надані стороною обвинувачення докази не підтверджують того, що обвинувачений достовірно знав або усвідомлював, що придбане ним майно здобуте злочинним шляхом [2].

Обізнаність (поінформованість) особи про злочинне джерело майна має встановлюватись в кожному конкретному випадку. При цьому можуть братись до уваги такі обставини, як: повідомлення особи, котра збуває майно, про спосіб його здобуття; спостереження особи за вчиненням предикатного злочину; обстановка відчуження майна; спосіб його зберігання, кількість і розфасовка майна; продаж майна за безцінь або за ціною, істотно нижчою за ринкову; відсутність у відчужувача документів на майно; невідповідність умов життя особи, яка збуває майно, його характеристики тощо.

Так, спростовуючи заяву засудженого про те, що він не знав про злочинний шлях здобуття майна, яке ним зберігалось, а отже, про відсутність в його діях складу злочину, передбаченого ст. 198 КК, Верховний Суд України у своїй ухвалі вказав на таке. Особа, яка принесла засудженому чемодан із перфоратором та іншим майном, залишивши його на зберігання, сама повідомила про те, що ці речі вона напередодні вкрала в аптеці [3]. Або інший показовий приклад: за ст. 198 КК кваліфікував Хмельницький міськрайонний суд Хмельницької області дії особи, яка, будучи присутньою при відкритому викраденні у потерпілого золотої каблучки, згодом здала це майно в ломбард [4].

Якщо особа лише сумнівається в легальності походження майна, то вчинені з ним дії, перераховані в ст. 198 КК, не утворюють передбаченого нею складу злочину. Така особа є недобросовісним набувачем майна, який, хоч і не знає, але повинен був знати, що його володіння майном є незаконним; вона може нести цивільно-правову відповідальність. З іншого боку, у випадках, коли джерело походження майна є законним, однак особа помилково вважає, що майно одержане злочинним шляхом, її дії за спрямованістю умислу можуть розцінюватись як замах на злочин, передбачений ст. 198 КК (фактична помилка).

Особа, яка збула майно, одержане злочинним шляхом, і яка вже після збуту дізнається про злочинне походження майна, не може нести відповідальність за ст. 198 КК через відсутність в її діях умислу. Водночас особа, якій у момент придбання або отримання майна, одержаного злочинним шляхом, не було відомо про таке походження майна, але яка знала про це вже під час користування майном або його зберігання, повинна відповідати за ст. 198 КК – за зберігання майна, завідомо одержаного злочинним шляхом.

Визначаючи суб'єкта злочину, передбаченого ст. 198 КК, слід виходити з того, що цей злочин на законодавчому рівні (ч. 6 ст. 27 КК) розглядається як різновид причетності до злочину. У зв'язку з цим таким суб'єктом не може виступати особа, яка, будучи виконавцем або іншим співучасником,

вчинила той злочин, внаслідок якого одержане майно – предмет розглядуваного злочину. Вказана характеристика особи, хоч і не закріплена в ст. 198 КК, має обов'язково встановлюватись. Отже, суб'єкта злочину, передбаченого ст. 198 КК, є підстави вважати спеціальним. В юридичній літературі висловлена конструктивна думка про існування групи (різновиду) спеціальних суб'єктів злочину з нормативно невизначеними ознаками. Як один із відповідних прикладів наводиться суб'єкт саме заздалегідь не обіцяного придбання чи збуту майна, завідомо одержаного злочинним шляхом [5, с. 4–6].

Відповідальність за ст. 198 КК настає лише за таке придбання, отримання, зберігання або збут відповідного майна, яке не було заздалегідь обіцяне. Якщо виконання зазначених дій було заздалегідь обіцяне виконавцю або іншому співучаснику злочину, то відповідальність повинна наставати не за ст. 198 КК, а за співучасть у певному злочині (згідно з ч. 5 ст. 27 КК – за «інтелектуальне» пособництво). Така, що зобов'язує констатувати співучасть у злочині та, як наслідок, виключає кваліфікацію за ст. 198 КК, обіцянка заздалегідь вчинити певні дії з майном злочинного походження може набувати різних форм, у тому числі завуальюваних (наприклад, особа у відповідь на слова іншої особи принести викрадене майно реагує мовчазною згодою або заявляє, що гроші для купівлі цього майна у неї з'являться пізніше).

Натомість ст. 198 КК повинна інкримінуватись і у випадках вчинення дій з майном злочинного походження, які в тій чи іншій формі не були заздалегідь обіцяні виконавцю чи іншому співучаснику предикатного злочину, хоч у цих осіб з інших причин (наприклад, у зв'язку із систематичністю вчинення відповідних дій) були підстави розраховувати на допомогу. Пропозиція розцінювати зазначені дії як співучасть у вчиненні предикатного злочину [6, с. 124], на мою думку, не ґрунтується на тексті чинного кримінального закону (ч. 6 ст. 27, ст. 198 КК), означає його поширювальне тлумачення і порушення правила «усі сумніви – на користь особи, діяння якої кваліфікується».

Нагадаю, що відповідні роз'яснення наводились у постановках Пленуму Верховного Суду колишнього СРСР – у п. 2 постанови від 31 липня 1962 р. № 11 «Про судову практику у справах про заздалегідь не обіцяне приховування злочинів, придбання та збут завідомо викраденого майна» і п. 13 постанови від 11 липня 1972 р. № 4 «Про судову практику у справах про розкрадання державного і громадського майна». Некоректність цих роз'яснень вбачається в тому, що відповідні систематичні дії з майном, здобутим завідомо злочинним шляхом, розглядались як альтернатива заздалегідь обіцяним діям з таким майном; насправді перші за певних умов мали б розцінюватись як різновид других. Зверну увагу і на те, що в цих роз'ясненнях наявність співучасті у злочині фактично констатувалась за одностороннього психічного зв'язку між особами, не дивлячись на те, що такий підхід у кримінальному праві вважається далеко не безспірним [7, с. 229–230].

При цьому слід мати на увазі, що важлива з погляду кваліфікації за ст. 198 КК обіцянка, яка стосується майна злочинного походження, може бути надана не лише в усній чи письмовій формі, а і набувати вигляду конклюдентних дій. Наприклад, особа готує місця для зберігання певного майна, а той, хто планує здобувати його злочинним шляхом, знає про це. Однак у будь-якому разі згадана обіцянка, яка вказує на наявність ознак співучасті у злочині та яка виключає кваліфікацію за ст. 198 КК, підлягає встановленню в порядку, передбаченому КПК України.

Переконалий у тому, що позначена проблема потребує законодавчого розв'язання. Адже, одного боку, відмінні від заздалегідь обіцяних систематичні придбання і збут предметів, здобутих злочинним шляхом, не вказані в законодавчому визначенні поняття пособника як виду співучасника злочину (ч. 5 ст. 27 КК). До того ж, даючи кримінально-правову оцінку таким діям, не слід, як слушно зазначає Н.О. Лопашенко, штучно обмежувати волевиявлення суб'єкта [8, с. 551], який раніше систематично придбавав майно, одержане злочинним шляхом, або систематично вчиняв з ним інші відповідні дії, але з різних причин може відмовитись робити це надалі.

З іншого боку, усталеність зв'язків між особою, яка шляхом вчинення злочинів одержує майно, та особою, яка його систематично придбаває, одержує чи зберігає (навіть за відсутності відповідної попередньої домовленості між цими особами в тій чи іншій формі), підкріплює рішучість першої особи вчиняти предикатні злочини, а отже, сприяє їх вчиненню. Спільність ж як одна з ознак співучасті означає, як відомо, те, що поведінка співучасників спрямовується на досягнення спільного злочинного результату. За великим рахунком, вказана систематична поведінка може сприйматись тим, хто вчиняє предикатні злочини, як своєрідна обіцянка. Прикладом такої поведінки можуть слугувати дії працівників нещодавно викритої в Києві мережі цілодобових ломбардів, які регулярно приймали побутову техніку, мобільні телефони, вироби з дорогоцінних металів і хутра, інші цінні речі, знаючи про їх злочинне походження [9]. Справедливим вважаю висловлювання І.А. Клепицького про те, що систематичне заздалегідь не обіцяне придбання або збут предметів, здобутих злочинним шляхом, кримінальний закон пособництвом не визнає, хоч по суті такі дії можуть обумовити вчинення нового злочину [10, с. 535].

З урахуванням сказаного інкримінування вдосконаленої ст. 198 КК має виключатись у випадку не лише заздалегідь обіцяних, а й вчинюваних систематично дій з майном, завідомо одержаним злочинним шляхом, бо це дозволяє тому, хто вчиняє предикатні злочини, розраховувати на відповідну допомогу, а тому *de lege ferenda* має розцінюватись як співучасть у таких злочинах. Зрозуміло, що у випадку сприйняття наведеної пропозиції відповідних уточнень потребуватиме і ст. 27 КК.

Ведучи мову про суб'єктивні ознаки складу злочину, передбаченого ст. 198 КК, не слід забувати про наявне у цій статті негативне застереження, згідно з яким заздалегідь не обіцяне придбання, отримання, збут або зберігання майна, завідомо одержаного злочинним шляхом, підлягає

кваліфікації за ст. 198 КК лише в тому разі, якщо такі дії не містять ознак відмивання «брудних» доходів, тобто злочину передбаченого ст. 209 КК. Найменування цього злочину, а також звернення до положень антилегалізаційного законодавства дозволяють зробити висновок про те, що в ст. 209 КК йдеться про таке залучення майна злочинного походження у побутовий і господарський обіг, яке поєднується з прагненням надати цьому процесу правомірний вигляд. Мета вчинення дій з відмивання полягає в тому, щоб представити «брудне» майно як законне, запобігаючи приверненню уваги правоохоронних органів і не розкриваючи фактичного джерела його походження.

Вироком Печерського районного суду м. Києва О. було засуджено за ч. 1 ст. 209 КК за те, що, працюючи економістом фінансового сектору центральної бухгалтерії ЗАТ, вона шляхом зловживання службовим становищем заволоділа грішми цього товариства в сумі 8 835 грн. (за що була раніше засуджена за ч. 5 ст. 191 і ч. 2 ст. 366 КК), з яких 4 761 грн. легалізувала шляхом перерахування коштів за придбану нею побутову техніку і комунальні послуги. Апеляційний суд міста Києва вирок щодо О. скасував і справу закрит за відсутністю в її діях складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 209 КК. Підтверджуючи правильність такого рішення, Верховний Суд України вказав, що О. вчинила перерахування грошей, одержаних унаслідок розкрадання, за придбану побутову техніку і комунальні послуги не з метою їх відмивання, а для того, щоб безперешкодно заволодіти грошима. Своєю поведінкою О. не надавала правомірного вигляду володінню, користуванню чи розпорядженню доходами, одержаними шляхом вчинення злочину, передбаченого ч. 5 ст. 191 КК [11].

Зазначена спрямованість дій не притаманна злочину, передбаченому ст. 198 КК: придбаваючи, отримуючи, зберігаючи або збуваючи майно, одержане злочинним шляхом, винувата в цьому злочині особа не прагне надати майну легальний статус, не бажає використовувати його під виглядом законного у фінансових операціях, правочинах і правомірній господарській діяльності. Вчинення злочину, караного за ст. 198 КК, має своїм наслідком фактичне втягнення майна злочинного походження у побутовий та економічний оборот без приховування справжнього джерела походження такого майна і, головне, без надання володінню, користуванню або розпорядженню відповідним майном правомірного вигляду.

Список використаної літератури:

1. Стан здійснення судочинства в Україні в 2016 році (опрацьовано статистичні дані Державної судової адміністрації України, вищих спеціалізованих судів, Верховного Суду України). – К.: Верховний Суд України, 2017. – 96 с.

2. Справа № 667/4536/14-к, розглянута 31 січня 2017 р. Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64681688>.

3. Справа № 5-4898км09, розглянута 26 січня 2010 р. колегією суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/8036963>.

4. Справа № 686/11725/16-к, розглянута 6 липня 2016 р. Хмельницьким міськрайонним судом Хмельницької області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58804013>.

5. Анощенкова С. Суб'єкт преступления, признаки которого устанавливаются путем толкования уголовного закона / С. Анощенкова, О. Крапивина // Уголовное право. – 2009. – № 3. – С. 4–6.

6. Ярмиш Н.М. Проблеми кримінально-правової кваліфікації (злочини проти життя та здоров'я особи, проти власності, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг): навч. посіб. / Н.М. Ярмиш. – К.: Національна академія прокуратури України, 2014. – 192 с.

7. Дудоров О.О. Кримінальне право: навч. посібник / О.О. Дудоров, М.І. Хавронюк / за заг. ред. М.І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2014. – 944 с.

8. Лопашенко Н.А. Преступления в сфере экономической деятельности: теоретический и прикладной анализ: монография. В 2 ч. Ч. II / Н.А. Лопашенко. – М.: Юрлитинформ, 2015. – 640 с.

9. У Києві поліція викрила мережу ломбардів, де продавали крадені речі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://m.tyzhden.ua/News/187816>.

10. Клепицкий И.А. Система хозяйственных преступлений / И.А. Клепицкий. – М.: Статут, 2005. – 572 с.

11. Рішення Верховного Суду України. – 2005. – Вип. 2 (11). – С. 110-111.

ЧИ ПОТРЕБУВАЛА ЗМІН СТАТТЯ 364 КК УКРАЇНИ?

Письменський Євген Олександрович

завідувач кафедри загальноюридичних дисциплін

Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

доктор юридичних наук, доцент

У 2014 році Верховна Рада України ухвалила низку змін до ст. 364 КК, які потягли звуження сфери її дії, та відповідно, часткову декриміналізацію зловживання владою або службовим становищем. Серед багатьох юристів зазначені зміни були сприйняті переважно критично, що актуалізує питання про їхню доцільність. Тож чи була потреба змінювати кримінально-правову норму про зловживання владою або службовим становищем?

Треба визнати, що попередня редакція¹ ст. 364 КК не вирізнялась своєю досконалістю. Вона належала до числа так званих гумових норм кримінального права, кваліфікація діянь за якими за однакових фактичних обставин могла істотно різнитись.

По-перше, ураховуючи наявність у КК підстав кримінальної відповідальності як за загальний вид службового зловживання, так і за багаточисельні спеціальні види, у практиці правозастосування постійно виникали проблеми кваліфікації окремих діянь відповідно до правил про конкуренцію кримінально-правових норм. Через те, що ці правила вироблені лише в теорії і, хоча вони все частіше набувають характеру доктринальних, тим не менш відсутність їхнього законодавчого визначення зумовлювала низку помилок у кваліфікації зловживань владою або службовим становищем. Зокрема, ідеться про випадки правової оцінки певного різновиду службового зловживання як за загальною нормою, так і спеціальною, тобто штучного утворення сукупності злочинів.

По-друге, загальна норма про зловживання владою або службовим становищем передбачала використання оціночних понять для позначення деяких ознак зазначеного складу злочину. Ці ознаки в контексті ст. 364 КК були здатні одержувати як вузьке, так і занадто широке тлумачення, що аж ніяк не сприяло виробленню єдиної правозастосовної практики. Більше того: через це одні і ті самі діяння, пов'язані із зловживанням владою або службовим становищем, могли визначатись і як незлочинна поведінка, і як злочин, передбачений ст. 364 КК. Така ситуація утворювала благодатний ґрунт для «зловживань зі зловживаннями». Мається на увазі гігантський корупціогенний чинник, який дозволяв працівникам правоохоронних органів і суддям одержувати неправомірну вигоду за не притягнення осіб до кримінальної відповідальності за ст. 364 КК шляхом застосування різних підходів в оцінці заподіяної шкоди, коли вона не мала матеріального характеру. Цьому неодмінно сприяла особа службового злочинця, яка зазвичай характеризується здатністю до надання такої вигоди. Водночас чимало осіб притягувались до кримінальної відповідальності за фактичної відсутності належного рівня суспільної небезпечності у вчинюваних ними діяннях.

Правий М.І. Хавронюк, зазначаючи, що оціночних понять у кримінальному законі має бути якнайменше. Необхідність максимального обмеження судового розсуду законом впливає, зокрема, із положення ст. 24 Конституції, згідно з яким «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом». Це положення слід розуміти так, що передбачені Конституцією України права і свободи поширюються рівною мірою на всіх громадян і мають для них однаковий зміст і обсяг, і що закон

---

¹Тут і далі під попередньою редакцією мається на увазі редакція ст. 364 КК до внесення в неї змін згідно із Законом України від 13 травня 2014 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України».

не може покладати на одного більший обсяг обов'язків, ніж на іншого, вимагати від одного те, що не вимагається від іншого. Необмеженість судового розсуду може призвести до того, щов одних випадках одна і та сама шкода визнаватиметься значною чи тяжкою безпосередньо на підставі закону, а в інших це буде на порушення ст. 62 Конституції лише припускатися [1, с. 92].

Про наявність вад у конструкції складу злочину, визначеному ст. 364 КК в її попередній редакції, свідчать як публікації науковців, котрі звертали увагу на деякі з них, так і суперечлива судова практика того часу.

Наприклад, як писали П.П. Андрушко і А.А. Стрижевська, стаття 364 КК у правозастосовній практиці досить часто є своєрідною (специфічною) «нішею», яка «заповнюється» правоохоронними органами у випадках, коли виникає «потреба» притягти службову особу, як правило, на замовлення, або ж таких, що скомпрометували себе, до кримінальної відповідальності, якщо інкримінувати їм вчинення будь-якого іншого злочину немає достатніх підстав [2, с. 214].

За підсумками комплексного монографічного дослідження кримінальної відповідальності за зловживання владою або службовим становищем (2007) В.Г. Хашев слушно окреслював коло проблем, пов'язаних із зазначеною кримінально-правовою заборонаю, які існували в тогочасний період. Зокрема, він слушно указував на відсутність критеріїв, які б чітко дозволяли відмежувати істотну шкоду від неістотної [3, с. 75, 80]. На жаль, навіть самому В.Г. Хашеву не вдалось з бажаною точністю виробити ці критерії (імовірно через те, що це не можливо зробити) та запропонувати конкретні способи вирішення проблеми «роздутості» понять істотної шкоди та тяжких наслідків.

В.П. Коваленко, здійснивши монографічне дослідження кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів за зловживання владою або службовим становищем (2009), зазначає, що законодавча регламентація норм про кримінальну відповідальність за зловживання владою або службовим становищем далека від досконалості, визнає суперечливою практику їхнього застосування та пише про потребу у внесенні змін та доповнень до КК. Щоправда, пропонуючи надати роз'яснення понять істотної шкоди і тяжких наслідків у примітці до ст. 364 КК, він залишається прихильником їхнього широкого змісту з невичерпним переліком проявів таких наслідків [4, с. 136, 191 – 193], що навряд чи могло покращити практику правозастосування.

У судовій практиці показовою в контексті порушених питань є справа щодо Ю. – слідчого СВ Костянтинівського МВ ГУМВС України в Донецькій області, який був засуджений за те, що під час проведення досудового слідства склав постанову про притягнення особи як обвинуваченого і протокол про ознайомлення з матеріалами справи, підробив у них підпис захисника і виконав процесуальні дії без його участі. Така поведінка Ю. одержала правову оцінку за ч. 3 ст. 364, ч. 1 ст. 366 і ч. 1 ст. 374 КК.

Звернувшись до Верховного Суду України (далі – ВСУ), засуджений указував на помилковість кваліфікації його дій за сукупністю злочинів, передбачених ст. 364 і ст. 374 КК. Свою позицію він обґрунтовував тим, що оскільки суд визнав його винуватим за ч. 1 ст. 374 КК, тобто спеціальною нормою стосовно ст. 364 КК, то за правилами кваліфікації перша повинна одержувати перевагу перед останньою, а отже, ст. 364 КК підлягає виключенню з кваліфікації.

Зазначена справа яскраво демонструє відразу дві складові проблеми, які виникали у застосуванні ст. 364 КК в попередній редакції. Перша полягає у визначенні складу злочину зловживання владою або службовим становищем за фактичної відсутності істотності спричиненої шкоди, а друга сигналізувала про поширену практику надлишкової кваліфікації, коли штучно утворювалась сукупність злочинів з використанням ст. 364 КК. Особа за таких умов підлягала відповідальності двічі за одне і те саме діяння.

Так, у своєму науковому висновку, підготовленому за цією кримінальною справою на виконання ухвали судді ВСУПошви Б.М. від 6 вересня 2013 р., я переконував у помилковості кваліфікації дій Ю. за ст. 364 КК з причини відсутності суспільно небезпечних наслідків як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони цього складу злочину. Адже не будь-яке службове порушення може тягти підрив авторитету органів державної влади, що вмінялось Ю. як прояв істотної шкоди. Така шкода повинна бути посправжньому істотною, про що прямо зазначено в ч. 1 ст. 364 КК. Обраний судом підхід дозволяв інкримінувати зловживання службовим становищем майже за кожного випадку порушення службовою особою своїх повноважень, що завжди було здатне потягти в тому чи іншому обсязі підрив авторитету та престижу держави².

У літературі можна знайти й інші яскраві та гучні приклади того, як певну особу засуджували за зловживання владою або службовим становищем за відсутності ознаки суспільно небезпечних наслідків[6, с. 72 – 73].

Отже, попередня редакція ст. 364 КК дозволяла не лише притягати до кримінальної відповідальності осіб, чийі діяння не були суспільно небезпечними, але і в корупційний спосіб уникати відповідальності тим, хто вчинив аналогічні діяння.

До речі, про це безспідставно пишуть ініціатори згаданого вище Закону України від 21 лютого 2014 р., акцентуючи увагу на порушенні принципу правової визначеності при конструюванні відповідної заборони. Зазначений принцип, як відомо, вимагає, щоб юридичні норми були чіткими та точними, спрямованими на забезпечення передбачуваності ситуацій та

---

²Не сприйнявши цих аргументів, ВСУ тим не менш ухвалив рішення, за яким з кваліфікації вчиненого Ю. виключалась ст. 364 КК. На погляд суддів ВСУ, інкриміноване засудженому діяння повністю охоплювалось диспозицією ч. 1 ст. 374 КК, а тому не потребувало окремої (додаткової) кваліфікації ще й за ч. 3 ст. 364 КК. У контексті конкретних обставин розгляданої справи ВСУ визначив, що касаційний суд у своєму рішенні помилково визнав, що діяння, які утворюють склад злочину – порушення права на захист, одночасно можуть бути наслідками зловживання службовим становищем [5].

правовідносин. Положення кримінального закону є передбачуваними, коли вони сформульовані з достатньою точністю, щоб дозволити індивіду регулювати свою поведінку[7]. З усією очевидністю можна стверджувати, що такою передбачуваністю попередня редакція ст. 364 КК аж ніяк не вирізнялась.

Аналогічну точку зору висловлював М.І. Хавронюк, котрий слушно зауважував, що Україна сприйняла радянський винахід установа кримінальної відповідальності за службові злочини, який не відповідає принципу правової визначеності. Відповідні статті КК містять настільки абстрактні умови кримінальної відповідальності, що не дають суб'єктові кримінальної відповідальності можливості регулювати свою поведінку, заздальгідь визначати для себе, є вона злочинною чи правомірною. Зовсім не виключені ситуації, коли дії будь-якої посадової особи за політичної доцільності чи антипатії можуть бути кваліфіковані як зловживання службовим становищем (ст. 364 КК) або перевищення службових повноважень (ст. 365 КК)[8]³.

Викладене свідчить про існування на момент ухвалення досліджуваних змін до ст. 364 КК низки проблем, які не сприяли ефективності кримінального права, давали можливість притягати до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили діяння з не характерним для злочину рівнем суспільної небезпечності, а також порушувати принцип *nonbisinidem* при кваліфікації ряду службових злочинів у їхній сукупності. Тож питання вдосконалення ККУ цій частині було назрілим. Але чи вдалось розгляданим змінам до ст. 364 КК насправді покращити її якість? Думаю, що лише частково та у вкрай недолугий та половинчастий спосіб. Тож зміст відповідної кримінально-правової заборони потребує вдосконалення, але не шляхом повернення до попередньої редакції ст. 364 КК.

Список використаної літератури:

1. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. – К. : ВАІТЕ, 2014. – 944 с.
2. Андрушко П.П. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика : навчальний посібник / П.П. Андрушко, А.А. Стрижевська. – К. : «Юрисконсульт», 2006. – 342 с.
3. Хашев В.Г. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Хашев Вадим Георгійович. – Дніпропетровськ, 2007. – 259 с.

---

³ Як приклад, згідно з рішенням Європейського суду з прав людини від 10 серпня 2006 р. у справі «Ляшко проти України» установлено, що заявник був засуджений за зловживання посадовим становищем, навмисно подавши неправдиву інформацію про діяльність правоохоронних органів, та опублікувавши завідомо неправдиву інформацію. Суд визнав порушення ст. 10 Європейської Конвенції з прав людини, зазначивши, що таке засудження Олега Ляшка могло мати «охолоджувальний ефект» для свободи вираження його поглядів [9], а отже, кримінально-правова норма про службове зловживання була по суті використана з метою перешкоди реалізації свободи вираження поглядів.

4. Коваленко В.П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Коваленко Володимир Панасович. – Львів, 2009. – 233 с.

5. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 24 жовтня 2013 року № 5-34кц13// Верховний Суд України : офіц. веб-сайт.
URL:[http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/4DAE34C429437102C2257C92003A437A](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/4DAE34C429437102C2257C92003A437A)

6. Дудоров О. Істотна шкода і тяжкі наслідки як ознаки складів злочинів у сфері службової діяльності: проблеми тлумачення кримінального закону / О. Дудоров, Г. Зеленов // Право України. – 2015. – № 12. – С. 69 – 81.

7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45474

8. Хавронюк М. Чому в Європі не розуміють прислів'я «від тюрми не зарікайся» / Микола Хавронюк // Українська правда. – 6 жовтня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/10/6/6642959>

9. Справа «Ляшко проти України» (“Lyashkov. Ukraine”), № 21040/02, 10 серпня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_275

ПРО ТЛУМАЧЕННЯ ОЗНАКИ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ ЕКОНОМІЧНИХ ЗЛОЧИНІВ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА АМЕРИКАНСЬКІЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ НАУЦІ

Каменський Дмитро Васильович
завідувач кафедри правознавства
Бердянського державного педагогічного університету
кандидат юридичних наук, доцент

Як пишуть автори одного підручника із загальної частини кримінального права справедливо, в основі змісту суспільної небезпеки злочину лежить об'єктивна властивість заподіювати шкоду. Це є об'єктивною категорією, що в жодному разі не залежить від свавільної оцінки законодавця чи суду. Насправді законодавець не вигадує злочин, а досліджуючи життя суспільства відкриває суспільну небезпеку тих чи інших вчинків людей як об'єктивну реальність (або виходить із припущення, що вона може виникнути), оцінює її характер і масштаб і, насамкінець, приймає рішення про доцільність боротьби з ними кримінально-правовими засобами. У цьому контексті заслуговує на увагу науковця наступна теза: діяння забороняються

тому, що вони є суспільно небезпечними, однак вони не стають небезпечними тоді, коли забороняються [1, с.335]. На мій погляд, тут вдало позначено класичний підхід кримінального права будь-якої цивілізованої, демократичної держави сучасності, що як видається, повинен пронизувати всю матерію кримінального закону й окремі її елементи у вигляді конкретних норм про злочини.

Своєю чергою, автори монографічного дослідження, присвяченого проблематиці суспільно небезпечної поведінки та її кримінальної протиправності, проводять доречну паралель між проявами небезпечної, антисоціальної поведінки та нормативно закріпленою реакцією на неї з боку держави. Вони безспідставно пишуть, що законодавець оцінює суспільну небезпеку антисоціальної поведінки як її об'єктивну властивість. Це означає, що в основі суспільно небезпечного вчинку лежить його природна здатність до зміни оточуючого світу, що не залежить ані від суб'єкта дій (бездіяльності), ані від суспільства. Будучи скоєним за волею однієї особи, діяння набуває суспільної значущості, адже життєдіяльність людини знаходить свій прояв лише в суспільстві [2, с. 34].

Звертаючи увагу на очевидну однаковість позицій вітчизняних науковців у тому, що суспільна небезпека полягає у заподіянні злочином істотної шкоди об'єктам, які охороняються кримінальним законом, або у створенні реальної можливості (загрози) заподіяння такої шкоди (дуалізм суспільної небезпеки), О.О. Дудоров інтерпретує суспільну небезпеку як ознаку поняття злочину – об'єктивно-суб'єктивну категорію, уявлення про яку має історично мінливий характер і яка визначається низкою факторів, у т.ч. значущістю об'єкта кримінально-правової охорони, тяжкістю наслідків, способом дії, стадією вчинення діяння, формою вини [3, с. 86]. Наведений перелік факторів розкриває всю «калейдоскопічність» змістовних характеристик цієї безперечно фундаментальної категорії, що, на мій погляд, слугує першопричиною труднощів у теоретичному приведенні її наукової дефініції до єдиного знаменника.

Оригінальний авторський аналіз принципу суспільної небезпеки як принципу криміналізації посягань на державні фінанси пропонує Н.О. Гуторова. Вчений зокрема звертає увагу на те, що державні фінанси являють собою суспільні відносини, рівень соціальної цінності яких є достатнім для їх кримінально-правової охорони. Спираючись на розробки вчення про суспільну небезпеку в працях інших криміналістів, вона слушно вказує на те, що ця категорія є об'єктивно-суб'єктивною, визначається сукупністю всіх обов'язкових елементів складу злочину. А тому аналіз суспільної небезпеки необхідно здійснювати щодо кожного окремого складу злочину. І далі, уже в контексті аналізу ознак суспільної небезпеки щодо посягань на державні фінанси, Н.О. Гуторова пише про основні чинники, які безпосередньо впливають на рівень суспільної небезпеки таких посягань, а саме: характер і розмір заподіяної шкоди, спосіб вчинення діяння, розмір (сума) предмета, ознаки суб'єкта і зміст вини. «Криміналізація діянь, які завдають шкоди державним фінансам, має здійснюватися лише за умови, що сукупність

указаних обставин свідчить про такий рівень суспільної небезпеки посягання, який є достатнім для визнання його злочином» [4, с.50, с.53]. На моє переконання, наведені міркування заслуговують на позитивне, прагматично орієнтоване сприйняття. Більше того, вони, як видається, із усією притаманною ним актуальністю та практичною значущістю можуть бути узагальнено поширені також і на аналіз ознак суспільної небезпеки інших економічних посягань, а не лише у межах фінансових відносин у державі. Відповідно, «набір» ознак суспільної небезпеки буде унікальним щодо кожного конкретного злочину, так само як і сукупна категорія суспільної небезпеки економічних злочинів буде суттєво відрізнятися за своїм змістовним наповненням від аналогічних категорій, властивих іншим групам злочинів, систематизованим за родовим об'єктом.

Принагідно зауважу, що у вітчизняній юридичній літературі традиційно домінує позиція про те, що США належить до кола держав, у яких панує формальний підхід до розуміння сутності злочину – водночас матеріальні ознаки, і зокрема небезпека для суспільства, перебувають за межами такого юридичного тлумачення. Частково я підтримуємо такий підхід. Дійсно, аналіз юридичних ознак федеральних злочинів, у т.ч. економічних, свідчить про відсутність у диспозиціях кримінально-правових норм федерального КК вказівок на матеріальні характеристики протиправного діяння, зокрема вказівки на вид та розмір заподіюваної злочином шкоди. Наводиться опис меж протиправної поведінки із власним «набором» криміноутворюючих ознак, після чого уже вказуються санкції за реалізацію такої поведінки. Так, наприклад, у § 7201 Податкового кодексу США, що містить склад основного злочину проти системи оподаткування – ухилення від сплати федеральних податків, зазначено, що будь-яка особа, яка умисно намагається у будь-який спосіб ухилитися від нарахування чи сплати будь-якого податку, передбаченого нормами Податкового кодексу, буде, окрім інших передбачених законодавством санкцій, визнана винною у скоєнні тяжкого злочину (фелонії) та у разі засудження повинна буде сплатити штраф у розмірі 100 тис. дол. (500 тис. дол. для корпорацій) та (або) позбавлена волі на строк до п'яти років [5]. Одразу з'являється можливість визначити диспозицію цієї заборони, яка описує спробу ухилення від будь-якого податку у будь-який спосіб, а також чітко визначену санкцію. Для порівняння: уже в основному складі злочину ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), що передбачений ч. 1 ст. 212 КК України, законодавцем безпосередньо передбачена вказівка на наслідки протиправного діяння у вигляді фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних розмірах. У наступних частинах ст. 212 КК кваліфікуючою (особливо кваліфікуючою) ознакою злочинного ухилення від сплати податків визнається ненадходження до бюджетів коштів у великих та особливо великих розмірах відповідно. Як бачимо, матеріальну ознаку суспільно небезпечних наслідків уже інтегровано українським законодавцем у структуру диспозиції кримінально-правової заборони і водночас «проігноровано» (вочевидь свідомо) законодавцем американським.

Далі спробую визначити, чи інтегровані елементи суспільної небезпеки, принаймні частково, у складі федеральних злочинів, чи, можливо, ця фундаментальна кримінальна ознака перебуває за межами законодавчих конструкцій і знаходить свій прояв уже на стадії застосування кримінального закону, під час виконання державою свого охоронного зобов'язання перед суспільством. Так, наприклад, І.Д. Козочкін звертає увагу на відсутність у федеральному КК та кодексах деяких штатів поняття злочину і пише, що натомість у КК більшості штатів передбачені різні варіанти формального визначення. Водночас вчений констатує різноманітність підходів із цього питання в доктрині: так, одні автори є прибічниками формального визначення злочину, інші – здійснюють спроби його «матеріалізації», а треті взагалі пропонують різноманітні варіанти «гібридних» концепцій [6, 21].

Безпосереднє звернення до ознаки суспільної небезпеки знаходжу в роботі американського криміналіста Джошуа Дресслера. Він позначає її як «соціальну шкідливість» (англ. – *socialharm*) та розглядає у межах вчення загального права про об'єктивні ознаки злочину – *actusreus* (лат. – винний акт). Під соціальною шкідливістю вчений пропонує розуміти знищення, пошкодження чи поставлення в небезпеку будь-якого суспільно важливого інтересу. Як бачимо, запропоноване визначення є змістовно дуже широким, навіть розпливчастим, і більше того – воно охоплює навіть випадки поставлення у небезпеку важливі соціальні цінності.

Далі, пише автор, кримінальний закон не карає людей просто за дії чи бездіяльність. Навпаки, він карає за дії чи бездіяльність, що призводять до шкоди суспільству. Врешті-решт, закон має на меті попередити саме шкоду суспільству або ж покарати за її заподіяння. Свідома вольова поведінка – це *actus* терміні *actusreus*, натомість соціальна шкідливість – це *reus*. Далі вчений розкриває характерність ознаки соціальної шкідливості кримінального права саме як публічної галузі. Хоча будь-яка особа може безпосередньо стати жертвою злочину, пише він, кримінальне переслідування відбувається саме від імені суспільства, оскільки вважається, що шкоду заподіяно злочином усій громадськості і, як необхідний результат, саме суспільству надано право на осуд злочинця за соціальну шкідливість його вчинку. Насамкінець американський дослідник радить орієнтуватися на три групи ознак під час установлення специфіки соціальної шкідливості конкретного протиправного діяння: власне діяння, наслідки, а також супутні ознаки [7, 106-108].

Відкинувши деякі термінологічні особливості та незначні концептуальні відмінності, можна побачити очевидну подібність наведеної позиції американського дослідника до усталеного у вітчизняній юридичній доктрині підходу до розуміння сутності ознаки суспільної небезпеки. Отже, виникає аргументований висновок про те, що незважаючи на відсутність у більшості випадків вказівки на суспільну шкідливість злочинів, у т.ч. економічних, в офіційних формулюваннях федеральних кримінальних заборон у США, насправді ця ознака присутня. Натомість джерелом її походження слугує не безпосередньо закон, а американська наука кримінального права. Відповідно й американські суди постійно тримають ознаки соціальної шкідливості у фокусі

свої уваги під час практичного застосування норм кримінального закону та кореспондуючих положень прецедентного права.

Список використаної літератури:

1. Уголовное право России: Общая часть: Учебник / Под ред. Н.М. Кропачева, Б.В. Волженкина, В.В. Орехова. – СПб.: Издательский Дом С.-Петербург. гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербург. гос. ун-та, 2006. – 1064 с.
2. Павлухин А. Н., Нестеров П. Н., Эриашвили Н. Д. Общественно опасное поведение и его уголовная противоправность / под ред. Павлухина А. Н. – М. : Юнити-Дана: закон и право, 2007. – 111 с.
3. Дудоров О.О. Поняття Злочину. Класифікація злочинів / О.О. Дудоров // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1. – С. 84–102 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/07/1_6.pdf.
4. Гудорова Н.О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України: Монографія / Н.О. Гудорова. – Х.: Вид-во Нац. ун-ту внутр. Справ, 2001. – 384 с.
5. 26 U.S. Code § 7201 – Attempt to evade or defeat tax. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/26/7201>.
6. Козочкин И.Д. Современное состояние и проблемы уголовного права США : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Иван Данилович Козочкин – М., 2009. – 46 с.
7. Dressler J. Criminal Law / J. Dressler. – St. Paul, MN: West Academic Publishing, 2005. – 328 p.

ВИДИ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Вознюк Андрій Андрійович

завідувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

У кримінальному законодавстві зарубіжних країн використовують різні терміни для позначення злочинних об'єднань. Наприклад, лише для характеристики злочинних організацій використовують терміни «*criminal association*», «*criminal organization*», «*unlawful association*», «*asociaciones ilícitas*» (в перекладі означають злочинна організація, злочинна асоціація, злочинне об'єднання, злочинне співтовариство, злочинний союз, злочинна змова, злочинне угруповання, незаконне об'єднання).

В цілому злочинні об'єднання можна поділити на загальні та спеціальні. У кримінальному законодавстві України до загальних доцільно віднести ті форми співучасті, кримінально-правові ознаки яких визначено у

ст. 28, 255 КК України. Злочинні об'єднання, передбачені ст. 143, 181, 257, 258-3, 260 та 392 КК України, є спеціальними, оскільки вони, крім загальних ознак, передбачених ст. 28 КК України, характеризуються додатковими ознаками, передбаченими ст. 143, 181, 257, 258-3, 260 та 392 КК України. Спеціальними злочинними об'єднання в українському кримінальному законодавстві можна вважати: 1) транснаціональні організації, які займаються порушенням встановленого законом порядку трансплантації органів або тканин людини; 2) групи, діяльність яких здійснюється під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпустою; 3) озброєні банди; 4) терористичні групи та терористичні організації; 5) не передбачені законами України воєнізовані або збройні формування; 6) організовані групи, що мають на меті тероризування в установах виконання покарань засуджених, напад на адміністрацію.

Аналогічні види злочинних об'єднань зустрічаються і у кримінальному законодавстві зарубіжних країн. Наприклад, *організовані групи* виділяють в Англії, Болгарії, Боснії і Герцеговині, Грузії, Латвії, Литві, Ліхтенштейні, Новій Зеландії, Норвегії, Румунії, Сербії, Словаччині, Фінляндії, Чехії, Шотландії, країнах СНД тощо, *злочинні організації* – в Албанії, Бельгії, Бразилії, Ватикані, Греції, Естонії, Ісландії, Іспанії, Італії, Канаді, Латвії, Литві, Ліхтенштейні, Люксембурзі, Македонії, Словаччині, Словенії, Таїланді, Тринідаді і Тобаго, Угорщині, Хорватії, Чорногорії, Швейцарії, Ямайці, країнах СНД тощо, *банди* – в Австрії, Албанії, Англії, Бельгії, Грузії, Індії, Латвії, Литві, Македонії, США, Тринідаді і Тобаго, Угорщині, Японії, країнах СНД тощо, *терористичні об'єднання* – в Австралії, Австрії, Албанії, Андоррі, Бельгії, Греції, Грузії, Естонії, Іспанії, Канаді, Литві, Ліхтенштейні, Мальті, Нідерландах, Португалії, Словаччині, Угорщині, Фінляндії, Чорногорії, країнах СНД тощо, *незаконні воєнізовані або збройні формування* – в Австрії, Албанії, Аргентині, Бразилії, Греції, Грузії, Данії, Німеччині, Норвегії, Фінляндії, Франції, країнах СНД. Зазначені види злочинних об'єднань можна умовно назвати загальнопоширеними.

В КК Андорри, Аргентини, Іспанії, Португалії тощо встановлена кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь в них, які мають комбіновану форму. Наприклад, у ст. 210 bis КК Аргентини йдеться про незаконне об'єднання, що мало, принаймні, дві з наступних характеристик: а) складалося з десяти або більше осіб; б) мало військову або військового типу організацію; в) його структура включала осередки; г) мало бойову зброю або вибухові речовини великої руйнівної сили; д) діяло більш ніж в одному політичному окрузі країни; е) мало у своєму складі одного чи декількох офіцерів або унтер-офіцерів збройних сил чи органів безпеки; ж) мало очевидні зв'язки з іншими аналогічними організаціями, які діяли в країні або за кордоном; з) отримувало підтримку, допомогу або керівництво з боку державних службовців [1]. Відповідно до ст. 515 КК Іспанії караються незаконні об'єднання, що характеризуються такими ознаками: 1) мають на меті вчинення злочину або сприяння його вчиненню; 2) мають законні цілі,

але використовують для їх досягнення насильницькі методи, залякування або контроль за особою; 3) носять військовий характер; 4) підбурюють або заохочують дискримінацію, ненависть або насильство щодо осіб, груп або організацій, в силу своєї ідеології, релігії або переконань, їх членів або будь-кого з них, що належать до етнічної групи, певної раси чи нації, статі, сексуальної орієнтації, характеризуються певним сімейним станом, хворобою або інвалідністю [2]. Аналіз ознак цих об'єднань дає підстави стверджувати, що їх можна віднести до різних загальноновизнаних видів злочинних об'єднань, зокрема злочинних організацій, банд, незаконних воєнізованих збройних формувань.

Натомість наприклад у ч. 1 ст. 324 КК Македонії встановлено кримінальну відповідальність за організацію змови, банди, групи, іншого об'єднання людей або злочинної організації [3], тобто в цьому випадку хоча й виділяють різні види злочинних об'єднань, однак створення та участь в них криміналізована в одній статті. Такі положення хоча і спрощують процес доказування, оскільки не потрібно проводити розмежування злочинних об'єднань, однак вони не передбачають диференції відповідальності їх учасників. Крім того, банда у цьому випадку визнається загальною формою співучасті (загальним видом злочинного об'єднання), а не спеціальним як це має місце у більшості зарубіжних країн, зокрема і в Україні.

Поряд з цим у законодавстві окремих країн криміналізовані створення інших, особливих, нетипових видів злочинних об'єднань, зокрема: *незаконного релігійного об'єднання* (в Білорусії, Вірменії, Киргизії, Латвії, Росії), *антиконституційної організації* (в Болгарії, Естонії, Литві), *злодійського співтовариства та угруповання, що займається рекетом* (в Грузії), *військового корпусу, групи або асоціації* (в Данії), *екстремістського співтовариства* (в Росії, Казахстані, Киргизії, Таджикистані⁴, Латвії, Узбекистані), *сепаратистського та фундаменталістського об'єднання* (в Узбекистані), *структурованої злочинної групи* (в Албанії), *організованого злочинного синдикату* (в Індії), *злочинної організації мафіозного типу* (в Італія), *злочинного співтовариства* (в Росії, Казахстані, Угорщині), *транснаціональної організованої групи, транснаціональної злочинної організації, транснаціонального злочинного співтовариства* (в Казахстані).

У певній мірі до злочинних об'єднань можна віднести бунт. Наприклад, у ст. 232 КК Камеруну встановлено кримінальну відповідальність за бунт, який означає збір на громадському шосе п'яти і більше осіб у спосіб, що передбачає можливість порушення громадського порядку. Водночас у ст. 233 йдеться про озброєний бунт [4], що має певні схожі риси зі збройним об'єднанням.

---

⁴ Організована група осіб для підготовки або вчинення за мотивами помсти, ідеологічної, політичної, расової, національної або релігійної ненависті або ворожнечі, а так само з мотивів ненависті або ворожнечі відносно якої-небудь соціальної групи злочинів, передбачених статтями 157, 158, 160, 185, 188, 189, 237, 237 (1), 242, 243 цього Кодексу (ст. 307-2 КК Таджикистану).

В законодавстві окремих країн злочинні об'єднання спеціалізуються на окремих видах злочинів. Наприклад, у ст. 284/а КК Албанії встановлено відповідальність за організацію або керівництво злочинними організаціями із метою культивування, виробництва, виготовлення або незаконного перевезення наркотиків [5].

Значна частина спеціальних видів злочинних об'єднань є своєрідними модифікаціями загальних видів таких об'єднань – груп осіб за попередньою змовою, організованих груп, злочинних організацій, що характеризуються додатковими спеціальними ознаками, які визначають характер і ступінь їх суспільної небезпеки.

Існування у кримінальному законодавстві зарубіжних країн інших видів злочинних об'єднань – тих, що посягають на права і свободи людей, зокрема релігійного та політичного характеру, екстремістських, сепаратистських, антиконституційних, транснаціональних тощо – відкриває перспективи для подальших розвідок у цій сфері щодо доцільності чи недоцільності криміналізації суспільно небезпечних діянь, пов'язаних зі створенням цих об'єднань та участю в них.

Список використаної літератури:

1. Código Penal de la Nación Argentina [Recurso electrónico] LEY 11.179 (T.O. 1984 actualizado). – El modo de acceso: <https://www.google.com.ua/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=c%C3%B3digo+penal+de+argentina>

2. Código Penal de España (Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre, de 1995, del Código Penal) [Recurso electrónico] Esta revisión vigente desde 28 de Octubre de 2015. – El modo de acceso : http://noticias.juridicas.com/base_datos/Penal/lo10-1995.html

3. Criminal Procedure Code of the Republic of Macedonia [Electronic Resource] : Republic of Macedonia, April 1, 1997, came into effect: November 1, 1996. consolidated version with the amendments from March 2004, June 2006, January 2008 and September 2009. – Mode of access: <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>

4. Criminal Code Republic of Cameroon [Electronic Resource] : Law 2016 / 007 of 12 juil 2016. – Mode of access : <https://www.prc.cm/en/multimedia/documents/4721-law-n-2016-007-of-12-july-2016-relating-to-the-penal-code-en>.

5. Criminal Code of the Republic of Albania [Electronic resource] : Albania, June 1, 1995, according to December 2013 addition. – Mode of access : <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.

ПІДРИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ НА ШКОДУ НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ЗАКРІПЛЕННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Гребенюк Віталій Миколайович

начальник наукової лабораторії

Національної академії Служби безпеки України

кандидат юридичних наук

Термін «підривна діяльність» закріплений у диспозиції статті 111 «Державна зрада» Кримінального кодексу України: «... діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України: ... надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України» [1, с. 250].

Відповідно, співвіднівши ці положення з положеннями статті 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» [2], встановлюємо, що іншими словами йдеться про «діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду національним інтересам у зовнішньополітичній (суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості), воєнній сфері та сфері безпеки державного кордону України (обороноздатності), у сфері державної безпеки (державній безпеці), економічній (економічній безпеці) чи інформаційній (інформаційній безпеці) сферах національної безпеки України».

Натомість, з переліку сфер національної безпеки у статті 111 КК України випадають внутрішньополітична, соціальна та гуманітарна, науково-технологічна, екологічна сфери, які Законом України «Про основи національної безпеки України» однозначно визначені осередками розгортання реальних та потенційних загроз національним інтересам [2] та які виступають об'єктами злочинних посягань в ході підривної діяльності.

Разом з тим, значною прогалиною у нормативно-правовому забезпеченні захисту Службою безпеки України національних інтересів України, протидії підривної діяльності (далі – ПД), є відсутність у наявних законодавчих актах, у тому числі в зазначеній статті 111 КК України, тлумачення ПД, що, на нашу думку, перешкоджає правозастосуванню цієї статті за нерозуміння суті самого протиправного діяння.

Підривної діяльності стосується стаття 113 «Диверсія» Кримінального кодексу України, яка встановлює відповідальність за акції підриву, надає вичерпний їх перелік. Цією статтею встановлено санкцію за вчинення з метою *ослаблення держави* вибухів, підпалів або інших дій... [1, с.263]. Основним предметом диверсії визначено *безпеку держави* в економічній, екологічній, воєнній або будь-якій іншій сфері відповідно до спрямованості конкретного акту диверсії [1, с.263]. Утім, основу економічного потенціалу країни сьогодні формують суб'єкти недержавної форми власності. Більше

того, аналізуючи положення Закону України «Про основи національної безпеки України», пересвідчуємось, що економічна, екологічна чи воєнна сфери національної безпеки України не поглинаються сферою державної безпеки.

Саме тому, на нашу думку, визначення диверсії з використанням формулювання «з метою ослаблення держави» не відповідає вимогам сьогодення та обмежує правозастосовні можливості зазначеної статті. З огляду на ринковість української економіки, збільшення національного сегменту та зміщення акцентів підривної діяльності на сферу національних інтересів, у диспозиції статті 113 КК України мова повинна йти про нанесення шкоди саме їм.

Об'єктивна сторона диверсії проявляється у семи формах: 1) масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю; 2) зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення; 3) радіоактивне забруднення; 4) масове отруєння; 5) поширення епідемій; 6) поширення епізоотій; 7) поширення епіфітотій [1, с.263]. Тобто, вчинення таких суспільно небезпечних дій, як вибухи, підпали тощо, для створення перерахованих наслідків є актуальним у разі воєнного стану, конфлікту України із іноземною державою, силового сценарію.

Проте, Постановою Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань на тему: «Обороздатність України у ХХІ столітті: виклики, загрози та шляхи їх подолання» від 12.08.2014 р. № 1639 констатовано входження України в нову епоху, епоху неklasичних, гібридних воєн [3]. У цій війні перевага надається підриву, пов'язаному з діями несилового характеру. Вона може реалізовуватися різними силами, або навіть одним підрозділом, а способи її ведення можуть звести до мінімуму військову перевагу протилежної сторони, її здатність до ведення традиційної війни та глобальних дій.

Зазначене наводить на логічні запитання про відповідальність іноземних громадян, які не є суб'єктами злочину за 3-тєю формою статті 111 «Державна зрада» КК України та здійснюють дії, що «вписуються» у механізми гібридної війни та які, для прикладу, М. Мельником та М. Хавронюком однозначно запропоновано відносити до підривних [1, с. 253]: зрив важливих міждержавних переговорів; сприяння міжконфесійним, міжетнічним та іншим конфліктам, сепаратистським настроям серед населення окремих регіонів, інформаційній експансії з боку інших держав; ініціювання розірвання торговельних зв'язків України з іншими державами; створення умов для підписання явно економічно не вигідних для України зовнішньоекономічних контрактів; підбір кандидатів для вербування; підготовка явочних квартир; надання допомоги у придбанні документів прикриття для іноземних розвідників, влаштування їх на посади, пов'язані з можливістю доступу до конфіденційної інформації.

При цьому в економічній сфері національної безпеки відповідальність громадян іноземних держав можлива за статтями 190 «Шахрайство», 191

«Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем», 192 «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою», 207 «Ухилення від повернення виручки в іноземній валюті», 208 «Незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків», іншими статтями КК України. Проте, законодавець ці протиправні діяння однозначно не відносить до злочинів проти національної безпеки України, не допускає їх скоєння із суб'єктивною стороною, яка б характеризувалась не лише корисливим мотивом, а й метою завдання шкоди національним інтересам. Крім того, ці злочини взагалі відносяться до підслідності інших правоохоронних органів. Те ж саме стосується внутрішньополітичної сфери, за скоєння протиправних діянь у якій іноземець може відповідати, наприклад, за статтею 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії» КК України, створивши при цьому загрозу, визначену ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України», - виникнення конфліктів у сфері міжетнічних і міжконфесійних відносин, радикалізації та проявів екстремізму.

Таким чином, аналіз положень Кримінального кодексу України свідчить про відсутність норм, які б повною мірою закріплювали підривно діяльність на шкоду національним інтересам України за умов її здійснення іноземцями та враховували б усі форми та методи ПД, що практикуються за умов сьогодення, сучасних політико-правових процесів.

Список використаної літератури:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року /За ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка. – К. : Канон, А.С.К., 2003. – 1104 с.
2. Закон України «Про основи національної безпеки України»//Голос України. – 2003, 22 липня. – с.20-21.
3. Постанова Верховної Ради України «Про рекомендації парламентських слухань на тему: «Обороздатність України у ХХІ столітті: виклики, загрози та шляхи їх подолання» від 12 серпня 2014 року № 1639 // Відомості ВРУ. – 2014. - № 36. Ст. 2003.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРИМУСОВОГО ЛІКУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Орловська Наталя Анатоліївна

професор кафедри кримінального права та процесу Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
доктор юридичних наук, професор

Примусове лікування є одним з найбільш суперечливих кримінально-правових інститутів. Його фрагментарна регламентація у нормах КК

викликає необхідність судового тлумачення, яке, у свою чергу, неоднозначне. В науковій сфері протягом тривалого часу не склалося єдиного підходу до зазначеної проблематики. З огляду на це не є дивним, що суди майже не застосовують ст.96 КК. Але при цьому за належної модифікації ці положення могли б відігравати значну роль у запобіганні злочинам засобами кримінального права.

Згідно з ч. 1 ст. 96 КК примусове лікування може бути застосовано судом, незалежно від призначеного покарання, до осіб, які вчинили злочини та мають хворобу, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб (далі - ХНЗІО). У п.24 постанови Пленуму Верховного Суду України (далі - ВСУ) зазначається, що застосування примусового лікування відбувається на певній підставі за певних умов. Підставою ВСУ вважає сукупність двох критеріїв: юридичного (встановлення в діянні особи складу злочину); медичного (наявність у суб'єкта злочину ХНЗІО). Умовами є три чинники: висновок судово-медичної експертизи про наявність ХНЗІО в суб'єкта злочину; потреба у лікуванні такого суб'єкта; засудження особи до покарання будь-якого виду [1].

Традиційно увага приділяється саме питанню про хворобу, на яку має страждати суб'єкт злочину. Зокрема, як було зазначено В.М. Верещак, ключовим питанням, яке вирішувалося у постанові Пленуму ВСУ, було застосування примусового лікування щодо осіб, які страждають на алкоголізм і наркоманію [2]. Зазначена постанова відповіла на це питання: «алкоголізм та наркоманія до цих хвороб (тобто ХНЗІО – *Н.О.*) не належать, оскільки вони є соціально небезпечними захворюваннями» [1]. Відповідно, примусове лікування до алкоголіків та наркоманів не застосовується.

Питання лікування від алкоголізму/наркоманії та ХНЗІО порушується також у п.5 ч.2 ст.76 КК, але, на думку Пленуму ВСУ, «таке лікування не вважається примусовим, оскільки обов'язок його пройти покладається безпосередньо на засуджену особу, а не на орган охорони здоров'я» [1].

І законодавча регламентація примусового лікування, і правова позиція ВСУ в згаданій частині викликає низку зауважень концептуального та конкретного характеру. Почнемо з останніх.

1. Законодавець, не конкретизувавши ХНЗІО безпосередньо у ст.96 КК (чи примітці до неї), не визначив і того, яким законом чи іншим нормативно-правовим актом необхідно керуватися правозастосувачеві. Хоча ст.96 КК мала б бути банкетною Тому при розробці рекомендацій Пленуму ВСУ було проаналізовано як думку науковців, суддів, вчених-медиків, так і норми законодавства щодо охорони здоров'я з цього питання [2]. Однак звернемо увагу, що в ст.53 Основ законодавства України про охорону здоров'я йдеться про спеціальні заходи профілактики та лікування соціально небезпечних захворювань, до яких цим Законом віднесено туберкульоз, психічні, венеричні захворювання, СНІД, лепру, хронічний алкоголізм, наркоманію, карантинні захворювання. Порядок здійснення госпіталізації та лікування таких хворих, у тому числі і у примусовому порядку, встановлюється законодавчими актами України [3]. Вочевидь, факт

віднесення захворювання до соціально небезпечних не виключає того, що воно може становити небезпеку й для здоров'я інших осіб. Цей факт слід врахувати при тлумаченні нормативних положень.

2. Навіть за умови диференціації захворювань на соціально небезпечні та небезпечні для здоров'я інших осіб, не є зрозумілим, чому Україна не передбачає примусового лікування, принаймні, осіб, що зловживають наркотиками/психотропними речовинами. Адже це не суперечить міжнародним зобов'язанням нашої держави. Так, у п.б ст.22 Конвенції ООН про психотропні речовини 1971 р. зазначається: «у тих випадках, коли особи, що зловживають психотропними речовинами, вчиняють серйозні правопорушення (пов'язані із психотропними речовинами – *Н.О.*) Сторони можуть передбачити ... у доповнення до покарання ... заходи, спрямовані на їх лікування» [4]. Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. у ст.3 містить положення щодо примусового лікування або як доповнення до покарання (у виді «тюремного ув'язнення або інших видів позбавлення волі, штрафних санкцій і конфіскації»), або як самостійного кримінально-правового заходу у разі вчинення «незначних правопорушень» [5].

На наш погляд, у відмові України від примусового лікування алкоголіків/наркоманів спостерігається пересторога щодо повернення до радянського досвіду – ст. 14 КК УРСР. Однак нагадаємо, що ніхто і не пропонує примусове лікування як кримінально-правовий (!) захід без юридичного критерію підстави - наявності в діянні особи складу злочину.

3. Коли йдеться про можливість лікування алкоголіків/наркоманів у кримінально-правовому порядку, згадують п.5 ч.2 ст.76 КК, що регламентує добровільне, на думку ВСУ, лікування від цих соціально небезпечних хвороб. Однак звернемо увагу, що з 2016 р. у п.5 ч.2 ст.76 КК йдеться не про алкоголізм і наркоманію, а про розлади психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин – тобто про явище значно більш широке, аніж алкоголізм та наркоманія, якщо звертатися до Міжнародної класифікації хвороб 10 перегляду.

При цьому законодавець вважає, що у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням можна висувати вимоги однакового ступеня обов'язковості щодо лікування цих розладів та ХНЗІО, а в порядку ст.96 КК слід лікувати лише ХНЗІО. До речі звернемо увагу, що «добровільність» лікування в порядку п.5 ч.2 ст.76 КК є умовною, адже якщо засуджений не виконує покладені на нього обов'язки, зокрема, і щодо лікування, суд направляє його для відбування призначеного покарання (ч.2 ст.78 КК). З іншого боку, якщо при звільненні особи від відбування покарання з випробуванням допускається добровільність лікування від ХНЗІО, виходить, що ці хвороби не вважаються занадто небезпечними. І звільнення від відбування покарання не може бути аргументом на користь саме добровільності лікування, адже поєднання зменшення кримінально-правових обтяжень із примусовими заходами притаманне кримінальному

законодавству України (наприклад спеціальна конфіскація – примусовий захід - застосовується у разі звільнення особи від покарання - ч.3 ст.96-2 КК).

Таким чином, Україна очевидно не використовує механізми, які надаються їй міжнародно-правовими документами, для організації примусового лікування осіб з розладами психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин. Наявна ж регламентація лікування ХНЗІО в КК є неконкретною та певною мірою суперечливою.

Однак вирішення конкретних питань не знімає концептуальної проблеми – чи є примусове лікування кримінально-правовим інститутом? які цілі воно переслідує? Бо саме з її (проблеми) розв'язання впливають доцільність зберігання примусового лікування у КК України та напрями модифікації приписів ст. 96 КК.

На нашу думку, при аналізі даного аспекту слід виходити із завдань КК, які визначені у ч.1 ст.1 – правове забезпечення охорони найважливіших суспільних відносин та запобігання злочинам. Саме цим завданням мають бути підпорядковані всі кримінально-правові заходи впливу на особу, яка порушила заборони КК.

Але яке з цих завдань стосується примусового лікування? На сьогоднішній день – жодне. Яким чином, наприклад, пов'язані СНІД чи відкрита форма туберкульозу суб'єкта злочину та вчинення ним розбою чи хуліганства? Чому кримінальний закон має містити припис щодо примусового (тобто пов'язаного з певними обмеженнями для особи!) лікування хвороби, яка не знаходиться у причинному зв'язку зі вчиненням злочину? Немає ґрунтовних кримінологічних досліджень, які б свідчили про підвищену кримінальну активність осіб з ХНЗІО. Відповідно, яким чином відбувається запобігання злочинам шляхом застосування ст.96КК? як встановлення примусового лікування ХНЗІО охороняє найважливіші суспільні відносини?

Але зовсім інша ситуація складається стосовно розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин. Як відомо, вживання таких речовин є вагомим криміногенним чинником, про що свідчить не лише вітчизняний, а й зарубіжний досвід. У цьому плані показовою є практика Великої Британії, Франції, США, ФРН та інших держав, які запровадили примусове лікування або як альтернативу покарання (у разі вчинення злочинів невеликої тяжкості), або як доповнення до покарання: вони отримали непогані результати у зменшенні рецидиву злочинів з боку залежних осіб.

В Україні навіть стан сп'яніння може розглядатися як обставина, яка обтяжує покарання, адже безпосередньо характеризує особистісні особливості суб'єкта злочину, що мають кримінально-правове значення. Але хіба розлади, які викликаються залежністю від психоактивних речовин, не характеризують особу злочинця, не свідчать про особливості його індивідуальної злочинної поведінки? Зрозуміло, що так. Однак примусове лікування на осіб з такими розладами чомусь не розповсюджується.

Вбачається, що кримінально-правовий інститут примусового лікування як раз і має забезпечити «лікувальну» складову запобігання злочинам через вплив на особу злочинця. А це можливо лише тоді, коли розлади, які є медичним критерієм підстави застосування ст.96 КК, входять у причинний комплекс вчиненого злочину, детермінують мотиви суб'єкта. Розлади психіки і поведінки, викликані залежністю від психоактивних речовин, безперечно такими є.

Відповідно, примусове лікування доцільно якнайширше застосовувати до осіб, які страждають на відповідні розлади та вчиняють злочини внаслідок їх наявності. І оскільки примусове лікування має застосовуватися разом із покаранням, його слід визнати самостійною формою реалізації кримінальної відповідальності. В такому разі КК України позбавиться інституту, який на сьогодні не має кримінально-правової природи.

Список використаної літератури:

1. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування: Постанова Пленуму Верховного Суду України №7 від 03.06.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05>

2. Верещак В.М. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://qoo.by/1N7o>

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1993. - № 4. - ст.19.

4. Конвенція Організації Об'єдинених Націй о психотропних веществах, 1971 г. (Набуття чинності для України: 18 лютого 1979 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_176/page

5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, 1988 р. (Набуття чинності для України: 27 листопада 1991 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_096

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ»

Поточняк Марина Ігорівна

студент 2-го курсу Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ

Бараненко Роман Васильович

професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін
Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ
кандидат технічних наук, доцент

Станом на сьогоднішній день справедливо вважати, що дослідження кримінальної ситуації, вивчення її особливостей в ХХІ столітті необхідно здійснювати з урахуванням основного науково-технічного феномена нашого часу – застосування інформаційних технологій. Така залежність виходить за межі електронно-кримінального явища, що прийнято позначати терміном «кіберзлочинність».

Зараз більшість країн світу перейшла до епохи інформаційного суспільства, коли телекомунікації та комп'ютерні системи охоплюють всі сфери людського життя і дають змогу відповісти на будь-яке запитання. Проте воничасто можуть стати інструментом, за допомогою якого зловмисники можуть порушувати права і свободи не лише окремих громадян, але й отримувати доступ до інформації, яка відноситься до внутрішньодержавних документів, що складають підвищену секретність. При цьому варто зауважити, що безпека тисяч користувачів кіберпростору може залежати від дій декількох злочинців, у даному випадку йдеться про організовану злочинну групу, метою яких є задоволення власних інтересів, знищення носіїв інформації чи бажання наживи.

Кіберзлочинність – це злочинність у так званому віртуальному просторі – кіберпросторі. Кіберпростір можна визначити як модельований за допомогою комп'ютера інформаційний простір, у якому знаходяться відомості про осіб, предмети, факти, події, які представлені в математичному, символічному або будь якого іншому виді, що знаходяться в процесі руху локальними й глобальними комп'ютерними системами або відомості, які зберігаються у пам'яті будь якого фізичного чи віртуального пристрою, а також іншого носія, який спеціально пристосований для їх зберігання, обробки та передачі [1].

Варто зауважити, що комп'ютерні злочини або кіберзлочини – це відносно новий, досить специфічний за своєю природою вид злочинної діяльності, який вимагає розробки й запровадження спеціальних норм, що передбачають відповідальність за посягання на комп'ютери, комп'ютерні мережі та комп'ютерні дані. У зв'язку з цим потребують перегляду норми кримінального законодавства. З іншого боку, багато традиційних злочинів,

що скоєно за допомогою комп'ютерів або в мережі Інтернет, не утворюють нових складів злочину.

Питання доцільності введення до кримінального законодавства нових норм, що передбачають відповідальність за «традиційні злочини, вчинені за допомогою комп'ютерів і комп'ютерних мереж» у різних країнах вирішується по-різному.

Характерною рисою багатьох комп'ютерних злочинів є те, що їх предметом виступає комп'ютерна інформація з метою приготування до інших правопорушень. Узв'язку з цим не припустимо включати до комп'ютерних злочинів лише суспільно небезпечні діяння, предметом яких є комп'ютерна інформація. Визначення комп'ютерних злочинів як суспільно небезпечних діянь, предметом або знаряддям вчинення яких є засоби обчислювальної техніки та комп'ютерна інформація, має надто широкі й нечіткі межі. Під це визначення підпадають чимало злочинів, в тому числі й абсолютно такі, що не мають відношення до злочинів у сфері високих технологій [2].

Комп'ютерна злочинність характеризується постійним нарощуванням і удосконаленням способів здійснення злочинів. Відомо понад шість видів комп'ютерних злочинів, кожен з них має безліч способів вчинення [3].

На думку експертів ООН термін «кіберзлочинність» під собою розуміє будь-який злочин, який може вчинитись за допомогою комп'ютерної системи чи мережі. Таким чином, до кіберзлочинів може бути віднесено будь-який злочин, який було вчинено в електронному середовищі [4].

Не можна не звернути увагу на те, що на сьогодні поняття «комп'ютерні злочини» у вітчизняній літературі зустрічається досить часто й вони різняться за своєю правовою природою та змістом. А.Н. Караханьян під комп'ютерними злочинами розуміє протизаконні дії, об'єктом або знаряддям вчинення яких є електронно-обчислювальні машини [5].

Пропонується й така дефініція комп'ютерних злочинів: «передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння, у яких машинна інформація є або засобом, або об'єктом злочинного посягання» [6].

Деякі автори дають більш широке визначення. Так, П.Д. Біленчук і М.А. Зубань вважають, що комп'ютерна злочинність – це «суспільно небезпечна діяльність або бездіяльність, яка здійснюється з використанням сучасних технологій і засобів комп'ютерної техніки з метою завдання шкоди майновим або суспільним інтересам держави, підприємств, відомств, організацій, кооперативів, громадським організаціям і громадянам, а також правомособи» [7].

Виходячи з такого розуміння комп'ютерної злочинності, комп'ютерним злочином може визнаватися будь-який злочин – розкрадання, шпигунство, незаконне збирання відомостей, які становлять комерційну таємницю, і т.д., якщо він вчиняється з використанням комп'ютера. На нашу думку таке розуміння комп'ютерних злочинів видається неправильним, оскільки не дозволяє відбити їх сутність, специфіку та відрізнити від інших злочинів, у яких комп'ютер є не лише знаряддям, засобом або предметом [8].

Разом з цим, на думку М.В. Карчевського [9], виникає ще одне дуже важливе питання. Якщо в усьому світі з використанням комп'ютерів вчиняються крадіжки з банків на астрономічні суми, викрадаються важливі державні таємниці, доводяться до банкрутства великі компанії, то чому ж санкції статей розділу XVI КК України настільки невеликі: основне покарання – до п'яти років позбавлення волі? Відповідь досить проста: перелічені вище суспільно небезпечні діяння не є комп'ютерними злочинами. Такі діяння, незважаючи на використання для їх вчинення комп'ютерної техніки, залишаються державною зрадою, шпигунством, крадіжкою, шахрайством, незаконним збиранням відомостей, що становлять комерційну таємницю. Засіб не змінює суті злочину, тому правильно видається пропозиція В.В. Голіни та В.В. Пивоварова про внесення до переліку обставин, що обтяжують покарання, такої ознаки, як «вчинення злочинів із використанням засобів електронно-обчислюваної техніки» [10].

Модифікація знарядь і засобів скоєння злочину, використання з цією метою досягнень науково-технічного прогресу не змінює тих відносин, на які він посягає, а тому не можуть впливати на його кваліфікацію. Підвищення суспільної небезпечності такого роду діянь потребує лише відповідної оцінки в питанні про межі кримінальної відповідальності та покарань [9].

Інтегруючою в даному аспекті є пропозиція фахівців Організації Об'єднаних Націй щодо співробітництва між державним і приватним сектором у боротьбі з кіберзлочинністю. Зокрема, це стосується розробки технологій, спрямованих на запобігання й розслідування кіберзлочинів, участь у визначенні пріоритетів і шляхів вирішення проблем у законодавчій сфері, проведення консультативних заходів, семінарів, видання літератури з питань, що потребують вирішення [11].

Список використаної літератури:

1. Голубєв В.А. «Кибертерроризм» – миф или реальность? [Електрон. ресурс]. /В.А. Голубєв; Центр дослідження комп'ютерної злочинності. – Режим доступу: <http://www.crime-research.org>. – Computer Crime Research Center.
2. Комп'ютерна злочинність. /ІФФ НУ ОЮА. Студентський портал академії. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://nuoua.if.ua/forum/thread214.html>
3. Комп'ютерна злочинність як сучасна кримінологічна проблема. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://ua-referat.com>
4. Преступления, связанные с использованием компьютерной сети / Десятый конгресс ООН по предупреждению преступности.
5. Полевой Н.С. и др.. Правовая информатика и кибернетика: Учебник. – М.: Юридическая литература, 1993. – С.243.
6. Бидашко П.Д., Волкова Н.Л. Компьютерные преступления: миф или реальность? // Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України. – 2001. – № 1 (14). – С.161.

7. Біленчук П.Д. Зубань М.А., Комп'ютерні злочини: соціально-правові та кримінологічно-криміналістичні аспекти: Навчальний посібник. – К.: Українська академія внутрішніх справ, 1994. – С.6.

8. Робоча програма навчальної дисципліни «Злочини в сфері використання комп'ютерної техніки». / Карчевський М.В. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://te.zavantag.com/docs/248/index-26132.html>

9. М.В. Карчевський. Злочини в сфері використання ЕОМ, систем, комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку, що вчиняються організованими злочинними групами та злочинними організаціями: проблеми кваліфікації та попередження. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу:

http://adhdportal.com/book_1381_chapter_8_Mikola_Karchevskijj._ZLOCHINIV_SFER_VIKORISTANNJA_EOM,_SISTEM,KOMP%27JUTERNIKH_MEREZH_TA_MEREZH_ELEKTROZV%27JAZKU,SHNOVCHINJAJUTSJA_ORGANZOVANIMI_ZLOCHINN.html

10. Голина В.В., Пивоваров В.В. Проблемы компьютерной преступности // Фінансова злочинність: Зб. Матеріалів міжнар. наук. практ. семінару. – Х.: Право, 2000. – С.64-65.

11. Меры по борьбе против преступлений, связанных с использованием компьютеров: справочный документ семинара-практикума / Одиннадцатый Конгресс ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию, (Бангкок, 18–25 апреля 2005 года). [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/events/11thcongress/documents.html>.

ВІКТИМОЛОГІЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОЧИНАМ

Джужа Анастасія Олександрівна

доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права

Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук

Корумповані мережі тісно пов'язані з організованою злочинністю [1, с. 198]. Ресурси, отримані у результаті експорту металів, функціонування транспорту, зв'язку, енергетики, лісового господарства, оптової торгівлі і фінансування військових замовлень Збройних Сил і т.п., розподіляються за схемами корупційних мереж.

До складу корупційних мереж належать:

– комерційні та фінансові структури, що реалізують одержані вигоди, доходи, пільги;

– державні службовці, які забезпечують відповідні рішення;

– силове прикриття (кришування) з боку корумпованих працівників органів МВС [2, с. 39], СБУ [3, с. 13], прокуратури, фіскальної й фінансової служби та інших силових відомств.

На вищому рівні розробляються схеми проведення спеціальних операцій, для чого проводяться спільні наради, як напівлегальні, так і нелегальні. Найбільші корупційні мережі належать Міністерству фінансів, Міністерству економіки, Мін'юсту, Фіскальній службі, судам. У судах всіх рівнів, кримінальних і загальної юрисдикції, діють стандартні всім відомі розцінки на виконання тих чи інших дій, прийняття тих чи інших рішень. Особливо корумповані господарські суди. Корумповані мережі найбільш проявляються у сфері будівництва й реконструкції будівель і споруд, приватної, зарубіжної фінансової та матеріальної допомоги. Мережі формуються навколо всіх українських природних монополій, зокрема, Нафтогаз України і Міністерство інфраструктури.

У результаті побудови потужних корупційних мереж на високому і «найвищому» рівнях «низова корупція» виявилася відірваною від них і продовжує існувати за рахунок поборів з населення. Українська корупція все більше «світлішає», тобто, набуває форм повсякденної, звичайної справи. Зростає толерантність по відношенню до неї. За даними опитування, проведеного у 2015 році газетою «Економічна правда» на питання: «Чи доводилося Вам давати хабар? (якщо були відповідні умови) від респондентів були отримані такі відповіді: при влаштуванні на роботу – 60 % бізнесменів; 40 % – службовців; при влаштуванні дитини до школи – 50 % бізнесменів; 50 % – службовців; при вступі до інституту відповідно 70 і 60 %; перебуваючи в лікарні – 82 і 35 %; у військоматі з приводу призову в армію – 75 і 60 %; в разі притягнення до кримінальної відповідальності – 80 і 70 %; при отриманні квартири, житла – 60 і 40 %; при реєстрації або продовження реєстрації фірми – 88 і 46 %; при розмитненні вантажів – 97 і 42 %; при отриманні водійських прав, реєстрації автомобіля, проходженні техогляду – 81 і 66 % [4].

Віктимологічне моделювання корупції – відносно новий напрям кримінології та віктимології, спрямований на створення моделей віктимності жертв корупційних злочинів з метою вироблення заходів з надання своєчасної віктимологічної допомоги жертвам корупції [5].

Сьогодні віктимологічна модель корупції виглядає наступним чином. Це заохочення громадянами та представниками юридичних осіб використання уповноваженими особами свого службового становища (статусу) і посадових повноважень для незаконного отримання матеріальних благ і переваг. При вчиненні корупційного злочину можна говорити про так звані двосторонні угоди, під час яких «покупець» отримує можливість використовувати державну структуру в своїх цілях, а чиновник «продає» свої службові повноваження, послуги громадянам або представникам приватного бізнесу.

Модель корупційної віктимності можна визначити як потенційну здатність громадянина або представника приватного бізнесу стати жертвою корупційного злочину в силу певних особистісних властивостей або віктимогенних обставин.

Віктимологічна допомога жертвам корупції – це заходи, які здійснюються міжнародними, державними і недержавними структурами щодо надання правової та психологічної підтримки жертвам корупції.

Як явище корупція проявляється у безлічі корупційних злочинів. Корупційна злочинність є кримінологічною категорією, яка являє собою сукупність злочинів, що безпосередньо зазіхають на інтереси державної влади та публічної служби, вчинених публічними особами і виражаються в незаконному отриманні ними матеріальних благ і переваг, а також надання ним таких благ і переваг.

Оскільки віктимологія вивчає жертв корупційних злочинів, у них передбачається наявність потерпілого – фізичної особи, хоча говорячи про жертву в широкому сенсі слова, слід розуміти, що від корупційної злочинності страждають і соціальні групи, і суспільство, і держава [5, с. 177].

Крім жертв корупції в системі державної служби вітчизняне кримінальне законодавство дозволяє вивчити жертв корупційних злочинів, вчинених особами, які виконують управлінські функції в інших сферах життєдіяльності суспільства.

Корупція в нашій країні охопила багато сфер влади і управління. Крім того, вона одночасно руйнує моральні підвалини громадянського суспільства. У цьому полягає віктимогенність корупції, оскільки масштаби її значущі з числа осіб, які займаються підкупом.

Жертвами корупційної злочинності стають громадяни, представники ділових кіл, які звертаються в урядові та парламентські кола, правоохоронні органи, а також структури і відомства, пов'язані з розглядом і вирішенням питань приватизації, фінансування, кредитування, здійснення банківських операцій, створення і реєстрації комерційних організацій, ліцензування та квотування зовнішньоекономічної діяльності, розподілу фондів, проведення земельної реформи.

Відзначимо й таку віктимологічну тенденцію: бажання населення давати хабарі сьогодні убуває, незважаючи на їх зростаючий попит в бюрократичному апараті.

Так, віктимологічні дослідження показують, що місць, куди несуть хабарі представники ділових кіл, стало значно менше. Однак, все ж залишається одна проблема – суми хабарів надмірно зросли через монополізацію ринку хабарів.

Сутність віктимологічної безпеки жертв корупції полягає у захищеності потенційних жертв корупційної злочинності від первинного і (або) повторного корупційного впливу.

У зарубіжних країнах рівень забезпеченості державних службовців дозволяє успішно здійснювати свої обов'язки, будувати фінансові плани на майбутнє, хоча і не є високим. У такий віктимологічній ситуації чиновник застережений державним забезпеченням від потенційної можливості брати хабар, не поставивши під удар власну кар'єру. Відповідно і громадяни, які звертаються до такого чиновника, свідомо захищені від впливу віктимогенних чинників корупції.

Коли в нашій країні вдасться знайти таке рішення і зробити чиновника самодостатньою фігурою, то це буде забезпечувати віктимологічну безпеку населення від корупційної злочинності.

Усе вищевикладене дає підставу вважати, що віктимологічна реабілітація жертв корупції – це система взаємопов'язаних і взаємообумовлених державних заходів, спрямованих на відновлення порушених прав жертв корупційної злочинності, а також на компенсацію заподіяної шкоди і відновлення їх ділової репутації.

Список використаної літератури:

1. Багрий-Шахматов Л. В. Соотношение коррупции, рэкета и организованной преступности / Л. В. Багрий-Шахматов // Юридична освіта і права держава. – 1997. – С. 196-200.
2. Гадойбоев С. А. Поняття і причини корупції серед особового складу органів внутрішніх справ України / С. А. Гадойбоев // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2012. – № 5. – С. 36-40.
3. Менделеев Д. Коррупция для служебного пользования / Д. Менделеев // Зеркало недели. – 2016. – № 16 (262). – С. 13.
4. Корупція в Україні. Експрес аналіз за результатами опитування / Економічна правда. – 2015. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/>
5. Джужа А. О. Основні напрями удосконалення віктимологічного запобігання правопорушенням в Україні [Текст] : моногр. / А. О. Джужа. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – 304 с.

ОКРЕМІ ДІЇ СПІВУЧАСНИКІВ ЯК САМОСТІЙНИЙ ЗЛОЧИН У КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Данилевський Андрій Олександрович

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України
Донецького юридичного інституту МВС України
кандидат юридичних наук, доцент

Кримінальне законодавство активно розвивається і постійно змінюється. Так, 23.03.2017 було прийнято Закон України «Про державну підтримку кінематографії в Україні», серед інших законодавчих змін, цим законом були внесені зміни до статті 176 КК України. У новій редакції цієї кримінально-правової норми однією з форм об'єктивної сторони цього злочину визначено фінансування незаконного відтворення, розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а так само незаконного відтворення, розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення, їх незаконного тиражування та розповсюдження на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях

інформації, камкордингу, кардшейрінгу або іншого умисного порушення авторського права і суміжних прав, тобто дії, які у теорії кримінального права традиційно прийнято відносити до пособництва у вчиненні злочину. Таким чином законодавець продовжує тенденцію закріплення окремих дій співучасників як самостійного злочину.

У кримінальному праві проблемам співучасті у вчиненні злочину взагалі та її співвідношення з положеннями Особливої частині КК України зокрема присвятили свої роботи такі вчені як А.А. Вознюк, Н.О. Гуторова, Л.М. Демидова, Г.П. Жаровська, А.Ф. Зелінський, О.О. Кваша, А.П. Козлов, М.Й. Коржанський, Н.Ф. Кузнецова, І.І. Карпець, Ю.О. Красиков, А.М. Мельников, В.Г. Смірнов та інші. У своїх роботах ми також звертали увагу на окремі проблеми закріплення дій співучасників як окремого злочину в Особливій частині КК України [1; 2]. Проте постійні зміни до законодавства обумовлюють необхідність подальших досліджень у цій сфері.

Як самостійний злочин окремі дії співучасників передбачені у статтях 110-2, 258-1, 258-3, 258-4, 258-5, 260 (ч. 3), 332, 369-3 КК України тощо. Більшість цих складів злочинів об'єднує те, що вони з'явилися у кримінальному законодавстві України або викладені у новій редакції відносно недавно у зв'язку з ратифікацією Україною міжнародних нормативно-правових актів.

У літературі справедливо зазначається, що криміналізація окремих проявів сприяння вчиненню злочину у спеціальних нормах Особливої частині КК України є зайвою та не відповідає системному підходу встановлення кримінальної відповідальності співучасників [3, с. 121].

Більше того, такий підхід призводить до порушення принципу справедливості, оскільки за однакові по своїй суті діяння передбачає різну відповідальність. Зокрема:

- момент закінчення злочину для співучасника, діяння якого передбачене в Особливій частині як окремий злочин, як правило, переноситься на більш ранню стадію, оскільки на момент вчинення ним відповідного діяння, виконавець ще не вчиняє закінченого злочину;

- виключається можливість добровільної відмови такого співучасника від вчинення злочину. Якщо для співучасників, діяння яких не закріплене як окремий злочин у Особливій частині, можливе не притягнення до кримінальної відповідальності, якщо вони своєчасним повідомленням правоохоронним органам або власними діями допоможуть запобігти вчиненню злочину виконавцем, то для співучасника, діяння якого визнається окремим злочином за КК України, це неможливо. Навіть якщо він зможе запобігти вчиненню злочину, його дії все одно будуть кваліфіковані як закінчений злочин. Таким чином, не тільки не стимулюється суспільно корисна поведінка, а й навпаки – відповідна особа зацікавлена у тому, щоб злочин було виконавцем доведено до кінця, а його діяння не було виявлене і викрите.

- ускладнюється можливість притягнення до кримінальної відповідальності за групове вчинення злочину, адже визнання діяння

співучасника окремим злочином буде означати, що він понесе відповідальність не за вчинення спільно з виконавцем злочину, вчиненого групою осіб, а за вчинення відповідного злочину одноосібно як виконавець, в той час як інший співучасник також буде нести відповідальність самотійно. Тим більше така ситуація виглядає несправедливою з огляду на те, що дії співучасника, які не підпадають під ознаки самотійного злочину, будуть кваліфіковані як участь у груповому злочині, що потягне за собою більш сувору відповідальність.

Намагання виправдати такий крок необхідністю імплементації положень міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Україною, не витримує критики, оскільки у зазначених міжнародних документах, як правило, зазначається тільки, що відповідні діяння повинні визнаватись злочинними, незалежно від того, передбачені вони як окремий злочин, чи охоплюються ознаками інших складів злочинів, можуть бути визнані злочинними за допомогою інститутів Загальної частини тощо.

На наш погляд, закріплення дій співучасника як окремого злочину доцільне тільки в тому випадку, якщо певна форма співучасті характеризується значно вищим рівнем суспільної небезпеки порівняно з діями інших співучасників, або тяжкість злочину, небезпечність його наслідків вимагає реагування держави на більш ранніх стадіях злочинної діяльності. Так, наприклад, у літературі справедливо зазначається, що втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність є підбурюванням неповнолітнього до вчинення одного або декількох злочинів або до участі у його (їх) вчиненні, яке виділено законодавцем у самотійний склад, завдяки підвищеному рівню суспільної небезпечності зазначеного діяння [4, с. 68-69].

Очевидно, що зазначений на початку роботи злочин, передбачений у статті 176 КК України, цим вимогам не відповідає, оскільки відноситься до злочинів невеликої тяжкості, діяння особи, яка фінансує відповідні злочинні дії, нічим не відрізняється від дій інших співучасників, а момент закінчення цього злочину не змінюється, оскільки відповідне діяння відноситься до злочинів з матеріальним складом і є закінченим з моменту настання суспільно небезпечних наслідків – спричинення матеріальної шкоди у значному розмірі.

Список використаної літератури:

1. Данилевський А. О. Кримінальна відповідальність за матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації : Монографія / А. О. Данилевський. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. – 232 с.
2. Данилевський А. О. Кримінальна відповідальність за незаконне переправлення осіб через державний кордон України: аналіз законодавчих новел / А. О. Данилевський // Протидія злочинності : теорія та практика : матеріали II міжвузівської науково-практичної конференції студентів, курсантів, аспірантів та молодих учених, Київ – Луганськ, 21 жовтн. 2011 р. – Київ – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 38–42.

3. Цибулін Т. В. Кримінальна відповідальність за пособництво у вчиненні злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Цибулін Тарас Григорович. – К., 2016. – 209 с.

4. Ус О. В. Особливості кваліфікації діянь співучасників: аналіз Постанов Пленуму Верховного Суду України / О. В. Ус // Питання боротьби зі злочинністю. – 2014. – Вип. 27. – С. 59-71.

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ КРИТЕРІЇВ РОЗВИТКУ ПЕРІОДИЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Бабаніна Вікторія Вікторівна

головний науковий співробітник

науково-дослідної лабораторії з проблем експертно-криміналістичного
забезпечення навчально-наукового інституту №2

Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

Для того, щоб дійсно ґрунтовно дослідити історичний розвиток кримінального законодавства, необхідно враховувати якщо й не всі критерії, то принаймні ті, які були вирішальними чи впливовими при створенні чи реалізації законодавства. Так, історичний розвиток кримінального законодавства проходив певні періоди. Вчені пропонують різні критерії періодизації розвитку кримінального законодавства. При цьому, жодну з них не можна вважати остаточною або універсальною, оскільки у кожній використовуються різні, а інколи і абсолютно протилежні, критерії.

Цікавою та справедливою є думка В.В. Кузнецова, що настав час визначитись з наскрізним критерієм класифікації історії розвитку кримінального права та законодавства. Однак, з іншого боку, не можна заперечити множинність таких критеріїв, оскільки кут дослідження може залежати від різних факторів та підпорядкований меті наукового пошуку [4, с. 145–146].

Тобто в основу періодизації розвитку кримінального законодавства можуть бути покладені як політичні, законодавчі, економічні, демографічні, ідеологічні так і інші критерії. Так, деякі вчені розглядають історію розвитку кримінального законодавства через призму розвитку українського суспільства [1, с. 11–13]. Закладаючи у основу періодизації культурно-антропологічний критерій розвитку.

В.П. Коняхін, у основу періодизації закладає такий критерій як рівень кодифікації законодавства, виділяючи такі періоди: 1) період некодифікованого кримінального законодавства (X–XVIII ст.); період структурного відособлення підсистеми кримінального законодавства (1813–1845 рр.); період розвитку в системі кодифікованого кримінального законодавства (1845–1996 рр.) [2, с. 18].

Різноманіття підходів до періодизації кримінального законодавства має наукову цінність та сприяє ґрунтовному та всебічному дослідженню як законодавства в цілому, так і конкретних інститутів чи норм.

Найбільш поширеною та прийнятною є періодизація історії розвитку кримінального права та законодавства в контексті дослідження загального розвитку держави та права України. Зокрема, П.П Музиченко запропонував найбільш розгорнуту періодизацію розвитку держави та права за цим критерієм: 1) державність та право Київської Русі (VI – початок XIII ст.); 2) Галицько-Волинське князівство – продовження української державної традиції (перша половина XIII – друга половина XIV ст.); 3) українська державність та право в литовсько-руську добу (друга половина XIV – друга половина XVI ст.); 4) українські землі під владою Речі Посполитої (друга половина XVI – друга половина XVII ст.); 5) українська держава та право в роки Визвольної війни (1648–1654 рр.); 6) українська державність під іноземною зверхністю (друга половина XVII – XVIII ст.); 7) Україна під імперською окупацією (XIX – початок XX ст.); 8) відродження Української держави (березень 1917– квітень 1918 рр.); 9) Українська Гетьманська держава (квітень-листопад 1918 рр.); 10) Українська Народна Республіка часів Директорії (листопад 1918 – листопад 1920 рр.); 11) Західноукраїнська Народна Республіка (1918–1923 рр.); 12) формування радянської державності в Україні (1917–1920 рр.); 13) соціалістична державність і право в Україні (1921–1929 рр.); 14) держава і право України в період панування тоталітарного режиму (1929–1938 рр.); 15) держава і право України в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.); 16) держава і право України в перші повоєнні роки і в період десталінізації (1945 – перша половина 60-х рр. XX ст.); 17) держава і право України в період неототалітарного режиму (середина 60-х – середина 80-х рр.); 18) держава і право України періоду перебудови (1985–1991 рр.); 19) держава і право України на сучасному етапі (з 1991 р.) [5, с. 15–16].

Також хотілося б відзначити доволі цікаву та дискусійну (можливо це є авторською новелою, щодо об'єднання деяких етапів у один період з невідповідністю не тільки джерел кримінального законодавства, але й різним суспільно-політичним формам відповідних держав (третій період – кримінальне законодавство козацької держави та під час перебування України у складі Австро-Угорської та Російської імперій (друга половина XVII – початок XX ст.) періодизацію запропоновану А.В. Савченком, яка базується на типах та формах територій, які зараз належать до складу України та права у різні історичні часи [6, с. 47].

Однак, запропоновані різними вченими періоди розвитку українського права та держави не співпадають. Дехто покладаючи в основу критерій прийняття основних нормативно-правових актів, що були джерелами кримінального законодавства називає її ретроспективною [3, с. 57]. Тому, здійснити універсальний поділ історії розвитку кримінального законодавства на періоди достатньо проблематично, враховуючи, що критеріями такого поділу можуть слугувати різні правові та соціальні чинники, зокрема:

політичні; економічні; демографічні; розвиток правових відносин на території України; формування української державності та суспільства; законодавчі; ідеологічні; правова культура; ступінь розвитку державних установ; правові реформи та ін. Звісно, такі критерії періодизації є досить умовними, однак практичне значення їх полягає в поглибленому розумінні розвитку суспільних відносин, які охоронялися кримінальним законодавством у нашій державі.

Отже, класифікацію періодизації розвитку кримінального законодавства можна здійснювати за такими критеріями: 1) за критерієм чинності основних правових джерел; 2) за періодами розвитку вітчизняного кримінального законодавства в контексті дослідження загального розвитку держави (типах та формі) та права України; 3) за розвитком нормативного закріплення; 4) за об'єктом посягання; 5) за формою (структурою); 6) за суспільно-економічною формацією під час якого існувало право.

Список використаної літератури:

1. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи в Україні: культуро-антропологічна концепція : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Козаченко. – Одеса, 2012. – 38 с.
2. Коняхин В. П. Теоретические основы построения Общей части Российского уголовного права / В. П. Коняхин. – СПб. : Юридический центр Пресс. – 2002. – 348 с.
3. Кравченко Ю. И. Ретроспектива развития системы уголовных наказаний в России / Ю. И. Кравченко // Человек : преступление и наказание. – 2007. – № 4. – С. 57–59.
4. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі: моногр. / Кузнецов В. В. – К. : ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. – 908 с.
5. Музиченко П. П. Історія держави і права України : навч. посіб. – 5-те вид., випр. і доп. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006. – 437 с.
6. Савченко А. В. Порівняльний аналіз кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Савченко Андрій Володимирович. – К., 2007. – 616 с.

ЩОДО АНАЛІЗУ ОКРЕМОЇ КВАЛІФІКУЮЧОЇ ОЗНАКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ: ПРОНИКНЕННЯ

Дорохіна Юлія Анатоліївна

доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Київського національного торговельно-економічного університету
кандидат юридичних наук, доцент

Однією з особливо кваліфікуючих ознак злочинів проти власності кримінальний закон визначає вчинення цих злочинів з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище. Характерною особливістю цієї кваліфікуючої ознаки є те, що вона передбачена у наступних складах викрадень: крадіжці (ч. 3 ст. 185 КК України), грабежі (ч. 3 ст. 186 КК України) та розбої (ч. 3 ст. 187 КК України). Сьогодні серед науковців ведеться дискусія щодо змісту кожного із вжитих законодавцем термінів: «проникнення», «житло», «інше приміщення», «сховище».

Зокрема, семантичне значення терміна «проникнення» – пробиратися, прокрадатися [1, с. 1161]. Судова практика розглядає проникнення як незаконне вторгнення будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання; шляхом обману; з використанням підроблених документів тощо або за допомогою інших засобів), що дає можливість винній особі викрасти майно без входження до житла, іншого приміщення чи сховища тощо.

Традиційно у теорії кримінального права [2, с. 560] поняття «проникнення» тлумачиться на підставі постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти власності» від 6 листопада 2009 р. № 10, де під проникненням у житло, інше приміщення чи сховище розуміється незаконне вторгнення до них будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання; шляхом обману; з використанням підроблених документів тощо або за допомогою інших засобів), що дає можливість винній особі викрасти майно без входу до житла, іншого приміщення чи сховища.

Проте, необхідно зазначити, що у постанові для позначення дії у проникненні вжито термін «вторгнення» [3]. На вказане як на недолік звертають увагу ряд вчених, які слушно зауважують, що проникнення і вторгнення – не тотожні поняття, а співвідносяться як частина і ціле. Проте, у правозастосовній практиці часто не зважають на точний зміст термінів і ототожнюють проникнення із вторгненням, що, на нашу думку, є помилкою.

Таким чином, викладене дає підстави вказувати, що проникнення і вторгнення не є тотожними – вони співвідносяться як частина і ціле, оскільки вторгнення – це лише насильницьке проникнення, яке передбачає застосування насильства до власника чи інших осіб. Тому для оптимального розуміння змісту проникнення слушною є пропозиція виділяти суб'єктивні і об'єктивні ознаки проникнення: суб'єктивні ознаки – усвідомлення

незаконності проникнення та мета, з якою вчинюється проникнення (бажання викрасти майно); об'єктивні ознаки проникнення – факт потрапляння до житла, іншого приміщення чи сховища, вчиненого певним способом. Заслуговує на підтримку також позиція окремих вчених щодо відмови від використання єдиної кваліфікуючої ознаки «вчинення злочину, поєднане з проникненням у житло, приміщення або інше сховище» [4, с. 10] у зв'язку з різною суспільною їх небезпекою.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що, на нашу думку, оптимальне визначення терміна «проникнення» надано у листі Верховного Суду України «Про практику застосування судами окремих норм матеріального права щодо кваліфікації розбою, поєданого з проникненням у приміщення» від 29 січня 2013 р. № 223-161/0/4-13 – під проникненням до будь-якого приміщення слід розуміти: а) фізичне входження, потрапляння до нього з метою заволодіння майном, що знаходиться в ньому; б) доступ до майна, що знаходиться в приміщенні, будь-яким способом (без фізичного входження до нього), який дає можливість заволодіти таким майном, вилучити його із приміщення.

Залежно від того, які фактичні ознаки складу суспільно небезпечного діяння будуть установлені, як ці ознаки будуть співвідноситися з ознаками складу злочину, що містяться у кримінально-правовій нормі, та від того, як вони тлумачаться й застосовуються на практиці, можна виділити фізичний та юридичний (психологічний) критерії розуміння поняття «проникнення». Характерними рисами першого є: а) факт входження чи потрапляння у сховище; б) спосіб, місце, час та обставини (існуючий режим доступу до майна, яке там знаходилося), за яких відбулося входження чи потрапляння у сховище. Характерними рисами другого є: а) незаконність входження у сховище (за відсутності в особи права перебувати там, де знаходиться майно, на заволодіння яким спрямовані її дії); б) мета, яку переслідує особа, що вчиняє таке входження, усвідомлення характеру (перебігу) вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння, зокрема факту незаконного проникнення (потрапляння чи входження) у сховище, передбачення наслідків свого діяння.

Проте, спосіб проникнення значення для кваліфікації не має; якщо внаслідок дій, спрямованих на проникнення до житла, іншого приміщення чи сховища, було знищено чи пошкоджено майно, винний за наявності для цього підстав може додатково нести відповідальність за ст. 194 або ст. 196 КК України. У разі заподіяння внаслідок проникнення фізичної шкоди особам, які перешкоджали такому проникненню (охоронці, вахтери тощо), дії винних осіб за наявності для того підстав слід додатково кваліфікувати як злочин проти життя чи здоров'я.

Вирішуючи питання про наявність у діях винної особи такої обтяжуючої обставини, слід з'ясувати, з якою метою особа опинилася у житлі, іншому приміщенні чи сховищі, а також коли у неї виник умисел на заволодіння майном. Така обставина має місце лише тоді, коли проникнення до житла, іншого приміщення чи сховища здійснювалося з метою заволодіння чужим майном.

Не можна кваліфікувати як вчинені з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище дії особи, яка потрапила до житла, іншого приміщення чи сховища без наміру вчинити викрадення, а потім заволоділа чужим майном. Якщо вона потрапила у житло з відповідного дозволу, використавши для цього дійсний чи вигаданий привід, з метою викрадення майна чи заволодіння ним, її дії слід кваліфікувати як вчинені з проникненням у житло. Не утворює цієї ознаки викрадення майна з житла, іншого приміщення чи сховища особою, яка відповідно до свого службового становища, у зв'язку з роботою, правовим статусом, особливим характером діяльності підприємства, установи, організації була наділена правом безперешкодного доступу до них. Це, зокрема, стосується викрадення майна службовцями та робітниками з службових чи виробничих приміщень, в яких вони працюють, членами сім'ї – з житла, в якому вони мешкають, відвідувачами магазинів, ательє, виставок – з приміщень чи сховищ, де здійснюються продаж чи виставка товарів і доступ до яких є вільним для всіх бажаючих.

Таким чином, проведений аналіз спеціальної літератури показав, що на підставі ряду критеріїв виділяють такі види проникнення [5, с. 344]: а) за ознакою відкритості: відкрите і таємне; б) залежно від факту застосування насильства: насильницьке і без застосування насильства; в) залежно від наявності перешкод: з подоланням перешкод і «вільне»; г) залежно від кількості осіб, які вчиняють проникнення: одноособове і групове; д) залежно від входження всередину житла, приміщення чи сховища: фізичне проникнення і проникнення з використанням спеціальних знарядь (електронно-обчислювальної техніки тощо). Виходячи із вказаного розуміння проникнення доцільно виділити такі його ознаки: 1) незаконність; 2) факт вторгнення; 3) спосіб вторгнення; 4) мету, яку переслідує винний.

Список використаної літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 слів / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
2. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – 3-тє вид., перероб. та доп. – Київ : Алерта : КНТ : Центр навчальної літератури, 2009. – Т. 1. – 964 с.
3. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 р. № 10 // Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України з кримінальних справ (1973–2011 років) / упоряд. Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, В. І. Тютюгін. – Харків : Право, 2011. – С. 419–430.
4. Ільїна О. В. Кримінально-правова характеристика кваліфікуючих ознак корисливих злочинів проти власності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / О. В. Ільїна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2007. – 201 с.

5. Антонюк Н. О. Кримінально-правова охорона власності : навч. посіб. / Н. О. Антонюк ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2012. – 514 с.

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ НЕОСУДНОСТІ ОСОБИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Жерж Наталія Анатоліївна

доцент кафедри кримінального права та кримінології
державної фіскальної служби України

кандидат юридичних наук

Кучик Діана Ігорівна

здобувач вищої освіти, першого бакалаврського рівня
Університету державної фіскальної служби України

Питання щодо визначення та характеристики суб'єкта злочину завжди були і є актуальними. Незважаючи на те, що у чинному Кримінальному кодексі України законодавець уперше в історії розвитку вітчизняного кримінального законодавства дає визначення поняття суб'єкта злочину, розкриває зміст окремих його ознак, кількість дискусійних питань, які стосуються суб'єкта злочину, від цього не зменшується. Це зумовлено, перш за все, дотриманням принципу індивідуалізації покарання, закладеному кримінально-правовим законодавством, а також, збільшенням кількості осіб з психічними розладами, які значно впливають на їхню поведінку при вчиненні суспільно небезпечних діянь.

Одними із найбільш спірних у цій сфері лишаються проблеми осудності та неосудності. Складність названих питань обумовлюється, перш за все, їхнім комплексним характером. Адже не зважаючи на те, що поняття осудності та неосудності є кримінально-правовими поняттями, вони наповнені психологічним змістом, оскільки їхні ознаки характеризують психічну діяльність особи під час вчинення нею злочину або суспільно небезпечного діяння відповідно.

Зазначену проблему досліджували багато сучасних науковців та практиків, зокрема, Ю.М. Антонян, С.В. Бородін, Ю.С. Богомягков, Л.І. Глухарєва, Н.Г. Іванов, В.А. Клименко, Г.Р. Колоколов, М.В. Костицький, М.М. Коченов, І.А. Кудрявцев, Д.Р. Лунц, А.І. Марчук, В. Мельник, Р.І. Міхеєв.

Необхідно зазначити, що законодавець передбачив поняття осудної особи – обов'язкової умови суб'єкта злочину у ч. 1 ст. 19 КК України [1]. Догматично визначено, що осудною визнається особа, яка під час вчинення злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Стан осудності – це норма.

Поняття неосудності є похідним від поняття осудності та по суті є його антиподом. Особа, яка перебуває в стані неосудності, не є суб'єктом злочину,

бо критерій поняття суб'єкта злочину «осудність» відсутній. Тобто особа, що визнана неосудною, не несе кримінальної відповідальності за вчинене суспільно небезпечне діяння незалежно від його тяжкості [2, с.345].

Поняття стану неосудності введене законодавцем у ч. 2 ст. 19 КК України [1]. У ній зазначено, що не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного, кримінально караного діяння, не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. Таким чином, особа, діючи в стані неосудності фактично не може усвідомлювати три юридично значимих обставини:

- 1) фактичну сторону своїх дій;
- 2) соціальну значимість вчинених нею дій, тобто їхню суспільну небезпечність;
- 3) причинний зв'язок між своїми діяннями та їх суспільно небезпечним результатом [3, с.65].

На сьогодні формула неосудності складається з двох частин: медичного та юридичного критеріїв, що повністю співпадає з теорією Р.І. Міхеєва Ці два аспекти чітко закріплені в законодавстві [4, с.98].

Медичний (біологічний) критерій неосудності пов'язаний із хворобливою природою психічного розладу здоров'я людини. До таких видів розладу належать хронічне психічне захворювання, тимчасовий розлад психічної діяльності, недоумство чи інший хворобливий стан психіки (ч. 2 ст. 19 КК України) [3, 160].

Варто зазначити, що наявність медичного критерію ще не дає підстави для отримання висновку про неосудність особи, а є тільки підставою для встановлення юридичного критерію, за яким вже остаточно визначається стан неосудності.

Юридичний критерій неосудності свідчить про глибину ураження психіки особи та виражається у нездатності особи усвідомлювати характер та суспільну небезпеку діяння (бездіяльності) та у нездатності особи керувати власною поведінкою саме внаслідок наявності психічного захворювання, тобто медичного критерію.

За ч. 2 ст. 19 Кримінального кодексу юридичний критерій неосудності визначається двома ознаками: інтелектуальною (нездатність особи усвідомлювати свої дії) та вольовою (нездатність особи керувати своїми діями) [1]. Варто зазначити, що під «своїми діями» варто розуміти не будь-яку поведінку психічно хворого, а тільки ті його суспільно небезпечні дії або бездіяльність, що передбачені статтями Кримінального кодексу [5, с.146]. Для визнання особи неосудною достатньо однієї ознаки – інтелектуальної чи вольової, якщо вона обумовлена одним із видів хворобливого розладу психічної діяльності.

Питання про осудність (як і неосудність) вирішується судово-психіатричною експертизою у всіх випадках, коли виникає сумнів з приводу осудності підозрюваного чи обвинуваченого. Стан неосудності

встановлюється в момент вчинення злочину. Однак особа, яка вчинила злочин у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, також не підлягає покаранню.

Осудність та неосудність – це реальні правові явища, проте своє вираження в законі вони знаходять лише у вигляді понять, які позначають відповідними правовими термінами. Під час формулювання змісту відповідних понять передусім потрібно брати до уваги правила формальної логіки. Відповідно до зазначених правил у зміст розглядуваних понять необхідно включати тільки істотні ознаки, які показують сутність цих правових явищ, а також дають змогу відмежувати їх від інших правових явищ. Таких істотних ознак є лише дві, які позначають інтелектуальну та вольову сфери психічної діяльності особи під час вчинення нею злочину або суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК України. З огляду на це треба визнати неправильною практику безпідставного розширення кількості ознак відповідних понять, оскільки це призводить до «розбухання» поняття, до підміни поняття про певне правове явище простим описом цього явища. Проте такий висновок аж ніяк не заперечує необхідності дослідження всіх ознак певного явища, які не відображені в понятті про нього, але які проявляють себе у взаємодії з іншими явищами [6, с.134].

Отже, правильне визначення змісту цих понять залежить не тільки від їхнього функціонального призначення у кримінально-правовому регулюванні, але й від того наскільки адекватно їхні ознаки будуть відображувати інтелектуально-вольові процеси психічної діяльності людини. Тому питання «осудності» та «неосудності» як кримінально-правових категорій, а також відмінностей між ними і реалізація в практичному застосуванні залишаються відкритими та потребують законодавчого закріплення.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар: / М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Юридична думка, 2007. – 1184 с.
3. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник [Текст] / Р. В. Вереша. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К : Центр учбової літератури, 2012. – 320 с.
4. Бурдін В.М. Осудність та неосудність (кримінально-правове дослідження) [Текст]. Монографія / В.М. Бурдін. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 780 с.
5. Воробей П.А. Кримінально-правове ставлення у вину: [Текст]. Монографія / П.А. Воробей. – К.: Атіка, 2009. – 176 с.

6. Павлов В.Г. Суб'єкт преступлення [Текст] / В.Г. Павлов. – СПб., Изд-во Юридический центр Пресс, 2001. – 318 с.

ЗАСТОСУВАННЯ КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА ЯК ВИДУ ПОКАРАННЯ

Буга Ганна Сергіївна

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Юридичного факультету
Донецького юридичного інституту МВС України
кандидат юридичних наук

Буга Володимир Васильович

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Юридичного факультету
Донецького юридичного інституту МВС України
кандидат юридичних наук

Конфіскація майна протягом періоду свого існування зазнавала змін. Враховуючи те, що цей вид покарання є одним із найдавніших, трансформації були закономірними, адже конфіскація майна, як і будь-яке інше явище, залежить від суспільно-політичних перетворень, характерних для того чи іншого періоду. Переходячи до проблем сьогодення в умовах глобалізаційних процесів, не беручи до уваги ретроспективний аналіз конфіскації майна, український законодавець із запровадженням спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру фактично ввів так звану двоколіїну систему кримінально-правових санкцій (покарання та захід кримінально-правового характеру), яка відома більшості європейських країн. Наявні зміни, доцільність яких ще належить визначити, вказують на реалізацію чіткого проєвропейського курсу, спрямованого на гармонізацію національного кримінального законодавства з правом Європейського Союзу. У таких умовах конфіскація майна з існуючими невирішеними проблемами, незважаючи на наявні розробки в цьому напрямі та суперечності серед науковців із приводу її сутнісної природи, які не вщухають, набуває нового значення, що потребує глибокого осмислення [1, с.217].

Слід зазначити, що конфіскація майна є одним із видів кримінального покарання, що полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є особистою власністю засудженого. Цей вид покарання застосовується завжди як додатковий, і тільки тоді, якщо він передбачений санкцією статті, за якою особа притягується до кримінальної відповідальності, а також за умови, що вона вчинила тяжкий або особливо тяжкий корисливий злочин. На думку одних науковців такий вид покарання є недоречним, інші, навпаки, вважають його досить ефективним [2, с.260].

Термін «конфіскація» латинського походження (confiscation), в буквальному перекладі означає відібрання будь-чого до скарбниці. При

конфіскації за певних умов може бути вилучено повністю або частково будь-яке майно: речі, гроші, цінні папери і т. ін., що відрізняє конфіскацію від штрафу та інших майнових стягнень, які визначаються в грошовій формі [3].

На міжнародних наукових форумах останнього десятиліття неодноразово піднімалися питання про ефективність та доцільність існування кримінального покарання у виді конфіскації майна. І хоча цей вид покарання не може претендувати на роль нового для суспільства феномену, незважаючи на зміну кримінального законодавства, розвиток і гуманізацію суспільства та перегляд існуючих моральних засад дослідження різних теоретико-правових дефініцій конфіскації майна залишається актуальною проблемою сучасності [4, с. 172].

Слід відмітити, що конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом. Конфіскація майна може призначатися за тяжкі і особливо тяжкі корисливі злочини лише як додаткове покарання і тільки у випадках, прямо передбачених у санкції статті, за якою кваліфіковане діяння засудженого. Відповідно до статті 59 Кримінального Кодексу України, конфіскація майна полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є особистою власністю засудженого [5].

Конфіскація майна є додатковим видом покарання, що може застосовуватися судом до осіб, визнаних винними у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого корисливого злочину у випадках, спеціально передбачених Особливою частиною КК України [2, с.261].

Конфіскація майна може бути повною або частковою. Вирішуючи питання про застосування конфіскації майна як додаткового покарання, суди не повинні допускати формального підходу до цього питання і зобов'язані враховувати в кожному конкретному випадку суспільну небезпечність злочину, ступінь вини підсудного і дані про його особу [2, с.261].

Таким чином, новітні законодавчі інновації цілком обґрунтовано надають конфіскації майна чітко визначеного кримінально-правового статусу. Отже, зазначена тематика дослідження потребує повернення особливої уваги та подальших комплексних розробок.

Список використаної літератури:

1. Поляков В. Конфіскація майна: на шляху до євроінтеграції // В. Поляков // Юридичний вісник. – 2014. – №6. – С. 217-221.
2. Бурда С.Я. Юридичний аналіз покарання у виді конфіскації майна як додаткового покарання за КК України / С.Я. Бурда // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ . – 2012. – № 1. – С. 260-268.
3. Горбачова І.М. Розмежування конфіскації і спеціальної конфіскації / І.М. Горбачова // Актуальні проблеми держави і права. – <http://www.apdp.in.ua/v32/39.pdf>.
4. Соловій Я.І., Гуцуляк М.Я. Теоретико-правова регламентація та практика застосування покарання у виді конфіскації майна / Я.І. Соловій,

М.Я. Гуцуляк // Науково-інформаційний вісник право. – 2015. – №11. – С. 172-180.

5. Виконання рішень про конфіскацію майна / Ратнівська районна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ratadmin.gov.ua/upravlinnia-iustytisii-informuie/item/738-vykonannya-arishen--pro-konfiskaciyu-mayna>.

СВІТОВИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Жерж Наталія Анатоліївна

доцент кафедри кримінального права та кримінології
Університету державної фіскальної служби України
кандидат юридичних наук

Скакальська Анастасія Ярославівна

студентка 3-го курсу Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України

Проблема протидії корупції, створення ефективних правових й організаційних механізмів і способів, що можуть її обмежити, належить до найскладніших і найбільш нагальних завдань, які постають перед нашою державою та загалом суспільством. Відповідно було ухвалено сукупність міжнародно-правових актів, як обов'язкових так і рекомендаційного характеру, прийнятих в ООН, Організації американських держав, Організації економічного співробітництва та розвитку, Раді Європи, Європейському Союзу, Африканському Союзу. В усіх міжнародних юридичних інструментах наявна спільна мета – встановлення загальних методів боротьби з корупцією шляхом забезпечення виконання антикорупційних законів на національному рівні.

Адже корупція сьогодні вважається звичним явищем, яке набуло всеохоплюючого характеру. Викоренити цю проблему до кінця неможливо, але вживати певних заходів щодо мінімізації корупції необхідно [1, с.113].

Україна має ґрунтовну правову основу для боротьби з корупцією, зокрема, йдеться про Закон України «Про засади запобігання та боротьби з корупцією», який передбачає декларування доходів державними службовцями. Також антикорупційне законодавство регулює конфлікти інтересів державних чиновників і кримінальну відповідальність за надмірно дорогі подарунки, гостинність тощо.

Проте механізми по боротьбі з корупцією спричинили самий мінімальний вплив на рівень шахрайства в політичних колах через слабкість верховенства закону і відсутність суворого застосування.

Наша держава потребує нових, більш жорстких змін в антикорупційному законодавстві та його вдосконаленні, максимальних зусиль усіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, застосування необхідних загальнодержавних заходів різного характеру.

Політична співпраця між ЄС та Україною розпочалась з 14 червня 1994 року, коли було підписано Угоду про партнерство і співробітництво [2, с.3], де також передбачається приведення у відповідність до стандартів ЄС законодавства України у сфері протидії й запобігання корупції. Необхідність гармонізації встановлена комплексом нормативно-правових актів України, зокрема, Законом України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року, Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо виконання в 2012 році Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 28 березня 2012 року та ін.

У міжнародно-правових документах існують різні підходи до визначення поняття корупції. В загальноприйнятому розумінні вперше було сформульовано на 34-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 1979 року. Фахівці цієї організації визначили корупцію як «виконання посадовими особами будь-яких дій або ж бездіяльність у сфері виконання їхніх посадових повноважень за винагороду в будь-якій формі в інтересах того, хто надає цю винагороду, як з порушенням посадових інструкцій, так і без такого порушення» [3, с. 115].

Найвизначнішою подією в історії міжнародно-правових відносин у сфері запобігання та протидії корупції є підписання міжнародною спільнотою 9 грудня 2003 року в м. Меріда (Мексика) Конвенції ООН проти корупції. Наукові дослідники даного питання вважають цей міжнародний договір найзмістовнішим правовим актом, спрямованим на запобігання та боротьбу з корупцією не лише у світовому, а й в національному масштабі. Згодом ООН запропонувала щорічно відзначати Міжнародний день боротьби з корупцією 9 грудня [4].

Також слід вказати на діяльність Групи держав Ради Європи проти корупції, що має статус однієї з найбільш авторитетних міжнародних організацій у сфері вироблення й контролю дотримання антикорупційних правил. Варто проаналізувати норми згаданої Конвенції ООН, де визначено основні засади політики держав-учасниць у сфері запобігання й протидії корупції такі як: - створення органу або органів із запобігання та протидії корупції (ст. 6); - запровадження кодексів поведінки державних посадових осіб (ст. 8); - забезпечення доступу громадськості до процесів протидії корупції (ст. 13) тощо [5].

Норми міжнародного антикорупційного законодавства відображаються в національному законодавстві провідних країн світу, що визначають перелік діянь, які належать до корупційних, коло осіб, котрі підпадають під дію антикорупційних законодавчих актів.

Заслуговує на увагу аналіз кримінально-правових норм антикорупційного спрямування, що містяться у Кримінальному кодексі Канади 1985 року (КК Канади). Хабарництво суддів, парламентарів або службових осіб поліції визнається у Канаді найбільш тяжким видом корупційних злочинів. Адже, вважається, цей вид злочинності підриває віру

суспільства у справедливість та чесність під час здійснення правосуддя, що є необхідною передумовою існування будь-якої легітимної форми правління. Саме за ці корупційні злочини передбачено максимальну міру покарання у виді позбавлення волі на строк до 14 років (друга найбільш сувора міра покарання у Канаді після довічного позбавлення волі, яке призначається за скоєння умисного вбивства) [6, с. 85]. У кримінальному законодавстві Канади диференціюється кримінальна відповідальність за одержання хабара залежно від того, хто є суб'єктом.

У кримінальному праві Швейцарії існує розмежування хабарництва, вчиненого публічною посадовою особою та приватними особами. Хабарництво, вчинене публічною посадовою, завжди тягне кримінальну відповідальність, тоді як хабарництво, вчинене приватними особами, переслідується кримінальним законом тільки у випадку надходження скарги.

Згідно КК Данії від 1994 року передбачена кримінальна відповідальність як за активне, так і пасивне хабарництво осіб, які обіймають державну посаду чи виконують державну функцію. Згідно із КК Данії будь-яка особа, яка незаконно надає, обіцяє або пропонує особі, яка перебуває на державній або на публічній посаді у міжнародній чи іноземній організації, подарунок або інші привілеї з метою спонукання цієї особи до виконання або невиконання будь-якої дії відповідно до своїх обов'язків буде нести відповідальність у виді штрафу або ув'язнення на строк до трьох років [2, с. 4-5].

Нині основні кримінально-правові норми Великої Британії, спрямовані на запобігання корупції та хабарництву, зосереджені у Законі про хабарництво, який встановлює відповідальність за такі склади злочинів: давання хабара; одержання хабара; хабарництво іноземних публічних осіб; неспроможність комерційної організації попередити хабарництво, яке вчиняється від її імені.

Отже, для боротьби з корупцією чимало країн вживають заходи організаційного характеру – створюють спеціалізовані установи, організації, метою діяльності яких є вироблення відповідної стратегії й тактики та розробка превентивних заходів нормотворчого й функціонального змісту. Проте з огляду на актуальність даного питання варто переглянути весь комплекс заходів на національному рівні з метою їхнього вдосконалення та розробки нових механізмів для вирішення цієї проблеми. Практика роботи правоохоронних органів зарубіжних країн у цьому напрямі свідчить про те, що досконалість нормативно-правового забезпечення протидії та наявність ефективної системи протидії корупції на національному й міжнародному рівнях є однією з головних умов успішного подолання цього всеохоплюючого явища [6, с. 88].

Неоціненний досвід різних держав світу у сфері боротьби з корупційними злочинами дає можливість сформувати базис національної антикорупційної стратегії, вироблення якої вкрай необхідне для України. Тому нинішня влада повинна: – розробити єдину державну політику у сфері боротьби з корупцією, яка містила б комплекс заходів державного,

політичного, економічного, соціального і правового характеру; – сформувати спеціальну антикорупційну службу, незалежну від усіх гілок влади, яка забезпечила б контроль за діяльністю державних органів різних рівнів; – забезпечити незалежне функціонування судової влади (за прикладом правоохоронних систем Італії, США, Великої Британії чи Франції).

Список використаної літератури:

1. Одінцева О. Цивілізований лобізм як форма боротьби з корупцією // Право України. – 2006. – № 6. – С. 110–114.
2. Метельова Т. Європа на обрії: стан і перспективи співробітництва Україна–ЄС / Т. Метельова // Віче. – 2009. – № 16. – С. 2–6.
3. Nevmerzhyč'kyj Je. V. Korupcijav Ukraї'ni: prychny, naslidky, mehanizmu protydii': monografija / Je. V. Nevmerzhyč'kyj. – K. :KNT, 2008. – 368 s.
4. Конвенція ООН проти корупції [Електронний ресурс] :ратифікована Законом України від 18 жовт. 2006 р. № 251-V. – Режим доступу: zakon4rada.gov.ua.
5. Концепція подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/7094>.
6. Севрук В. Г. Світовий досвід запобігання та протидії корупції: інтеграція України до ЄС / В. Г. Севрук // Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних правопорушень : матеріали круглого столу (Київ, 20 листоп. 2014 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 84 – 88.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКА: ДОСВІД РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ

Андрушко Андрій Васильович

доцент кафедри кримінального права і процесу юридичного факультету
Ужгородського національного університету
кандидат юридичних наук, доцент

Відповідальність за захоплення заручника в кримінальному законодавстві України та Республіки Білорусь (далі – РБ) передбачена в різних розділах. Так, ст. 147 КК України міститься в розділі III його Особливої частини, що об'єднує злочинні посягання проти волі, честі та гідності особи. Натомість ст. 291 КК РБ розміщена в главі 27 «Злочини проти громадської безпеки» розділу X «Злочини проти громадської безпеки та здоров'я населення». Таким чином, з точки зору білоруського законодавця вказаний злочин посягає насамперед на відносини, що забезпечують основи громадської безпеки. Відзначимо, що відповідний підхід критикується окремими білоруськими науковцями. Так, О.О. Коротич наголошує на тому,

що «найбільш загальною характеристикою всіх актів захоплення заручника і кожного діяння, що складає зміст даного злочину, є незаконне позбавлення (обмеження) свободи потерпілого (потерпілих). При цьому якщо порушення особистої свободи заручника стосується передовсім зовнішніх форм прояву даної свободи і характеризує ознаки діяння у складі розглядуваного злочину, то адресати вимог винних осіб, виходячи із спеціальної мети захоплення заручника, зазнають обмеження в свободі прийняття вольового рішення» [2, с. 17]. Виходячи із наведеної аргументації, О.О. Коротич вважає за доцільне перемістити статтю про відповідальність за захоплення заручника до глави 22 «Злочини проти особистої свободи, честі та гідності» Особливої частини КК РБ. Вочевидь, даний злочин дійсно ближчий до злочинів проти свободи особи, аніж до злочинів проти громадської безпеки. Аналіз судової практики засвідчує, що громадській безпеці під час вчинення захоплення заручника шкода спричиняється не завжди; захоплення заручників далеко не завжди створює небезпеку для невизначено великого кола осіб. Саме посягання на особисту свободу визначає сутність захоплення заручника, а отже, саме вона має визначати зміст безпосереднього об'єкта розглядуваного діяння.

Відмінності наявні також у назвах відповідних статей. Так, якщо ст. 147 КК України має назву «Захоплення заручників», то ст. 291 КК РБ – «Захоплення заручника». Таким чином, український законодавець, на відміну від білоруського, вказує на множину заручників. У цьому зв'язку виникає закономірне запитання: відповідальність за вчинення даного діяння настає лише у разі захоплення мінімум двох заручників? Звичайно, що ні. Відповідний висновок можна зробити із тексту диспозиції ч. 1 ст. 147 КК України, де вказано, що кримінально караним є захоплення або тримання *особи* як заручника. Однак і підхід білоруського законодавця навряд чи можна визнати досконалим. По-перше, складається враження, що *на момент захоплення особа вже є заручником* («Захоплення заручника»). По-друге, назва ст. 291 КК РБ (як і ст. 147 КК України) не повною мірою відповідає її змісту, адже нею передбачена відповідальність не лише за захоплення особи як заручника, а й за тримання її в якості заручника. На наш погляд, назву відповідної статті слід сформулювати як «Захоплення або тримання особи як заручника».

З певними відмінностями сформульовані диспозиції ч. 1 ст. 147 КК України та ч. 1 ст. 291 КК РБ. В диспозиції ч. 1 ст. 291 КК РБ міститься вказівка на спосіб вчинення даного діяння: поєднаність з погрозою вбивства заручника, заподіянням йому тілесних ушкоджень чи подальшим триманням цієї особи. Видається, що таке уточнення об'єктивної сторони є зайвим. В спеціальній літературі неодноразово висловлювалась обґрунтована, на наш погляд, позиція, що під захопленням слід розуміти неправомірне насильницьке обмеження свободи людини, а під утримуванням – насильницьке перешкоджання поверненню людині свободи. Захоплення або тримання особи як заручника, таким чином, не може бути не насильницьким, воно має супроводжуватись, наприклад, застосуванням психічного

насильства (погрозами вбивством, заподіянням шкоди здоров'ю та ін.) [1, с. 106].

Різняться також коло адресатів, яких стосується вимога вчинити будь-яку дію чи утриматися від її вчинення як умови звільнення заручника. Відповідно до ч. 1 ст. 147 КК України мета спонукання до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника стосується родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи. У ч. 1 ст. 291 КК РБ визначено, що відповідне спонукання може стосуватися державного органу, міжнародної організації, юридичної чи фізичної особи або групи осіб. Таким чином, на відміну від українського, білоруський законодавець не виокремлює в якості адресата родичів затриманого та службову особу, тоді як український не згадує про міжнародну організацію та групу осіб. Варто відзначити, що у ст. 1 Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників серед адресатів вимоги числяться держава, міжнародна міжурядова організація, будь-яка фізична, юридична особа або група осіб. Очевидно, що білоруський кримінальний закон у відповідній частині більшою мірою відповідає положенням вказаної конвенції. На нашу думку, коло адресатів у диспозиції ч. 1 ст. 147 КК України слід привести у відповідність до положень конвенції, вказавши у ній на державу, міжнародну міжурядову організацію, фізичну чи юридичну особу або групу осіб.

Як і в ст. 147 КК України, в ст. 291 КК РБ відповідальність за захоплення заручника диференційована. Однак диференціація відповідальності за розглядуване діяння в білоруському кримінальному законі, порівняно з українським, більш деталізована. В ч. 2 ст. 147 КК України передбачена посилена відповідальність за ті самі дії, якщо вони були вчинені щодо неповнолітнього або організованою групою, або були поєднані з погрозою знищення людей, або ж спричинили тяжкі наслідки. Стаття 291 КК РБ передбачає не лише кваліфіковані, але й особливо кваліфіковані види розглядуваного діяння. Так, в ч. 2 ст. 291 КК РБ посилена відповідальність передбачена за захоплення заручника, вчинене: 1) групою осіб за попередньою змовою; 2) повторно; 3) із застосуванням під час захоплення або тримання особи насильства, небезпечного для життя і здоров'я потерпілого; 4) щодо завідомо неповнолітнього; 5) щодо завідомо для винного вагітної жінки; 6) щодо двох або більше осіб; 7) з корисливих спонукань або за наймом. В ч. 3 ст. 291 КК РБ передбачені такі особливо кваліфіковані види захоплення або тримання особи в якості заручника: вчинення даного діяння організованою групою; спричинення ним з необережності смерті людини, або ж спричинення умисно чи з необережності інших тяжких наслідків. Вважаємо, що білоруський досвід в частині, що стосується диференціації кримінальної відповідальності за розглядуване діяння, заслуговує на увагу. Так, на наш погляд, існують цілком достатні підстави для посилення кримінальної відповідальності за вчинення даного діяння, зокрема, групою осіб за попередньою змовою; із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого; щодо жінки,

яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності; щодо двох або більше осіб. Доцільним видається також закріпити у ст. 147 КК України особливо кваліфіковані види розглядуваного діяння, до яких слід віднести вчинення даного діяння організованою групою та спричинення ним тяжких наслідків (на сьогодні це кваліфіковані види захоплення чи тримання особи як заручника).

Інтерес становить також порівняння санкцій відповідних статей кримінальних законів України та РБ. Якщо санкцією ч. 1 ст. 147 КК України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від 5 до 8 років, то в санкції ч. 1 ст. 291 КК РБ – на строк від 5 до 10 років. Санкція ч. 2 ст. 147 КК України передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від 7 до 15 років, ч. 2 ст. 291 КК РБ – позбавлення волі на строк від 6 до 12 років з конфіскацією майна або без конфіскації. Санкція ч. 3 ст. 291 КК РБ передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від 10 до 15 років з конфіскацією майна або без конфіскації. Таким чином, максимальний строк покарання у виді позбавлення волі за розглядуване діяння і за українським законодавством, і за законодавством РБ становить 15 років.

Стаття 291 КК РБ містить примітку, в якій передбачено, що особа, яка добровільно або на вимогу влади звільнила заручника, звільняється від кримінальної відповідальності за цією статтею. Вважаємо, що ця норма заслуговує на увагу вітчизняного законодавця, оскільки стимулюватиме припинення винною особою даного злочину. Разом з тим вбачаємо за доцільне до наведеного формулювання додати застереження про відсутність у діях особи, котра звільнила заручника, іншого складу злочину, який не повинен залишатися без адекватної юридичної оцінки.

Таким чином, порівняльно-правовий аналіз законодавства України та Республіки Білорусь дозволяє поставити питання про можливість запозичення білоруського досвіду у справі кримінально-правової протидії захопленню чи триманню особи як заручника. Доцільно, зокрема, уточнити коло адресатів, яких стосується вимога вчинити будь-яку дію чи утриматися від її вчинення як умови звільнення заручника, здійснювати подальшу диференціацію кримінальної відповідальності за вчинення даного діяння, а також передбачити у відповідній статті КК України заохочувальну норму про звільнення винної особи від кримінальної відповідальності.

Список використаної літератури:

1. Бриллиантов А. К вопросу о направлениях унификации законодательств государств – участников СНГ о борьбе с терроризмом и захватом заложника / Александр Бриллиантов, Виктория Бурковская // Уголовное право. – 2003. – № 1. – С. 105–107.
2. Коротич Е.А. Уголовно-правовая охрана личной свободы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Е.А. Коротич. – Минск, 2016. – 24 с.
3. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-3 (с последующими изменениями и дополнениями) // Эталон-Online

СУРОГАТНЕ МАТЕРИНСТВО: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Лисько Тетяна Давидівна

доцент кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України
кандидат юридичних наук

Одним з напрямів подолання демографічної кризи є розвиток медицини, зокрема, застосування репродуктивних технологій в лікуванні безпліддя, впровадження яких призводить до виникнення нових суспільних відносин і відповідно до необхідності їх регулювання за допомогою норм сімейного, цивільного і кримінального права. Варто відзначити, що в Україні сурогатне материнство стає все більш популярним. За словами Сергія Іванкевича, який очолює інформаційно-юридичний центр сурогатного материнства, в 2008 році в місяць було не більше трьох сурогатних вагітностей, то в 2017 році їх кількість коливається від 15 до 20. Більш того, в країні навіть виник дефіцит сурогатних матерів через велику кількість бажаючих скористатися їхніми послугами [1]. Наявність попиту і пропозиції, великі грошові суми, що обертаються в цій сфері, дозволяють з великим ступенем ймовірності прогнозувати зростання суспільно-небезпечних діянь у цій сфері, оскільки користь з найдавніших часів залишається одним з основних мотивів вчинення злочинів. Виникнення такої прогалини в національному законодавстві вбачається неприпустимим. До того ж, вирішення проблеми на законодавчому рівні повинно проводитись комплексно – відповідних змін та уточнення потребують норми Сімейного, Цивільного та Кримінального кодексів. Зважаючи на лімітований обсяг публікації, зупинимо увагу на окремих аспектах кримінально-правового регулювання даного питання та визначимо перспективи розвитку законодавства з огляду на сучасні тенденції в сфері репродуктивних технологій.

Нові репродуктивні технології в лікуванні безпліддя почали застосовуватися в Україні відповідно до наказів Міністерства охорони здоров'я СРСР "Про поширення досвіду по застосуванню методу штучною інсемінації спермою донора за медичними показаннями" від 13 травня 1987 р. № 669. Подальше правове забезпечення такого рішення проблеми безпліддя було продовжене Указом Президії Верховної Ради Української РСР "Про внесення змін і доповнень в деякі законодавчі акти Української РСР з питань, що стосуються жінок, сім'ї і дитинства" від 28 січня 1991 р.[2].

4 лютого 1994 р. МОЗ України, відповідно до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», видало наказ № 24 «Про

затвердження умов і порядку штучного запліднення і імплантації ембріона (ембріонів), а також методів їх проведення»[3].

Цим наказом і іншими відомчими актами МОЗ України затверджені умови і порядок застосування штучного запліднення і імплантації ембріона (ембріонів), методи інсемінації жінок спермою чоловіка (донора), екстракорпорального запліднення (ЕКЗ) і перенесення ембріона в порожнину матки тощо. Відповідно до наказу, сурогатною матір'ю може бути фізично і психічно здорова жінка 20- 35 років, що має власну здорову дитину, у якій немає протипоказань до виношування дитини. Вік жінки, якій здійснюється штучне запліднення, не повинен перевищувати 40 років.

Сімейні відносини при використанні репродуктивних технологій регулюються ст.123 Сімейного кодексу України «Визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій», де ч. 2 викладена в наступній редакції: «У разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям (чоловіком та жінкою) в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій, батьками дитини є подружжя». У цій ситуації необхідно відмітити, що сурогатне материнство припускає, що чоловік і жінка, які виховують майбутню дитину, є її генетичними батьками. Ч.2 ст. 123 СК України регулює сімейні відносини й у випадках, коли жінка не може з певних причин виносити дитину сама, їй за станом здоров'я протипоказана вагітність або ж у неї з певних причин видалена матка. У канві позначеної тематики статті акцентуємо увагу на тій обставині, що сурогатна мати спорідненості в повному розумінні цього слова з малюком не має. Навіть якщо жінка, що бажає стати матір'ю, не може надати в клініку репродуктивної медицини генетичний матеріал, то клініка використовує донорську яйцеклітину (але не жінки, яка виношуватиме дитину для майбутніх батьків).

Важливо відзначити, що сурогатним материнством не можна назвати випадок, коли дитину виношує та жінка, яка є і донором яйцеклітини. Тоді з точки зору фізіології жінка, яка виносить малюка і є його матір'ю, але ніяк не сурогатною. А передавши його безплідній парі, вона просто продає немовля.

В даному випадку жоден договір не буде мати юридичної сили, оскільки ст. 35 Конвенції про права дитини від 20.11.1989 р., яка була підписана Україною 21.09.1990 р., ратифікована Верховною Радою України 27.02.1991 р. і вступила в дію в Україні 27.09.1991 р., забороняє продаж дітей з будь-якою метою і у будь-якій формі. Якщо мама відмовиться віддавати парі малюка, то суд встане на її сторону і захищатиме право матері, оскільки з цивільної точки зору, в даному випадку укладений змішаний договір, основним елементом якого була купівля-продаж дитини, а тому його слід вважати абсолютно недійсним. В такій ситуації виникає питання про кримінально-правову оцінку дій жінки, оскільки вбачається ознаки складу злочину, передбаченого ст. 149 КК України.

У випадку, коли організм однієї жінки є специфічним інкубатором для виношування ембріона дитини іншої жінки, відповідно до норми Сімейного

кодексу генетичні батьки не мають права від нього відмовитися, а жінка, яка народила, не може вимагати визнання за нею материнства. Згідно з діючою правовою нормою вона не є матір'ю. Ч.3 ст. 123 СК України врегульовані випадки, коли дружина не здатна до зачаття дитини, проте її організм здатний забезпечити розвиток зародка і народити дитину, біологічною матір'ю якої є інша жінка. У актовому записі про народження дитини його батьками записується подружжя.

Проведений короткий аналіз стану використання нових репродуктивних технологій в лікуванні безпліддя і існуючий порядок регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з цим, нормами Сімейного кодексу України, дозволяє перейти до кримінально-правових аспектів сурогатного материнства.

Ст.117 КК України передбачає кримінальну відповідальність за умисне вбивство *матір'ю* своєї новонародженої дитини. Законодавець визначає це діяння як привілейований вид умисного вбивства. Відповідальність матері пом'якшується за умови, що вбивство дитини має місце під час пологів або відразу після пологів, тобто законодавець обмежує вчинення цього злочину певним нетривалим проміжком часу, коли особливий фізичний і психічний стан жінки послаблює її здатність керувати своїми діями.

Момент виникнення умислу на вбивство новонародженого на кваліфікацію даного злочину не впливає. Суб'єктом злочину може бути тільки мати. Специфічними (видовими) ознаками умисного вбивства, передбаченого ст. 117, є: а) знаходження жінки під час посягання на життя потерпілого в особливому стані, пов'язаному з пологами; б) заподіяння смерті власній новонародженій дитині [4].

У випадку, передбаченому ч. 2 ст. 123 СК України, коли організм однієї жінки є інкубатором для виношування ембріона дитини іншої жінки, назва і об'єктивна сторона ст. 117 КК України потребують уточнення, оскільки не охоплюють випадки, які обумовлено новими репродуктивними технологіями.

Норми і принципи права мають загальний характер, що виявляється в їх неперсоніфікованості та невичерпаності, а також повинні бути універсальними – охоплювати всі види суспільних відносин, стосуватися всіх осіб, які зобов'язані їх неухильно дотримуватись та виконувати.

Сучасний рівень розвитку медичної науки ставить законодавця і практичних працівників правоохоронних органів перед фактом, що частина суспільних відносин виявилася нерегульованою даною правовою нормою: адже народжує не мати, а жінка, яка спорідненості з дитиною не має. Тому пропонуємо наступну редакцію назви та об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 117 КК України: «*Умисне вбивство жінкою народженої нею дитини під час пологів або відразу після пологів*». Вважаємо, такий підхід відповідає реаліям сьогодення і видається більш універсальним.

Внаслідок своєрідної ланцюгової реакції на порядку денному постає питання і про необхідність законодавчої реконструкції ст. 135 КК України, яка встановлює відповідальність за завідоме залишення без допомоги особи,

яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан. Кваліфікованим видом цього злочину (ч.2 ст. 135 КК України) є залишення *матір'ю* в небезпеці новонародженої дитини, за умови, що вона не перебувала в обумовленому пологами стані.

Зважаючи на викладені вище аргументи, логічним видається заміна слова «мати» на слово «жінка» і викладення ч. 2 ст. 135 КК України в такій редакції: «ті ж самі дії, вчинені жінкою щодо народженої нею дитини, якщо вона не перебувала в обумовленому пологами стані».

Діюча кримінально-правова норма (ч.2 ст. 135 КК України) створює передумови для парадоксальної ситуації: завідоме залишення без допомоги новонародженої дитини, вчинене її батьком, близькими родичами, іншими особами, кваліфікується за ч.1 ст.135 КК України, якщо воно не спричинило смерть або інші тяжкі наслідки. Ідентичні дії сурогатної матері підлягають кваліфікації за ч. 1, а генетичної матері – за ч. 2 ст. 135 КК України.

Очевидно, КК України слід доповнити спеціальною нормою, що встановлюватиме відповідальність за розголошення таємниці народження дитини внаслідок застосування репродуктивних технологій, зокрема сурогатного материнства, адже такі дії можуть привести до тяжких сімейних і особистих трагедій, інших негативних наслідків, тобто є посяганням на суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування сім'ї (безпосередній об'єкт злочину). Вбачається, що батьки мають право приховувати факт народження їхньої дитини шляхом використання репродуктивних технологій, і вимагати нерозголошення цієї інформації особами, яким стало відомо про неї як до, так і після досягнення дитиною повноліття, а також право приховувати від дитини обставини її народження, якщо розкриття цієї таємниці може завдати шкоди її інтересам. Тому пропонується доповнити КК України статтею 168-1 «Розголошення відомостей про народження дитини внаслідок застосування репродуктивних технологій».

Оскільки обсяг статті не дозволяє провести глибоке дослідження даної проблеми, пропонується пунктирне позначення переліку питань, що виникають у зв'язку з розвитком медичної науки в цьому напрямку. До них слід віднести: кваліфікацію дій сурогатної матері в разі відмови передачі народженої нею дитини безплідній парі через незгоду з сумою оплати за надану послугу; продаж дитини; безоплатну передачу дитини іншим особам (родичам тощо); кваліфікацію невиконання або неналежного виконання співробітниками спеціалізованих центрів репродуктивної медицини своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, що спричинило тяжкі наслідки (смерть дитини, зараження венеричною хворобою, загибель плода, патології фізичного або психічного характеру, інвалідність, каліцтво); випадки народження дитини на

замовлення в домашніх умовах, поза центрами репродуктивної медицини; насильницьке донорство сперми або яйцеклітини.

Дослідження, аналіз, тлумачення зазначених проблемних питань дозволить озброїти практичних працівників правоохоронних органів теоретичним інструментарієм для їх вирішення і відповідно сприятиме підвищенню рівня захисту гарантованих Конституцією України здоров'я, прав і свобод людини і громадянина, материнства і дитинства, нормального функціонування сім'ї.

Список використаної літератури:

1. <http://www.profi-forex.org/biznes/shou-biznes/novosti-shou-biznesa/entry1008277210.html>
2. ВВР. – 1991. № 9. – Ст. 89.
3. Офіційний Вісник України. - 1997. - Число 10. - С. 181.

Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Відп. ред. член-кореспондент АпрН України, доктор юридичних наук, професор С.С. Яценко.–К : А.С.К., 2005. - С. 231.

КРИМІНОЛОГІЧНА СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ

Політова Анна Сергіївна

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України
Донецького юридичного інституту МВС України
кандидат юридичних наук

Важливим елементом у забезпеченні правової держави щодо запобігання злочинності є проблеми ефективності застосування новітніх наукових розробок у галузі кримінології. Особливе місце в розробленні концептуальних положень кримінології як науки про злочинність посідає висвітлення проблем сьогодення та окреслення шляхів їх вирішення, розвиток методології дослідження злочинності та її детермінації, особи злочинця і жертви злочинів в умовах становлення і розвитку правової держави, з'ясування перспектив запобігання злочинності та шляхів удосконалення заходів забезпечення правопорядку з позицій кримінологічної теорії і практики у національному і міжнародному вимірі.

Події на Сході України, окупація Російською Федерацією Автономної Республіки Крим призвели до таких негативних явищ у суспільстві, як зростання злочинності, погіршення стану охорони прав і свобод громадян, зниження рівня забезпечення громадського порядку тощо. Але не зважаючи на рішучі кроки держави, спрямовані на своєчасне і повне реагування на злочини, такі з них як кримінальне переслідування та кримінальне покарання осіб, що їх вчинили, не спроможні зменшити рівень злочинності та мінімізувати злочинні наслідки.

О.Г. Кулик відзначає, що якщо у 1989 році коефіцієнт злочинності в Україні складав 623 злочини на 100 тис. всього населення, то у 1995 р. – 1250, у 2008 р. – 833, а у 2012 р. – 1097. Іншою стала структура злочинності. Виникла значна кількість нових видів злочинних посягань, особливо в сфері економіки, поширилися такі небезпечні види злочинності, як корислива та корисливо-насильницька, організована злочинна діяльність, посягання корупційного характеру, наркозлочини тощо. Сформувався маргінальний прошарок населення, який утворює соціальне підґрунтя значної кількості загальнокримінальних злочинів [1, с. 5].

Крім того, ми погоджуємося з В.М. Бесчастним, який констатує, що «суттєвий вплив на стан злочинності чинять і недоліки реформування правоохоронних органів. Варто констатувати прорахунки у кадровій політиці, що спричинили відтік досвідчених працівників, зниження службової мотивації тощо. На початок вересня 2016 року штатна чисельність Національної поліції становила 149,8 тис., працівників, що на 1,5% більше, ніж на початку 2016 року (147,5 тис.). Фактично працює 127 тис. співробітників, або 84,3%, а некомплект становить 23,6 тис., або 15,7%. Окрім цього, на 0,2% (з 14306 до 14280) відбулося зменшення штатної чисельності працівників підрозділів досудового розслідування, некомплект яких становить 1,8 тис., або 12% (фактична чисельність – 12,5 тис.)» [2, с. 250].

Як відомо, кримінальне покарання має за мету не тільки кару за злочин, а й виправлення злочинців, тим самим запобігаючи вчиненню нових злочинів з їх боку та впливаючи на інших нестійких членів суспільства. Але аналіз статистичних даних за 2016 – перший квартал 2017 року говорить про інше.

Так, зокрема, відповідно до показників про стан та структуру кримінальних правопорушень в Україні за I квартал 2017 року, складену Науково-дослідним інститутом вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса [3], відмічаємо зменшення кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень.

№ з/ п	Показники	2016 р.		2017 р.			
		Кількість	Питома вага, %**	Кількість	Питома вага, %**	% до 2016 р. **	
1.	Усього обліковано кримінальних правопорушень	203 505	100	169 832	100	-16,5	
	З них	Особливо тяжких	6 983	3,4	5 797	3,4	-17,0
		Тяжких кримінальних правопорушень	59 274	29,1	53 037	31,2	-10,5
		Середньої тяжкості	87 711	43,1	70 823	41,7	-19,3
		Невеликої тяжкості	49 537	24,4	40 175	23,7	-18,9
2.	Рівень на 10 тис. населення в Україні	190,4	-	159,6	-	X	
3.	Умисне вбивство – ст.115 КК	3 512	0,2	2667	0,2	-24,1	
	Коефіцієнт (кількість умисних вбивств на 10 тисяч населення)**	3,3	-	2,5	-	X	
4.	Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини – ст. 149	35	0,0	79	0,0	+2,3 р.	
5.	Згвалтування (та замах) – ст. 152	120	0,1	53	0,0	-55,8	
6.	Злочини проти власності – р. VI	137 730	67,7	108 562	63,9	-21,2	
7.	Крадіжка – ст. 185	106 421	52,3	83 549	49,1	-21,5	
8.	Грабіж – ст. 186	6 381	3,1	4 391	2,5	-31,2	
9.	Розбій – ст. 187	1 157	0,6	878	0,5	-24,1	
10.	Легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, здобутих злочинним шляхом – ст. 209	56	0,0	63	0,0	+12,5	
11.	Бандитизм – ст. 257	6	0,0	6	0,0	0,0	
12.	Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення – р. XIII	6 392	3,1	8 865	5,2	+38,7	
13.	Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг – р. XVII	5 409	2,7	6 253	3,7	+15,6	
14.	Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою – ст. 368	700	0,3	714	0,4	+2,0	

Але за словами Міністра внутрішніх справ Арсена Авакова рівень злочинності в Україні неприпустимо високий для цивілізованої європейської країни [4].

Разом з тим, наведені статистичні дані МВС України говорять про тенденцію до зменшення рівня злочинності в державі. Так, зокрема, в першому кварталі 2017 року порівняно з таким же періодом 2016 року кількість злочинів знизилася на 19%: за перший квартал 2016 року в Україні було скоєно 194898 злочинів, тоді як за той самий період у 2017 році – 158202 злочини. Протягом обох періодів на першому місці за чисельністю в Україні були пограбування. У першому кварталі 2016 їх сталося 6342, а в 2017 – 4321. На другому місці йдуть незаконні заволодіння транспортними засобами. За цей же період у 2016 році було скоєно 2578 заволодінь транспортом, тоді як у 2017 – 1771 (більш детальна інформація у наведених діаграмах [5]).

РЕЗУЛЬТАТИ РОБОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ:

ПОРІВНЯЛЬНА ДИНАМІКА ЗА ПЕРІОДИ I кв. 2016 – I кв. 2017

194 898

158 202

СКОЄНО
ЗЛОЧИНІВ

УМИСНІ
ВБИВСТВА

ТЯЖКІ ТІЛЕСНІ
УШКОДЖЕННЯ

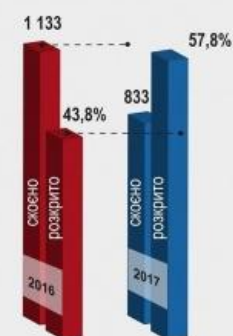
ТЯЖКІ ТІЛЕСНІ
УШКОДЖЕННЯ ЗІ
СМЕРТЮ

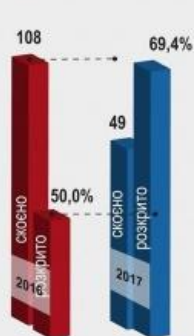
МІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

РЕЗУЛЬТАТИ РОБОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ:

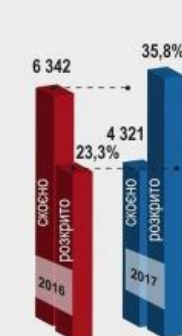
ПОРІВНЯЛЬНА ДИНАМІКА ЗА ПЕРІОДИ I кв. 2016 – I кв. 2017

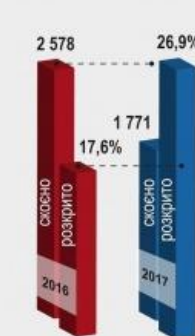
РОЗБІЙ

ЗГВАЛТУВАННЯ

ПОГРАБУВАННЯ

НЕЗАКОННІ
ЗАВОЛОДІННЯ
ТРАНСПОРТНИМИ
ЗАСОБАМИ (УГОНИ)

МІНІСТЕРСТВО
ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Але проводячи аналогію з 2016 роком щодо стану злочинності, слід відзначити, що у цей період збільшився і рівень кримінальних правопорушень на 10 тисяч населення. Так, якщо у 2013 та 2014 роках цей показник становив – 123, то в 2015 році – 132, а в 2016 році – вже 138,6, що підтверджує факт загострення криміногенної обстановки та зростаючого рівня розгулу злочинців. Крім того, від вчинення злочинів загалом потерпіло 444617 осіб, у тому числі 6988 дітей, з яких 7200 осіб загинуло, що на 10% більше ніж за аналогічний період 2013-2015 років. Отже, ці показники свідчать, що у 2016 році за всі роки незалежності України відбувся «стрибок» кількості вчинених кримінальних правопорушень.

Говорячи про зменшення кількості кримінальних правопорушень у 2017 році, можна погодитися з тими дослідниками, які відзначають, що це пов'язане з латентністю – тобто не внесення заяв і повідомлень про злочини до Єдиного реєстру досудового розслідування. Це підтверджується, зокрема,

такими обставинами, що майже 78% населення України вже за межею бідності, більшає безробітних, а також інформація засобів масової інформації про вчинення злочинів у різних регіонах нашої держави.

Отже, підводячи підсумок, можна відзначити, що утримати та запобігти злочинності тільки шляхом суворого покарання неможливо. Злочинність як соціальне явище тісно пов'язана з багатьма об'єктивними та суб'єктивними процесами у суспільстві, знаходиться під їх різноплановим впливом і змінюється відповідно зі змінами, що відбуваються в ньому. Вже неодноразово вченими кримінологами відзначилось про необхідність розробки на державному рівні Комплексної програми профілактики злочинності в Україні, що сприятиме здійсненню комплексу заходів, спрямованих на усунення причин та умов вчинення протиправних діянь, а також налагодженню дієвої співпраці правоохоронних органів та центральних і місцевих органів виконавчої влади у протидії злочинності. Це дозволить хоч не побороти злочинність, а хоча б зменшити її показники.

Список використаної літератури:

1. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: теорія і практика кримінологічного дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / О.Г.Кулик. – К., 2013. – 618 с.

2. Бесчастний В.М. Кримінологічний аналіз сучасних тенденцій злочинності в Україні / В. М. Бесчастний // Підприємство, господарство і право. – 2017. - №2. – С. 245-250.

3. Інформація про показники щодо стану та структуру кримінальних правопорушень в Україні за I квартал 2017 року : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ivpz.org/statistika-za-kvartal-2017-r>

4. Міністр внутрішніх справ прокоментував стан злочинності в Україні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.vectornews.net/news/politics/29862-mnstr-vnutrshnh-sprav-prokomentuvav-stan-zlochinnost-v-ukrayin.html>

5. Кількість злочинів в Україні в 2017 році зменшилась на 19% : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/news/kolichestvo-prestupleniy-2017-godu-umenshilos-1491992474.html>

ІНФОРМАЦІЙНІ ЗАХОДИ ЗАПОБІГАННЯ І ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Жерж Наталія Анатоліївна

доцент кафедри кримінального права та кримінології
Університету державної фіскальної служби України
кандидат юридичних наук

Романюк Юлія Петрівна

студентка Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України

Міжнародною спільнотою визнано, що корупція є глобальною проблемою будь-якої країни. В Україні корупцією вражено більшість сфер суспільства і держави, що негативно впливає на політичні, соціально-економічні, правові та інші цінності, породжує соціальну напругу, безсилля, беззахисність, відчуття обману й розчарування громадян до публічних владних структур.

Щоб подолати корупцію необхідна комплексна система заходів запобігання і протидії цьому явищу. Одними із таких ефективних заходів є інформаційні, які об'єднують механізми забезпечення доступу до інформації та інформування населення про корупційні діяння публічних службовців і посадових осіб.

Доступ до інформації є важливою передумовою для запобігання, виявлення і припинення корупції. Особливе значення має інформація, яка становить суспільний інтерес: відомості про використання публічних коштів, розпорядження державним або комунальним майном, особисті доходи, майно, видатки та зобов'язання фінансового характеру публічних службовців [1]. Забезпечивши відкритість і прозорість діяльності органів публічної влади, держава вирішує надзвичайно важливі завдання: повертає довіру громадян до офіційної влади, створює сприятливі умови для подолання корупції, гарантує і реалізує інформаційні права громадян [2, с.76].

Принцип інформаційної відкритості сприяє реалізації публічного і громадського контролю за діяльністю органів влади. Органи державної влади і місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства відіграють зростаючу роль у виявленні і висвітленні випадків покарання за корупційні діяння, в інформуванні громадськості про наслідки і загрози корупції.

Зменшити рівень і масштаби корупції можливо безпосередньо із залученням та участю інститутів громадянського суспільства, оскільки саме населення має бути зацікавлене в викоріненні цього негативного явища. Участь громадян у протидії корупції рекомендується закріплювати за допомогою таких засобів як посилення прозорості та сприяння входження населення в процеси прийняття державних рішень, забезпечення для населення доступу до публічної інформації, проведення ефективних заходів з інформування, здатних створити атмосферу нетерпимості по відношенню до

корупції, здійснення програм публічної освіти, включаючи освітні програми і проведення різноманітних заходів в школах, університетах, в органах державної влади і місцевого самоврядування, громадських об'єднаннях, які сприяють опублікуванні та поширенні інформації про корупцію[3, с. 21].

Важливим завданням інформаційної складової у запобіганні і протидії корупції є підвищення рівня правової культури і правосвідомості, правової освіти населення та подолання в суспільстві і державі таких негативних явищ як конфлікт інтересів, фаворитизм, кумівство, тощо[4, с. 57].

Особлива роль в інформуванні про наслідки корупції відводиться засобам масової інформації. Висвітлення через засоби масової інформації фактів про будь-які прояви корупції є дієвим інструментарієм і сигналом для населення країни.

Практично в усіх європейських державах засоби масової інформації виступають одним із найпотужніших антикорупційних соціальних інститутів: встановлення і оприлюднення журналістами фактів зловживання владою державних чиновників здебільшого стає початком кінця їх кар'єри. Вітчизняні ж засоби масової інформації мають здійснювати інформування про відношення і сприйняття суспільством заходів щодо проведення антикорупційних реформ, про негативний вплив корупції, що руйнує авторитет держави, порушення особистих прав та економічних свобод громадян, про застосування антикорупційних правових норм до конкретних публічних службовців чи посадовців, про ефективність заходів і методів, які спрямовані на кінцеве подолання корупції в державних структурах і суспільстві[5, с. 39].

Таким чином, узагальнюючи вищезазначене, можна цілком погодитись з тим, що інформаційні заходи відіграють важливу роль у запобіганні і протидії корупції. Дотримання вимог законодавства про доступ до інформації не лише гарантує і реалізує інформаційні права, але й забезпечує відкритість і прозорість суб'єктів владних повноважень, сприяє реалізації публічного і громадського контролю за діяльністю органів влади. Інформування населення як способу боротьби із корупцією здійснюється шляхом висвітлення інформації, насамперед, засобами масової інформації про загрози і наслідки корупційних діянь публічних службовців і посадових осіб, про ефективність антикорупційних заходів і механізмів, які спрямовані на кінцеве подолання таких негативних явищ як конфлікт інтересів, фаворитизм, кумівство та інших проявів корупції в публічних владних структурах і суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014 – 2017 роки. Закон України від 14.10.2014 1699-VII // Відомості Верховної Ради, 2014, 46, ст.2047.[Електронний ресурс] – <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>.
2. Дрьомов С. В. Корупція в Україні: причини поширення та механізми протидії. Зелена книга державної політики. Монографія. Автори:

С. В. Дрьомов, Ю. Г. Кальниш (керівник авторського проекту), Д. Б. Клименко, Г. О. Усатий, Л. М. Усаченко; за ред. Ю. Г. Кальниша. – К.: ДП. НВЦ Пріоритети. – 2010. – 88 с.

3. Іщенко М. П. Зростання ролі державних і громадських інституцій у протидії корупції // Наукове видання Політико – правові і соціально – моральні фактори розвитку державної служби та запобігання корупції в Україні. Збірник матеріалів науково – практичного семінару 25 березня 2010 року; за ред. професора М. П. Іщенка. – с. 21 – 25.

4. Самойленко Л. Я. Роль інститутів громадянського суспільства в подоланні корупції // Наукове видання Політико – правові і соціально – моральні фактори розвитку державної служби та запобігання корупції в Україні. Збірник матеріалів науково – практичного семінару 25 березня 2010 року; за ред. професора М. П. Іщенка. – с. 57 – 60.

5. Гаращук В. М. Інформування населення як засіб запобігання та боротьби із корупцією // Інформаційне суспільство і держава: проблеми взаємодії на сучасному етапі. – Х.: НДІ державного будівництва і місцевого самоврядування. – 2012. – с. 39 – 41.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 161 КК УКРАЇНИ, ТА ШЛЯХИ ЇХ УСУНЕННЯ

Акімов Михайло Олександрович
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

Поза сумнівом, сьогодні найбільшим дестабілізуючим фактором соціально-економічної та політичної обстановки в Україні є сепаратистський рух на південному сході України. Самопроголошені квазідержавні утворення, користуючись підтримкою із-за кордону, намагаються за будь-яку ціну легітимізуватись та водночас здійснюють масову «експропріацію» власності на загарбаних територіях, аби фінансово забезпечити власне існування.

В умовах, коли порушення фундаментальних прав людини і громадянина набули нечуваного масштабу, спостерігається справжній вихід населення східного регіону до інших областей України. Держава реагує на цей виклик, як пожежний, який гасить полум'я, проте не запобігає виникненню пожежі у майбутньому. Замість використати цю хай яку гірку можливість, аби зміцнити зв'язки між людьми різних поглядів, виховання і досвіду (але громадянами однієї держави), влада – через небажання з'ясувати реальний стан справ та, вірогідно, через специфіку нашої політики – воліє не бачити дану проблему.

Зосередженість на збереженні власного статусу надає нинішній опозиції (чи навіть соратникам) можливість і далі розхитувати ситуацію, для дискредитації влад та свого повернення (приходу) до неї. Більше того, реалізуючи свої прагнення, зацікавлена сторона потенційно може звернутись і до закордонного агресора; останній буде лише радий знищити Україну руками українців, та ще й за мовчазної згоди іноземної спільноти – адже пріоритет захисту прав і свобод людини, забезпечення рівноправності та протидії дискримінації на будь-якому ґрунті ані в Європі, ані за океаном ніхто не скасовував. Наведене обумовлює неабияку актуальність захисту рівноправності громадян зусиллями компетентних органів державної влади.

По-справжньому дієвий спосіб негайного реагування – використання наявних повноважень та механізмів, у тому числі кримінального законодавства. Але чи є воно адекватним вимогам сьогодення у цій частині? Є підстави вважати, що ні, і ось чому.

Як відомо, чинний КК України криміналізує:

- умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками (ст. 161), надалі – злочин, що розглядається,

- посягання на життя та здоров'я з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості (ст.ст. 115, 121, 122, 126, 127, 129),

а також передбачає вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату як обставину, що обтяжує покарання (п. 3 ч. 1 ст. 67).

Таким чином, законодавець передбачає, що порушенням рівноправності є безпосередньо певні умисні дії, тоді як заподіяння шкоди здоров'ю чи життю практично з тих самих мотивів виступає кваліфікованим складом відповідного злочину, а посягання на інші охоронювані кримінальним законом відносини (знову ж таки з тих самих мотивів) – обставиною, що обтяжує покарання. Проте ці законодавчі положення виглядають дещо суперечливо. Так, обтяжуючою обставиною злочину за ч. 2 ст. 161 КК України є його поєднання із насильством чи погрозами. При цьому умисне заподіяння тілесних ушкоджень (середньої тяжкості, тяжких), вчинення катування, умисного вбивства чи погрози вбивством із мотивів нетерпимості утворює окремих склад злочину і має бути кваліфіковане за ч. 2 відповідних статей Кримінального кодексу без посилання на злочин, що розглядається (інакше матиме місце подвійне інкримінування). Отже, єдиним насильством, що охоплюється ч. 2 ст. 161 КК, є умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125). Виникає дивна ситуація: заподіяння з мотивів нетерпимості побоїв (чи навіть одного удару), які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень, повинно бути кваліфіковане за статтею

про злочин проти здоров'я (ч. 2 ст. 126 КК), а спричинення більшої шкоди здоров'ю (умисне легке тілесне ушкодження, у тому числі таке, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності) охоплюється поняттям насильства при злочині, що розглядається, і кваліфікується за ч. 2 ст. 161 КК. Тобто кримінально-правова оцінка менш тяжкого злочину зведена до кваліфікації його як посягання на інший об'єкт кримінально-правової охорони (хоча логічно було б навпаки).

Крім цього, ст. 127 КК передбачає відповідальність за катування з метою дискримінації (простий склад) та з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (кваліфікований склад). Складається враження, що головним призначенням цієї норми є перефразування відомого вислову Дж. Орвелла: з огляду на визначення дискримінації (п. 2 ст. 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні») законодавець визнає одні посягання на рівноправність більш небезпечними за інші! Фігурально кажучи, навіть кримінально-правовий захист рівноправності в нашій державі нерівний.

Як бачимо, регламентація кримінально-правової оцінки насильства при порушенні рівноправності явно потребує удосконалення. Убачається за доцільне передбачити у ч. 2 ст. 161 КК обтяжуючу обставину «поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я» (з одночасним виключенням обставин «з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» з ч. 2 ст. 126 та «з метою дискримінації» з ч. 1 ст. 127) замість «поєднане з насильством, обманом чи погрозами». Відтак заподіяння ударів, побоїв чи легкого тілесного ушкодження, що не спричинило короточасного розладу здоров'я чи тимчасової втрати працездатності, охоплюватиметься ч. 2 ст. 161, а все інше насильство при вчиненні злочину, що розглядається, кваліфікуватиметься за ст.ст. 115, 121, 122, 127 та 129 КК.

До тяжких наслідків даного діяння у частині заподіяння шкоди здоров'ю та життю можуть бути віднесені необережні вбивство, тяжке чи середньої тяжкості тілесне ушкодження і доведення до самогубства; їх спричинення охоплюється ч. 3 ст. 161 та не потребує застосування ст.ст. 119, 120 чи 128 КК.

Ми не випадково наголосили на потребі враховувати вимоги сьогодення при здійсненні кримінально-правового захисту рівноправності громадян. В епоху панування інформаційних технологій розповсюдження відомостей, що потенційно можуть вплинути на людей та спонукати їх до вчинення суспільно небезпечних діянь, має бути суворо заборонене. Таким чином, ураховуючи наявний досвід правотворчості та правозастосування, є цілком слушним доповнити ст. 161 КК частиною четвертою такого змісту: «Публічні заклики до вчинення діяння, передбаченого частинами першою, другою або третьою цієї статті, а так само і розповсюдження матеріалів із такими закликами, – карається ...». Уявляється, що реалізація цієї пропозиції цілком відповідатиме положенням ст. 28 Закону України «Про інформацію» («Інформація не може бути використана для закликів до ... розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі...»), ст. 3 Закону України «Про

друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» («Забороняється використання друкованих засобів масової інформації для ... розпалювання расової, національної, релігійної ворожнечі...») та ст. 6 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» («Не допускається використання телерадіоорганізацій для... закликів до ... розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті»).

Наостанок зауважимо, що нинішня ситуація щодо забезпечення рівноправності людини і громадянина в Україні об'єктивно вимагає активного втручання правоохоронних органів. У протилежному випадку безкарність винних осіб та неадекватність покарання вчиненому лише поглибить сепаратистські настрої і до того ж поставить під сумнів спроможність владних інституцій функціонувати за призначенням.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЕМОЦІЙНОГО СТАНУ ОСОБИ, ЯКА ДІЯЛА В СТАНІ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ

Столяр Таїсія Володимирівна

головний науковий співробітник відділу організації
науково-методичної роботи Науково-дослідного інституту
Національної академії прокуратури України
кандидат юридичних наук

Відповідно до статті 91 Кримінального процесуального кодексу України в предмет доказування у кримінальному провадженні необхідно встановлювати та враховувати особливо значимість мотивів при розслідуванні злочинів, пов'язаних із заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю. У процесі розслідування і судового розгляду справ, пов'язаних із перевищенням меж необхідної оборони (стаття 118 Кримінального кодексу України), мотиви вчинених злочинів повинні підлягати самому детальному, всебічному та об'єктивному дослідженню з боку органів досудового розслідування та суду.

При аналізі поведінки особи, що діє в стані необхідної оборони (стаття 36 Кримінального кодексу України), разом з мотивами і метою необхідно також враховувати його емоційний стан. Емоції створюються потребами і спонукають людину до активних дій, тим самим впливаючи на її поведінку. Залежно від ступеня інтенсивності вони можуть значно знизити соціальний контроль і дестабілізувати вольову сферу людини. У психології та філософії виділяють такі форми емоційних станів, як настрій, почуття, пристрасть і афект (фізіологічний та патологічний), якому, зокрема, надається особливе кримінально-правове значення. Афект є найбільш інтенсивним сплеском емоційних переживань. Аналіз афектної поведінки та її ознак становлять надзвичайну важливість для оцінки інтелектуальної та вольової сфер психічного стану особи, котра обороняється в момент необхідної оборони. У стані афекту в особи може спостерігатися так зване «звуження» свідомості.

Воно характеризується тим, що людина усвідомлює і бачить вузьке коло явищ, лише найближчі цілі діянь, що пов'язані безпосередньо з переживаннями, які є в конкретний момент, та веде до зниження рівня волевого контролю поведінки [1, с. 87]. У стані афекту почуття набуває самостійності і направляє волю, в результаті чого контроль впливу розуму значно знижується [2, с. 14]. Психологією доведено, що людина, перебуваючи в стані афекту, не може повною мірою усвідомлювати значення вчинюваних дій, її розважлива здатність істотно обмежується, і вона не здатна вільно керувати своєю поведінкою.

У психології виділяють наступні види фізіологічного афекту: страх, жах, гнів, ненависть і відчай [3, с.100]. Для стану необхідної оборони найбільш характерний афект страху, що лежить в основі природного захисного рефлексу і є мимовільною реакцією самозбереження, що виникає у відповідь на загрозу заподіяння шкоди. При афекті страху суб'єктом рухає загострена потреба усунення небезпеки, всі сили та можливості спрямовуються на її задоволення. Негативний вплив афекту в стані необхідної оборони проявляється в тому, що він в значній мірі ускладнює правильне сприйняття ситуації, що склалася, сприяє створенню помилкового, страхітливого уявлення про наміри і характер дій нападаючого.

Варто відмітити, що зроблене ще в ХІХ ст. звернення А.Ф. Коні до суддів з приводу оцінки дій особи в стані необхідної оборони, становить актуальність і по теперішній час. «Не можна не бачити і не зізнатися в тому, що необхідна оборона відбувається здебільшого під впливом афектів – страху, переляку, сильного роздратування і т. д. Не можна припускати, що людина в цей час повністю здатна володіти собою і не перевищувати мимоволі меж необхідної оборони. Вимога безумовної рівності захисту з нападом може бути висвітлена тільки на папері, коли законодавець не відчуває нападу, а тільки представляє його собі і, сидячи спокійно і в безпеці поруч строгих силогізмів, доводить необхідність безумовної рівності захисту з нападом. Але якби його поставити обличчям до обличчя з небезпекою, він навряд чи б притримувався на практиці суворого теоретичного принципу. І ось чому жоден суддя не повинен залишати поза увагою того ненормального стану духу, який проявляється у людини, коли йому загрожує небезпека – неминуча і реальна. Ось чому суддя повинен розбирати кожен випадок окремо, з усіма його індивідуальними властивостями і особливостями. Ось чому суддя сам повинен уявити себе на місці особи, яка обвинувачується, в перевищенні необхідної оборони, а не задовольнятися одним абстрактним визначенням закону. Треба брати до уваги всі обставини справи та індивідуальність особи, котра обороняється» [4, с. 41 – 42].

Варто відмітити, що емоції, які переживались протягом тривалого часу, призводять до виникнення стану емоційної напруженості – стресу. У стресовому стані у людини, як обґрунтовано зазначає М.М. Коченов, помітно ускладнюється оцінка сили загрозуючого фактору, спостерігається активна тенденція до завищення такої оцінки [1, с. 98]. Емоції стресу породжують хибне сприйняття подій, дестабілізують увагу, ускладнюють розуміння

загальної ситуації, що відбувається навколо. В умовах стресової ситуації у суб'єкта формуються такі психічні стани, як нервово-психічна напруга, втрата орієнтації, розгубленість, істотно знижується рівень контролю і усвідомленості дій. Особливо важливим залишається робота слідчих підрозділів правоохоронних органів і суду, які повинні ретельно аналізувати психологічний стан особи, котра обороняється, в результаті негативного впливу стресу на свідомо-вольову сферу її діяльності.

Оскільки стан афекту і нервово-психічної напруженості – це особливий стан психіки, встановлення наявності якого вимагає використання спеціальних знань в області психології, то в таких випадках доцільне призначення судово-психологічної експертизи, об'єктом дослідження якої має стати стан психіки підозрюваного. Предметом такої експертизи має бути встановлення у особи наявності, в момент здійснення акту необхідної оборони, стану фізіологічного афекту або сильного душевного хвилювання, що здатні дестабілізувати свідомість і волю. Оцінка інтелектуально-вольової сфери підозрюваних з нервово-психічними розладами і характерологічними аномаліями особистості вимагає залучення додаткових судово-психіатричних знань і проведення комплексної судової психолого-психіатричної експертизи. Проведення дослідження психологічного стану підозрюваного методами судово-психологічної або комплексної судової психолого-психіатричної експертизи необхідно з метою забезпечення обґрунтованості та достовірності висновків органів досудового розслідування і суду щодо встановлення здатності суб'єкта до повноцінної свідомо-вольової діяльності в момент відбиття суспільно-небезпечного посягання.

Слід зазначити, що правильне визначення форми вини оборонних дій, що здійснюються в стані сильного душевного хвилювання, являє собою складне практичне питання. При його вирішенні необхідно виходити з тих обставин, що оборонні дії, які вчиняються в стані емоційної напруженості, повністю не позбавлені контролю з боку свідомості особи, що обороняється, проте істотно обмежені. Нерідко стан нервово-психічної напруги породжує помилку в оцінці характеру посягання, посилює уявну небезпеку в свідомості особи, котра обороняється, під впливом чого він не навмисно допускає перевищення меж необхідної оборони. Отриманий результат захисних дій при цьому може розходитися з тим, заради чого відбувалися оборонні дії. При відверненні посягання в стресовому стані у особи, що обороняється, можлива наявність необережної вини у формі недбалості, коли особа не передбачає можливості настання суспільно небезпечних наслідків своїх дій, якими об'єктивно були перевищені допустимі межі захисту, хоча при відповідній пильності повинна була і могла їх передбачити. Проте в такому разі кримінальна відповідальність особи, що обороняється при перевищенні меж необхідної оборони, виключається, оскільки стаття 36 Кримінального кодексу України визнає кримінально караним лише умисне перевищення меж необхідної оборони.

Встановлення кримінальної відповідальності за перевищення меж необхідної оборони у випадках, коли особа, що обороняється, повністю не

усвідомлювала факт виходу за межі допустимого, хоча повинна була і могла це усвідомлювати, видається необґрунтованим. У такій ситуації суб'єктом не усвідомлюється суспільно небезпечний характер своїх дій, тобто відсутня необхідна ознака умисної вини і, відповідно, вина в цілому щодо перевищення меж необхідної оборони.

Цікавий підхід до вирішення даного питання зустрічається у зарубіжному кримінальному судочинстві, зокрема, проблема оцінки заподіяння тяжкої шкоди при перевищенні меж необхідної оборони в кримінальному законодавстві ряду зарубіжних країн вирішується однозначно: якщо особа допускає перевищення меж необхідної оборони внаслідок хвилювання, збентеження, страху чи переляку, то тим самим в законі визнається, що в діях особи відсутній склад злочину і вона не підлягає кримінальній відповідальності і покаранню (§13 пункту 2 Кримінального кодексу Данії; стаття 25 § 3 Кримінального кодексу Польщі; стаття 33 Кримінального кодексу Швейцарії; глава 24 статті 1 Кримінального кодексу Швеції; § 33 Кримінального кодексу ФРН) [5; 6; 7; 8]. Слід зазначити, що на сьогодні в кримінальному законодавстві відсутнє положення, яке б забезпечувало проведення відповідної експертизи при вирішенні питання щодо стану сильного душевного хвилювання у кожному конкретному випадку необхідної оборони.

Зважаючи на важливість врахування при кваліфікації та притягненні до кримінальної відповідальності за перевищення меж необхідної оборони психологічного стану особи, що обороняється, а також оцінки її здатності до сприйняття обставин того, що відбуваються, на нашу думку, при реформуванні чинного кримінального процесуального законодавства доцільно врахувати наступні рекомендації.

У сфері кримінального процесуального законодавства:

у частині 2 статті 242 «**Підстави проведення експертизи**» доповнити пункт 7, який викласти у такій редакції: «7) встановлення у підозрюваній особи, що оборонялася в стані необхідної оборони, стану сильного душевного хвилювання».

Доповнення статті 242 Кримінального процесуального кодексу України відповідним положенням надасть можливість обов'язкового дослідження психологічного стану особи, що обороняється, при наявності в його діях ознак порушення емоційного стану. Встановлення зазначених обставин може послужити однією з підстав для виключення кримінальної відповідальності зі статті 36 Кримінального кодексу України.

Список використаної літератури:

1. Коченов М.М. Введение в судебно-психологическую экспертизу / М.М. Коченов. – М., 1980. – 117 с.
2. Дубинина М.И. Уголовная ответственность за преступления, совершенные в состоянии сильного душевного волнения : автореф. дис. на соиск.науч.степ. докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и

криминологія; уголовно-исполнительное право» / М.И. Дубинина. – М., 1971. – 16 с.

3. Левитов Н.Д. О психологическом состоянии человека / Н.Д. Левитов. – М., 1964. – 344 с.

4. Кони А.Ф. О праве необходимой обороны / Кони А.Ф. – М., 1865. – Т. 1. – 358 с.

5. Уголовный кодекс Дании / науч. ред. и предисл. С.С. Беляева; [пер. с дат. и англ. С.С. Беляева, А.Н. Рычевой]. – С.-Пб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 230 с.

6. Уголовный кодекс Республики Польша / науч. ред. А.Н. Лукашов, Н.Ф. Кузнецова ; вступ. ст. Э.А. Саркисовой ; [пер. с польского Д.А. Барилевич]. – С.-Пб.: Юридический центр «Пресс», 2001. – 234 с.

7. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино / науч. ред. С.В. Максимов. – С.-Пб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 253 с.

8. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / науч. ред., вступ. ст. Д.А. Шестакова ; предисл. Г.-Г. Йешека ; [пер. с нем. Н.С. Рачковой]. – СПб.: Юридический центр «Пресс», 2003. – 522 с.

БЕЗПОРАДНИЙ СТАН ПОТЕРПЛОЇ ОСОБИ ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Женунтій Володимир Іванович

провідний науковий співробітник

відділу організації науково-дослідної роботи

Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Тичина Олена Михайлівна

науковий співробітник

відділення організації науково-дослідної роботи перемінного складу

відділу організації науково-дослідної роботи

Національної академії внутрішніх справ

У визначеному ст. 55 Конституції України механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина особливе значення надається індивідуальному праву особи незабороненими законом засобами захищати свої права та свободи від порушень і протиправних, у тому числі злочинних, посягань [1, с. 20]. Разом з тим, слід відмітити, що не в усіх випадках посягання на права та інтереси конкретних громадян злочинці отримують належний супротив від майбутніх потерпілих в силу перш за все суб'єктивної неможливості здійснити активні оборонні дії з причин малолітства, вагітності, інвалідності, похилого віку тощо. Більше того, такий безпорадний стан майбутніх жертв досить часто викликає непереборне бажання у нестійких, а тим більше аморальних та асоціально налаштованих індивідів посягнути на їх права та інтереси. Така схильність зазначених категорій громадян ставати жертвами

багатьох та найрізноманітніших, у першу чергу насильницьких, злочинів представляє підвищену суспільну небезпеку і обумовлює необхідність у додаткових кримінально-правових заходах захисту їх прав та обов'язків.

З метою забезпечення зазначеної категорії громадян додатковим кримінально-правовим захистом, законодавець насамперед включив до переліку передбачених ч. 1 ст. 67 КК України обтяжуючих покарання обставин і таку обставину, як «вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в безпорадному стані» [2, с. 27]. Разом з тим, така обставина як вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в безпорадному стані, поряд із деякими іншими обставинами, що обтяжують покарання і прямо перелічені у ч. 2 ст. 67 КК України, носить імперативний характер, а тому ніякі інші обставини вчинення злочину, ніякі навіть найбільш пом'якшуючі покарання обставини не можуть слугувати для суду підставою не визнати обставиною, що обтяжує покарання, вчинення злочину щодо особи, яка перебуває в безпорадному стані.

Додаткові заходи захисту кримінально-правового характеру прав і свобод осіб, які знаходяться в безпорадному стані, не обмежуються закріпленими

у чч. 1 і 2 ст. 67 КК України. Як впливає з ч. 4 ст. 67 КК України, будь-яка обставина з числа обтяжуючих покарання, може бути передбачена у конкретній статті Особливої частини КК України як ознака злочину, яка впливає на його кваліфікацію (при цьому суд не може цю обставину ще раз враховувати при призначенні покарання як таку, що його обтяжує) [2, с. 27]. Безпорадний стан потерпілої особи на момент вчинення злочину не є виключенням із цього нормативного положення, а тому як обставина, яка, з одного боку, значно полегшує вчинення конкретного злочину, а з другого – підвищує ступінь його суспільної небезпеки та обтяжує покарання, передбачений в якості конструктивної, кваліфікуючої або особливо кваліфікуючої ознаки окремих злочинів, а, отже, виконує роль критерію диференціації кримінальної відповідальності за їх вчинення. Разом з тим наявне вирішення у кримінальному законодавстві України питання щодо поняття безпорадного стану потерпілої особи викликає багато зауважень. Почнемо з того, що у КК України навіть відсутнє чітке визначення поняття безпорадного стану потерпілої особи, а спроби нормативного тлумачення такого термінологічного утворення є досить невдалими через їх неповноту та суперечливість. Одночасно підкреслимо й те, що саме розуміння сутності поняття перебування у безпорадному стані ускладнюється через його нормативне використання у двох значеннях, які за своїм змістом дещо різняться. По-перше, відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України, обставиною, що обтяжує покарання, визнається вчинення будь-якого злочину щодо особи, яка перебуває у безпорадному стані, тобто обумовлений особистою фізичною неспроможністю потерпілого здійснити активні оборонні дії щодо нападника, чинити належний супротив злочинцеві, а, отже, такий стан не викликаний попередньою поведінкою винного. По-друге, ч. 1 ст. 135 КК України передбачена кримінальна відповідальність за завідоме залишення

без допомоги особи, яка перебуває у небезпечному для життя стані (тобто її життю загрожує реальна небезпека) і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану. Специфіка настання кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 135 КК України полягає в тому, що небезпека для життя потерпілого виникає незалежно від дій винного, ніби сама по собі, в наслідок будь-яких явищ (стихійних сил природи, пожежі і т. ін.) але за умови, що винний зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, або виникнення небезпеки для життя потерпілого є наслідком дій (результатом протиправної поведінки) винного [3, с. 69], тобто наявний спеціальний суб'єкт злочину, хоча за змістом п. 6. ч. 1 ст. 67 КК України мається на увазі загальний суб'єкт злочину. Викликає зауваження й той факт, що спроба законодавця щодо роз'яснення аналізованого термінологічного утворення здійснена не у ст. 67 КК України, тобто нормі Загальної частини, у якій безпорадний стан потерпілої особи включено у перелік обставин, що обтяжують покарання, а, отже, вперше згадується у кримінальному законі, що й обумовлює необхідність у з'ясуванні його змісту (але, повторюємо, що таке пояснення відсутнє), а набагато пізніше – лише у диспозиції ч. 1 ст. 135 Особливої частини КК України. Але й за таких умов у зазначеній диспозиції йдеться не про аналізоване словосполучення, а про «інший безпорадний стан потерпілої особи». Виходячи з того, що за ч. 1 ст. 135 КК України кримінальне каране залишення в небезпеці полягає у «завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок *іншого безпорадного стану* (підкреслено нами – В. Женунтієм та О. Тичиною), якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу [2, с. 57], а також з урахуванням етимології терміну «інший»⁵, доходимо висновку, що «безпорадний стан»⁶ як узагальнене поняття пояснюється такими причинами (внаслідок яких особа, яка перебуває в небезпечному для життя стані, позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження), як малолітство, старість, хвороба та інші, подібні до наведених. Якщо цей висновок є вірним (наприклад, у нас, авторів, заперечень він не викликає), то чому у п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України йдеться про такі обтяжуючі покарання обставини, як вчинення злочину щодо малолітнього, особи похилого віку (посилання на хворобу відсутнє) або особи, що перебуває в безпорадному стані, тобто чому фактично перелічені такі причини безпорадного стану потерпілої особи, як малолітство та похилий вік, а потім констатується, що обставиною, що обтяжує покарання, визнається і вчинення злочину щодо особи, яка

⁵ «Інший – який відрізняється від названого...//Ще хто-небудь, крім названого, з групи людей, об'єднаних спільною ознакою» [4, с. 403]

⁶ «Безпорадний – неспроможний своїми силами впоратися з чим-небудь; який потребує допомоги, підтримки; безпомічний» [4, с. 44]

перебуває в безпорадному стані? Це протиріччя тим більш неприйнятне, оскільки є наслідком неуваги при запозиченні (в процесі розробки проекту КК України 2001 р.) окремих нормативних положень, у тому числі й тих, що стосуються інституту безпорадного стану потерпілого в момент вчинення злочину, із КК України 1960 р. Приділивши більшу увагу до цього питання, воно могло би бути вирішено позитивно в новому КК України. Тим більше, що на той час вже були відповідні висловлювання, так само й пропозиції, що заслуговували на увагу, зокрема, тлумачення вченими-юристами причин безпорадного стану потерпілої особи при залишенні у небезпеці та такого словосполучення, як «згвалтування із використанням безпорадного стану потерпілої» [5, с. 189-190; 6, с. 273; 7, с. 179-180].

Не можна замовчувати позитивну реакцію Пленуму Верховного Суду України на висловлювання Н.Л. Сугачева, М.І. Бажанова та інших юристів-науковців щодо тлумачення вчинення згвалтування з використанням безпорадного стану потерпілої особи. У Постанові «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» від 30.05.2008р. № 5 Пленум Верховного Суду України за результатами узагальнення судової практики у справах про зазначену категорію злочинів, поряд із позитивною оцінкою наявної судової практики підкреслив і наявність недоліків у діяльності судів при розгляді справ цієї категорії та з метою однакового та правильного застосування судами законодавства про відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, запобігання виникненню судових помилок при розгляді таких справ, визнав за потрібне дати судам відповідні пояснення/роз'яснення, зокрема, що «стан стан потерпілої особи слід визнавати безпорадним, коли вона внаслідок малолітнього чи похилого віку, фізичних вад, розладу психічної діяльності, хворобливого або непритомного стану, або з інших причин не могла розуміти характеру та значення вчинюваних з нею дій або не могла чинити опір. При цьому необхідно, щоб винна особа, яка вчиняє згвалтування чи насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, усвідомлювала (достовірно знала чи припускала), що потерпіла особа перебуває саме в такому стані» [8, с. 422].

Не менш суттєвим недоліком кримінально-правового реагування на факти вчинення злочинів щодо аналізованої групи потерпілих осіб є й обмежена кількість передбачень в статтях Особливої частини КК України безпорадного стану потерпілої особи як ознаки конкретного злочину, що впливає на його кваліфікацію. Безпорадний стан потерпілої особи як ознака злочину, безпосередньо передбачений лише ч. 1 ст. 135 (залишення в небезпеці), ч. 3 ст. 143 (вилучення у людини шляхом примушування або обману її органів або тканин з метою їх трансплантації, вчинене щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані), ч. 2 ст. 144 (насильницьке або шляхом обману вилучення крові у людини з метою використання її як донора, вчинене щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані), ч. 1 ст. 152 (згвалтування, тобто статеві зносини з використанням безпорадного стану потерпілої особи) та ч. 1 ст. 153 (задоволення статевої пристрасті

неприродним способом з використанням безпорадного стану потерпілої особи).

Обсяг публікації не дозволяє перелічити усі подібні недоліки вітчизняного кримінального законодавства, але не можна обминути увагою той факт, що наслідком такого недоробку законодавця є, у першу чергу, неналежний кримінально-правовий захист здоров'я підростаючого покоління.

Ми вимушені констатувати, що на даний час ст.ст. 121 (умисне тяжке тілесне ушкодження), 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження), 125 (умисне легке тілесне ушкодження), 126 (побої і мордування), 127 (катування) КК України тощо не передбачено вчинення таких дій щодо дітей як ознака злочину, що впливає на його кваліфікацію. Отже, є всі підстави констатувати, що у вітчизняному кримінальному законодавстві закладені лише первинні основи як для нормативного визначення поняття безпорадного стану потерпілої особи, так і принципів включення його в якість конструктивної, кваліфікуючої ознаки конкретного злочину, а тому подальші дослідження з зазначеного питання мають бути спрямовані на вироблення науково обґрунтованих пропозицій щодо нормативного визначення безпорадного стану потерпілої особи та його передбачення в статтях Особливої частини КК України як ознаки конкретного злочину, що впливає на його кваліфікацію.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. Станом на 30 вересня 2016 р.: (офіц. текст). – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2016. – 76 с. – (Закони України).
2. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 11 жовтня 2016 р.: (офіц. текст). К.: ПАЛИВОДА А.В., 2016. – 212 с. – (Кодекси України).
3. Кримінальне право України: Особлива частина: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Освіти / М.І. Бажанов, В.Я. Тацій, В.В. Сташис, І.О. Зінченко та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.: Юрінком Інтер; К.: Право, 2002. – 496 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
5. Коржанський М.Й. Кримінальне право України: Частина Особлива. – К.: Генеза, 1998. – 592 с.
6. Уголовный кодекс Украинской ССР. Научно-практический комментарий / Под общ. ред. председателя Верховного Суда Украинской ССР В.И. Зайчука. – К.: Политиздат Украины. – 1969. – 543 с.
7. Уголовное право УССР. Особенная часть: Учебник / Под. ред. М.И. Бажанова и др. – К.: Выща шк.. Головное изд-во, 1989. – 503 с.
8. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» від 30 травня 2008 р. № 5 // Постанови Пленуму

ПРОБЛЕМИ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Ландіна Анна Валентинівна
старший науковий співробітник

відділу проблем кримінального права, криминології та судоустрою
Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України
кандидат юридичних наук

У межах кримінально-правової діяльності органів кримінальної юстиції України одним з найбільш актуальних є питань відповідальності за вчинення суспільно небезпечного діяння. Це твердження ґрунтується на визначенні поняття кримінальної юстиції, під якою розуміється заснована на нормах права діяльність уповноважених органів по забезпеченню реалізації відповідальності за злочин [1, с. 4].

Відповідальність за злочин несе особа, яка його вчинила і згідно із нормами КК України може за всіма ознаками бути суб'єктом злочину. Згідно із ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до Кримінального кодексу може наставати кримінальна відповідальність. Згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» № 314-VII від 23.05.2013 року [2], яким КК України було доповнено Розділом XIV¹ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», суб'єктом злочину може також бути і юридична особа у передбачених ст. 96³ випадках. Але у нормах, які визначають поняття та ознаки суб'єкта злочину відсутнє визначення юридичної особи як суб'єкта злочину.

Згідно із ст. 18 однією з ознак суб'єкта злочину є його осудність. Ця ознака передбачає можливість особою на момент вчинення злочину усвідомлювати свої дії та керувати ними. Це означає, що діяльність особи, яка є осудною, обумовлена її свідомістю та волею.

У законослухняних людей, які являють собою соціальні (соціономічні) особистості, воля та свідомість перебувають у гармонії із законами Природи [3, с. 147].

Особи, які порушують закон, вчинюючи злочин, являють собою соціопатичні особистості. Їх кримінальна поведінка – це вияв певних властивостей особистості, тобто властивостей її волі та свідомості, які надають поведінці кримінального характеру [3, с. 147]. У такої особистості воля і свідомість, які визначають її злочинну поведінку, перебувають у стані неузгодженості із природними законами соціального життя. Соціопатична

особистість – це особистість із комплексом сваволі та ілюзій, який є підґрунтям, т.зв. зародком всіх проявів соціальної патології, однією з яких і є злочинність [3, с. 149]. І цей комплекс перетворює (хоча і не завжди) особу, у якої він наявний, на соціопата [3, с. 152].

У межах встановлення вольового та інтелектуального елементів поведінки суб'єкта злочину, враховуючи особливий стан волі та свідомості - сваволю та ілюзії, повинні встановлюватися можливості та межі усвідомлення ним суспільно небезпечного характеру вчинюваного (чи запланованого) діяння і передбачення настання (можливості чи обов'язковості настання) суспільно небезпечних наслідків такого діяння, а також можливості та межі бажання (припускання) настання таких наслідків або власне вчинення таких діянь. З цією метою використовуються спеціальні тактичні прийоми та засоби встановлення специфічних рис інтелектуально-вольової психічної діяльності суб'єкта на момент вчинення злочину, здійснюються спеціальні психолого-психіатричні та інші спеціальні експертизи.

У випадку ж визнання можливості притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення злочину юридичної особи у якості суб'єкта злочину, виникають певні складнощі. Юридична особа – це організація, підприємство чи установа, що має відокремлене майно, може набувати від свого імені майнових і особистих немайнових прав та виконувати обов'язки, бути позивачем і відповідачем у суді тощо [4, с. 183]. Але сама по собі юридична особа як певна абстрактна конструкція чи юридична фікція [5, с. 127] не наділена волею та свідомістю. Це означає, що така ознака, як осудність до юридичної особи застосовуватися не може. Тому у межах кваліфікації злочину неможливо встановити ознаки внутрішнього психічного ставлення юридичної особи до вчинюваного діяння. А це означає, що щодо юридичної особи неможливо встановити суб'єктивну сторону злочину як певне психічне ставлення до вчинюваного діяння. Цей факт ставить під сумнів саме існування події злочину, оскільки встановлення наявності суб'єктивної сторони злочину, суб'єктом якого визнається юридична особа, практично неможливе.

Якщо припустити можливість притягнення до відповідальності у якості суб'єкта злочину юридичну особу, то цей факт свідчитиме про порушення ряду основоположних принципів кримінального права. Мова йде про принцип індивідуалізації покарання (особистої відповідальності згідно із ст. 61 Конституції України): суб'єкт злочину повинен нести відповідальність за вчинений злочин лише особисто, тобто відповідати за вчинене повинен він і лише індивідуально; відповідальність за вчинене може нести лише суб'єкт, який вчинив злочин.

Також цим порушується принцип вини. Цей принцип передбачає, що особа підлягає кримінальній відповідальності лише за ті суспільно небезпечні діяння, які були нею вчинені, та наслідки, які настали у результаті їх вчинення, за умови наявності вини; у Конституції України цей принцип закріплений у ст. 62 і має назву «презумпція невинуватості» (цей принцип не

є тотожним принципу вини, оскільки є процесуальним). Тобто, тим самим порушується принцип суб'єктивного інкримінування, який передбачає, що не є підставою для притягнення особи до кримінальної відповідальності суспільно небезпечна дія, вчинена нею за відсутності певного психічного ставлення. А цей факт означає можливість застосування об'єктивного інкримінування, що є неприпустимим.

Разом з тим, лише включення у КК України окремих норм, які передбачають відповідальність юридичних осіб, не є достатнім для врегулювання даного проблемного питання: змін потребують і норми Загальної частини, які регулюють застосування окремих норм та інститутів кримінального законодавства, і норми Особливої частини, що передбачають відповідальність за злочини, які можуть бути вчинені юридичними особами. А це вимагає ретельного допрацювання чинного КК України.

Враховуючи вказане, ми вважаємо, що юридична особа не може бути суб'єктом злочину, оскільки це порушує ряд основоположних (конституційних) принципів кримінального права, що загрожує усій системі кримінальної юстиції у цілому.

Список використаної літератури:

1. Судовий захист прав людини в Україні і проблеми кримінальної юстиції. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – 48 с.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» № № 314-VII від 23.05.2013 року // Відомості Верховної Ради (ВВР) – 2014 - № 12 - ст.183
3. Костенко О.М. Культура і закон – у протидії злу: Монографія. – К.: Атіка, 2008. – 352 с.
4. Юридичні терміни. Тлумачний словник/ В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін.; за ред. В.Г. Гончаренка. — 2-ге вид., стереотипне.— К.: Либідь, 2004. — 320 с.
5. Чорней С.В. Поняття суб'єкта злочину / Науковий вісник Чернівецького університету. – 2012. – Випуск 618. – Правознавство. – с. 125-128.

НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ

Бурак Марія Василівна

старший науковий співробітник

наукова лабораторія з проблем кримінальної поліції

навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук

На сьогодні в Україні відбувається переосмислення і реформування кримінального законодавства, викликане зміною суспільних цінностей, прагненням України до євроінтеграції, а також необхідністю заповнення прогалин, які існують у чинному законодавстві, приведення його у відповідність із загально визнаними принципами і міжнародними стандартами.

Відтак, 07 квітня 2011 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України № 3207-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення», а саме, кримінальний кодекс України доповнено статтею 368-2 «Незаконне збагачення» [1].

Аналіз матеріалів слідчо-судової практики та вивчення наукової літератури свідчать про певні труднощі щодо реалізації кримінальної відповідальності за незаконне збагачення. Це зокрема пов'язано із особливостями формулювання об'єктивної сторони цього складу злочину.

Так, об'єктивна сторона злочину характеризується активною поведінкою - діями, які можуть бути вчинені у двох альтернативних формах: а) одержання неправомірної вигоди особисто службовою особою або б) передача нею такої вигоди близьким родичам, коло яких визначено в п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК.

Обов'язковою умовою відповідальності за ст. 368-2 КК є незаконний характер збагачення службової особи, оскільки, по-перше, воно завжди пов'язане з порушенням обмежень щодо використання службового становища суб'єкта, тобто з порушенням своїх службових обов'язків; по-друге, його предметом завжди є неправомірна вигода, яка отримується без законних на це підстав; по-третє, матеріальні блага (вигоди), які є предметом цього злочину, одержуються суб'єктом безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову. Причому ознаки такого збагачення наявні як тоді, коли суб'єкт незаконно отримує певні матеріальні блага (наприклад, збільшує свої майнові доходи внаслідок незаконного одержання дарунків у вигляді грошових коштів, майна), так і тоді, коли він позбавляється матеріальних витрат (наприклад, повністю або частково ухиляється від оплати послуг за рахунок незаконного отримання різного роду пільг чи переваг). Проте кваліфікація діяння за ст. 368-2 КК виключається, якщо одержання неправомірної вигоди службовою особою публічного права є ознакою

об'єктивної сторони іншого складу злочину, відповідальність за який передбачена у відповідних статтях Особливої частини КК [2, с. 882].

Одержання неправомірної вигоди передбачає, що службова особа отримує її безпосередньо - особисто, для себе. Причому одержання такої вигоди має місце не тільки тоді, коли вона надається (передається, вручається) суб'єкту злочину іншою особою, тобто за наявності ситуації, коли одержання вигоди однією особою обов'язково поєднане з її даванням іншою (одержання-давання), а й у випадках, коли така вигода отримується за рахунок вчинення службовою особою інших дій, результатом яких є незаконне її збагачення (наприклад, безоплатне використання службовою особою транспортних засобів чи іншого майна підприємства, службове підроблення офіційних документів, результатом якого є звільнення особи від певних платежів тощо).

Передача неправомірної вигоди полягає у наділенні нею близьких родичів суб'єкта. Причому під передачею такої вигоди слід розуміти не тільки ситуації, коли таку вигоду спочатку одержує службова особа особисто і лише потім передає родичам, а й випадки, коли вона безпосередньо їх не одержує, а одразу надає своїм родичам, тобто наділяє їх такими вигодами. Таке тлумачення закону засноване на тому, що деякі різновиди неправомірної вигоди (наприклад, пільги з оплати житлово-комунальних послуг, право безоплатного проїзду в транспорті) не можна спочатку отримати особисто, а потім передати іншим особам.

Одержання і передача неправомірної вигоди при незаконному збагаченні можуть мати як одноразовий, так й багаторазовий характер. Тому у випадках, коли таке збагачення здійснювалося шляхом вчинення декількох дій, кожне з яких було пов'язано з одержанням чи передачею неправомірної вигоди в незначному розмірі, кваліфікація вчиненого за відповідною частиною ст. 368-2 КК можлива лише за доведеності того, що кожне окреме таке діяння (епізод) містило ознаки продовжуваного злочину, або охоплювалося єдиним умислом винного, спрямованим на збагачення у значному (ч. 1), великому (ч. 2) або особливо великому (ч. 3) розмірі.

За статтею 368-2 КК карається злочин із формальним складом, який визнається закінченим з моменту вчинення будь-якої із зазначених у диспозиції дій, але за умови, якщо неправомірна вигода була при цьому фактично одержана чи передана у зазначеному в законі розмірі: значному (ч. 1), великому (ч. 2) чи особливо великому (ч. 3). Якщо ж умисел особи був спрямований на одержання чи передачу неправомірної вигоди в зазначених у законі розмірах, але з причин, які не залежали від волі винного, не був реалізований, вчинене слід кваліфікувати (залежно від обставин справи) як готування до незаконного збагачення чи замах на цей злочин. При цьому слід ураховувати, що готування до незаконного збагачення, передбаченого ч. 1 ст. 368-2 КК, не тягне за собою кримінальної відповідальності, бо передбачене в цій нормі діяння належить до злочинів невеликої тяжкості (ч. 2 ст. 12 КК) і тому в силу ч. 2 ст. 14 КК не є кримінально караним [2, с. 883].

Обов'язковою умовою відповідальності за ст. 368-2 КК є таке незаконне збагачення, яке вчинено за відсутності ознак неправомірної вигоди, тобто виключає кваліфікацію діяння за ст. 368 КК. Відтак, стає очевидним, що незаконне збагачення слід відмежовувати від одержання неправомірної вигоди. Відмінність цих злочинів, перш за все, полягає у тому, що одержання неправомірної вигоди (на відміну від незаконного збагачення) завжди обумовлено вчиненням (невчиненням) хабароодержувачем в інтересах хабародавця чи третіх осіб певного діяння з використанням наданої йому влади чи службових повноважень. Таким чином, одержання неправомірної вигоди завжди пов'язане з його даванням, а останнє виступає своєрідним підкупом службової особи, за допомогою якого вона схиляється до вчинення (невчинення) з використанням своїх службових повноважень дій на користь хабародавця чи третіх осіб. При незаконному збагаченні така обумовленість відсутня, бо як одержання неправомірної вигоди, так і передача її близьким родичам не пов'язані зі схилянням службової особи до вчинення (невчинення) нею дій з використанням службових повноважень на користь того, хто надає таку вигоду, або в інтересах третіх осіб (наприклад, незаконний дарунок вручається «на всяк випадок», «на майбутнє», враховуючи, що колись доведеться звернутися до службової особи з якимось проханням чи за сприянням у вирішенні якогось питання тощо). Крім того, як вже зазначалось, одержання неправомірної вигоди далеко не завжди пов'язане із її даванням із боку іншої особи, бо незаконне збагачення може бути здійснено і за рахунок вчинення інших дій з боку службової особи (наприклад, корисливе зловживання службовим становищем, ухилення від сплати якихось з обов'язкових платежів тощо), внаслідок яких особа одержує неправомірну вигоду і тим самим незаконно збагачується. Нарешті, слід ураховувати і те, що за ч. 1 ст. 368 КК злочин визнається закінченим з моменту одержання службовою особою хоча би частини обумовленої неправомірної вигоди тоді як за ст. 368-2 КК для визнання злочину закінченим необхідно встановити факт одержання винним неправомірної вигоди у певному, точно визначеному в законі розмірі.

За частинами 2 та 3 ст. 368-2 КК карається те саме незаконне збагачення, але предметом якого була неправомірна вигода у великому (ч. 2) або особливо великому (ч. 3) розмірі. Саме за розміром одержаної неправомірної вигоди злочин, передбачений ст. 368-2 КК, відрізняється від порушення встановлених законом обмежень щодо одержання дарунка (пожертви), яке тягне за собою лише адміністративну відповідальність за ст. 172-5 КУпАП.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: закон України від 07.04.2011 № 3207-VI // База даних Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3207-17> (дата звернення 15.05.2017).

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, К.: Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.

3. Незаконне збагачення (стаття 368-2) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mego.info>

ДО ПИТАННЯ ПРОНИКНЕННЯ СУБ'ЄКТАМИ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ БОРОТЬБУ З ТЕРОРИЗМОМ, НА ЗАХОПЛЕНИЙ ТЕРОРИСТАМИ ОБ'ЄКТ

Борець Тетяна Олександрівна

старший науковий співробітник

наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції

навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук

Під захопленим об'єктом, розуміється протиправно зайнятий шляхом насильства або обману об'єкт (будівля, споруда, приміщення, транспортний засіб тощо.) не залежно від форми власності. При цьому не має значення, зайнято весь об'єкт чи його частину. Суттєвим є те, що таке зайняття не дає можливості використовувати ці об'єкти їх законним власникам чи користувачам для виконання своїх функцій, а також перешкоджає нормальній роботі інших підприємств, установ, організацій, будівлі чи споруди яких не захоплено.

Згідно частини шостої статті 15 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» особам, що проводять АТО дозволяється входити (проникати) в жилі та інші приміщення, на земельні ділянки, що належать громадянам, *і без вмотивованого рішення суду*, під час припинення терористичного акту та при переслідуванні осіб, які підозрюються у вчиненні такого акту, на територію та в приміщення підприємств, установ і організацій, перевіряти транспортні засоби, якщо зволікання може створити реальну загрозу життю чи здоров'ю людей [1].

В статті 38 Закону України «Про Національну поліцію» зазначено, що поліція може проникати до житла чи іншого володіння особи без вмотивованого рішення суду лише в невідкладних випадках, пов'язаних із:

1) рятуванням життя людей та цінного майна під час надзвичайних ситуацій;

2) безпосереднім переслідуванням осіб, підозрюваних у вчиненні злочину;

3) припиненням злочину, що загрожує життю осіб, які знаходяться в житлі або іншому володінні.

Проникнення поліцейського до житла чи іншого володіння особи не може обмежувати її права користуватися власним майном [2].

Під проникненням слід розуміти вторгнення до об'єкту, захопленого терористами, будь-яким способом (із застосуванням засобів подолання перешкод або без їх використання; шляхом обману, конспірації тощо), який дає змогу працівникам спеціальних підрозділів та підрозділів особливого призначення, задіяних у спецоперації, встановити контроль над зазначеним об'єктом.

Розрізняються *два основних способи проникнення* у захоплений терористами об'єкт:

- потайне проникнення;
- динамічна атака.

При *потайному проникненні* штурмова група намагається непомітно пробратися в об'єкт і максимально наблизитися до терористів. Після цього слідує вирішальний штурм.

У разі *динамічної атаки* проникнення на об'єкт відбувається в результаті стрімкого силового подолання перешкод (дверей, стін, вікон, барикад і ін.). Головна мета при цьому - приголомшити і нейтралізувати супротивника до того, як він зможе спричинити організований опір.

Незалежно від способу проникнення, насамперед, належить вирішити, яким шляхом штурмові групи зможуть потрапити в будівлю: через двері, вікна чи горища. Можливі варіанти проникнення через тунелі підземних комунікацій і вентиляційні канали.

Плануючи операцію, бажано передбачити, принаймні, дві точки входу. У будівлі прямокутної форми переважно здійснюється проникнення з його торця, для того щоб проводити зачистку тільки в одному напрямку.

Під час штурму слід додержуватися певних принципів:

- 1) при достатній кількості бійців штурмувати через максимально можливу кількість входів;
- 2) проникати у приміщення там, де противник найменше очікує нападаючих;
- 3) діяти раптово рішуче і швидко;
- 4) перегруповуватися перед штурмом кожної кімнати;
- 5) підтримувати зв'язок між членами групи;
- 6) по можливості, користуватися пристроями відволікаючої та шокової дії.

Штурм повинен будуватися за простими схемами, головний фактор яких – раптовість. Командою до початку штурму може бути вибух гранати (петарди). Використання ручних гранат (петард) під час штурму дещо полегшує завдання, тому що вибух навіть без уражаючого фактора деморалізує противника, й у більшості випадків він припускається помилки, виявляючи себе тим, що змінює позицію або просто відкриває безладну стрільбу. Після вибуху важливо не дати противнику отямитися і розпочати штурм одночасно з вибухом.

Разом з тим, слід враховувати, що безперешкодний прохід (проникнення) в житлові чи інші приміщення, які належать громадянам, в приміщення організацій незалежно від форм власності, в транспортні засоби

при припиненні терористичних акцій, переслідуванні осіб, які підозрюються в скоєнні терористичної акції, буде правомірним, тільки якщо зволікання в здійсненні вказаних дій призведе до реальної загрози життю і здоров'ю людей. При відсутності такої загрози, особи які проводять терористичну операцію, можуть входити (проникати) на перелічені об'єкти, з дотриманням у встановленому законодавством обмежень.

Список використаної літератури:

1. Про боротьбу з тероризмом : закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.

2. Про Національну поліцію : закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА СТ. 286 КК УКРАЇНИ

Андрієвська Людмила Олексіївна

викладач Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Кожен рік в Україні зростає кількість дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП), тому що транспорт завжди був та залишається джерелом підвищеної небезпеки як для людей, так і для довкілля. Порухення правил безпеки дорожнього руху може спричинити тяжкі наслідки, в числі яких і смерть людини. Розслідування ДТП є досить складною та специфічною категорією кримінальних проваджень, яка вимагає від слідчого достатнього досвіду та має багато особливостей.

У кримінальному кодексі України порушення Правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, закріплені у статті 286.

За ст. 286 КК України кваліфікуються порушення Правил безпеки дорожнього руху та експлуатації всіх транспортних засобів, що підпадають під ознаки механічного транспортного засобу (пасажирські і вантажні автомобілі, трамваї і тролейбуси, автобуси, електромобілі, мотоколяски, мотонарти та ін.).

Порушення Правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту кваліфікується як злочин тільки за умов, що це порушення спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження (ч. 1 ст. 286 КК України), тяжке тілесне ушкодження або смерть (ч. 2 ст. 286 КК України) або призвело до загибелі кількох осіб (ч. 3 ст. 286 КК України) [1,с.875].

Визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень проводиться згідно Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом МОЗ України №6 від 17 січня 1995 р. Під загибеллю кількох осіб слід розуміти заповдіання смерті двом або більше особам.

Треба зазначити, що для кваліфікації діяння за ст. 286 КК України не має значення місце порушення Правил безпеки руху та експлуатації транспортних засобів.

Щодо об'єкту злочину, то за ч.1 ст.286 КК України, основним є безпека дорожнього руху або експлуатації транспорту, а додатковим безпосереднім об'єктом є здоров'я людини; ч.2 ст.286 КК України передбачає додатковий факультативний безпосередній об'єкт життя та здоров'я людини, а також власність та довкілля та ч.3 ст.286 КК України визначає додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом життя людей. Також додатковим факультативним безпосереднім об'єктом є власність або довкілля.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 286 КК України, полягає в трьох складових, а саме: безпосередньо порушенні Правил безпеки дорожнього руху чи експлуатації транспорту; настанні суспільно – небезпечних наслідків та в причинному зв'язку між порушенням Правил та спричиненими наслідками.

Необхідно пам'ятати, що кримінальна відповідальність за ст. 286 КК України настає тільки в тих випадках, коли порушення Правил безпеки руху або експлуатації транспортних засобів зумовило заподіяння суспільно-небезпечних наслідків, які прямо передбачені в диспозиції цієї норми. В інших випадках такі дії утворюють склад адміністративного правопорушення або належать до сфери цивільно-правових відносин (у разі заподіяння матеріальної шкоди) [2, с.248].

У Постанові Верховного Суду України від 20 листопада 2014 року у справі №5-18кс14 зазначено, що у випадку виникнення дорожньо-транспортної події за участю декількох водіїв, наявність чи відсутність в їхніх діях складу злочину, передбаченого відповідними частинами статті 286 КК України, потребує встановлення причинного зв'язку між діянням (порушенням правил безпеки дорожнього руху) кожного з них та наслідками, що настали, тобто з'ясування ступені участі (внеску) кожного з них у спричиненні злочинного наслідку[4].

Вважаю за необхідне також зазначити, що злочин, передбачений ст. 286 КК України з об'єктивної сторони може бути вчинений як дією, так і шляхом бездіяльності.

Суб'єктом злочину, передбаченого ст.286 КК України може бути фізична осудна особа, яка на момент вчинення досягла 16-річного віку і фактично керувала транспортним засобом, допустивши порушення Правил безпеки руху та експлуатації транспорту. Особа є такою, що керує транспортним засобом незалежно від того, чи вона професіонал, чи аматор, чи працює за наймом, є його власником чи орендарем, керує ним за дорученням чи самовільно захопивши або угнавши його [3].

Дії винного, які потягли за собою одночасно наслідки, передбачені різними частинами ст. 286 КК України, кваліфікуються за тією з них, яка передбачає найбільш тяжкі з наслідків, що настали. Дії особи, яка, керуючи транспортним засобом, двічі порушила в різний час Правила безпеки руху та

експлуатації транспорту і в кожному з цих випадків загинула одна людина, слід кваліфікувати за ст. 2 ст. 286 КК.

Винний у порушенні Правил безпеки руху та експлуатації транспорту водій, який заподіяв потерпілому тілесні ушкодження та завідомо залишив його без допомоги, якщо потерпілий перебував у небезпечному для життя стані, повинен нести відповідальність за сукупністю злочинів (статті 286 і 135 КК України). При цьому відповідальність водія за ч. 3 ст. 135 КК України настає незалежно від того, чи могли інші особи надати потерпілому допомогу, але дана норма застосовується тільки тоді, коли дорожньо-транспортна подія сталася на трасах, магістралях, тобто місцях де немає поблизу людей.

Якщо в діях водія немає складу злочину, передбаченого ст. 286 КК України, але життя потерпілого було поставлено під загрозу внаслідок дорожньо-транспортної пригоди, яку вчинив водій, то залишення потерпілого без допомоги за інших необхідних ознак кваліфікується за ст. 135 КК України [3].

Відповідальність за ст. 286 КК України настає тільки за наявності вини, тобто в тому разі, коли водій транспортного засобу за відповідних обставин передбачав або міг передбачити виникнення небезпечної ситуації.

Щодо суб'єктивної сторони злочину, то вона характеризується необережною формою вини до настання суспільно небезпечних наслідків. Щодо самого порушення, то вина може бути як умисною, так і необережною.

Отже, помилка при кваліфікації може викликати не тільки призначення неправильної міри покарання, а й багато інших негативних дій. Розкриття чинників, які впливають на кваліфікацію саме цього злочину, необхідне для проведення якісного досудового розслідування та подальшого судового розгляду.

Список використаної літератури:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М.І.Мельника, М.І.Хавронюка.– К.: Каннон, А.С.К., 2002.–1104 с.

2. Бажанов М.І., Баулін Ю.В., Борисов В.І., Гавриш С.Б., Дорош Л.В. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого / М.І. Бажанов (ред.). – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 494 с.

3. Постанова Пленуму Верховного Суду України №7 від 23 грудня 2005р. «Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті» [Електронні ресурс]. - <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0014700-05>.

4. Постанова Верховного Суду України від 20 листопада 2014 року у справі №5-18кц14 [Електронний ресурс]. - <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/6CFAA28CA22AFD07C2257DB90050BF24>.

ТЯЖКІ НАСЛІДКИ ТА ІСТОТНА ШКОДА ЯК ОЗНАКИ ОКРЕМИХ ЗЛОЧИНІВ У РОЗДІЛІ XVII ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Крайник Григорій Сергійович

асистент кафедри кримінального права № 1

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

кандидат юридичних наук

Дунаєва Тетяна Євгенівна

науковий співробітник

відділу дослідження проблем кримінального процесу та судоустрою

Науково-дослідного інституту вивчення

проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса

Національної академії правових наук України

кандидат юридичних наук

У зв'язку з набранням чинності Законом України від 13 травня 2014 р. № 1261-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» [1] виклад пунктів 3 та 4 примітки до статті 364 КК зазнав суттєвих змін. Уже не використовується у нормативних визначеннях істотної шкоди і тяжких наслідків сполучник «якщо» і тому чинна редакція цього положення охоплює лише матеріальну майнову шкоду. Сполучник «якщо» прямо вказував на можливість заподіяння істотної шкоди у вигляді, відмінному від матеріальної майнової шкоди (наприклад, раніше тяжкі наслідки – «якщо вони полягають у завданні матеріальних збитків, вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують...»; тепер – «такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують...»). Цікавим на наш погляд є те, що з виключенням законодавцем із тексту примітки застереження щодо іншого, окрім вартісного обчислення розміру істотної шкоди та тяжких наслідків, та набранням чинності вказаного закону відбулася *часткова декриміналізація* відповідних діянь шляхом внесення змін не у диспозицію статті, а у примітку.

Зміна примітки до статті 364 КК відбулася, але незмінним залишився об'єкт кримінально-правової охорони відповідних суспільних відносин – суспільні відносини, пов'язані із законним, в межах наданих повноважень, здійсненням відповідною особою своїх службових повноважень. Переконані, що примітка до статті не повинна змінювати зміст самої статті, тому що немає жодних підстав звужувати об'єкт кримінально-правової охорони (у злочинах, передбачених розділом XVII Особливої частини КК України шкода може завдатися й тим правам і свободам, які самі по собі не мають вартісного виміру). Пункти 3 і 4 примітки до ст. 364 КК на даний час

розкривають ознаки істотної шкоди та тяжких наслідків лише в грошовому виразі, однак ним не визначено обсягу прав, свобод чи законних інтересів, які можуть мати саме грошовий вираз (еквівалент).

Із набранням чинності Закону України від 13 травня 2014 р. істотною визнається лише шкода, яка досягла розміру, що у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (вісімдесят тисяч грн. у 2017 р.); «тяжкі наслідки» – матеріальна майнова шкода, що у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (двісті тисяч грн. у 2017 р.).

У попередній редакції примітки до ст. 364 КК України істотна шкода та тяжкі наслідки виражалися не лише як відповідна матеріальна майнова шкода, що сто разів (істотна шкода) або у двісті п'ятдесят і більше разів (тяжкі наслідки) перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [2]. Такі законодавчі зміни призвели до низки дискусій, що тривають у теорії кримінального права та проблем, що виникають при кваліфікації злочинів, передбачених розділом XVII Особливої частини КК України «Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг».

Судова практика до 2014 р. спрямовувалась відповідно до роз'яснення, даного в абзаці третьому пункту 6 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15 «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень»: «Якщо шкода полягає у заподіянні суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру, питання про її істотність вирішується з урахуванням конкретних обставин справи. Так, істотною шкодою можуть визнаватися порушення охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (право на свободу й особисту недоторканність та недоторканність житла, виборчі, трудові, житлові права тощо), підрив авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення обстановки й умов, що утруднюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховування злочинів» [3].

У Постанові Судової палати у кримінальних справах Верховного суду України від 27 жовтня 2016 р. № 5-99кс16 зазначається, що диспозиція ст. 364 і ст. 365 КК, якими передбачено відповідальність за заподіяння істотної шкоди та тяжких наслідків охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або громадським чи державним інтересам, чи інтересам юридичних осіб, може становити не лише майнову шкоду, а й включати прояви немайнової шкоди, але тільки ті, які можуть одержати майнове відшкодування (як істотна шкода може враховуватися будь-яка за характером шкода, якщо вона піддається грошовій оцінці та відповідно до такої оцінки досягла встановленого розміру) [4].

Так, за конкретних обставин справи, наслідки нематеріального характеру, які піддаються грошовій оцінці (реальна шкода) та відповідно до такої оцінки досягли встановленого розміру («істотної шкоди» чи «тяжких

наслідків») із заподіянням шкоди охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (соціального, політичного, морального, організаційного чи, іншого характеру), можуть бути із: спричинення фізичної шкоди – витрати на лікування чи протезування потерпілої особи; порушення законних прав та інтересів громадян – витрати на відновлення таких прав (виплати незаконно взятому під варту чи ув'язненому або незаконно звільненому з роботи чи навчання, відшкодування за невиконання судового рішення, компенсацію шкоди від поширення відомостей, які ганьблять особу тощо); політичної шкоди (витрати на проведення нових виборів та заходів антитерористичного характеру тощо); організаційної шкоди (витрати на відновлення роботи установи). При цьому Суд вважає, що у вироку (ухвалі) має бути чітко встановлено і доведено, що саме вчинення того чи іншого службового злочину стало причиною відповідних наслідків. Обчислення їх розміру також має бути належним чином підтверджено (в т.ч. цивільним позовом, як підтвердження факту та розміру реальної майнової шкоди) та не викликати сумніву [4].

У пояснювальній записці до Закону України від 13 травня 2014 № 1261-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» метою цього Закону є виконання рекомендацій експертів Європейської Комісії щодо удосконалення положень антикорупційного законодавства, наданих у рамках переговорів щодо лібералізації ЄС візового режиму для України [5]. Проте, розглядаючи приклади діянь, які декриміналізовано, стає очевидним, що внесені зміни до КК України не мають нічого спільного ні з потребами українського суспільства, ні з рекомендацій експертів: на даний час ніхто не підлягатиме кримінальній відповідальності за службову недбалість, якщо, наприклад, на людину впаде бурулька та настане смерть потерпілого, оскільки вартість пошкодженого майна не становить вісімдесят тисяч гривень (до 2014 р. за таку бездіяльність службових осіб наставала кримінальна відповідальність за ч. 2 ст. 367 КК України, що підтримувалося науковцями [6]).

Можна зробити висновок, що примітка до тієї чи іншої статті КК повинна розкрити відповідні ознаки диспозиції статті, якщо це з позиції юридичної техніки не доцільно формулювати у самій диспозиції відповідної статті. Тому вбачаємо за необхідне якнайшвидше примітку до ст. 364 КК України повернути у попередню редакцію (що була чинною до набрання чинності Законом України від 13 травня 2014 № 1261-VII 2014 р.).

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон

України від 13 травня 2014 р. № 1261-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1261-18>.

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III // Відомості Верхов. Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.

3. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03>.

4. Постанова Судової палати у кримінальних справах Верховного суду України від 27 жовтня 2016 р. № 5-99кc16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/C77C4F09B0663A29C225806B0056B5AA](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/C77C4F09B0663A29C225806B0056B5AA).

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Пояснювальна записка від 25 березня 2014 р. до Закону України від 13 травня 2014 р. № 1261-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50403.

6. Дунаєва Т. Є. Кримінологічна характеристика, детермінація та запобігання службовій недбалості: дис. ... канд. юр. наук: 12.00.08 / Тетяна Євгенівна Дунаєва; Інститут вивчення проблем злочинності; наук. кер. – О. Г. Кальман. – Х., 2012. – 216 с.

АДМІНІСТРАТИВНИЙ КОНТРОЛЬ В ДІЯЛЬНОСТІ СУДІВ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Федорчук Андрій Богданович

суддя окружного адміністративного суду м. Києва

Невід'ємним структурним елементом в адміністративно-правовому механізмі управління службою суддів в Україні є контроль в цій сфері.

Незалежність системи судів від інших гілок публічної влади накладає певну специфіку на здійснення контролю у цій державній системі. Уся історія функціонування судової гілки влади свідчить, що вона має бути незалежною, але не безконтрольною. Практично можна стверджувати, що категорії незалежності та контролю за діяльністю судів завжди є взаємопов'язаними. Кожна епоха і кожна країна протягом державно-правової епохи по-різному вирішувала цю суперечність. Проте в умовах сьогодення можна стверджувати, що світова спільнота вже виробила деякі (хоча і не до кінця досконалі) стандарти. Фундатором у цій сфері стали судові системи Великої Британії, ФРН і США.

Наприклад, у США проблема адміністративного контролю над діяльністю суду розглядається в контексті незалежності судової гілки влади. На думку С. Брайера, другим фактором незалежності суду є інститути, що

дозволяють судовій системі створювати умови, в яких судді виконують свою роботу. У США існують окружні судові ради, які забезпечують централізацію судового управління та контролюють умови, в яких працюють судді. Окружні судові ради, що складаються з голів судів у рівному співвідношенні з окружних і районних суддів, забезпечують: 1) адміністративний контроль за судовим округом; 2) провадження щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності [1].

Що стосується Європейської спільноти, то для нас слушними будуть вузькі межі адміністративного контролю за суддями, прийняті у ФРН, де службовий нагляд за суддями допускається лише в тому обсязі, в якому він не порушує незалежність судді. Будь-яке втручання (контроль за суддею) під час розгляду конкретної справи не допускається; у разі, якщо суддя вважає, що службовий нагляд порушує його незалежність, він може звернутися до спеціального службового суду [2].

Фактично, світова спільнота, не порушуючи принципу незалежності судової гілки влади, надала суб'єктам публічної адміністрації право адміністративного контролю за судовою гілкою влади – публічним органам суддівського самоврядування або вищим судам над місцевими. При цьому будь-які форми контролю законодавчої, виконавчої державної влади та політичної, ідеологічної, релігійної та ін. публічної влади за судовою гілкою влади не допускаються [3].

Таким чином, контроль за службою суддів здійснюється значною кількістю суб'єктів, із яких основну частину складають суб'єкти, що належать до самої системи судової влади.

Список використаної літератури:

1. Брайер С. Независимость суда в США : [Електронний ресурс] / Стивен Брайер // AMERICA. – 2011. – Режим доступу : <http://www.infousa.ru/government/courts.htm>.

2. Законодавче регулювання незалежності суддів у країнах Європи : [Електронний ресурс] // Асоціація суддів України. – 2012. – Режим доступу : <http://www.asu.od.ua/ua/publications/mkons/voznjuk/>.

3. . Логоза Т.Б. Адміністративний контроль в діяльності господарських судів / Т.Б. Логоза // Офіційний сайт Судової влади України, 2013. - [Електронний ресурс].- [Режим доступу]: [Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.ks.arbitr.gov.ua/sud5024/8/8/743/](http://www.ks.arbitr.gov.ua/sud5024/8/8/743/).

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Смолій Ігор Володимирович

суддя окружного адміністративного суду м. Києва

Міжнародне співробітництво - це спільна та узгоджена діяльність уповноважених органів різних країн щодо реалізації інтересів особистості, суспільства, держави та міжнародного співтовариства у певних сферах суспільної діяльності, регульована нормами міжнародного і внутрішньодержавного права. Міжнародне співробітництво є важливим інструментом інституційного розвитку.

Своєю чергою, міжнародне співробітництво у сфері адміністративного судочинства наразі є важливою частиною міжнародних відносин, частиною більш масштабного співробітництва держав у вирішенні глобальних соціальних проблем.

Міжнародне співробітництво у сфері адміністративного судочинства передбачає неухильне дотримання загальновизнаних принципів міжнародного права. Варто зазначити, що сьогодні роль міжнародного права має особливе значення з огляду на те, що воно є потужним інструментом співпраці на рівні світової спільноти.

Варто зауважити, що сучасний стан міжнародного співробітництва у сфері адміністративного судочинства наразі перебуває на стадії розвитку та удосконалення. Отже, з урахуванням викладеного вище міжнародне співробітництво у сфері адміністративного судочинства має як науковий, так і практичний інтерес.

Метою статті є ґрунтовний аналіз сучасного стану міжнародного співробітництва у сфері адміністративного судочинства як частини більш масштабного співробітництва держав у вирішенні глобальних соціальних проблем, а також механізму міжнародного співробітництва у цій сфері.

При здійсненні міжнародного співробітництва уповноважені суб'єкти України керуються Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 року, Конституцією України, Законами України «Про міжнародні договори», «Про дипломатичну службу», «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», «Про заходи щодо вдосконалення координації діяльності органів виконавчої влади у сфері зовнішніх зносин», Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок укладення, виконання та денонсації міжнародних договорів України міжвідомчого характеру», іншими нормативно-правовими актами, законами та міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Зазначені Закони містять положення, які мають застосовуватись при вирішенні організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні.

Так, стаття 2 Основні принципи внутрішньої і зовнішньої політики Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 № 2411-VI містить такий принцип, як здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Статтею 3 Засади політики у сфері розбудови державності цього Закону України визначено засади політики у сфері розбудови державності, а саме:

забезпечення справедливого і доступного судочинства;
забезпечення дотримання міжнародних стандартів незалежності суддів;
посилення протидії корупції та тіншовій економічній діяльності,
забезпечення безумовного дотримання принципів законності, насамперед, вищими посадовими особами держави, політиками, суддями, керівниками правоохоронних органів і силових структур [1].

Наведені положення характеризують основні напрями, за якими може здійснюватися міжнародне співробітництво у сфері правосуддя.

Крім того, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII також містить положення, які мають відношення до організації міжнародного співробітництва у зазначеній сфері. Пунктом 1 статті 2 Завдання суду передбачено, що суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Згідно з пунктом 8 статті 13 Обов'язковість судових рішень судові рішення інших держав, рішення міжнародних арбітражів, рішення міжнародних судових установ та аналогічні рішення інших міжнародних організацій щодо вирішення спорів є обов'язковими до виконання на території України за умов, визначених законом, а також відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [2].

Міжнародне співробітництво Верховного Суду України здійснюється на засадах Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [2] та процесуальних кодексів України. Положеннями цих Кодексів закріплено, що Суд як найвищий судовий орган здійснює повноваження з перегляду судових рішень, що набрали законної сили, у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом (пункт 3 частини першої статті 355 Цивільного процесуального кодексу України, пункт 4 частини першої статті 111-16 Господарського процесуального кодексу України, пункт 3 частини першої статті 237 Кодексу адміністративного судочинства України та пункт 4 частини першої статті 445 Кримінального процесуального кодексу України).

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 41 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Голова Суду представляє Суд як орган державної влади та систему судів загальної юрисдикції у зносинах з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, фізичними та

юридичними особами, а також із судовими органами інших держав та міжнародними організаціями [2].

Саме пункт 3 частини першої статті 237 Кодексу адміністративного судочинства України визначає напрям міжнародного співробітництва у сфері адміністративного судочинства [3].

Міжнародні договори України - сукупність договорів, укладених у письмовій формі Україною з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо)

Міжнародні договори України укладаються з метою належного забезпечення національних інтересів, здійснення цілей, завдань і принципів зовнішньої політики України [4].

Частиною першою статті 9 Конституції України встановлено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [5]. Тобто, укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України.

Своєю чергою, чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права. Згідно з принципом сумлінного дотримання міжнародних договорів Україна виступає за те, щоб й інші сторони міжнародних договорів України неухильно виконували свої зобов'язання за цими договорами.

Загальний нагляд за виконанням міжнародних договорів України, в тому числі й іншими їх сторонами, здійснює Міністерство закордонних справ України (далі - МЗС України). Порядок офіційного перекладу багатосторонніх міжнародних договорів України на українську мову, що здійснюється МЗС України, встановлено Кабінетом Міністрів України. Чинні міжнародні договори України публікуються українською мовою в «Зібранні діючих міжнародних договорів України» та інших офіційних друкованих виданнях України.

Реєстрація чинних міжнародних договорів України проводиться у Секретаріаті Організації Об'єднаних Націй та МЗС України.

Прикладом вирішення організаційних питань міжнародного співробітництва щодо застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя може слугувати Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19.12.2014 № 13 «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя» [6].

Законом України від 29 червня 2004 року № 1906-IV «Про міжнародні договори України» встановлено порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України [7]. Крім того, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, передбачено інші правила, ніж ті, що визначені у відповідному акті законодавства України, то згідно з частиною другою статті 19 цього Закону

України, статті 3 Закону України від 23 червня 2005 року № 2709-IV «Про міжнародне приватне право» [8] застосовуються правила міжнародного договору.

Під час розгляду конкретної судової справи вирішення (подолання) колізії між нормою міжнародного договору України і нормою іншого законодавчого акта України належить до компетенції суду.

Міжнародні договори України, які набрали чинності, не лише сприяють розвитку міждержавного співробітництва у різних сферах суспільного життя та належному забезпеченню національних інтересів, здійсненню цілей, завдань і принципів зовнішньої політики України, закріплених у Конституції України, а й можуть завдяки своєму пріоритету над нормами відповідних законодавчих актів України змінювати регулювання правових відносин, установлених законодавством України.

В процесі організації міжнародного співробітництва в будь-якому разі необхідно розуміти, що воно здійснюється з конкретною метою, зокрема для досягнення сталого розвитку суспільства. Таким прикладом є Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки [9]. В Загальних положеннях цього документа зазначається, що Стратегія сталого розвитку «Україна - 2020» (далі - Стратегія) визначила мету, вектори руху, дорожню карту, першочергові пріоритети та стратегічні індикатори оборонних, соціально-економічних, організаційних, політико-правових умов становлення та розвитку України.

Серед першочергових реформ, які необхідно впровадити, особлива увага приділяється судовій реформі, метою якої є утвердження такого правопорядку, який ґрунтується на високому рівні правової культури в суспільстві, діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин на засадах верховенства права та захисту прав і свобод людини, а в разі їх порушення – справедливого їх відновлення в розумні строки.

Судова система України та суміжні правові інститути існують для захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, прав та законних інтересів юридичних осіб, інтересів держави шляхом своєчасного, ефективного і справедливого вирішення правових спорів на засадах верховенства права.

Основоположні засади судової реформи визначені в цій Стратегії.

Стратегія встановлює пріоритети реформування судової влади – системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів як на рівні конституційних змін, так і на рівні впровадження першочергових невідкладних заходів, які забезпечать необхідні позитивні зрушення у функціонуванні відповідних правових інститутів.

Деталізований перелік завдань, заходів, очікуваних результатів і показників реалізації впровадження реформи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів міститься у Плані дій щодо реалізації положень Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схваленому Радою з питань судової реформи.

Унаслідок реалізації цієї Стратегії судова система України та суміжні правові інститути працюватимуть, керуючись принципом верховенства права, ефективно, продуктивно та скоординовано, стануть підзвітними громадянам України, вільними від будь-якого політичного впливу та відповідатимуть стандартам і передовим практикам Європейського Союзу.

Також в цьому документі визначено: мету і завдання Стратегії; аналіз нинішнього стану правосуддя; напрями та етапи реформування; систему завдань, заходів і результатів; стратегічне планування та координацію процесу реформування; фінансове забезпечення реалізації Стратегії; нормативно-правове забезпечення реалізації Стратегії; показники реалізації Стратегії.

Звичайно, положення цього документа стосуються і питань міжнародного співробітництва.

Крім того, актуальні питання судової реформи в Україні обговорювались під час зустрічей представників Українських суддів з представниками міжнародних організацій. Так, 09.02.2017 в рамках візиту делегації ОБСЄ до України відбулася зустріч в.о. Голови Вищого адміністративного суду України Михайла Смоковича з представниками Бюро ОБСЄ з демократичних інститутів та прав людини (ОБСЄ/БДПЛ), метою якої була підготовка експертного висновку щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Проблемі реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів присвячено положення Річної Національної програми під егідою Комісії Україна – НАТО на 2017 рік, затвердженої Указом Президента України від 08.04.2017 №103/2017. Розділом 1.1.1.5. документа визначено мету реформи - утвердження правопорядку, який ґрунтується на високому рівні правової культури в суспільстві, діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин на засадах принципів верховенства права та захисту прав і свобод людини, а в разі порушення прав і свобод – справедливого та адекватного їх відновлення в розумні строки [10].

Реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів здійснюється, зокрема, за такими напрями:

- забезпечення незалежності, безсторонності та неупередженості суддів;
- запобігання та протидія корупції у системі органів судочинства в Україні;

- підвищення прозорості діяльності суддів та ступеня їх відповідальності;

- підвищення рівня професійної підготовки та кваліфікації суддів;

- підвищення ефективності правосуддя та оптимізація повноважень судів різної юрисдикції;

- посилення гарантій провадження адвокатської діяльності та забезпечення доступності безоплатної правової допомоги;

- удосконалення системи виконання судових рішень та підвищення ефективності виконавчого провадження;

приведення повноважень та діяльності органів прокуратури до європейських стандартів;

удосконалення процесуального забезпечення справедливості і права на захист під час кримінального провадження;

підвищення рівня ефективності роботи судових та правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю та корупцією;

підвищення ефективності запобігання вчиненню злочинів і реабілітації засуджених та вдосконалення системи виконання покарань [10].

Унаслідок реалізації судової реформи судова система України та суміжні правові інститути працюватимуть ефективно, продуктивно та скоординовано, стануть підзвітними громадянам України, будуть вільними від будь-якого політичного впливу та відповідатимуть європейським стандартам, ґрунтуючи свою діяльність на дотриманні принципу верховенства права [10].

Своєю чергою, прийняті Верховною Радою України 02.06.2016 Закони України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та «Про судоустрій і статус суддів» сприятимуть ефективній, продуктивній і скоординованій роботі судової влади.

Так, Закон України «Про судоустрій і статус суддів» передбачає зміни системи судоустрою, яку складають місцеві суди, апеляційні суди та Верховний Суд. На виконання рекомендацій Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська Комісія) судова система з 4-ланкової перетворюється на 3-ланкову.

Крім того, у складі Верховного Суду діятимуть Велика Палата Верховного Суду, Касаційний адміністративний суд, Касаційний господарський суд, Касаційний кримінальний суд, Касаційний цивільний суд.

Середньострокові цілі:

оновлення суддівського корпусу та впровадження нових механізмів для стимулювання забезпечення добросовісної поведінки суддів;

запровадження світових стандартів у правничій освіті та регулюванні правничих професій.

Пріоритетні завдання на поточний рік:

удосконалити процесуальне законодавство, яке відповідатиме інституціональним змінам судової системи;

вдосконалити стандарти та правила конкуренції для добору суддів;

поліпшити мотивованість судових рішень, зокрема шляхом проведення навчання суддів судів різних інстанцій та організації семінарських занять з метою вдосконалення складення й оформлення судових рішень, поліпшення їх якості;

продовжити реформування системи суддівського врядування, зокрема шляхом підвищення інституційної спроможності Вищої ради правосуддя як єдиного конституційного органу суддівського врядування;

встановити процедуру розгляду справ судом присяжних та розширити сферу його застосування;

розробити механізм функціонування суду присяжних-арбітрів та третейських суддів, які залучаються до вирішення господарських спорів;

здійснити ліквідацію вищих спеціалізованих судів, діяльність яких не передбачена законом, і створити нову структуру Верховного Суду як найвищого суду у системі судоустрою України;

утворити Вищий антикорупційний суд, Вищий суд з питань інтелектуальної власності та місцеві окружні суди [2].

Важливу роль в організації міжнародного співробітництва у сфері судочинства відіграє виконання рішень Європейського суду з прав людини на території України. Це питання розглядає З. П. Бортновська, заступник директора Національного бюро у справах дотримання Конвенції про захист прав і основних свобод людини Міністерства юстиції України, якою зроблено такий висновок: «Зараз Україна набуває досвіду виконання перших рішень, винесених щодо неї. Ще немає чітко розробленої процедури виконання, крім положення про те, що виконанням рішень Європейського суду з прав людини займається Державна виконавча служба України. Однак якщо Державна виконавча служба може провести стягнення за рішенням Суду, то вжиття заходів індивідуального та загального характеру за рішенням вимагає спільної роботи багатьох органів держави, і на сьогодні ще чітко не врегульовано, хто координуватиме цю діяльність та відповідатиме за вжиття цих заходів. Незважаючи на це, виконання рішень Європейського суду з прав людини є обов'язковим і у кожному випадку повинне проводитися у якомога коротші строки» [11].

Також, для міжнародного співробітництва важлива компетенція Міжнародного суду ООН та визнання державами його юрисдикції

Виходячи зі ст. 92 Статуту Організації Об'єднаних Націй, Міжнародний Суд є головним судовим органом ООН. Його основне призначення - у вирішенні будь-яких міжнародних спорів, що будуть передані Суду державами, які спорять. У пункті 1 ст. 33 Статуту ООН названо мирні засоби врегулювання міжнародних спорів, одним з яких є судовий розгляд, а саме Міжнародним Судом, що постійно функціонує [12].

Міжнародний Суд не є правотворчим органом. Його рішення не створюють і прецедентного права, оскільки вони обов'язкові лише для сторін, що беруть участь у справі, і лише по даній справі (ст. 19 Статуту) [12].

Підсумовуючи, зазначимо, що вищевикладене лише в загальному вигляді окреслює напрями організації міжнародного співробітництва у сфері правосуддя, виділяючи окремі її елементи.

Міжнародне співробітництво у сфері адміністративного судочинства повинно здійснюватись з метою підтримати розвиток дієвої, прозорої, передбачуваної та ефективно діючої системи адміністративних судів в Україні. Завдяки міжнародному співробітництву повинно відбуватись удосконалення функціональних якостей основних сфер адміністративного судочинства, у тому числі шляхом ознайомлення із провідним досвідом

країн-членів ЄС, а також підвищення його інституційної спроможності, що, своєю чергою, сприятиме підсиленню верховенства права.

Список використаної літератури:

1. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон 01.07.2010 № 2411-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 40. ст. 527.
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 31. ст. 545.
3. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 35–36, № 37. ст. 446.
4. Міжнародні договори України. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР/. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. ст. 141.
6. Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19.12.2014 № 13. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14>.
7. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 50. ст. 540.
8. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 32. ст. 422.
9. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 № 276/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>
10. Про затвердження Річної національної програми під егідою Комісії Україна - НАТО на 2017 рік: Указ Президента України від 08.04.2017 № 103/2017. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/103/2017>.
11. Виконання рішень Європейського суду з прав людини на території України. *Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України*. URL: http://minjust.gov.ua/m/str_806.
12. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН. Міжнародний документ від 26.06.1945. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010.

ПОМІЧНИК СЛІДЧОГО ЯК СУБ'ЄКТ РОЗГОЛОШЕННЯ ДАНИХ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АБО ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Коваленко Анастасія Анатоліївна

ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) проголошено, що завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства і держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1].

Для виконання наведених завдань кримінального провадження необхідне дотримання вимог законодавства службовими особами, що здійснюють досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність.

Передусім наголосимо, що суттєво вплинути на хід кримінального провадження, завдати шкоди правам, свободам і законним інтересам учасників кримінального судочинства, завадити встановленню обставин, що підлягають доказуванню і мають значення для кримінального провадження, може розголошення відомостей, одержаних під час досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності [2].

У ч. 1 ст. 222 КПК України закріплено, що відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим [1].

Однак відомі непоодинокі випадки, коли службові особи, на яких покладено обов'язок проведення досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності, недотримуються принципу нерозголошення даних оперативно-розшукової діяльності або досудового розслідування, що містяться в матеріалах кримінального провадження.

Із метою захисту суспільних відносин, що виникають при відправленні правосуддя, ст. 387 чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачена кримінальна відповідальність за розголошення даних оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування. За ч. 1 вказаної статті кримінальній відповідальності підлягають особи, попереджені в установленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі

відомості. Серед них, наприклад, свідок, потерпілий, понятий, цивільний позивач, цивільний відповідач, захисник та ін.

У ч. 2 ст. 387 КК України передбачено кримінальну відповідальність за розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, вчинене суддею, прокурором, слідчим, працівником оперативно-розшукового органу незалежно від того, чи брала ця особа безпосередню участь в оперативно-розшуковій діяльності, досудовому розслідуванні, якщо розголошені дані ганьблять людину, принижують її честь та гідність [3].

У частині, що розглядається, наводиться вичерпний перелік службових осіб, які належать до суб'єктів цього кримінального правопорушення: суддя, прокурор, слідчий, працівник оперативно-розшукового органу. Проте слід звернути увагу на існування певної прогалини у вищенаведеній нормі, що стосується її суб'єктів. На нашу думку, до переліку суб'єктів злочину, передбаченого ч. 2 ст. 387 КК України, також треба додати працівника органу досудового розслідування, помічника слідчого. Аргументом на користь цього може слугувати вказівка на наявність у помічника слідчого певного кола повноважень під час проведення досудового розслідування й обов'язків, одним з яких є дотримання принципів етики працівників МВС.

Згідно з «Правилами етичної поведінки працівників апарату Міністерства внутрішніх справ України, територіальних органів, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС», затверджених наказом МВС України № 326 від 28.04.2016 р. [5], одним із принципів етики працівників МВС є добросовісність, що серед іншого передбачає нерозголошення й невикористання інформації, яка стала відома у зв'язку з виконанням працівниками МВС своїх обов'язків, у тому числі після припинення своєї діяльності (крім випадків, установлених законом), та ін. [5].

У свою чергу, відповідно до положення «Про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України», затвердженого наказом МВС України № 686 від 09.08.2012 р., помічник слідчого – це працівник органу досудового розслідування, завданням якого є надання допомоги слідчому і виконання його доручень, пов'язаних з розслідуванням кримінальних правопорушень. Посада помічника слідчого належить до посад рядового або молодшого начальницького складу [4].

Крім того, згідно з цим наказом, помічник слідчого зобов'язаний виконувати усні та письмові доручення начальника відповідного органу досудового розслідування, його заступників, слідчих у встановлені строки й у визначеному законодавством порядку. Також він має право брати участь у проведенні слідчих дій (огляд місцевості, приміщення, речей і документів, огляд трупа, слідчий експеримент, отримання зразків для експертизи, тимчасове вилучення майна, обшук, пред'явлення речей, трупів та осіб для впізнання, проведення допиту, впізнання в режимі відеоконференції), забезпечувати виконання виклику свідків, потерпілих, підозрюваних, спеціалістів, експертів, цивільних позивачів, цивільних відповідачів та інших учасників кримінального

провадження для проведення слідчих дій, залучати понятих до участі в проведенні процесуальних дій, у встановленому законодавством порядку доставляти запити слідчих на підприємства, в установи, організації на документи та предмети, необхідні для проведення всебічного й неупередженого розслідування у кримінальному провадженні, а також витребувані документи і предмети за місцем призначення, бути присутнім при ознайомленні в установленому ст. 290 КПК порядку з матеріалами досудового розслідування підозрюваним, його захисником, законним представником і захисником особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, тощо [4].

Виходячи з вищевикладеного вбачається, що помічник слідчого має певний обсяг повноважень і обов'язків, виконуючи які, він отримує безпосередній доступ до інформації, що міститься в матеріалах кримінального провадження. На даний момент питання про кримінальну відповідальність помічника слідчого у разі розголошення ним даних оперативно-розшукової діяльності або досудового розслідування не вирішене, оскільки помічник слідчого не належить до суб'єктів злочину, перерахованих у ст. 387 КК України.

Існуюча прогалина може призвести до таких негативних наслідків, як передчасне розголошення даних оперативно-розшукової діяльності й досудового розслідування, тобто повідомлення цих даних третім особам в будь-якій формі, що, у свою чергу, може негативно вплинути на розкриття злочину, встановлення особи злочинця, тому що обізнаність зацікавлених осіб про хід проведення досудового розслідування дасть можливість протидіяти слідчому, оперативним підрозділам, перешкоджати виконанню завдань кримінального провадження шляхом знищення речових доказів, документів, залякування свідків, потерпілих у провадженні, створення умов для ухилення осіб, винних у вчиненні злочину, від кримінальної відповідальності, а також уникнення кримінальної відповідальності помічником слідчого, навіть якщо в його діях буде вбачатися склад кримінального правопорушення, закріплений ч. 2 ст. 387 КК України, на тій підставі, що помічник слідчого не є суб'єктом даного злочину.

Із метою удосконалення чинної кримінально-правової норми пропонуємо розширити коло суб'єктів, які підлягають кримінальній відповідальності, та доповнити перелік, наведений у ч. 2 ст. 387 КК України, помічником слідчого, незалежно від того, чи брав ця він безпосередню участь у досудовому розслідуванні.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.
2. Ляш А. О. Недопустимість розголошення відомостей досудового розслідування [Електронний ресурс] / А. О. Ляш. // Часопис Національного університету «Острозька академія». Сер.: Право. – 2013. – № 1. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Choasp_2013_1_22.

3. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 5 вересня 2016 р.: Офіц. текст. – Київ: Алерта, 2016. – 192 с.

4. Про органи досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України : положення, затвердженого наказом МВС України № 686 від 09.08.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1769-12>.

5. Правила етичної поведінки працівників апарату Міністерства внутрішніх справ України, територіальних органів, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС, затверджені наказом МВС України № 326 від 28.04.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0778-16>.

ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ: ЗА І ПРОТИ

Русанова Людмила Василівна

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

Із моменту прийняття Кримінального кодексу України (далі – КК України) пройшло більше п'ятнадцяти років. Звісно, він (як і будь-який інший нормативно-правовий акт) не був позбавлений недоліків, окремих неточностей, тобто не був зразковим. Мабуть, не випадково майже відразу фахівці почали вказувати на недосконалість, нечіткість (іноді навіть на некоректність) окремих формулювань, пояснюючи це недотриманням правил юридичної техніки і нехтуванням наробками теоретиків. Крім того, у світі все постійно змінюється, це стосується соціальної, політичної, економічної сфер, а отже, законодавцю не слід так би мовити відставати від життя, залишатися на узбіччі історії. Більш того, він має виявити сучасні тенденції, швидко реагувати на виклики сьогодення. Усе це зумовило необхідність перегляду певних кримінально-правових норм, зокрема, й тих, якими передбачається відповідальність військовослужбовців за викрадення, привласнення, вимагання зброї, бойових припасів тощо.

Передусім наголосимо, що питання становлення військово-кримінального законодавства в Україні, а також притягнення до відповідальності за військові злочини досліджували такі вітчизняні й зарубіжні вчені, як Г. М. Анісімов, Х. М. Ахметшин, Ф. С. Бражник, В. О. Глушков, В. І. Касинюк, В. М. Кудрявцев, В. В. Лунєєв, І. П. Малахов, М. І. Панов, М. О. Стручков, А. А. Тер-Акопов, С. О. Харитонов, К. Г. Фетисенко, В. М. Чхиквадзе та ін. Хоча проблеми порушення правил поведінки зі зброєю чи речовинами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, об'єктом самостійного аналізу в сучасному кримінальному праві України не були. Існують окремі висловлювання, зауваження, застереження, але їх не так уже й багато. На наше переконання, заслуговує на увагу і потребує

детального вивчення позиція деяких науковців і депутатів-законотворців щодо доцільності виключення з КК України окремих норм розділу XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)» [1]. Зокрема, пропонується вилучити з КК України і ст. 410 як спеціальну, залишивши при цьому загальну норму – ст. 262 «Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем» [1]. Спробуємо розібратися, наскільки це справедливо, або взагалі немає під собою підґрунтя.

Перш за все нагадаємо, що до Верховної Ради України було подано законопроект № 4712 про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України (розроблений народним депутатом України М. П. Паламарчуком) [2], згідно з яким передбачалося «виключити як зайві і такі, що порушують принцип рівності всіх перед законом та створюють непотрібні складнощі для кримінально-правової кваліфікації, окремі статті про військові злочини, які, крім суб'єкта, мають усі інші ознаки загальнокримінальних злочинів» [2]. Так, із розділу XIX Особливої частини КК України пропонувалося вилучити ст. 410, 415–417, 422, 425, 426, 429, 433–435 як такі, що дублюють інші статті КК України і при цьому містять окремі суперечливі й дискримінаційні положення. Розробники проекту в пояснювальній записці наголошували, що керувалися під час опрацювання акта тим, що останнім часом відбувається значне (більш ніж на 20 % упродовж семи років) скорочення Збройних Сил України, інших військових формувань, ліквідація військових судів і військових прокуратур, помітно знизився рівень злочинності військовослужбовців (майже удвічі) [2]. У разі позитивного розгляду зазначеного законопроекту і його прийняття Верховною Радою України серед військових злочинів були б відсутні види злочинів проти порядку експлуатації військової техніки, проти порядку зберігання державної таємниці у військовій сфері, військові службові злочини, що невинувато, оскільки наслідки таких протиправних можуть бути непоправними (навіть смерть багатьох людей). Однак на момент розгляду законопроекту окремі із наведених аргументів уже не відповідали дійсності: у країні велися бойові дії, а отже, армії, її боєздатності, дисципліні почали приділяти більше уваги, у складі прокуратури України згідно із Законом України від 14.08.2014 р. № 1642-VII відновлені органи військової прокуратури, а на засіданні Кабінету Міністрів України 21.01.2015 р. прийнято рішення про збільшення чисельності особового складу Збройних Сил України (до 250 тисяч осіб). Як наслідок, його було відхилено.

У той же час в іншому проекті Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини № 1552 від 22.12.2014 р. [3] пропонувалося внести зміни до статей 402–405, 407–411, 413, 418–421, 425, 426, 428, 435 КК України, встановивши відповідальність за злочини, передбачені вказаними статтями,

якщо їх вчинено в умовах «особливого періоду» (хоча тлумачення останнього не наведено, як, до речі, виникають питання і при встановленні суб'єкта злочину).

Як бачимо, законотворець не послідовний, інколи він запізнюється з реакцією на виклики сьогодення, не бере їх до уваги, не враховує досвід інших держав. Частіш за все це призводить до того, що законопроект «проходить» перше і друге читання, приймається, а на наступний день законодавець усвідомлює помилковість своїх дій (усе це через недолугість, нездатність створити щось нове, зразкове) і змушений вносити чергові зміни. Виходить такий порядок дій: сьогодні прийняли закон, на наступний день скасували, а ще через день внесли новий закон, аналогічний скасованому. У цьому контексті доречно навести статистику інтенсивності законотворчої діяльності у сфері кримінального права. Упродовж 2002–2012 рр. прийнято більше 100 законів. При цьому в деякі роки звернення законодавця до сфери кримінально-правового впливу було частим. Так, у 2002 р. прийнято 2 закони, у 2003 р. – 10, у 2004 р. – 5, у 2005 р. – 9, у 2006 р. – 7, у 2007 р. – 6, у 2008 р. – 5, у 2009 р. – 17, у 2010 р. – 15, у 2011 р. – 15, у 2012 р. – 10 законів. Як вказує Д. О. Балобанова, «значне підвищення законодавчої активності починаючи з 2009 р. пов'язане з тим, що на цей час правозастосовча практика виявила достатню кількість недоліків і прогалин чинних норм... Однак включення нових норм у КК України породжує чимало проблем» [4], пов'язаних із необхідністю їх узгодження з уже діючими кримінально-правовими нормами, гармонізації зі змінами у Кримінальному процесуальному кодексі України, Кодексі України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актах. Крім того, внесення поправок не додає ясності і чіткості положенням, а інколи, навпаки, ускладнює правозастосування. Так, як уже було вказано, доповнивши ст. 410 КК України п. 3, законодавець (не враховуючи існуючих реалій) у примітці до ст. 402 пояснює терміни «бойова обстановка» (п. 4 ст. 410 КК України) і «обстановка бою», а що означає «особливий період», так і не пояснює. З огляду на те, що в Україні (на відміну від деяких європейських держав) не існує спеціальних військово-кримінальних кодексів чи кодексів військової юстиції, де містилася б стаття, присвячена трактуванню основних термінів, доводиться шукати пояснення деяких термінів у статутах чи спеціальних законах, а це ускладнює роботу. Саме тому деякі науковці і вказують на те, що система військових злочинів за кримінальним законодавством України на даний час є громіздкою і суперечливою [5]. Фактично вона побудована на радянській системі, у ній не беруться до уваги міжнародно-правові стандарти, що стосуються цієї системи суспільних відносин. Велика кількість складів злочинів перенасичена деталями, що не сприяє однозначному їх розумінню та застосуванню на практиці, а це неприпустимо, оскільки військові злочини є складовою більш небезпечного посягання на суспільні відносини, які забезпечують стабільність воєнної безпеки України.

Вражає й наведена тією ж Д. О. Балобановою статистика: серед прийнятих 65 законів у той чи інший спосіб збільшували кримінальну

репресію, тобто значний відсоток цих актів містив положення щодо посилення санкцій чинних норм чи закріплювала спеціальні склади, що, звісно, розширює сферу кримінальних заборон і підсилює їх каральний вплив [4]. Отже, із наведеного стає очевидною певна тенденція до того, що законодавець орієнтується «на вирішення соціальних проблем і завдань зміцнення правопорядку переважно методом посилення інтенсивності кримінально-правового впливу» [4]. І це все відбувається тоді, коли весь світ йде шляхом гуманізації і демократизації. На жаль, доля вітчизняних «гуманних» законів становить лише 5,9 % від загальної кількості змін і доповнень до КК України, що також важко пояснити.

До наведеного можна додати ще й те, що, враховуючи складність ситуації, реальну загрозу незалежності і територіальній цілісності України, нині існує нагальна потреба в побудові передусім теоретичної моделі майбутньої системи військових злочинів, яка відповідала б сучасному праворозумінню і практиці сьогодення.

Підсумовуючи, додамо, що проведений аналіз законотворчої діяльності у сфері кримінального законодавства щодо військових злочинів, їх сучасної системи, закріпленої у КК України, дозволяє зробити висновок про непослідовність законодавця, його орієнтування «на вирішення соціальних проблем і завдань зміцнення правопорядку переважно методом посилення інтенсивності кримінально-правового впливу», а це підтверджує необхідність побудови передусім теоретичної моделі майбутньої системи військових злочинів, яка відповідала б сучасному праворозумінню і практиці сьогодення, подальшого удосконалення змісту розділу XIX Особливої частини КК України, врахування міжнародно-правового досвіду і сучасних загальносвітових тенденцій.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та доповн. станом на 20 берез. 2016 р.: (офіц. текст). – Харків : Право, 2016. – 300 с.
2. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реалізації положень Кримінального процесуального кодексу України № 4712, поданий народним депутатом України М. П. Паламарчуком [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50664).
3. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини № 1552 від 22.12.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=530433.
4. Балобанова Д. О. Загальна характеристика основних тенденцій кримінальної законотворчості в Україні (2002–2012 рр.) [Електронний ресурс] / Д. О. Балобанова // Актуальні проблеми держави і права. – С. 147–153 – Режим доступу : <http://www.apdp.in.ua/v69/23.pdf>.

5. Карпенко М. І. Проблемні питання військових злочинів потребують негайного розгляду і позитивного вирішення [Електронний ресурс] / М. І. Карпенко // Юридична наука. –№ 2/2015. – Режим доступу : file:///C:/Users/ASUS/Downloads/jnn_2015_2_21%20(6).pdf.

ТЕНДЕНЦІІ КАРАНОСТІ НЕОБЕРЕЖНИХ ЗЛОЧИНІВ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Кочуріна Дарина Володимирівна
аспірант кафедри кримінального права
Інституту права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету

Стан нинішніх кримінологічної, кримінально-правової та кримінально-виконавчої наук дозволяє дійти висновку про певну специфічність як криміналізації, так і пеналізації необережних діянь. З кримінально-правової точки зору особливість необережних злочинів полягає не лише у специфіці психічного ставлення суб'єкта до свого діяння та його результатів, що уже досліджено (хоча і недостатньою мірою) сучасною наукою, а стосується й об'єктивної сторони цих злочинів, заходів кримінально-правового впливу за ці злочини, кримінально-правової політики у цій сфері тощо. Наукові уявлення про межі впливу держави на особу, яка припустилася у своїй поведінці необережності, чим завдала шкоди охоронюваним законом правам та інтересам інших осіб, суспільству або державі, є вельми поверхневими. Питання про те, яким має бути покарання за вчинення необережних злочинів, належить до недостатньо вивчених наукою кримінального права. Показовим є й те, що на сьогоднішньому рівні розвитку наук кримінології та кримінального права ми не маємо чіткого уявлення про розподіл видів покарань, передбачених за вчинення необережних злочинів, слабо орієнтуємося у тому, яким з них надається перевага з боку законодавця під час формулювання санкцій норм про зазначені злочини. Все наведене змушує нас здійснити наскрізне вивчення санкцій кримінально-правових норм про злочини, вчинені через необережність, визначити ті види покарань, які переважно застосовуються законодавцем та сформулювати пропозиції щодо оптимізації кримінально-правової політики у сфері протидії необережним злочинам.

Здійснюючи вивчення караності необережних злочинів, важко обійти питання про те, які саме види злочинів слід визнавати необережними. Проте, прагнучи уникнути повторення з публікаціями, де про це йшлося докладніше, зауважимо лише таке. Більшість дослідників необережних злочинів здійснюють їх підрахунок або за статтями, якими передбачено необережні злочини, або за частинами статей. Ми ж вважаємо за необхідне застосувати іншу методику розрахунку, оскільки невід'ємною ознакою необережного злочину є злочинні наслідки. Часто буває так, що одна частина

статті містить перелік кількох наслідків, які можуть бути завдані через необережність. Наприклад, норма ч. 2 ст. 276 КК України передбачає таку диспозицію: «ті самі діяння, якщо вони спричинили потерпілому середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або заподіяли велику матеріальну шкоду». Вважаємо, що ця частина передбачає три види необережного злочину: 1) порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження; 2) порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту, що спричинило потерпілому тяжке тілесне ушкодження; 3) порушення правил безпеки руху або експлуатації залізничного, водного чи повітряного транспорту, що заподіяло велику матеріальну шкоду. Якщо за такою методикою – а саме, на підставі врахування злочинного наслідку – проаналізувати 39 статей Особливої частини КК України, де йдеться про необережні злочини, то з'ясується, що чинний КК України містить 129 необережних злочинів.

Для цього дослідження було застосовано таку методику. Всі відібрані нами 129 видів необережних злочинів, включаючи військові необережні, було розташовано у таблиці за порядком їх згадування у КК України. Кількість таблиць було розраховано залежно від кількості покарань, які застосовано законодавцем за необережні злочини. У результаті дослідження ми встановили, що серед дванадцяти видів покарань, передбачених ст. 51 КК України, у санкціях злочинів, які вчиняються через необережність, застосовуються дев'ять. Якщо виключити військові необережні злочини, за які передбачаються два види покарання – службові обмеження для військовослужбовців та тримання у дисциплінарному батальйоні – то кількість покарань дорівнює семи. Це такі види покарань, як: 1) позбавлення волі; 2) обмеження волі; 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; 4) штраф; 5) виправні роботи; 6) громадські роботи; 7) арешт.

Тепер наведемо розрахунки щодо частоти використання тих чи інших видів покарань у санкціях норм за конкретні необережні злочини. Покарання наводяться за відсотками від більшого до меншого, а 129 необережних злочинів було взято нами за 100%:

- 1) позбавлення волі передбачено за 108 злочинів (83,7%);
- 2) обмеження волі передбачено за 66 злочинів (51,1%);
- 3) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю передбачено за 50 злочинів (38,7%);
- 4) штраф передбачено за 36 злочинів (27,9%);
- 5) виправні роботи передбачено за 35 злочинів (27,1%);
- 6) громадські роботи передбачено за 4 злочини (3,1%);
- 7) арешт передбачено за 4 злочини (3,1%).

Окремо слід зазначити покарання для військовослужбовців.

- 8) тримання у дисциплінарному батальйоні передбачено за 5 злочинів з 129 (3,8%), або за 5 з 20 необережних військових злочинів (25%).

9) службові обмеження для військовослужбовців передбачено за 4 злочини з 129 (3,1%), або за 4 з 20 необережних військових злочинів (20%).

Громадські роботи передбачено лише за ст.ст. 128, 197 та 247 КК України. Арешт передбачено лише за кілька транспортних злочинів (ч. 1 ст. 281, ч. 1 ст. 283 та ч. 1 ст. 286 КК України). Як випливає з наведеного, передбачення законодавцем за вчинення необережних злочинів таких видів покарання, як громадські роботи та арешт, є незакономірним.

Вище було зазначено: позбавлення волі як вид покарання зустрівся 108 раз у санкціях норм 129 злочинів, що становить 83,7%. Таким чином, законодавець продовжує вважати позбавлення волі основним видом покарання за злочини, що вчиняються через необережність.

Свого часу, станом на 1999 р., О.І. Рарог та В.А. Нерсисян підраховали, що КК РФ містить 54 склади, які визначались законодавцем як необережні. Причому лише 6 з них не передбачають у санкції позбавлення волі. У 21 складі позбавлення волі – єдиний вид покарання [1, с. 39]. Стосовно цих даних можна зазначити, що автори, очевидно, підраховували склади необережних злочинів за статтями (частинами статей), а не за наслідками, як це здійснено нами у цьому дослідженні. Проте навіть за цими даними можна зауважити, що позбавлення волі передбачено у 48 складах злочинів (54 – 6 = 48), що становить 88,8%. Тобто, процентне співвідношення є дуже подібним до того, яке вираховували ми – 83,6%.

Отже, на сьогодні позбавлення волі однозначно лідирує серед покарань за необережні злочини. Вітчизняний законодавець не надто зважає на здобутки теорії кримінального права і продовжує використовувати позбавлення волі як основний вид покарання за злочини, що вчиняються через необережність.

Громадські роботи передбачаються як вид покарання за необережні злочини лише у ст.ст. 128, 197 та 247 КК України. Арешт передбачено лише за кілька транспортних необережних злочинів (ч. 1 ст. 281, ч. 1 ст. 283 та ч. 1 ст. 286 КК України).

На підставі дослідження вважаємо, що передбачення законодавцем за вчинення необережних злочинів таких видів покарання, як громадські роботи та арешт, є відступом від загальної тенденції незастосування цих видів покарань за необережні злочини. Перспективним варто визнати створення наукових засад для запровадження підсистеми покарань за злочини, що вчиняються через необережність. Наявність такої підсистеми із чіткими параметрами можливих покарань дозволить оптимізувати діяльність законодавця під час криміналізації та пеналізації необережних діянь.

Список використаної літератури:

1. Рарог А. Дифференциация назначения наказания за неосторожные преступления / А. Рарог, В. Нерсисян // Российская юстиция. – 1999. – № 7. – С. 39.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА «ВІДМИВАННЯ» КОШТІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ЯПОНІЇ

Безногих Володимир Сергійович

здобувач Національної академії внутрішніх справ

Основним джерелом кримінального права Японії є Кримінальний кодекс 1907 року, який вступив в силу 1 жовтня 1908 року. Окрім кримінального кодексу, додаткові кримінально-правові норми можуть бути викладені в окремих законах, які регулюють окремі напрямки кримінального права. Так, у сфері протидії відмиванню коштів, здобутих від протиправної діяльності, кримінальна відповідальність в Японії визначається двома законами: Актом про спеціальні антинаркотичні положення (Anti-Drug Special Provisions Act 1991) та Актом про покарання організованої злочинності (Act on Punishment of Organized Crime 1999). Акт про спеціальні антинаркотичні положення було прийнято відповідно до положень Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року. Цим законом в Японії було криміналізоване приховування, отриманих від незаконного обігу наркотиків доходів. У 2000 році завдяки Акту про покарання організованої злочинності поняття «кримінальні доходи» було розширено на доходи від інших видів злочинів, не тільки тих, що отримані від злочинів у сфері обігу наркотиків. До списку злочинів було включено усі злочини, які перелічені у додатках до цього Акту, тобто усі визначені категорії злочинів. Таким чином японське кримінальне законодавство збігається з українським у тому, що існують дві окремі норми, які визначають протиправні дії у сфері протидії відмиванню коштів. Одна норма для криміналізації доходів, які отримані від нелегального обігу наркотиків, інша - для доходів від інших видів злочинної діяльності.

Акт про спеціальні антинаркотичні положення та Акт про покарання організованої злочинності призначені охороняти різні суспільні відносини, а звідти у японському кримінальному законодавстві ми маємо два різні об'єкти злочину у сфері протидії відмиванню коштів.

Стосовно першого закону ми можемо припустити, що об'єкт злочину, який встановлено положеннями Акту про спеціальні антинаркотичні положення, можна виокремити з повної його назви та положень статті 1, а саме, «Акт про спеціальні положення щодо Акту з контролю наркотичних засобів та психотропних речовин тощо, та інших питань з попередження через міжнародну співпрацю діяльності, яка заохочує незаконну поведінку та іншу діяльність, що включає підконтрольні речовини». Тобто об'єктом злочину є суспільні відносини, які охороняються спеціальними положеннями, призваними в додаток до положень Закону про контроль наркотичних засобів та психотропних речовин, Закону про контроль стимулянтів, інших відповідних законів, шляхом міжнародної кооперації, знизити доцільність незаконної поведінки у сфері обігу наркотиків, через вилучення доходів, отриманих від цієї діяльності.

Що стосується предметі злочину, то відповідно до параграфів 3 та 5 статті 2 Акту про спеціальні антинаркотичні положення «доходи, отримані від наркотиків» включають будь-яку власність отриману в наслідок скоєння наркозлочину, або у нагороду за подібну злочинну поведінку, або будь-які інші гроші пов'язані з злочинами, визначеними у положеннях Закону про контроль наркотичних та психотропних речовин, Закону про контроль канабісу, Закону про контроль опіуму та стимулянтів. «Власність, що походить від доходів від наркозлочинів» (параграф 4 статті 2) означає будь-яку власність отриману, як результат вчинення наркозлочину або в обмін на доходи від злочину у сфері обігу наркотиків, або будь-яку власність отриману в обмін на власність, отриману таким шляхом, або будь-яку іншу власність отриману через володіння або розпорядження доходами від незаконного обігу наркотиків.

Завданням Акту про покарання організованої злочинності (стаття 1), серед іншого, є запровадження покарання за приховування та отримання доходів від злочинів, враховуючи те що організована злочинність є найбільшим фактором впливу на безпечне та здорове соціальне життя, а доходи від злочинів спонукають на скоєння злочинів цієї категорії (організованої злочинності). Таким чином, у цьому разі об'єктом злочину є суспільні відносини, які призначені охороняти безпечне та здорове соціальне життя, шляхом скорочення організованої злочинності через накладення кримінального покарання за приховування та отримання доходів від злочинної діяльності.

Акт про покарання організованої злочинності визначає «злочинні доходи» як будь-яку власність отриману внаслідок скоєння або у нагороду за скоєння злочинного діяння, яке внесене у список закону, та було скоєне з метою отримання незаконних економічних переваг, будь-які гроші отримані внаслідок одного з злочинів перелічених у законі, або будь-які фонди, які мають відношення до злочинів передбачених статтею 2 Акту про покарання фінансування злочинів з залякування громадянської (Акт з протидії фінансування тероризму).

Як зазначається у третій спільній оціночній доповіді Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (FATF) щодо законодавства Японії у сфері протидії відмиванню коштів, «дефініція «власність», яку використовують японські органи влади у контексті протидії відмиванню коштів не має вузького значення. Так, відповідні закони зазначають, що під «злочинними доходами» розуміються активи будь-якої економічної цінності. Японські органи влади підтверджують, що право голосу в акціонерній компанії, інтелектуальні права, рухоме та нерухоме майно, використання матеріальних активів іншої особи тощо також включені до цього поняття».

Наведений приклад кримінального законодавства Японії щодо протидії відмиванню коштів, здобутих від злочинної діяльності, засвідчує, що у світі існують різні підходи стосовно кримінального переслідування відмивання доходів здобутих від незаконного обігу наркотиків і здебільшого існування окремої кримінальної норми обумовлено вимогами Конвенції ООН про

боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА

Вавриш Андрій Валентинович

здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ

Однією з основних базових матеріальних потреб людини є потреба в житлі. На сьогоднішній день держава, гарантуючи в основному законі – Конституції України право кожного на житло [1], регламентує різні шляхи для задоволення потреби в житлі. Одним із відносно нових інструментів для реалізації конституційного права на житло є можливість його придбання через фінансування проектів будівництва об'єктів нерухомості. Такий механізм придбання житла відповідає сучасним соціальним й ринковим вимогам та є більш фінансово вигідним для потенційних покупців-інвесторів порівняно із купівлею нерухомості на вторинному ринку. Одночасно з цим високі ціни на житло, правова необізнаність населення з механізмами фінансування будівництва та захисту своїх законних інтересів, великий грошовий обіг та інші обставини призводять до тінізації відносин із фінансування будівництва та поширення вчинення злочинів в цій сфері [2]. Наразі аналіз практики здійснення контрольної діяльності територіальними підрозділами Державної архітектурно-будівельної інспекції свідчить, що у сфері будівництва в Україні за останні роки відмічається збільшення кількості порушень норм і правил під час розташування і будівництва нових об'єктів, зниження якості будівництва, застосування непридатних до використання матеріалів і виробів, введення в експлуатацію незакінчених будівель і споруд [3, с. 3].

Враховуючи економічне та соціальне значення будівельної галузі, а також реально існуючі проблеми в державі, пов'язані із забезпеченням населення житлом, злочини у сфері будівництва ще більше загострюють соціальну напруженість у суспільстві, підривають довіру населення до забудовників, органів влади, знижують інвестиційну привабливість та бізнес-активність на ринку нерухомості тощо [4, с. 98]. Зазначене обумовлює необхідність вжиття заходів для протидії та попередження злочинів даної категорії. Для розробки таких заходів ми маємо на меті дати характеристику систематизованих даних про жертв злочинів у сфері будівництва, які могли б в свою чергу слугували описово-інформативною базою для розробки заходів протидії та попередження злочинів.

Дослідження жертв злочинів у сфері будівництва здійснювалося на підставі вивчення матеріалів кримінальних проваджень та вироків, взятих з Єдиного реєстру судових рішень, за якими обвинувачувались 243 особи,

ухвалені в період з 2013 по 2017 рр. у різних регіонах України (а саме у м. Києві, Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Житомирській, Івано-Франківській, Київській, Львівській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській областях). Визнано потеплілими 317 особи. В якості матеріалів для аналізу використовувались також аналітичні матеріали, висновки та пропозиції експертів, юристів, економістів – спеціалістів у будівельній галузі України, а також повідомлення зі ЗМІ про кримінальні правопорушення у сфері будівництва.

Потерпілими від злочинів у сфері будівництва можуть бути фізичні особи (робітники, випадкові особи, які набули право власності) (14%) та фізичні особи-інвестори (59%). Інвесторами можуть бути як фізичні так і юридичні особи. Потерпілі юридичні особи від злочинів зазначеної категорії можна диференціювати наступним чином: юридична особа, яка виступає замовником будівництва (8%); юридичні особи, які є власниками або орендарями нерухомого майна (2%) та будівельні компанії, які безпосередньо здійснюють будівництво (17%). В свою чергу будівельні компанії можна поділити на: генерального підрядника (6 %); субпідрядника (3 %) та підрядника (8 %). За результатами дослідження встановлено, що вікова характеристика потерпілих від злочинів у сфері будівництва: фізичні особи – 73 %, з них особи від 18 до 24 років – 14 %; від 25 до 35 років – 25 %; від 35 до 45 років – 31%; від 45 до 55 років – 3%. Юридичні особи, потерпілі від злочинів становлять 27 %. Вбачається, що злочини у сфері будівництва найбільше вчиняються щодо потерпілих середнього віку. Кількість потерпілих у досліджених нами кримінальних провадженнях становить 317 осіб, серед них 113 (36%) жінок, 204 (64%) чоловіків. Сфера діяльності потерпілих досить різноманітна: студенти склали 0,5 %, робітники – 15%, службовці – 21 %, зайняті в сільському господарстві – 37,5 %, самозайняті особи – 25 %, без основного джерела доходу – 1 %. Освітній рівень потерпілих свідчать, що особи з вищою та незакінченою вищою освітою складають 73 %, середньою – 21 %, неповною середньою – 5 %, початковою і без освіти – 1%. Привертає увагу, що великий відсоток потерпілих (27%), які не мали вищої освіти. Саме серед них велика частка осіб, які своєю поведінкою, яка полягала у їх неналежній обізнаності щодо купівлі-продажу нерухомості, провокували вчинення злочину щодо них. Шкода, від злочинів, що характеризуються, може бути як фізична (23 %) та матеріальна (77 %). Фізична шкода завдається в результаті використання неякісних будівельних матеріалів, що пов'язано з економією будівельних матеріалів (6 %), в результаті порушення правил техніки безпеки при будівництві (12 %), в результаті експлуатації неякісно побудованого приміщення після здачі будинку (5 %). Матеріальна шкода завдається в результаті неякісного будівництва, що пов'язане з додатковим облаштуванням приміщення (12 %); в результаті не доведення будівництва до кінця (47 %); спричинена в результаті викрадення будівельних матеріалів та інструментів (18 %).

Потерпілими від злочинів у сфері будівництва є як фізичні особи так і юридичні. Інвесторами виступають фізичні та юридичні особи. Замовниками

будівництва, генеральними підрядниками, субпідрядниками та підрядниками здебільшого виступають юридичні особи. Слід також виокремити категорію «випадкових» потерпілих, до яких відносяться як фізичні так і юридичні особи, які зазнали фізичної чи матеріальної шкоди в результаті експлуатації нерухомості, здійснення будівельних робіт, тощо. Злочини у сфері будівництва вчиняються щодо фізичних осіб середнього віку, переважну більшість яких становлять чоловіки. Сфера діяльності потерпілих фізичних осіб – самозайняті особи та особи, зайняті в сільському господарстві. Освітній рівень потерпілих фізичних осіб, які не мають освіти становить 27 %. В результаті злочинів у сфері будівництва завдається матеріальна шкода. Зазначені дослідження містять описово-інформаційний зміст та можуть бути використані для розробки заходів протидії та попередження злочинів.

Список використаної літератури:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. II Відомості Верховної Ради України. - 1996. -№30. - Ст. 141.
2. Гумін О. М. Жертва кримінальної насильницької поведінки : віктимологічна характеристика особи / О. М. Гумін, І. М. Зубач // Науково-інформаційний вісник. Право, 2013. – № 7. – С. 315–322.
3. Матвійчук А. В. Контрольні провадження у галузі будівництва : дис. ... канд.. юрид. Наук: 12.00.07 / Матвійчук Анатолій Васильович. – Х., 2010. – 215 с.
4. Чернишов Г. М. Кримінологічна характеристика шахрайств в інвестиційно-будівельній сфері / Г. М. Чернишов // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету, 2014. – 10. – Т. 2. – С. 98–101.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА НЕ ПЕРЕДБАЧЕНОГО ЗАКОНОМ ВОЄНІЗОВАНОГО АБО ЗБРОЙНОГО ФОРМУВАННЯ

Конончук Артур Олегович

здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ

Кримінально-правову характеристику не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування варто розпочати із з'ясування кримінально-правової природи цього злочинного об'єднання.

Вчені її визначають по-різному. Ю. В. Баулін вважає, що такі формування є групами з двох чи більше осіб [1, с. 251], а А. А. Вознюк – групами осіб за попередньою змовою [2, с. 132], А. С. Беніцький, В. О. Навроцький і В. П. Тихий – спеціальними видами злочинних організацій [3, с. 343; 4, с. 758; 5, с. 362], В. А. Робак – стійкими злочинними

об'єднаннями [6, с. 5]. У Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. їх віднесено до спеціальних видів організованих груп і злочинних організацій [7].

Таким чином, у теорії кримінального права України не передбачене законом воєнізоване або збройне формування здебільшого відносять до однієї чи декількох форм співучасті.

Водночас у примітці 1 та 2 до ст. 260 КК України, де визначено ці формування, відсутня вказівка про віднесення їх до певної форми співучасті. Більше того, у цих визначеннях немає вказівки на мету вчинення певного злочину. З огляду на це можна припустити, що не передбачені законом воєнізовані або збройні формування можуть існувати і поза межами інституту співучасті. Насамперед це пов'язано з тим, що у цих визначеннях відсутня вказівка на мету вчинення певних злочинів у разі створення таких формувань. До речі у кримінальному законодавстві Австрії, Азербайджану, Албанії, Білорусії, Вірменії, Греції, Грузії, Казахстану, Киргизії, Молдови, Німеччини, Росії, Таджикистан, Туркменістан, Фінляндія тощо також відсутня така вказівка.

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що не передбачене законом воєнізоване або збройне формування, про яке йдеться у ст. 260 КК України, може належати як до певної форми співучасті, так і існувати поза ними.

Список використаної літератури:

1. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: монографія. Київ: Атіка, 2004. 296 с.
2. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: монографія. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 192 с.
3. Беніцький А. С. Причетність до злочину: проблеми кримінальної відповідальності: монографія. Луганськ: МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, СПД Рєзников В. С., 2014. 552 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Бойко А. М., Брич Л. П., Грищук В. К. та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – [5-те вид., переробл. та доповн.]. – К. : Юридична думка, 2008. – 1216 с.
5. Кримінальне право України. Особлива частина: підручник / [Александров Ю. В., Дудоров О. О., Клименко В. А. та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – [вид. 2-ге, переробл. та доповн.]. – К. : Атіка, 2008. – 712 с.
6. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 20 с.
7. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: Постанова Пленуму

ЗАСОБИ КОНТРОЛЮ ЗА СУДДІВСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ І ВИРІШЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ

Ігнатюк Олег Володимирович

здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук

У теперішній час судова система України перебуває у стані реформування з метою побудови демократичної, соціальної та правової держави. Головним органом, що покликаний забезпечити захист гарантованих Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави – є суд. Сильна, незалежна судова влада здатна здійснювати істотний, всебічний вплив на життєдіяльність держави, активно допомагати їй у становленні як правової інституції. Саме тому судова реформа, яка послідовно відбувається в Україні, потребує удосконалення не тільки нормативно-процесуальної діяльності, але й врахування психологічних закономірностей у сфері судочинства. Оскільки діяльність судді є дуже складною, багатогранною і відповідальною у зв'язку з розглядом різних за своїм характером справ [1, с.1].

Правосуддя згідно з чинним законодавством здійснюється шляхом розгляду і вирішення цивільних, адміністративних та кримінальних проваджень. Таким чином, у найзагальнішому вигляді зі змістовної сторони діяльність судді полягає у розгляді проваджень та прийнятті у них рішень. Однак така характеристика суддівської діяльності вдається спрощеною, втрачаються її складність та багатоплановість, про що йшлося вище. Необхідно назвати ті конкретні дії та процедури, які виконує суддя у зв'язку з розглядом провадження та у зв'язку з організацією діяльності суду, судової системи.

У зв'язку з цим слід сказати про *засоби контролю за суддівською діяльністю*. Контроль за цим видом юридичної практичної діяльності слід розглядати на трьох рівнях.

1. *Нарівні взаємного контролю центральних органів державної влади* у зв'язку з реалізацією принципу поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову. Кожна гілка влади здійснює контроль за діяльністю інших двох, що підтримує всю систему державних органів у стані належної працездатності, стримує від зазіхань на надмірну концентрацію влади, спроб використання влади не за призначенням тощо. Тому за діяльністю всієї системи судових

органів здійснюється контроль з боку Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України. Окремо слід згадати про управлінські рішення щодо затвердження штатної чисельності та структури судів України (крім штатів Верховного Суду України) з боку Міністерства юстиції України. Це свого роду організаційний контроль.

2. *Нарівні внутрішньосистемного контролю*, що можна простежити на підставі аналізу повноважень голів судів різного рівня, повноважень судових колегій, або президій, Пленуму Верховного Суду України. Наприклад, Голова Верховного Суду України має право здійснювати контроль за виконанням керівних роз'яснень Пленуму Верховного Суду України. Це означає, що його контрольні повноваження в цьому питанні стосуються всіх судових органів України. Розгляд судових проваджень у порядку нагляду або в касаційному порядку є також формою контролю за діяльністю судів, що виконують функцію судів першої інстанції. Крім того, Закон України "Про судоустрій" прямо вказує у статті 31 на контрольні повноваження Верховного Суду Автономної Республіки Крим, обласного, Київського і Севастопольського міських судів щодо діяльності районних (міських) та міжрайонних (окружних) судів. До внутрішньосистемних заходів контролю за діяльністю суддів слід також віднести утворення кваліфікаційних комісій та проведення кваліфікаційної атестації з метою оцінювання та стимулювання підвищення професійної кваліфікації суддів, підвищення їх відповідальності за додержання законодавства під час розгляду проваджень. До повноважень кваліфікаційних комісій належать здійснення атестації обраних суддів, надання висновків щодо кандидатів на посаду судді, порушення дисциплінарного провадження, проведення службових перевірок, надання висновків про звільнення з посад, застосування інших мір дисциплінарної відповідальності, присвоєння кваліфікаційних класів. Крім того, до внутрішньосистемного контролю належить діяльність органів суддівського самоврядування, які на своїх форумах обговорюють питання застосування судами законодавства України, удосконалення роботи та організаційної структури судової системи.

3. *На іншому рівні організації слід сприймати контроль за діяльністю суддів* з боку окремих громадян, засобів масової інформації, політичних партій та громадських організацій. Такий рівень контролю можна назвати громадським, оскільки його вплив виявляється в основному у формуванні громадської думки відносно діяльності суду, судової системи в цілому або окремо взятого судді. Така форма контролю найхарактерніша для демократичних країн, особливо для країн з розвинутою адвокатурою. Проведення прес-конференцій, організація інтерв'ю з керівниками судових органів, в яких вони звітують про результати судової діяльності, недоліки у роботі, також є громадською формою контролю з боку суспільства [2].

Список використаної літератури:

1. Катаєва Е. В. Теоретичні засади розвитку професійної компетентності суддів адміністративних судів / Е. В. Катаєва // Часопис

Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2(10) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14kevsas.pdf>.

2. Гусарев С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): Навч. посіб. — К.: Знання, 2005. — 655 с. — (Вища освіта ХХІ століття)

ВИДИ ДОБРОВІЛЬНОГО ВІДШКОДУВАННЯ ЗАВДАНОГО ЗБИТКУ АБО УСУНЕННЯ ЗАПОДІЯНОЇ ШКОДИ

Бурбела Юрій Сергійович

здобувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

Відповідно до ст. 3 Конституції України права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. У розбудові правової держави вагоме місце відводиться забезпеченню прав і свобод осіб, які потерпіли від кримінальних правопорушень. Протягом кримінального провадження потерпілий має право на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди в порядку, передбаченому законом (п. 10 ч. 3 ст. 56 КПК України). Тому одним з головних завдань, що покладається на правоохоронні органи, є забезпечення відшкодування потерпілому шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями.

Важливе значення для здійснення добровільного відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди має класифікація таких позитивних післязлочинних дій. Це є необхідною умовою застосування відповідних кримінально-правових норм.

Добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди у кримінальному праві України можна класифікувати за різними підставами, які мають кримінально-правове значення насамперед для вибору кримінально-правової норми, що може бути застосована у результаті досліджуваної позитивної після злочинної поведінки особи:

1. Залежно від обсягу можна виділити повне та часткове відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди. Для застосування одних норм, закон вимагає повністю відшкодувати завдані збитки або усунути заподіяну шкоду (наприклад, для звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 45 КК України). В інших випадках (наприклад, для звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК України) цього не вимагається, відтак можна допустити наявність часткового відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

2. За суб'єктом злочину, яким заподіяно шкоду, доцільно розрізняти: 1) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди відшкодування неповнолітньою особою (є однією з умов звільнення неповнолітнього від покарання із застосуванням примусових заходів

виховного характеру); 2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди відшкодування повнолітньою особою (є умовою інших видів кримінально-правового заохочення, що пов'язані з відшкодуванням завданих збитків або усуненням заподіяної шкоди). Відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди відшкодування неповнолітньою особою може мати кримінально-правові наслідки передбачені й іншими статтями, наприклад п. 2 ч. 1 ст. 66 КК України (пом'якшення покарання під час його призначення).

3. За суб'єктом відшкодування: 1) особою, яка вчинила злочин; 2) іншими особами (рідними, близькими, друзями, знайомими тощо). Здебільшого добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди здійснюється особою, яка вчинила злочин, однак законодавством не заборонено вчинення таких дій іншими особами. Однак в будь-якому випадку особа, яка вчинила злочин, погоджується на таке відшкодування.

4. Залежно від виду збитку, який підлягає усуненню, або шкоди, яка підлягає відшкодуванню: 1) будь-яка шкода або збиток (наприклад, якщо це відшкодування чи усунення враховується як обставина, що пом'якшує покарання); 2) спеціальні види шкоди або збитку (наприклад, у ст. 175 КК України це заробітна плата, стипендії, пенсії чи інша встановлена законом виплата громадянам).

5. Залежно від виду шкоди, яка підлягає відшкодуванню: 1) відшкодування фізичної шкоди; 2) відшкодування моральної шкоди; 3) відшкодування матеріальної шкоди; 4) відшкодування різних видів шкоди.

6. Залежно від кількості осіб, які відшкодовують шкоду: 1) індивідуальне (має місце у разі усунення заподіяної шкоди або відшкодування завданих збитків однією особою); 2) колективне (може мати місце у тих випадках, коли збиток, завданий злочином, відшкодовують декілька співучасників одного злочину).

7. Залежно від форми чи способу добровільного відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди: 1) повернення викраденого майна або надання потерпілому замість викраденого, знищеного чи пошкодженого рівноцінного майна; 2) компенсація у грошовій формі вартості викраденого, знищеного чи пошкодженого майна; 3) відновлення своєю працею або за свій рахунок властивостей пошкодженого майна; 4) надання допомоги у лікуванні особі, потерпілій від тілесного ушкодження, у т. ч. – оплату вартості лікування потерпілого до його повного одужання; 5) внесення належної суми аліментів особою, яка обвинувачується в злісному ухиленні від їх сплати; 6) компенсація втраченої потерпілим зарплати або іншого доходу; виплату заробітної плати, стипендії, пенсії або інших встановлених у законі виплат; 7) знищення або добровільну видачу предмета злочину; 8) усунення моральної шкоди у тій формі, яка задовольняє потерпілого (вибачення публічній формі, спростування неправдивих відомостей у засобах масової інформації, грошова компенсація) [1, с. 140-141]; 9) відшкодування юридичній особі матеріальної шкоди, яка є

результатом зловживання службовим становищем, службової недбалості тощо [2, с. 165-166].

8. Залежно від кримінально-правових наслідків добровільного відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди: 1) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, що має наслідком пом'якшення, призначеного покарання; 2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, що має наслідком звільнення особи, яка вчинила злочин від кримінальної відповідальності.

Зазначена класифікація добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди має значення насамперед для повного та правильного застосування відповідних кримінально-правових норм.

Список використаної літератури:

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Грищук та ін. – [9-те вид., переробл. та допов.]. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко [та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.

ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ: ОБҐРУНТОВАНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ

Фадєєв Денис Олегович

здобувач освітнього ступеня магістра
Донецького юридичного інституту МВС України

Кримінальна відповідальність за перешкодження законній діяльності Збройних Сил України або інших військових формувань явище відносно нове для кримінального законодавства України – статтею 114-1, яка передбачає відповідальність за цей злочин, КК України було доповнено Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» від 08.04.2014 № 1183-VII, прийняття якого стало реакцією з боку держави на події, які відбуваються на сході нашої країни. У зв'язку з цим не дивно, що виникають побоювання щодо обґрунтованості такого кроку законодавця.

Питання кримінальної відповідальності за перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань взагалі та обґрунтованості криміналізації зокрема розглядали у своїх роботах В.Г. Кундеус, О.З. Мармура, І.Б. Медицький, Є.В. Пилипенко, В.Я. Тацій, І.Б. Усенко, Р.Л. Чорний та інші. Проте не можна сказати, що це питання є достатньо дослідженим.

У цій роботі ми спробуємо висловити власну точку зору щодо обґрунтованості криміналізації перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України чи інших військових формувань.

Суспільна небезпека є найважливішою підставою криміналізації (декриміналізації) діянь. Якщо діяння не є суспільно небезпечним, то воно не може бути криміналізоване. Будучи закріпленою в законі та маючи правове значення, ця якість існує об'єктивно й не залежить від волі законодавця або органу, який приймає закони. Діяння небезпечне не тому, що його так оцінив законодавець, а тому, що воно за своїм об'єктивним змістом суперечить нормальним умовам життя суспільства. Соціальну оцінку суспільної небезпечності діяння визначають економічні, політичні, соціально-психологічні, науково-технічні кримінологічні фактори [1, с. 19]. Вище зазначена якість діяння людини в теорії кримінального права визначається як його здатність заподіяти істотну шкоду об'єктові кримінально-правової охорони або створити реальну загрозу заподіяння такої шкоди [2, с. 99–100].

Про суспільну небезпечність діяння, передбаченого у статті 114-1 КК України свідчить аналіз ознак об'єктивної сторони цього злочину а також його умисний характер. Як зазначає Р. Чорний, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого статтею 114-1 КК України, є суспільно небезпечні дії які, по-перше, полягають у будь-якій активній поведінці суб'єкта, що створює перепони для виконання Збройними Силами України чи іншими військовими формуваннями функцій шляхом реалізації останніми наданих їм законами України прав та обов'язків в особливий період; по-друге, у низці випадків такі дії можуть співпадати з ознаками об'єктивної сторони складів злочинів, передбачених іншими статтями КК України (застосування насильства до осіб із метою неприбуття останніх до пунктів мобілізації тощо) або визнаються злочинними виключно в контексті положень частини 1 статті 114-1 КК України (блокування місць розташування військових підрозділів із метою недопущення їх передислокації в зону бойових дій тощо); по-третє, коло таких суспільно небезпечних дій є надзвичайно широким, а конкретні форми їх прояву залежать від конкретних функцій, прав та обов'язків Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період, проти реалізації яких вони спрямовані [3, с. 160-161]. Таким чином, злочин, що розглядається, посягає на значний спектр охоронюваних законом суспільних відносин і, залежно від конкретних обставин, здатен заподіювати їм істотну шкоду, що свідчить про достатню суспільну небезпеку цього злочину.

Наступною підставою криміналізації є неможливість вирішення питання відповідальності в межах інших галузей законодавства. У літературі справедливо зазначається, що зважаючи на об'єкт, якому заподіюється шкода внаслідок перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, встановлення найсуворішого виду відповідальності за порушення нормального функціонування суб'єктів забезпечення національної безпеки держави є виправданим. В інших галузях права немає відповідальності за вказані діяння [4, с. 269].

Відносна розповсюдженість діяння. Ця підстава криміналізації означає, що діяння, яке криміналізується, становить вияв деяких суспільних тенденцій і закономірностей. Тобто, воно має бути не випадковим, і не повинно бути одиничним виявом діяльності певного суб'єкта. Проте у цієї підстави є й інша, зовсім протилежна сторона. Злочинне діяння є діянням девіантним. Через це воно не може бути надто розповсюдженим у суспільстві. Слід погодитись із тим, що будь-яка спроба криміналізувати надто розповсюджені форми поведінки була б дисфункційною, відповідно, надмірна розповсюдженість діяння, навіть якщо воно становить суспільну небезпеку, є аргументом не за, а проти криміналізації [5, с. 218]. Аналіз судових рішень з Єдиного державного реєстру судових рішень а також статистичних даних Генеральної прокуратури України свідчать про те, що перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань є достатньо поширеним діянням, але не стало нормою життя.

Незважаючи на те, що необхідність криміналізації перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань була зумовлена численними фактами протидії виконанню поставлених підрозділам Збройних Сил України та Національної гвардії України завдань, що відбувалися в березні-квітні 2014 року [6, с. 103], слід визнати, що судової практики застосування статті 114-1 КК України майже немає. А це може свідчити про недосконалість цієї кримінально-правової норми [4, с. 269].

Співрозмірність позитивних і негативних наслідків криміналізації. Загальновідомо, що кримінальна відповідальність під час її реалізації призводить до певних негативних соціальних наслідків: це може бути і деформація підданої покаранню людини і деформація міжособистісних відносин (наприклад, сімейних), і певна деформація економічних відносин. Так, притягнення до кримінальної відповідальності за статтею 114-1 КК України може означати для особи позбавлення волі на строк від п'яти до п'ятнадцяти років. Проте такі негативні наслідки для злочинця є цілком обґрунтованою та співрозмірною реакцією держави на порушення відносин щодо забезпечення функціонування національної безпеки України [4, с. 269-270].

Міжнародно-правова необхідність і допустимість. Ця передумова (підстава) полягає в тому, що криміналізація або декриміналізація конкретного діяння складається, зокрема, з необхідності систематичного приведення кримінального законодавства у відповідність до взятих на себе державою міжнародних зобов'язань з боротьби зі злочинністю. Міжнародно-правові акти у сфері захисту безпеки країн (наприклад, Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі, ООН, Гельсінкі, 1 серпня 1975 року) наголошують на необхідності уживання країнами заходів, необхідних для забезпечення достатнього рівня і внутрішньої, і зовнішньої безпеки держави, що є запорукою «загальної» безпеки в світі. Тому встановлення кримінальної відповідальності за перешкодження законній діяльності

Збройних Сил України та інших військових формувань цілком відповідає вимогам міжнародної спільноти щодо гарантування безпеки країн [4, с. 270].

Таким чином, можна зробити висновок, що перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань було криміналізоване цілком обґрунтовано. Проте щодо окремих ознак складу злочину, що розглядається, форми закріплення такої відповідальності можуть викликати певні проблеми та зауваження, що потребує подальших досліджень у цій сфері.

Список використаної літератури:

1. Прокументов Л. М. Общественная опасность как основание криминализации (декриминализации) деяния / Л.М. Прокументов // Вестник Воронежского института МВД России. – 2009. – № 4 – С. 18–24.

2. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина: навч. посіб. для студ. юрид. фак. вищ. навч. закл. / В. К. Грищук. – К. : Ін Юре, 2006. – 568 с.

3. Чорний Р. Проблеми удосконалення Закону України про кримінальну відповідальність за перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань / Р. Чорний // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2015. – Февраль. – С. 159–162.

4. Пилипенко Є. В. Щодо обґрунтованості криміналізації перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань / Є. В. Пилипенко // Науковий вісник ЛДУВС. – 2016. № 1. – С. 267-277.

5. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация / отв. ред. В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. – М. : Наука, 1982. – 303 с.

6. Мармура О. З. Деякі проблеми тлумачення положень статті 114-1 КК України / О. З. Мармура // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013–2014 років в Україні: матеріали міжнародного симпозіуму (Львів, 24–25 жовтня 2014 року). – К., 2014. – С. 103–105.

СПІРНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНІВ В СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАнням ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

Душкевич Євген Володимирович

здобувач освітнього ступеня магістра

Донецького юридичного інституту МВС України

Визначення основних понять в теорії кримінального права, являє собою одним із основних пріоритетних завдань в кримінально-правовій

науці, для більш чіткого розмежування суспільно-небезпечних діянь. Тому, визначення поняття злочинів в сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг має також важливе значення, так як, дана категорія злочинів натеper, все ще несе за собою значну суспільну небезпеку в нашій державі, яка виражається у заподіяні істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

В науці кримінального права існують досить неоднозначні та протилежні думки науковців, щодо визначення понять злочинів в даній сфері. Проблематикою стосовно злочинності в службовій сфері як окремої кримінальної категорії злочинів, займалися ряд вчених, як В.О. Навроцький, А.І. Долгова, К.П. Задоя, І.М. Даньшин, М. Й. Коржанський, В.Н. Кудрявцев, О. В. Пчеліна, В.Г. Хашев, О.С. Новаков, та інші вчені, які займалися окремими аспектами цих злочинів що не повною мірою розкривали специфіку злочинів даного виду.

Так, починаючи з 1960-тих років по 2016-й рік відбувалися значні зміни в законодавстві щодо злочинів в сфері службової діяльності, змінювалися назви злочинів з «службові злочини» на «посадові злочини» та навпаки. Та вже починаючи з 7 квітня 2011 року з прийняттям закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» N 3207-VI [5], в новій редакції розділу XVIII Кримінального кодексу України 2001 року зовсім відсутнє таке поняття як «хабарництво» та все що з ним пов'язано, на томність з'явилося поняття як «неправомірна вигода». Але не зважаючи на зміни які відбуваються в законодавстві дані злочини несуть за собою суспільну небезпечність, корисливий мотив чи інший особистісний інтерес та завдають великої шкоди суспільству і державі.

На думку М. Й. Коржанського, який вважає, що всі посадові злочини (незважаючи на те, що у КК 2001 року розділ XVII Особливої частини називається «Злочини у сфері службової діяльності», а суб'єкти цих злочинів іменуються службовими, а не посадовими особами, як це мало місце у КК 1960 р. з 11 липня 1995 р.) у сфері службової діяльності є посадовими, а службових осіб, іменує як посадовими особами, що посягають на державне чи громадське управління як певну систему суспільних відносин, а безпосередніми об'єктами цих злочинів можуть бути, поруч з державним чи громадським управлінням, також відносини власності, система господарювання, особа, громадська безпека та деякі інші важливі суспільні цінності, блага, і дає таке визначення цієї групи злочинів: «Посадовими називаються злочини, що вчинюються посадовими особами з використанням наданих їм законом прав і повноважень на шкоду інтересам служби, або невиконання чи неналежне виконання ними своїх посадових обов'язків» [31, с. 423]. Але не зважаючи на законодавче визначення поняття минулих років щодо таких термінів як «посадові злочини», ми схиляємось думки інших авторів, які вважають, що більш доцільним буде вживати такий термін як

«службові злочини», тому що вживаючи термін «посадові» ми цим самим залишаємо поза увагою значну частину злочинів передбаченою Особливою частиною КК.

В.О. Навроцький визначає, що законодавець у 1995 р. необґрунтовано перейшов від термінів «службовий злочин», «службова особа» до термінів «посадовий злочин», «посадова особа», оскільки перший із них правильно акцентував увагу на тому, що такі злочини пов'язані із службою — діяльністю відповідних осіб, з порушенням ними функціональних обов'язків, а другий (посадовий злочин, посадова особа) — вказує лише на факт зайняття відповідної посади, може неправильно орієнтувати на притягнення до кримінальної відповідальності вже за сам факт зайняття посади на підприємстві, в установі, організації, з діяльністю яких пов'язано заподіяння шкоди [30, с. 487]. Тобто ми можемо визначити, що терміни «службовий злочин», «службова особа» є більш ширшими на відміну від понять «посадовий злочин», «посадова особа», адже крім посадових осіб, які виконують свої функції їх можуть виконувати особи не пов'язаної з займаною посадою, тобто особи які тимчасово виконують ці функції.

Також, О. В. Пчеліна дає таке визначення злочинів в сфері службової діяльності, що – це суспільно небезпечні винні діяння, що вчиняється як службовими особами з використанням своїх повноважень і становищ в супереч інтересам служби, а також можливостей, які впливають зі службового становища, так і особам, які самовільно присвоїли владні повноваження або звання, службової особи та, як наслідок, підривають авторитет і порушують встановлений порядок функціонування та нормальну діяльність державного апарату, апарату місцевого самоврядування й інших юридичних осіб незалежно від форм власності [49 с. 88]. Можна теж погодитись з даним визначення, але крім частини в якій йдеться про самовільне присвоєння владних повноважень або звання службової особі, так як за цим стоїть умовне присвоєння цих повноважень (звань) і не несе за собою ніякого юридичного підтвердження цих фактів.

Відповідно до статті 365-2 КК зі внесеними доповненнями згідно із Законом № 3207-VI від 07.04.2011, а також до статті 368-4 зі внесеними доповненнями згідно із Законом № 3207-VI від 07.04.2011, фігурують такі посадові особи, як аудитор, нотаріус, оцінювач, які не являються службовими особами, посадовими особами органів місцевого самоврядування, але вони здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг [50 с. 10].

Тобто, ці особи також, можуть нести певну суспільну небезпеку в наслідок перевищення своїх повноваження завдати шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, що потрібно враховувати при визначенні загального поняття. Так, чи інакше, поняття службового злочину тісно пов'язане зі службовою особою, яка виконує певні функції (владні повноваження) встановлені законодавством або наділені іншими особами відповідними рішеннями. Також, відповідно до нещодавніх змін функції

службової особи несуть особи, які не є службовими (нотаріус, аудитор) які виконують професійну діяльність пов'язану з наданням публічних послуг(посвідчення певних юридичних факті). Аналізуючи вище сказане ми дійшли до думки, про те що, при визначені поняття «злочинів в сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» потрібно схилитися вживання терміну «службові особи» а не «посадові особи», оскільки даний термін є більш ширший та охоплює більше коло суспільних відносин. Також, при визначені даного терміну, потрібно враховувати і осіб, які здійснюють професійну діяльність в сфері надання публічних послуг, оскільки вини також є суб'єктами злочинів передбачених відповідним розділом Особливої частини КК.

Отже, можна зробити певний висновок, що злочини у сфері службової та професійної діяльності - це суспільно небезпечне діяння, передбаченні нормами Особливої частини Кримінального кодексу України, вчинені навмисно чи з необережності службовою особою, або особою, яка здійснює на постійній основі або тимчасово професійну діяльність, пов'язаною з наданням публічних послуг, а також особами, які всупереч інтересам служби грубо порушують нормальну діяльність органів апарату державної влади, та органів управління підприємствами, установами та громадським організаціями незалежно від форм власності й господарювання, і заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб.

Список використаної літератури:

1. Кримінальне право і законодавство України. Частина Особлива. Курс лекцій / За ред. М.Й. Коржанського. — К.: «Атіка», 2001. — с. 544
2. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина: Курс лекцій. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. — с. 771.
3. Пчеліна О.В. Поняття злочинів у сфері службової діяльності / Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету / Сер.: Юриспруденція, 2014 № 10-1 том 2
4. Злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Основні склади злочинів за Розділом XVII Особливої частини КК : альбом схем / А. В. Байлов, Я. О. Лантінов / За заг. ред. Я. О. Лантінова. – Х. : Харків юридичний, 2012. – 32 с.
5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 7 квітня 2011 року N 3207-VI / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, N 41, ст. 414

СУЧАСНИЙ СТАН СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ – НЕДОЛІКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ

Гергелюк Владислав Олександрович

здобувач освітнього ступеня магістра

Донецького юридичного інституту МВС України

У демократичному суспільстві людина є найвищою соціальною цінністю. Виходячи із основного принципу Конституції України особи, які притягаються до кримінальної відповідальності, мають отримати за вчинення злочину справедливе та гуманне покарання. Одним із головних призначень системи кримінальних покарань є боротьба зі злочинністю, її попередження. Відповідно до ст. 50 КК України покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженим, так і іншими особами.

Одним із важливих елементів декриміналізації суспільства є застосування покарань альтернативних позбавленню волі. IX Конгрес ООН (1995 р.) схвалив поширення у багатьох країнах світу таких покарань, як штраф, громадські роботи, обмеження волі, умовне засудження, пробація та інші, що пов'язані із різним ступенем і формою нагляду за засудженими, застосування яких довело їх високу запобіжну ефективність.

Новий Кримінальний кодекс України 2001 року передбачає визначені IX Конгресом ООН альтернативні покарання. Певний досвід їх застосування свідчить, що нажалі вони ще не у повній мірі стали альтернативою позбавленню волі. Відомо, що ефективність покарань до певної міри залежить від конструкції кримінально-правових санкцій. Якщо проаналізувати динаміку застосування громадських робіт то можемо спостерігати, що у 2016 році до громадських робіт було засуджено біля 5000 осіб. Така незначна кількість осіб, яким суди призначили покарання у виді громадських робіт, частково пояснюється тим, що цей вид покарання передбачено лише в 39 санкціях КК України. Якщо порівняти це з початком становлення громадських робіт, то такий вид покарання був передбачений лише в 14 статтях КК України і застосовувалось протягом року лише до 923 осіб. Зазначене свідчить про те, що незважаючи на розширення сфери застосування громадських робіт вони так і не стали широкою альтернативою іншим кримінально-правовим санкціям.

Застосування покарань альтернативних позбавленню волі, на нашу думку, дасть більший ефект у профілактиці повторних злочинів. Як відомо, ув'язнення негативно впливає на засудженого і, як наслідок, ускладнює подальше його адаптацію до суспільства. За даними звітності у 2016 р. вчинили злочин повторно 7,1 тис. осіб, які раніше перебували в місцях позбавлення волі, у тому числі вчинили злочин протягом одного року після звільнення 1,7 тис. осіб. Як свідчить багаторічний досвід зарубіжних кримінально-правових систем, більшість злочинців можуть відбувати

покарання без ізоляції від суспільства під наглядом служби пробації, що не так руйнує їхню особистість і полегшує ресоціалізацію.

Ми повністю підтримуємо позицію, яка зводиться до того, що самими покараннями питання злочинності вирішити неможливо. Поряд з можливістю призначити винній особі покарання потрібний комплекс соціально-політичних, економічних, правових та інших заходів запобіганню злочинності. Рівень злочинності значною мірою зумовлений моральністю суспільства. Поряд з цим ефективно боротися зі злочинністю неможливо без реалізації принципу невідворотності покарання. Якщо покарання реально застосовується, то його стримуючого ефекту можна досягти і без зайвої жорстокості, а якщо не застосовується, то навіть найстрашніша загроза лишається мертвою літерою.

ПРЕДМЕТ ПОСІВУ АБО ВИРОЩУВАННЯ СНОТВОРНОГО МАКУ ЧИ КОНОПЕЛЬ

Скабала В.П.

здобувач освітнього ступеня магістра
Донецького юридичного інституту МВС України

Наркоманія та розповсюдження наркотиків є величезною проблемою для сучасного суспільства. Розповсюдженість незаконного культивування наркотиковмісних рослин не тільки несе у собі потенційну загрозу для здоров'я населення, а й зумовлює інші негативні явища: збільшується кількість організованих злочинних груп, що спеціалізуються на постачанні з сільської місцевості до великих промислових та обласних центрів наркотичної сировини з подальшим її збутом; зростає кількість злочинів, вчинених у сфері незаконного обігу наркотиків рослинного походження; спостерігається значне збільшення споживачів наркотичних засобів, вироблених із снотворного маку та конопель тощо [1, с. 1]. Не дивно, що за незаконні дії у сфері незаконного обігу наркотиків передбачена достатньо сувора кримінальна відповідальність. Однією з норм, яка закріплює таку відповідальність є склад злочину, передбачений у ст. 310 КК України.

Питання кримінальної відповідальності за злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів взагалі та незаконний посів або вирощування снотворного маку чи конопель зокрема розглядали у своїх роботах А.М. Бабенко, О.В. Дуліна, В.А. Кучерява, Д.А. Мороз, А.А. Музика, В.А. Робак, Ю.О. Старук, Є.В. Фесенко та інші. Проте окремі питання кримінальної відповідальності за злочин, передбачений у ст. 310 КК України все ще залишаються дискусійними.

У цій роботі ми проаналізуємо ознаки предмета незаконного посіву або вирощування снотворного маку чи конопель.

У науковій літературі зазначається, що предмет злочину – це факультативна ознака об'єкта злочину, що знаходить свій прояв у

матеріальних цінностях (котрі людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які (або без такого впливу) вчиняється злочинне діяння [2, с. 110]; з властивостями яких та з вказівкою на які закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність складу злочину в діяннях особи [3, с. 32].

Відповідно до чинної редакції ст. 310 КК України предметом незаконного посіву або вирощування снотворного маку чи коноплі є рослини снотворного маку (у кількості від ста рослин) або конопель (у кількості від десяти рослин). Як правильно зазначає О.В. Дуліна, це не власне наркотики, готові до вживання, а лише рослини (чи їх частини), що містять наркотичні засоби. Мак снотворний – це різні сорти маку, які містять алкалоїди опію. Коноплі – рослина, в якій плодоносні та квітучі верхівки, листки, пилок і смола містять тетрагідроканнабінол – наркотично активний алкалоїд [4, с. 137].

Якісні ознаки характеризуються біологічним, медичним та юридичним критеріями, які в сукупності утворюють предмет злочину, передбаченого ст. 310 КК України. Біологічний критерій полягає в тому, що предметом злочину є рослина, тобто організм, який живиться органічними й неорганічними речовинами ґрунту, води і повітря, здатний створювати органічні речовини з неорганічних у природному стані. Медичний критерій полягає в тому, що зазначені рослини містять специфічні речовини, здатні призводити людину до наркотичного сп'яніння і викликати психічну або фізичну залежність. Юридичний критерій характеризується тим, що предметом злочину можуть виступати лише рослини, які офіційно у встановленому законодавством порядку визнані наркотиковмісними [5].

Як правильно зазначає В.А. Робак, у кримінально-правовому розумінні наркотиковмісними необхідно вважати рослини, що можуть слугувати чи слугують джерелом наркотичних субстанцій (морфіну, тетрагідроканнабінолу тощо), і посів та вирощування яких громадянам заборонено. Шкідливі для здоров'я людини речовини мають також інші наркотиковмісні рослини: кокаїновий кущ, трава ефедри, гриби, що містять мескалін, псилоцибін чи псилоцин, тощо. Між тим, заборони на їх посів та вирощування чинний КК України не містить, що, є суттєвою прогалиною. З метою усунення зазначеної прогалини В.А. Робак вважає за доцільне розширити перелік заборонених до посіву чи вирощування наркотиковмісних рослин. По-перше, введення відповідальності за культивування, наприклад, кокаїнового куща відповідає вимогам ст. 1 Єдиної конвенції про наркотичні засоби 1961 р. (яку ратифікувала Україна), а тому заборона вирощування цієї рослини в КК України є не тільки бажаною, але й обов'язковою. По-друге, зловживання наркотичними та психотропними речовинами, одержуваних з інших наркотиковмісних рослин (крім снотворного маку та конопель), є надто розповсюдженим і тому доцільним є введення кримінальної заборони на культивування кокаїнового куща, трави ефедри, грибів, що містять

мескалін, псилоцибін чи псилоцин, різного роду наркотиковмісних кактусів та ліан [5]. Схожої думки додержується і А.М. Бабенко [1, с. 8-9].

Вважаємо за доцільне підтримати таку пропозицію. Не дивлячись на те, що в Україні найбільш поширеним є культивування саме рослин коноплі та маку, не можна обмежувати сферу дії кримінально-правової норми лише цими культурами. Сучасні досягнення у сфері сільського господарства дозволяють вирощувати на території України практично будь-які культури (особливо у штучних умовах), тож сфера дії кримінально-правової норми, передбаченої у ст. 310 КК України має бути розширена на будь-які наркотиковмісні рослини.

Список використаної літератури:

1. Бабенко А. М. Запобігання органами внутрішніх справ незаконному культивуванню наркотиковмісних рослин : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / А. М. Бабенко. – К., 2007. – 19 с.
2. Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лащук. – К. : Паливода А. В., 2011. – 192 с.
3. Вітко О. Ю. Поняття предмета злочину як елемента складу злочину / О. Ю. Вітко // Юридична наука. Кримінальне право. – 2013. – № 11. – С. 27-34.
4. Дуліна О. В. Важливі ознаки злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів / О. В. Дуліна // Правова держава. – 2005. – № 8. – С. 134-142.
5. Робак В. А. Предмет злочину, передбаченого ст. 310 КК України. [Електронний ресурс] / В. А. Робак // Держава і право: de lege praeterita, instante, futura: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Миколаїв, 27-28 листопада 2009 року. – Миколаїв: Іліон, 2009. – Режим доступу : <http://uchebana5.ru/cont/1280425-p99.html>.

ВІКТОМОЛОГІЧНА ДЕТЕРМІНАЦІЯ ЗЛОЧИННИХ ПОСЯГАНЬ, ВЧИНЕНИХ СТОСОВНО НЕПОВНОЛІТНІХ

Яковлева Тетяна Костянтинівна

здобувач освітнього ступеня магістра

Донецького юридичного інституту МВС України

Зміни в соціальній структурі суспільства, що пов'язані із соціальними процесами, зумовлюють необхідність здійснення криминологіко-віктимологічних досліджень. Особливу увагу привертає не тільки морально-психологічні, але й соціальні характеристики, що підвищують вірогідність злочинного посягання стосовно певної особистості. Багато вчених та правників прагнуть встановити, яким чином саме особливість людини (вік,

стать, професія тощо) підвищує імовірність вчинення стосовно неї певного виду злочину.

Для отримання повного уявлення щодо ролі неповнолітніх у механізмі злочинної поведінки необхідно детально дослідити причини, що впливають на їх віктимність. Водночас, таке дослідження неможливе без звернення до наукових поглядів на систему детермінант злочинності, яких на сьогодні дуже багато в науковій літературі.

Так, наприклад, А.Ф. Зелінський поділяє всі причини і умови вчинення злочинів на дві групи: об'єктивні, що включають стан екології, економіки, соціальний лад, спадковість, клімат тощо та суб'єктивні, які охоплюють все особисте, що залежить від волі людини, зокрема: свідомість, звички, нахили, ціннісні орієнтири, мораль, право, політичні погляди, традиції тощо [1, с. 44]. Також зустрічається поділ причин вчинення злочинів на зовнішні, які включають в себе несприятливі умови морального формування особи злочинця, умови конкретної ситуації, що викликали намір і об'єктивну можливість у даний момент вчинити злочин та внутрішні, до яких відносяться соціально негативні погляди, інтереси, відносини, установки, орієнтації, що обумовили вчинення суспільно небезпечного діяння [2, с. 127].

При цьому, не вдаючись до поглибленого аналізу зазначених підходів, можна звернути увагу, що вони є неповними та не відображають усієї різноманітності причин і умов вчинення злочинів, особливо тих, жертвами яких є неповнолітні. Дійсно, система факторів, що детермінують вчинення злочинів стосовно підлітків та механізм їх дії є більш складними, ніж це здається на перший погляд, а тому їх систематизація вимагає проведення більш глибоких наукових досліджень.

Так, на нашу думку, всю сукупність причин та умов, які обумовлюють вчинення злочинів стосовно неповнолітніх, найбільш доцільно поділяти на три групи:

1) об'єктивно існуюча сукупність зовнішніх обставин, які сприяють вчиненню злочинів (демографічні, економічні, соціальні, ідеологічні, психологічні фактори, можливості суспільства з виділення засобів і сил на боротьбу зі злочинністю, комплекс прав і обов'язків учасників цієї боротьби тощо);

2) суб'єктивно зумовлені особистісні властивості конкретного індивіда, який вчинив злочин (свідомість, воля, звички, традиції, погляди, інтереси, потреби, ціннісні орієнтації, ставлення до інших осіб, відношення до моральних і правових норм тощо);

3) віктимологічні властивості особи, яка стала жертвою злочину (особистісні якості жертви, характер та спрямованість її поведінки тощо).

Виходячи з наведеного, а також завдяки аналізу інших наукових підходів [3, с. 119; 4, с. 114-117; 5, с. 61; 6, с. 33] можна зробити висновок, що виокремленні науковцями ознаки не в повній мірі відображають особливості віктимної поведінки потерпілих неповнолітніх. Це дає підставу запропонувати власну систему віктимологічних детермінант, яка ґрунтується на результатах проведеного дослідження та існуючих наукових поглядах.

Отже, на нашу думку підвищену віктимність неповнолітніх обумовлюють:

1. Особливості психічних процесів неповнолітніх осіб. На підвищену віктимність неповнолітніх впливає їх почуттєва, вольова, емоційна, підсвідома сфери життєдіяльності, що значною мірою визначається їх розвитком, особливостями функціонування серцево-судинної, статевої, дихальної системи тощо [7, с. 247]. Як свідчать результати багатьох наукових спостережень, особливий характер психічних реакцій та процесів у неповнолітніх суттєво впливає їх світогляд і поведінку в передкримінальній ситуації та під час вчинення злочину. Отже, особливості емоційних, вольових і почуттєвих процесів неповнолітніх, свідчать про особливості організації їх нервової системи, що проявляється в підвищеній емоційності та вразливості. Таким чином, шляхом здійснення психологічного впливу на найбільш вразливі для підлітка сторони злочинці досить легко вводять в оману чи викликають підвищені емоційні реакції (плач, гнів, страх, роздратування), під час яких вони втрачають пильність і самоконтроль, що суттєво полегшує вчинення злочину.

2. Вікові особливості. Важливим фактором, що впливає на віктимність неповнолітніх є їх вікові характеристики. Так, жертвами найбільшої кількості насильницьких, корисливих і корисливо-насильницьких злочинів є особи у віці від 15 до 18 років. Підвищену віктимність цієї вікової групи можна пояснити тим, що саме в цьому віці підлітки характеризуються активізацією в різноманітних суспільних процесах, збільшенням кількості наявних у них матеріальних цінностей (мобільних телефонів, планшетів, дорогого одягу, прикрас тощо), труднощами в усвідомленні ними суспільної небезпеки та нездатністю чинити належний опір нападнику, а також багато часу проводять у громадських місцях.

3. Неналежні умови соціалізації, соціальної адаптації, та специфіка поведінки потерпілого неповнолітнього. Певна річ, що наведені вище особистісні властивості неповнолітніх тією чи іншою мірою впливають на їх віктимність, але зрозуміло, що найбільш яскраво цей вплив проявляється під дією особистісних якостей і поведінки, що обумовлені неналежними умовами соціалізації та соціальної адаптації. Зокрема, це ведення аморального способу життя, алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, проституція, захоплення азартними іграми, агресивність, грубість, протиправна чи злочинна поведінка тощо [8].

Наведені віктимологічні детермінанти не є вичерпними та їх перелік можна було б продовжувати, але враховуючи межі нашого дослідження, ми зупинилися лише на зазначених.

Враховуючи вищевикладене, ми спробували сформулювати власне розуміння віктимності неповнолітніх, підвищену здатність за певних обставин стати жертвою злочинного посягання, що обумовлено їх віковими статевиими особливостями, а також комплексом інших психологічних і фізичних якостей особистості та особливостей поведінки.

Список використаної літератури:

1. Зелинский А.Ф. Криминология: [курс лекцій] / Зелинский А.Ф. – Харьков: Прапор, 1996. – 260 с.
2. Лейкина Н.С. Причины конкретного преступления и личность преступника в аспекте индивидуализации наказания / Н.С. Лейкина // Преступность и ее предупреждение : [сборник статей / под ред. Н.П. Кана, М.Д. Шаргородского]. – Л., 1971. – 224 с.
3. Чеханюк Л.В. Вдосконалення законодавства України щодо захисту жертв насильства у сім'ї / Л.В. Чеханюк // Право України. – 2007. – № 6. – С. 119-122
4. Механизм преступного поведения / отв. ред. В.Н. Кудрявцев и др. – М.: Наука, 1981. – 248 с. – (Сер. “Право и социология”).
5. Туркевич І. До питання про причини агресивної злочинності / І. Туркевич // Радянське право. – 1990. – № 7. – С. 59-61.
6. Рыбальская В.Я. Виктимологические исследования в системе криминологической разработки проблем профилактики преступлений несовершеннолетних / В.Я. Рыбальская // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1980. – Вып. 33. – С. 32-40.
7. Яковлева Т.К. Психологічні особливості особистості неповнолітнього правопорушника / Т.К. Яковлева // Людина – суспільство – держава: матеріали всеукраїнської наукової конференції. Кривий Ріг, 28 жовтня 2016 року. – Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України, 2016. – С. 246-249
8. Більш детально про це див., напр.: Джужа О. Щодо механізму злочинної поведінки / О. Джужа, В. Василевич, А. Кирилюк // Право України. – 2005. – № 6. – С. 66–71. (69-70); Герасимова О.Г. Проституція и СПИД / О.Г. Герасимова, Г.В. Куликов // Проституція и преступность. – М., 1991. – С. 179-180.; Туляков В.О. Віктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми) / Туляков В.О. – Одеса: Юрид. літ., 2000. – 336 с.

ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ: СПІРНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ

Зайцев Олександр Сергійович
студент Маріупольського державного університету

Невід’ємною кримінологічною характеристикою сучасного розвитку багатьох держав є інтенсивне поширення економічної злочинності та пов’язана з нею криміналізація економічних відносин. Особливо вразливими щодо динамічного зростання економічної злочинності є держави з перехідною економікою. В умовах переходу від однієї соціально-економічної системи до іншої посилюються деструктивні процеси, які, зазвичай, переростають у трансформаційну кризу, що негативно впливає на всі сфери життя суспільства, послаблюючи ефективність реформування їхніх інститутів.

У кримінологічній літературі існує велика кількість визначень злочинності у сфері економіки, що вказує на широку зацікавленість науковою спільнотою цією проблемою та складність її розв'язання. Свідченням неоднозначності розуміння досліджуваного антисоціального явища є термінологічне розмаїття, яке зустрічається на сторінках численних публікацій: «економічна злочинність», «злочинність у сфері економіки», «злочинність економічної спрямованості», «кримінальна економіка», «тіньова економіка», «злочинність у сфері підприємницької діяльності», «господарська злочинність», «економічні злочини» та ін. Досить часто зазначені словосполучення вживаються як синоніми і не несуть якогось особливого семантичного навантаження.

Для визначення поняття злочинності у сфері економіки необхідно провести аналіз наукових поглядів з цієї проблеми. Розглянемо лише деякі принципові точки зору, які зустрічаються у кримінологічній літературі.

Серед західних дослідників вперше звернув серйозну увагу на цей специфічний структурний елемент злочинності відомий американський кримінолог Едвін Х. Сатерленд у 1939 р. Він сформував поняття «білокомірцевої злочинності» як сукупності злочинів, що вчиняються особами, котрі посідають високе суспільне становище в процесі їх професійної діяльності. Вони в корисливих цілях зловживають довірою і порушують норми, які регламентують їх професійну діяльність. Більшість закордонних кримінологів, які вивчали проблему, з різними модифікаціями використовували цю дефініцію Х. Сатерленда.

Значно розширив це поняття з інших методологічних позицій шведський вчений Бу Свенсон, який вважав, що до складу економічного злочину входять такі елементи: 1) каране діяння; 2) триваюче; 3) систематичне; 4) корисливого характеру; 5) здійснюване в межах господарської діяльності, яка становить саму основу цього діяння. До економічної злочинності не належить організована злочинність і майнові злочини традиційного характеру, які вчиняються окремими особами, якщо ці злочини не мають ніякого зв'язку з господарською діяльністю [1, с. 25-26].

Певна частина зарубіжних і вітчизняних вчених-кримінологів вважають, що поняття «економічна злочинність» зовсім не піддається чіткому визначенню (Х. Едельхорн, К. Свери, Ж. Коссон). Інші переконані, що розробка загальної дефініції можлива і необхідна для організації кримінологічних, соціологічних та кримінально-правових досліджень, для вжиття правових і організаційних заходів боротьби з нею (Д. Ді Дженаро, Е. Ветре). Для економічної злочинності, на їх погляд, характерні такі риси: злочин пов'язано з професійною діяльністю в сфері економіки або діяльністю державних посадових осіб, які сприяють економічним злочинам і порушують норми професійної діяльності з метою одержання протиправних економічних вигод; особи, які займаються цією діяльністю, належать до економічної і політичної еліти, їх злочинні дії призводять до значної матеріальної шкоди. Звертається увага також на те, що на їх погляд поняття «економічна злочинність» значно ширше, ніж поняття «бізнесова злочинність».

У працях кримінологів 20-х років ХХ ст. під економічними злочинами розуміли такі діяння, які впливають на загальний господарський стан країни, порушуючи інтереси держави і трудівників, оскільки проявляються у господарській діяльності підприємств і приватних осіб [2, с. 149].

Слід звернути увагу і на те, що деякі автори вважають, що рамки поняття економічного злочину окреслити досить складно, а то і неможливо, що ця проблема ніколи не може бути вирішеною до кінця, оскільки завжди буде певна умовність такого визначення [3, с. 9-10].

Автори підручника «Кримінологія» під редакцією професора А. І. Долгової визначають економічну злочинність як сукупність корисливих посягань на власність, яка використовується в сфері господарської діяльності, установлений порядок управління економічними процесами та економічні права громадян з боку осіб, що виконують певні функції у системі економічних відносин. А фактично, відзначають автори, економічна злочинність – це сукупність декількох десятків складів злочину [4, с. 484].

Надзвичайно широке визначення цьому поняттю дає В. М. Попович. Згідно з його позицією, економічна злочинність – це сукупність економічних злочинів, вчинених у сфері цивільного обігу речей, прав, дій за певний період часу з протиправним використанням легітимних технологічно-облікових операцій, фінансово-господарських і цивільно-правових інструментів, організаційно-регулятивних та контрольних-управлінських прав і повноважень.

Існує і така точка зору, відповідно до якої економічні злочини – це діяння (дії чи бездіяльність), вчинені з завуальованим протиправним використанням легітимних технологічно-облікових операцій, фінансово-правових інструментів, організаційно-регулятивних та контрольних-управлінських прав і повноважень, які з корисливих чи інших протиправних мотивів (підрив репутації, розголошення комерційної таємниці тощо) посягають на відносини, що охороняються кримінальним законом, пов'язані з фінансово-господарськими, господарсько-регулятивними, технологічно-обліковими і цивільно-правовими операціями щодо цивільного обороту коштів, речей, прав, дій [5, с.402-405].

І. М. Даньшин відзначає, що при вирішенні питання про віднесення конкретного злочину до кола економічних потрібно враховувати основний критерій – спрямованість діяння проти економічної системи суспільства (об'єкт) і його наслідки (заподіяння істотної матеріальної шкоди об'єкту) [6, с. 237]. До економічної злочинності в її кримінологічному розумінні вчений відносить: умисні корисливі злочини проти економічних відносин власності; умисні корисливі господарсько-економічні злочини; злочини посадових осіб, пов'язані із заподіянням істотної шкоди економічній діяльності; злочини, які вчиняються злочинними організованими групами та злочинними організаціями і завдають шкоду економічним відносинам власності, а також комерційній, фінансовій, банківській та іншій господарсько-економічній діяльності [7, с. 71].

О. М. Литвак ототожнює економічну і посадову злочинність і відносить

до економічної злочинності лише корисливі злочини, які вчиняються посадовими особами. На думку вченого, «економічна злочинність – це сукупність умисних корисливих злочинів, які вчиняються посадовими особами, іншими працівниками підприємств та установ, незалежно від форм власності, шляхом використання службового становища і місця роботи, а також так званих злочинних промислів, здійснення яких не пов'язане з використанням службового становища» [8, с. 26].

Досить цікавим є підхід Є. Л. Стрільцова, який вважає, що економічна злочинність – це передбачені кримінальним законом діяння, спрямовані на порушення відносин власності (майнові відносини) і існуючого порядку здійснення господарської діяльності. Він також вважає, що до економічних злочинів, виходячи з положень чинного кримінального законодавства, можна віднести злочини проти власності та господарські злочини. Всі інші злочинні діяння, що здійснюються в сфері економіки, не є економічними за своєю суттю. Якщо вони і порушують хід економічних процесів, то роблять це не прямо, а опосередковано [9, с. 283].

А.П. Закалюк наголошував на методологічній коректності використання терміна злочинність у сфері економіки, оскільки у такий спосіб визначається місце вчинення злочинів та підкреслюється його предметна сутність – порушення інтересів і цілей легальних учасників економічних відносин, а саме отримання у правомірний спосіб прибутку доданої вартості [10, с. 97-100].

Б. М. Головкін аргументовуючи позицію А. П. Закалюка вважає, що його логіка суджень зводиться до такого. Предикат «економічна» означає суспільно корисна, та, що є надбанням усіх членів суспільства, підпорядкована загальнонародним інтересам, панівній системі цінностей і суспільно бажаному результату – виробництву товарів і послуг для задоволення потреб суспільства. Звідси випливає некоректність вживання терміна «економічна злочинність», оскільки за своєю сутністю остання антагоністична економіці як суспільно корисній категорії, не є її складовою, а навпаки, руйнує ринковий механізм господарювання, систему економічних відносин, і, в кінцевому підсумку, призводить до криміналізації економіки, її підпорядкування індивідуалістичним чи корпоративним інтересам окремих осіб і впливових кланів з метою отримання за рахунок праці легальних учасників економічних відносин незаконної вигоди [11, с. 128]. Крім того, існують й інші міркування.

Аналіз різних точок зору щодо поняття злочинності у сфері економіки дає можливість виділити основні риси цих злочинів:

- 1) вони вчиняються у сфері легальної і нелегальної економічної діяльності;
- 2) суб'єктами цих злочинів можуть бути як підприємці, так і інші особи, які сприяють виконанню господарської діяльності;
- 3) вони завдають економічної, політичної, моральної шкоди суспільству і державі;
- 4) спрямовані на одержання економічної вигоди;

- 5) вчиняються тільки навмисно;
- б) можуть здійснюватися різноманітними засобами, передбаченими чинним законодавством.

Наведені вище ознаки економічної злочинності (злочинності у сфері економіки) дозволяють сформулювати визначення як соціально-економічне деструктивне для економіки держави явище, яке проявляється у вчиненні особами навмисних корисливих злочинів у сфері легальної і нелегальної економічної діяльності, основним безпосереднім об'єктом яких виступають відносини власності і відносини у сфері виробництва, обміну, розподілу і споживання товарів і послуг з метою отримання доходу [11].

Список використаної літератури:

1. Свенсон Бу Экономическая преступность: Пер. со шведск. / Под ред. М. А. Могуновой. – М.: Прогресс, 1987. – 160 с.
2. Ганин А. А. УК РСФСР в редакции 1926 г. в вопросах и ответах. – М., 1927. – 149 с.
3. Корчагин А. Г. Преступления в сфере экономики и экономическая преступность / А. Г. Корчагин. – Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 2001. – 216 с.
4. Криминология: Учебник для юрид. вузов / Под общ. ред. д-ра юрид. наук, проф. А. И. Долговой. – М.: Изд. группа ИНФРА-М – НОРМА, 1997. – 779 с.
5. Попович В. М. Тіньова економіка як предмет економічної криминології : монографія / В.М. Попович. – К.: Правові джерела, 1998. – 447 с.
6. Даньшин И. Н. Преступность в сфере экономики: некоторые уголовно-правовые и криминологические вопросы / И. Н. Даньшин // Актуальные проблемы формирования правового государства. – Х., 1990. – С.237-240.
7. Даньшин И. М. До питання про криминологічне поняття економічної злочинності / І. М. Дальшин // Проблеми боротьби зі злочинністю в сфері економічної діяльності: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 15-16 грудня 1998 р.). – Х., 1999. – С. 66-71.
8. Литвак О. М. Державний контроль за злочинністю (криминологічний аспект): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Х., 2002. – 39 с.
9. Стрільцов. Є. Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти / Є. Л. Стрільцов // Економічні злочини: попередження і боротьба з ними. Міжвідомчий науковий збірник. – К., 2001. – Т. 25. – С. 270-331.
10. Закалюк А.П. Курс сучасної української криминології: теорія і практика: у 3 кн. Кн. 2: Криминологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів / А.П. Закалюк. – К.: Ін Юре, 2007. – 712 с.
11. Головкін Б.М. Поняття злочинності у сфері економіки / Б. М. Головкін // Форум права. – 2013. – №3. – С. 128-133 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbug.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_24.pdf.

12. Кальман О. Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження : дис. ... д-ра юрид. наук. – Харків, 2004. – 431 с.

КАТЕГОРІЯ «КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ»: СПІВВІДНОШЕННЯ З ІНШИМИ ПРАВОПОРУШЕННЯМИ

Ковалькова Тетяна Сергіївна

здобувач освітнього ступеня магістра
Донецького юридичного інституту МВС України

1. 13 квітня 2012 р. Верховною Радою України був прийнятий Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК), однією з особливостей якого є диференціація процедур кримінального переслідування осіб, що вчинили злочини, та осіб, що вчинили кримінальні проступки, а також використовується для них загальний термін «кримінальне правопорушення». Натомість Кримінальний кодекс України (далі – КК) у чинній на даний момент редакції такої класифікації злочинних діянь не передбачає.

2. У різних галузях права зустрічаються поняття «проступок», правопорушення. Так, зокрема, відповідно до ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення «Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законодавством передбачено адміністративну відповідальність».

Інше визначення надано у цивільному законодавстві. Характеристика цивільного правопорушення повністю вичерпується такими умовами, як шкода, протиправність, причинний зв'язок між протиправними діями і наслідками, шкідливими наслідками і виною, які в сукупності є складовими складу цивільного правопорушення.

Отже, вищенаведене, дозволяє нам сформулювати мету нашої доповіді – провести відмежування «кримінальне правопорушення», що застосовується у кримінальному праві, від інших правопорушень.

3. Проводячи відмежування, ми будемо використовувати поняття «злочин», оскільки інститут «кримінального правопорушення», як нами відзначалось вище, досі не запроваджено у КК України.

Отже, злочин відмежовується від інших правопорушень за такими основними критеріями, як характер і ступінь суспільної небезпечності, суб'єкт юрисдикції, тяжкість і вид стягнення, передбачених за їх скоєння, суб'єкт правопорушення.

4. Злочин відрізняється від інших правопорушень характером і ступенем суспільної небезпечності. Так, за характером суспільної небезпечності, вбивство, розбій, терористичний акт відрізняються від будь-

якого іншого правопорушення. За ступенем суспільної небезпечності вирізняються правопорушення, що посягають на один родовий об'єкт, але мають різні ознаки об'єктивної та суб'єктивної сторін правопорушення. Так, наприклад, адміністративне правопорушення дрібне хуліганство (ст. 173 КпАП) за ступенем суспільної небезпечності (відсутність таких ознак, як особлива зухвалість або винятковий цинізм) відрізняється від злочину хуліганство (ст. 296 КК).

Ступінь суспільної небезпечності діяння як головна розмежувальна ознака між злочинами й іншими правопорушеннями визначається всіма його ознаками формою та видом вини, мотивом і метою, способом, місцем, обстановкою вчинення діяння та його наслідками. Законодавець, найчастіше, здійснює розмежування за наслідками вчинення діяння і, насамперед, за розміром заподіяної шкоди. Від цивільних правопорушень злочин відрізняється переважно ступенем суспільної небезпечності, який, зазвичай, також визначається розміром заподіяної шкоди.

5. Відмінність полягає також у суб'єкті юрисдикції. Закон про кримінальну відповідальність приймає тільки парламент України, інші ж види відповідальності можуть визначати інші державні органи.

Тільки суд може призначати покарання за вчинений злочин, за інші правопорушення (наприклад, адміністративне) – й інші представники влади можуть визначати розмір стягнення.

6. Злочин тягне покарання, що має обов'язковий наслідок – судимість особи, а інші правопорушення тягнуть різні види стягнення за відсутності вказаного наслідку. Зокрема, критерієм розмежування адміністративного правопорушення та злочину є тяжкість і вид стягнення. Такі покарання, як довічне позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, обмеження волі, громадські роботи, арешт, передбачені лише за злочини.

7. Злочини обов'язково вчиняється з виною (умисел або необережність), а інші правопорушення можуть тягнути відповідальність і без вини. Так, якщо 18-річний син на підставі довіреності взяв у батька автомобіль і на ньому збив людину і з необережності (потерпілий загинув) – син буде притягнутий до кримінальної відповідальності за ч 2 ст. 286 КК, а батько до цивільної за ч 2 ст. 1187 ЦК (хоча його вини немає), бо шкода, завдана джерелом підвищеної безпеки, відшкодовується особою, котра на відповідній правовій підставі (право власності) володіє транспортним засобом, зберігання чи утримання якого створює підвищену безпеку.

8. За суб'єктом правопорушення кримінальні і інші правопорушення можуть бути також розмежовані. Суб'єктом злочину може бути фізична осудна особа, яка на момент його вчинення досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність. За цією ознакою злочин можна відмежувати від цивільно-правового, а також деяких інших видів правопорушень, суб'єктом яких може бути і юридична особа.

Наприклад, фізична особа у цивільному праві у певних випадках може виступати суб'єктом правопорушення незалежно від віку і осудності (статті 1178, 1184, 1186 ЦК України). Суб'єктом дисциплінарного правопорушення

може бути не будь-яка особа, а тільки та, на яку поширюється дія певних дисциплінарних статутів чи положень.

9. Теоретично можливою є сукупність злочину з конституційним правопорушенням. Так, вчинення Президентом України державної зради чи іншого злочину водночас розглядається і як конституційне правопорушення, що має своїм наслідком відповідальність у виді усунення Президента України з поста в порядку імпічменту.

Отже, проведений нами аналіз дозволяє зробити висновок: злочин відмежовується від інших правопорушень за такими основними критеріями, як характер і ступінь суспільної небезпечності, суб'єкт юрисдикції, тяжкість і вид стягнення, передбачених за їх скоєння, суб'єкт правопорушення.

Список використаної літератури:

1. Воробей П.А. Поняття злочину: Лекція. – К.: НАВСУ, 1999. – 28 с.
2. Микитчик О.В. Моральний вимір злочину / О.В. Микитчик // Держава і право / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – 2001. – Вип. 13. – С. 444-451.
3. Севастьянова Т.Є. Малозначність діяння за кримінальним законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. / Т.Є. Севастьянова. – К.: НАВСУ, 2003. – 19 с.
4. Строган А.Ю. Склад злочину як підстава кримінальної відповідальності: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2007. – 424 с.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ПРОТИДІІ ПРОПАГАНДИ ТОТАЛІТАРИЗМУ В КРАЇНАХ КОЛИШНЬОГО СОЦІАЛІСТИЧНОГО ТАБОРУ ТА РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

Бабак Максим Андрійович

студент юридичного факультету

Запорізького національного технічного університету

Після Другої світової війни та падіння соціалістичного табору і СРСР, країни європейського континенту змогли створити широку правову базу для засудження і унеможливлення повернення *антидемократичних* режимів на терени Європи. Але зазначені акти та механізми повністю не вирішують питання з рецидивами тоталітарного минулого, особливо з пропагандою комуністичного режиму, де у деяких країн до останніх років комуністичний тоталітарний режим вважався як символом "миру та добробуту" в суспільстві.

Проблеми кримінальної відповідальності за пропаганду тоталітаризму розглядалися в різних політико-правових та соціально-культурних аспектах у працях А. Васильєва, В. Комарницького, С. Мохончука, А. Калініна, Є. Письменського, М. Хавронюка тощо. У зазначених роботах велика увага приділяється небезпеці відродженню тоталітаризму, теоретичним аспектам

злочинності, дослідженню складу злочинів тощо. Але відповідно до сьогоденних викликів, загострення соціально-економічного стану, загрози відродженню тоталітарної системи постає актуальність дослідження кримінально-правових механізмів протидії пропаганді тоталітаризму в колишніх соціалістичних та комуністичних країнах Європи.

Наприклад, у кол. Чехословаччини (зараз Чеська та Словацька республіка) у 1991 році було криміналізовано діяння, яке пов'язано із пропагандою рухів, що спрямованні на придушення прав і свобод або розпалювання расової чи національної ворожнечі. В якості зразку в приписі згадується націонал-соціалістичний та комуністичний режими [1]. На жаль, через нечітке вираження об'єктивних та суб'єктивних ознак злочину, штучного підвищення суворості санкції, Конституційний Суд визнав такі положення неконституційними.

Республіка Польща також у 1997 році, також намагалась ввести кримінальну відповідальність за пропаганду тоталітарних режимів [2]. За порушення принципів свободи думки та вираження поглядів, кримінально-правовий припис був визнаний Конституційним Трибуналом неконституційним.

У 2000 році в Угорщині кримінальна відповідальність була встановлена за поширення та публічне використання або демонстрування свастики, символіки СС, знаку схрещених серпа та молота, червоної зірки чи будь-яких символів з їхнім використанням. Відповідно ЄСПЛ у 2008 році (*справа Вайна проти Угорщини*) та 2011 році (*справа Фратаноло проти Угорщини*) визнавав, що заборона носіння символіки, зокрема червоної зірки та іншої символіки порушенням свободи висловлювань поглядів та думок. Конституційний Суд Угорщини, керуючись рішеннями ЄСПЛ у 2013 році визнав таку кримінальну відповідальність неконституційною такою, що порушує права та основоположні свободи людини і громадянина [1].

Динамічні соціально-політичні перетворення, котрі тривають з моменту відновлення незалежності України також, безперечно дали великий поштовх на вітчизняну кримінально-правову політику, яка є нерозривною частиною політики України загалом. Водночас кримінальне право не може залишатися осторонь політичних та соціальних процесів в Україні. Тому останніми роками законодавець, також намагається створити ефективний механізм для подолання і протидії пережиткам минулого, особливо радянського панування. Останні зміни до кримінального законодавства відбулися з прийняттям Закону України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки" від 09.04.2015 № 317-VIII, який вперше відніс комуністичний режим до тоталітарного на рівні з націонал-соціалістичним. Крім того, зазначений Закон вніс зміни до ст. 436¹ КК України, де було встановлено кримінальну відповідальність за виготовлення, поширення, а також публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів [3]. Визначаючи суб'єктивні та об'єктивні ознаки, можливо виділити

проблематику, яка є поширеною і в країнах Європи, а саме неточне віднесення такого роду злочину до розділу XX КК України (злочини проти миру та безпеки людства і міжнародного правопорядку). Доцільно зауважити, що зазначений злочин має ознаки злочинного діяння проти моральності суспільства, який порушує моральні засади, правила або історичну та національну пам'ять українського народу (розділ XII КК України). Існує також проблематика у практичній визначеності об'єктивної сторони, особливо предмету злочину, який в зазначеному складі злочину є обов'язковим для кримінально-правової кваліфікації. Так, виходячи з ст. 436¹ КК України, складно визначити момент поширення тоталітарної символіки, невиконання законодавства про перейменування або демонтажу символіки тоталітарного минулого, складність у відмежуванні злочину від інших суміжних суспільно небезпечних діянь за предметною ознакою, складність визначення тоталітарної символіки, яка є спеціально видозміненою (наприклад, серп і молот в різній бік, червона зірка, свастика в різні напрямки тощо). Також, можливо зауважити складність визначення суб'єктивної сторони у вигляді умислу і вини особи за виготовлення, поширення, а також публічне використання символіки тоталітарних режимів. Крім цього, покарання за вчинення зазначеного злочину встановлюється для загального суб'єкта до 5 років обмеження волі, а для спеціального суб'єкта (представник влади) від 5 до 10 років позбавлення волі з конфіскацією майна. Щодо покарання у вигляді обмеження та позбавлення волі і конфіскації майна взагалі, складно співвіднести з основними принципами кримінального права (пропорційності вчиненого діяння і покарання, справедливості покарання, ясності та чіткості покарання тощо) та судової практики. Так, рішенням ЄСПЛ у справі *"Мурат Вурал проти Туреччини"* від 21 листопада 2014 року чітко зазначено, що мирні та ненасильницькі форми вираження не повинні піддаватися загрози у вигляді позбавлення волі. Конфіскації майна, як вид додаткового покарання за ст. 436¹ КК України недоцільно встановлювати за такий злочин. Відповідно до ст. 59 КК України та усталеній практиці ВСУ, конфіскація майна встановлюється за тяжкі, особливо тяжкі злочини корисливі злочини (наприклад, умисне вбивство з корисливих мотивів), а також за злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки незалежно від ступеня тяжкості й може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК України. Тобто, санкція за злочин, яка передбачена у ст. 436¹ КК України неповністю відповідає положенням законодавства і судової практики. Крім цього, законодавець не врахував застосування альтернативи (штраф, громадські роботи, виправні роботи тощо) обмеженню чи позбавленню волі на певний строк.

Аналізуючи статистичну інформацію та співвідносячи з практичними аспектами, можливо зауважити також проблемні кримінологічні моменти, а саме існування досить високого рівня латентності злочину, передбаченого ст. 436¹ КК України і незацікавленість правоохоронних органів щодо проведення ефективного досудового розслідування. Наглядний приклад у

м. Запоріжжя, де група людей похилого віку під радянські пісні розгорнула прапор СРСР із забороненими написами в центрі міста, біля вищих навчальних закладів та інших культурно-просвітницьких й соціально важливих об'єктів. Будь-яких дій ні поліція, ні інші правоохоронні органи не здійснили для притягнення до відповідальності організаторів й учасників. За 2016 р. у Запорізькій обл. було зареєстровано тільки одне провадження за фактом вчинення злочину, передбаченого ст. 436¹ КК України, хоча на перше травня, дев'яте травня, сьоме листопада, тридцяте грудня та на інші комуністичні свята були факти вчинення злочину, передбаченого ст. 436¹ КК України. Існують суб'єктивні та об'єктивні причини існування латентності злочинності, а саме недоліки законодавства (нечіткість суб'єктивних та об'єктивних ознак злочину, суворість санкції), незацікавленість правоохоронних органів у здійсненні досудового розслідування, існування стійкого зв'язку минулого покоління з радянською системою та ідеологією, малоефективний механізм культурно-просвітницьких заходів, ріст праворадикальних та ліворадикальних груп, соціально-економічна криза, політичні негаразди, військові дії на Сході України тощо.

Виходячи з вищевикладеного та аналізуючи сьогоденну ситуацію, можливо зазначити, що криміналізація пропаганди тоталітарних режимів є поширеною практикою, особливо в країнах колишнього соціалістичного табору і СРСР. Але, існує проблематика у визначенні чітких меж суб'єктивних та об'єктивних ознак злочину й проблеми у застосуванні ефективних видів покарання. Відповідно до цих проблем, існує висока латентність злочинності, яка створює проблему додержання основних принципів кримінального права. Тому, ми пропонуємо на законодавчому рівні врегулювати зазначені проблеми, а саме внести зміни до ст. 436¹ КК України й визначити чіткі суб'єктивні (вину, суб'єктів злочину тощо) та об'єктивні ознаки злочину (об'єкту посягання, визначення форм і способів пропаганди, предмету злочину тощо). Крім того, відповідно до зарубіжного досвіду і судових прецедентів ЄСПЛ доцільно також, передбачити застосування альтернативних видів покарання, таких як штраф, громадські роботи, виправні роботи тощо.

Список використаної літератури:

1. Яворський В. Аналіз закону по заборону комуністичних символів [Електронний ресурс] // Яворський В // – Режим доступу до ресурсу: <http://khp.org/index.php?id=1430493970>.
2. Кримінальний кодекс Республіки Польщі [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1246817&subID=100110056,100110058#text>.
3. Бабак М. А. Проблема криміналізації пропаганди тоталітарних режимів [текст] / Бабак М. А. // Тиждень науки. Тези доповідей науково-практичної конференції, Запоріжжя, 18–12 квітня 2016 р. / Редкол.: Ю. М. Внуков (від. ред.) та ін. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2016. – с. 144-145

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ УМИСНОГО ВБИВСТВА ПРИ ОБТЯЖУЮЧИХ ОБСТАВИНАХ ПРИ КОНКУРЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ

Пасков Олександр Олександрович
слухач Національної академії внутрішніх справ

Кваліфікація вбивства як одиничного злочину найчастіше ускладнюється тим, що один і той же злочин в багатьох випадках підпадає під ознаки декількох норм одночасно або декількох частин однієї і тієї ж норми, що утворює конкуренцію кримінально-правових норм. Конкуренція кримінально-правових норм є нормальною ознакою кодифікованого законодавства і свідчить про урахування законодавцем типових, але значною мірою, специфічних ознак злочинних проявів і засвідчує виділення конкретизованих норм з більш загальних норм, якими встановлена відповідальність за злочин, виписаний законодавцем в загальному (типовому) вигляді. Наприклад, умисне вбивство п. 8 ч. 2 ст. 115 КК і ст. 400 КК – посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги. Співвідношення цих норм показує, що в основі конкуренції норм лежить їх логічне співвідношення по обсягу і змісту. На підставі співвідношення по обсягу визначаються принципи конкуренції загальної і спеціальної норми, а також двох спеціальних норм.

Щоб відмежувати загальну і спеціальну норми, необхідно правильно використати загальний методологічний підхід у співвідношенні загального і одиничного. Спеціальній нормі притаманні всі ознаки загальної норми, але вона має і свої специфічні риси, за якими вона може бути відмежована від загальної. Слідча та судова практика свідчить про складність та припущення помилок при вирішенні цих завдань. Співвідношення по змісту визначає конкуренцію норм як частини і цілого, або частини однієї і тієї ж норми. Проаналізуємо найбільш суттєві відправні положення конкуренції.

Аналіз кримінально-правових норм показує, що одні з них розкривають зміст окремих видів злочинів в узагальненому вигляді і тому обсяг їх застосування дуже широкий, (так звані загальні норми), інші передбачають відповідальність за окремі випадки цих же видів злочинів, конкретизуючи відповідальність (підкреслюючи ступінь їх суспільної небезпеки) виступаючи в якості спеціальних норм. При кваліфікації застосовується спеціальна норма, тому що вона, на міркування законодавця, повинна охоплювати вчинене з найбільшою повнотою. Загальна норма фактично виступає в якості резервної для тих випадків, коли відповідальність за даний вид злочину спеціальними нормами не передбачена [3, с. 109–124]. Так, серед злочинів проти життя людини, у якості загальної може виступати ч. 2 ст. 115 КК, вбивство при кваліфікуючих обставинах, або ч. 1 ст. 115 КК – вбивство без

кваліфікуючих, обтяжуючих і пом'якшуючих обставинах, ст. 116 КК – вбивство вчинене в стані сильного душевного хвилювання, ст. 117 КК – умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, ст. 118 КК – вбивство вчинене при перевищенні меж необхідної оборони і ін., що передбачають відповідальність за різновиди злочинів проти життя.

Норма, що передбачає відповідальність за вбивство, вчинене в зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК) конкурує зі ст. 348 КК (посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця), що виступає в якості спеціальної [1, с. 48].

Одним з варіантів конкуренції загальної і спеціальної норми є конкуренція основного і кваліфікованого складу [1, с. 48], в нашому випадку, як ми вважаємо, основними є дії, які передбачені в ч. 1 ст. 115 КК, а кваліфіковані у ч. 2 ст. 115 КК. Тому, всякий кваліфікований склад виступає в якості спеціального, що враховується, коли дії, винного підпадають одночасно під різні пункти однієї і тієї ж статті. Наприклад, якщо дії винного носять ознаки й основного складу, ч. 1 ст. 115 КК – просте вбивство, і кваліфікованого (п. 6 або п. 7 ч. 2 ст. 115 КК), то застосовується останній, що виконує роль кваліфікованого, тобто в цьому випадку спеціального. Інколи вчинене підпадає під декілька ознак однієї і тієї ж норми (п.п. 1, 4 і 6 ч. 2 ст. 115 КК).

Відповідно до теорії кримінального права, більш тяжка кваліфікуюча ознака, поглинає менш тяжку, що може бути віднесено, на нашу думку, тільки до тлумачення закону і принципам його застосування у відношенні одиничного злочину, а у нашому випадку, такий підхід виявляється навіть шкідливим.

Принципи кваліфікації при конкуренції загальної, спеціальної, а також двох спеціальних норм відзначаються шляхом їх співвідношення за обсягом, а іноді і за змістом. Тому, у будь-якому випадку повинні застосовуватися спеціальні норми, що у більшій мірі конкретизують вчинене, охоплюючи специфіку передбачених ними склади злочинів. Наприклад, такого роду конкуренція виникає між ч. 2 ст. 115 КК і ст. 119 КК. На відміну від конкуренції загальної і спеціальної норми і двох спеціальних норм при конкуренції частини і цілого норми знаходяться між собою у відношенні підпорядкування не по обсягу, а по змісту.

Конкуренція норм по об'єкту, як частини і цілого, звичайно співвідносяться з конкуренцією складів по об'єктивній стороні і зустрічається в двох варіантах, коли: 1) дії, передбачені в одній нормі, розділяються між собою пунктами (ч. 2 ст. 115 КК), кожна з яких є лише частиною дій, передбачених однією нормою, але по своїй суті носить самостійний характер; 2) дії винної особи без їх зазначення в диспозиції статті тільки відмежовуються від дій, що перераховані в іншій нормі шляхом посилання на цю норму (ч. 1 ст. 115 КК).

На думку С.А. Тарарухіна, у межах однієї і тієї ж форми вини,

вирішальне значення має більш широка спрямованість умислу, а при необережності – можливість повніше передбачити наслідки, що фактично з'явилися і позначені в тій чи іншій нормі [2, с. 53–54]. При цьому, варто мати на увазі, що винний може одночасно керуватися декількома мотивами, які не суперечать один одному, а також переслідувати ряд цілей, які мають самостійне значення, при вчиненні одного злочину. Однак, може виникнути питання про конкуренцію норм по цих ознаках складу злочину. На нашу думку, найбільші проблеми в судовій практиці викликає, кваліфікація умисних вбивств при обтяжуючих обставинах, коли злочин вчиняється за декількома мотивами одночасно [4, с. 85]. В окремих випадках вчинене може підпадати під ознаки від двох до шести, а то й більше пунктів ч. 2 ст. 115 КК і не тільки в зв'язку з мотивом, але й цілком вчиненого вбивства і навіть засобом зазіхання.

При вчиненні умисного вбивства, основною ціллю є бажання позбавлення життя людини, що виступає загальною спрямованістю зазіхання. Конкретизуючими її є користь, (при виконанні вбивства на замовлення), приховування іншого злочину або полегшення його вчинення, протидія законним вимогам і т.ін. Такі цілі можуть визватись як одним, так і декількома мотивами, що не суперечать один одному. До вчинення вбивства можуть збуджувати декілька мотивів, що відносяться до однієї і тієї ж сфери певних відношень, що і повинно розкриватися при конкретизації цілі злочину. Суміщення різнорідних мотивів неможливе особливо при вчиненні злочинів, що можуть співвідноситися в різноманітних варіантах між собою і бути при цьому несумісними з тими, що не торкаються особистих інтересів і не пов'язані з ними.

Мотиви вчинення умисних вбивств у зв'язку з виконанням потерпілим свого громадського або службового обов'язку можуть мати різний зміст, хоча вони викликаються його суспільно-корисною діяльністю або пов'язану з її виконанням. Співвідношення таких мотивів із хуліганськими здебільшого відбивається під час зазіхання на злочин передбачений ст. 342 КК. Ці злочини мають власний мотив у вигляді прагнення протидіяти законній діяльності потерпілих по охороні громадського порядку або помститися за таку діяльність. Цей злочин співвідноситься з хуліганськими спонуканнями як при переростанні хуліганства в більш небезпечний злочин, так і при вчиненні двох самостійних злочинів, в яких здійснюється замах на два різноманітні безпосередні об'єкти – громадський порядок і порядок управління, що свідчить про сукупність або конкуренцію норм при якій питання про конкуренцію норм вирішується на користь більш небезпечного одиночного злочину, що на наш погляд не зовсім вірно, в таких випадках сукупність злочинів не повинна виключатись або замінюватись, оскільки порушується принцип відповідальності за вчинений злочин у повному обсязі. До того ж, такі норми можуть бути найбільш ефективними тільки тоді, коли їх диспозиції будуть містити в собі сукупність тих злочинних дій, що більше і частіше всього зустрічаються в практиці. Розділившись між собою, навіть і в цифровому перерахуванні пунктів, як це передбачається у новому КК, але

відмежовуватись один від одного по категоріях згідно їх рівня суспільної небезпеки.

Принципи кваліфікації при конкуренції загальної, спеціальної, а також двох спеціальних норм визначаються шляхом їх співвідношення за обсягом, а іноді і за змістом. І тому у будь-якому випадку повинні застосовуватися спеціальні норми, що у більшій мірі конкретизують вчинене, охоплюючи специфіку передбачених ними складів злочинів.

Список використаної літератури:

1. Кригер Г. А. К вопросу о разграничении убийства в состоянии аффекта и убийства, совершенного при превышении пределов необходимой обороны / Г. А. Кригер // Вестник Московского университета. – Серия X, Право. – 1961. – № 1. – С. 33–40.
2. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину / А. В. Савченко. — К. : Атіка, 2002. – 144 с.
3. Стратонов В. М. Кримінальне право України : Загальна та Особлива частини : Навчальний посібник. / Стратонов В. М. – К. : Істина, 2006. – 400 с.
4. Тарарухин С. А. Квалификация преступлений в судебной и следственной практике / Тарарухин С. А. – К. : Юринком, 1995. – 208с.

ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ НЕЗАКОННОГО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО ВИКРАДЕННЯ ЛЮДИНИ

Яковенко Сергій Петрович

слухач Національної академії внутрішніх справ

Суб'єктивна сторона будь-якого складу злочину характеризується психічним ставлення особи до вчинюваного нею суспільно-небезпечного діяння і до його наслідків. Ознаками, які характеризують суб'єктивну сторону злочину є вина, мета, мотив та емоційний стан [5, с. 29]. Точне встановлення вини, мотиву і мети викрадення людини або незаконного позбавлення волі дає можливість відмежувати зазначене діяння від суміжних складів злочинів.

Спочатку розглянемо вину як ознаку суб'єктивної сторони незаконного позбавлення волі або викрадення людини.

У доктрині кримінального права існують різні погляди щодо визначення вини. Більшість вчених виділяють вину або лише у формі умислу, або – необережності. Однак, існує й інша точка зору, відповідно до якої існує і подвійна (змішана, складна) форма вини. При поясненні значення подвійної форми вини слід зазначити, що вона властива багатьом злочинам, при кваліфікації яких слід окремо встановити психічне ставлення суб'єкта

злочину як до діяння, так і до його наслідків. Наприклад, М.І. Хавронюк застосовує при визначенні вини поняття «злочини із складною виною», розуміючи під цим наявність в складі злочину усіх ознак форми вини (як умислу, так і необережності) [1, с.12].

Так, спочатку проаналізуємо форми вини злочинного діяння, передбаченого ч. 1, 2 ст. 146 КК України. Виходячи зі змісту законодавчого формулювання даного злочину можна дійти висновку про те, що він може бути вчинений лише з прямим умислом, тобто належить до числа злочинів, характер яких впливає з їх опису в законі [3, с. 47]. Суб'єктивна сторона викрадення людини або незаконного позбавлення волі знаходить свій вираз у психічному ставленні особи як до діяння, так і до наслідків.

При характеристиці вини треба розкрити інтелектуальний та вольовий момент, тобто характеристики внутрішнього ставлення суб'єкта до вчиненого з погляду сформульованих у законі комбінацій інтелектуальних і вольових процесів, що відбуваються в психіці особи в зв'язку зі вчиненням викрадення людини або незаконного позбавлення волі. При цьому, інтелектуальний момент визначає зміст умислу, а вольовий – його спрямованість [2, с. 83].

Умисел при викраденні людей або незаконному позбавленні волі зазвичай є заздалегідь обміркованим. Інтелектуальний момент умислу – це усвідомлення суб'єктом об'єктивних ознак складу злочину, відображення в його психіці фактичної і юридичної сторін посягання. Усвідомлення фактичних ознак об'єкта відбувається при викраденні людини шляхом усвідомлення ознак об'єктивної сторони і особи потерпілого. Це обумовлено тим, що суспільно небезпечне діяння, спосіб його вчинення, а також потерпілий при викраденні або незаконному позбавленню волі доступні безпосередньому сприйняттю, внаслідок чого суб'єкт концентрує свої інтелектуальні зусилля в першу чергу на зазначених об'єктивних ознаках. Вчиняючи дії щодо заволодіння людиною, поєднані з переміщенням її з одного місця в інше, суб'єкт усвідомлює фактичну сторону вчинюваних ним дій, а саме: що посягає на особисту недоторканність людини.

Крім того, складовою інтелектуальної ознаки умислу в складі викрадення людини, на нашу думку, виступає також усвідомлення винним того, що він діє всупереч волі потерпілого або його законних представників. Однак, характеристика прямого умислу при викраденні людини не вичерпується лише розглядом його інтелектуальної ознаки, оскільки остання нерозривно пов'язана з вольовим ставленням до вчиненого. Вольовим ставленням особи при викраденні людини є бажання суб'єкта вчинити дії щодо заволодіння людиною, поєднані з переміщенням її з місця перебування. Встановлення того факту, що особа, усвідомлюючи фактичні ознаки і суспільно небезпечний характер діяння, бажала його вчинення, є достатнім для констатації прямого умислу, що характеризує викрадення людини.

Частина 3 ст. 146 КК України в частині спричинення тяжких наслідків, на наш погляд, має матеріальний склад злочину. При юридичному аналізі даної норми необхідно з'ясувати психічне ставлення особи не тільки до

вчиненого нею діяння, а й до його наслідків. Треба зазначити, якщо стосовно діяння при незаконному позбавленні волі або викраденні людини наявний прямий умисел, інтелектуальні ознаки його полягають в усвідомленні суспільно-небезпечного характеру даного діяння. Під усвідомленням суспільно-небезпечного характеру свого діяння слід розуміти не тільки фактичну сторону того, що вчиняється, всіх обставин, що характеризують об'єктивні ознаки складу злочину, а й розуміння соціального значення діяння, його соціальної шкідливості. Передбачення в даному випадку має розпізнавальну особливість, конкретний характер, а також реальну можливість настання суспільно-небезпечних наслідків. Хоча даний наслідок передбачається як можливий результат незаконного позбавлення волі або викрадення людини, але в загальному вигляді передбачає розвиток причинного зв'язку між зазначеними об'єктивними ознаками. Суттєва особливість передбачення наслідків в даному випадку полягає у тому, що воля особи не спрямована на досягнення суспільно-небезпечного наслідку, але припускає можливість його настання.

Незважаючи на передбачення можливості настання суспільно-небезпечних наслідків у вигляді тяжких наслідків, особа не бажає їх настання, вони не потрібні їй ні як основний, ні як проміжний наслідок. Особа не спрямовуючи свою волю на досягнення наслідку, все ж таки свідомо допускає можливість його настання, при цьому її ставлення до нього проявляється в байдужості і відсутності розрахунку на його відвернення. Тобто, при незаконному позбавленні волі або викраденні людини у суб'єкта злочину відсутня цілеспрямованість діяння на досягнення певного суспільно-небезпечного наслідку. При відсутності даної умови, тобто при бажанні досягти такого наслідку, дане діяння слід було б кваліфікувати не за ч. 3 ст. 146 КК України, а за тією статтею, зміст диспозиції якої буде охоплювати дане злочинне діяння. Наприклад, при умислі на позбавлення життя як щодо діяння, так і щодо наслідків, дане діяння необхідно кваліфікувати за ч. 1 ст. 115 КК України або за п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України, в залежності від суб'єкта злочину та від потерпілого.

Вольовий момент умислу при викраденні людини або незаконному позбавленню волі, полягає в бажанні заволодіти потерпілим і перемістити його з місця перебування. При цьому дії людини свідомі, тобто, можна сказати, мотивовані. Мотиви вчинення злочину, передбаченого ст. 146 КК України можуть бути різними: демонстративне хизування своєю зверхністю, сексуального характеру, задоволення кар'єристських планів, політичні, корисливі, жага помсти тощо. При цьому, якщо незаконне позбавлення волі або викрадення людини вчинене з корисливих мотивів, то відповідно це буде впливати на кваліфікацію. Оскільки корисливі мотиви є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 2 ст. 146 КК України. Для наявності складу викрадення людини або незаконного позбавлення волі вчинене з корисливих мотивів не має значення чи отримав суб'єкт злочину матеріальну вигоду, чи ні.

Наступною складовою суб'єктивної сторони є мета вчинення злочину. У складі злочину, передбаченого ст. 146 КК України, суб'єкт має на меті позбавити потерпілого волі, при викраденні людини винний не прагне до досягнення такої мети. Однак, мета є факультативною ознакою незаконного позбавлення волі або викрадення людини і на кваліфікацію не впливає.

Для визначення особи винною у досліджуваному складі злочину, мотив і мета викрадення повинні бути встановлені однозначно, бо інакше не можна визнати дослідженою повно і всебічно суб'єктивну сторону даного злочину, а отже, і весь його склад [4, с. 379].

Отже, в злочині, який передбачений ст. 146 КК України притаманна вина у формі умислу, крім ч. 3 ст. 146 КК України, в частині передбачення тяжких наслідків, такому складу злочину притаманна змішана форма вини. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини вчинене з корисливих мотивів є кваліфікуючою ознакою цього злочину.

Список використаної літератури:

1. Кригер Г. Л. Построение санкций в новом уголовном законодательстве / Г. Л. Кригер // Актуальные проблемы уголовного права. – М. : Госюриздат, 1975. – 168 с.
2. Кримінальний кодекс Української РСР: Офіц. текст із змін. та допов. за станом на 1 квітня 1985 р. – К. : Політвидав України, 1985. – 210 с.
3. Кругликов Л. Л. Смягчающие и отягчающие обстоятельства в советском уголовном праве : Вопросы теории / Л. Л. Кругликов. – Воронеж, 1985. – С. 164–168.
4. Кудрявцев В. Н. К вопросу о соотношении объекта и предмета преступления / В. Н. Кудрявцев // Советское государство и право. – 1951. – № 8. – С. 51–60.
5. Петер-Алексин А. Забытая свобода; принципы уголовного права в европейской дискуссии о безопасности [пер. с нем. Г. Г. Мошака] / Петер-Алексин Альбрехт. – Одесса, 2006. – 1159 с.

ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Підболячний Максим Валерійович

Соціально-економічна криза в Україні, безробіття, невирішені завдання культурно-виховного характеру негативно впливають на формування молодого покоління. В окремих випадках ці явища зумовлюють відчуження неповнолітніх від офіційних інститутів соціалізації.

Розглядаючи проблему злочинності серед неповнолітніх, необхідно виділити сукупність обставин і факторів, що сприяють підвищенню її рівня. Неабияку роль відіграє сім'я, в якій виховується майбутній правопорушник (злочинець), а також активна профілактична та попереджувальна робота. Негативно впливає на підлітків відсутність контролю з боку суспільства

(серед неповнолітніх спостерігається незайнятість, не всі з них відвідують навчальні заклади), алкоголізм і наркоманія серед однолітків тощо [1, с.236].

Серед суб'єктів профілактики злочинності та злочинів неповнолітніх можна виділити:

- органи державної влади й органи місцевого самоврядування, що забезпечують програмування, планування, правове регулювання та ресурси цієї діяльності, контроль за її здійсненням і результатами;

- інститути соціального виховання - родину, школу, трудовий колектив, установи культури та дозвілля, що здійснюють у взаємодії та в межах компетенції профілактику виникнення викривленої позиції дітей і підлітків, корекцію таких криміногенних чинників, якщо вони можуть бути нейтралізованими за допомогою педагогічних або інших виховних засобів;

- органи захисту й соціальної, психолого-педагогічної, медичної та правової допомоги дітям і підліткам, які перебувають у несприятливих життєвих умовах;

- правоохоронні органи загалом та їх спеціалізовані підрозділи й служби зокрема [2].

Система профілактики злочинності неповнолітніх складається з таких етапів:

1) оздоровити середовище та допомогти неповнолітнім, які опинилися в несприятливих умовах життя та виховання, ще до того, як негативний вплив цих умов позначиться на їхній поведінці (етап ранньої профілактики);

2) не допустити переходу на злочинний шлях і забезпечити корекцію осіб зі значним ступенем дезадаптації, що вчиняють правопорушення незлочинного характеру (етап безпосередньої профілактики);

3) не допустити переходу на злочинний шлях та створити умови для корекції поведінки осіб, які систематично здійснюють правопорушення, характер й інтенсивність яких вказують на ймовірність учинення злочинів у найближчому майбутньому (етап профілактики дозлочинної поведінки);

4) запобігти рецидивові злочинів підліткам, які раніше вчиняли злочини (профілактика рецидиву) [2].

Отже, злочинність неповнолітніх завжди була і залишається гострою актуальною правовою та суспільною проблемою, що постійно привертає увагу вчених і практиків. Вона є складовою загальної злочинності та засвідчує тенденції її розвитку в майбутньому. Це зумовлено не лише тим, що неповнолітні завжди визнавалися злочинцями особливого роду, а й тим, що на сьогодні це одна з найбільш кримінально уражених верств населення.

Список використаної літератури:

1. Савіцька О.В. Криміналізація неповнолітніх в українському суспільстві / О.В. Савіцька // Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення [Текст]: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2016 р.) : у 2 ч. / [ред. кол.: В. В. Черней, О. М. Джужа, В. В. Василевич та ін.]. – Ч. 2. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. – с. 236-238.

2. Кримінологія: Навч. посіб. / Ю. Ф. Іванов., О. М. Джужа. - К.: Вид.
ПАЛИВОДА А. В., 2006. - 264 с.

СЕКЦІЯ №2.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

ВЗАЄМОДІЯ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ЗІ СЛІДЧИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Шапарь Артем Олександрович

заступник декана

факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України
Донецького юридичного інституту МВС України
кандидат юридичних наук

Підвищення ефективності взаємодії слідчих підрозділів Національної поліції з підрозділами кримінальної поліції є однією з найважливіших проблем криміналістики, кримінального процесу, оперативно-розшукової діяльності, правової психології.

Нормативно-правову основу взаємодії складають:

- Конституція України;
- кримінальне і кримінально-процесуальне законодавство України;
- Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року (зі змінами та доповненнями);
- відомчі нормативні акти з організації взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами Національної поліції України в розслідуванні вчинених злочинів [2].

В свою чергу, на оперативні підрозділи Національної поліції України покладений обов'язок здійснення необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення і припинення злочинів, а також викриття причин та умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень [1, ст. 7].

Основними завданнями взаємодії є:

- забезпечення невідкладних слідчих дій і оперативно-розшукових заходів при виявленні і, в подальшому, розслідуванні кримінальних правопорушень;
- всебічне і об'єктивне розслідування кримінальних правопорушень, своєчасне викриття й притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що їх вчинили, а також розшук злочинців, що переховуються від суду та слідства;
- здійснення заходів, спрямованих на відшкодування збитків, завданих злочином.

Аналіз проведеного дослідження свідчить, що основними формами взаємодії працівників кримінальної поліції зі слідчими підрозділами у сучасній практичній діяльності є: обмін інформацією – 93,6 %, виконання письмових доручень – 74,4 %, спільне планування оперативно-розшукових

заходів – 30,4 %. Такими, що потребують покращення: спільне використання обліків – 28,8 %, спільне використання наявних сил і засобів – 27,2 %, розповсюдження передового досвіду роботи – 4,8 %.

Взаємодія – це філософська категорія, що відображає процес дії об'єктів один на одного, їх взаємну обумовленість [6, с. 216]. Тому спільна діяльність правоохоронних органів припускає певну координацію зусиль, направлених на розкриття і розслідування злочинів. Під координацією розуміють взаємозв'язок, узгодження дій. Тобто, координація і взаємодія – це взаємозв'язані і взаємообумовлені процеси [6, с. 626].

Поняття взаємодії в науковій літературі давали неодноразово. Так, на думку Л.І. Бистрикіна, взаємодія – це «заснована на законі співпраця не підлеглих один одному органів, при якій вони діють узгоджено, доцільно поєднуючи вживані ними засоби і способи з метою попередження, припинення і розкриття злочинів, притягнення до кримінальної відповідальності винних, розшуку обвинувачених і забезпечення відшкодування збитку, заподіяного злочином» [4].

Р.С. Белкін під взаємодією розуміє злагоджену за метою і задачами, силами, засобами, місцем і часом діяльність в процесі встановлення істини по кримінальній справі [5, с. 492]. З ним погоджується Н.Г. Шурухнов, відзначаючи, що взаємодія є «злагодженою діяльністю» [3, с. 443].

Погоджуючись з тим, що взаємодія завжди є злагодженою діяльністю, слід уточнити її кінцеву мету. Тут слід підтримати В.І. Брильова і зазначити, що взаємодія, крім іншого, направлена на виявлення злочинів, оскільки зрозуміло, що, перш ніж розкрити злочин, його потрібно виявити. Зокрема, розкриття вбивства часто починається з виявлення захovanого трупа [7, с. 175].

Залежно від підстав взаємодію можна класифікувати:

- за часом – тимчасова, одноразова, епізодична (пов'язана лише з виконанням доручень слідчого з окремих питань і епізодів справи), постійна (здійснювана протягом всього часу розслідування у справі).

- за характером зв'язків – безпосередня (спільне обговорення і оцінка оперативних даних, проведення слідчих дій тощо), опосередкована (через вищестоящий орган, з підрозділами, розташованими зовні території обслуговування).

Етапи здійснення взаємодії можна підрозділити на підготовчий і основний. Вони мають свої відмінності, що впливають на визначення переліку заходів і форми їх здійснення. Підготовчий етап полягає у систематизації, вивченні, оцінці оперативних матеріалів. Основний етап полягає у плануванні слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

Взаємодія слідчого Національної поліції України з підрозділами кримінальної поліції здійснюється в різних формах. В юридичній літературі, що розкриває поняття, сутність і значення взаємодії, питання про класифікацію форм взаємодії органів слідства і дізнання, залежно від організаційних і тактичних аспектів і змістовної сторони відносин, що при цьому виникають, розглядалося неоднозначно.

Певні автори, розглядаючи форми взаємодії, не поділяють їх на будь-які групи. Інші визначають організаційно-правові, процесуальні і організаційні, або ж

процесуальні і не процесуальні (організаційно-тактичні) форми взаємодії. Інші автори виділяють процесуально-правові і організаційно-тактичні, або організаційно-управлінські і організаційно-тактичні форми взаємодії, або підрозділяють їх на «зовнішні і «внутрішні» [8].

З урахуванням змін кримінально-процесуального і оперативно-розшукового законодавства України, специфіки досліджуваної категорії кримінальних проваджень, розвиваючи дану класифікацію, пропонуємо власні форми взаємодії слідчого з підрозділами кримінальної поліції: організаційні і тактичні.

В організації взаємодії дані форми нерозривно пов'язані між собою і здійснюються залежно від слідчих ситуацій, що виникають на різних етапах розслідування.

Перш, ніж аналізувати зміст і форми взаємодії, відзначимо, що вони визначаються рівнями організації кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової діяльності. Так, якщо розглядати діяльність системи правоохоронних і державних органів по боротьбі із злочинністю, то взаємодія – це «скоординована по задачах, часу, місцю і виконавцях діяльність різних ланок (елементів) однієї або декількох організаційних систем, що не перебувають відносно один одного в адміністративному підпорядкуванні і мають через функціональну диференціацію специфічні засоби і методи роботи, які взаємно доповнюють одне одного і забезпечують в результаті цього оптимальне досягнення мети» [9, с. 11].

Отже, взаємодія слідчого Національної поліції України з оперативними підрозділами кримінальної поліції під час досудового розслідування – це взаємоузгоджена, спільна, цілеспрямована, кваліфікована діяльність, основана на законах і відомчих нормативних актах, організована на належному рівні, яка спрямована на виконання завдань кримінального судочинства. Керівна та організуюча роль у цій взаємодії належить слідчому, оскільки саме на орган досудового розслідування покладається обов'язок вживати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування. Початок взаємодії, як правило, ініціює слідчий, але може виходити і від співробітників інших підрозділів, в тому числі й оперативних. Взаємодія слідчого з оперативними підрозділами кримінальної поліції під час досудового розслідування має доволі різноманітний та широкий характер, тому налагодження спільної, узгодженої, цілеспрямованої та кваліфікованої діяльності під час здійснення досудового розслідування є запорукою успішного виконання завдань кримінального провадження.

Список використаної літератури:

1. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
2. Ковтун Н. Н. Судебный контроль в уголовном судопроизводстве России : монография / Ковтун Н. Н. – Н. Новгород : Городец, 2002. – 332 с.
3. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 черв. 2005 р. № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–37. – Ст. 446.

4. Алексеев Н. Н. Русский народ и государство : учебник / Алексеев Н. Н. – М. : Аграф, 1998. – 640 с.
5. Некрасов В. А. Оперативне розпізнавання : [монографія] / Некрасов В. А., Мацюк В. Я., Родинюк Л. В. ; Державна податкова адміністрація. – Київ: КНТ, 2007. – 213 с. – (Проблеми оперативно-розшукової діяльності).
6. Вандышев А. С. Методологические и организационно-тактические проблемы оперативного поиска / А. С. Вандышев // Труды КВШ МВД СССР. – К., 1976. – № 8. – С. 35–48.
7. Проблемы теории государства и права : [учебник для вузов] / под ред. С. С. Алексеева. – М. : Юрид. лит., 1987. – 446 с.
8. Приполов І.І. Правовідносини в оперативно-розшуковій діяльності органів внутрішніх справ (сфера конфіденційного співробітництва) : Дис. канд. юрид. наук: 21.07.04 / КНУВС. – К., 2007. – 209 с.
9. Приполов І. І. Виникнення, зміна та припинення правовідносин в ОРД / І. В. Приполов // Науковий вісник НАВСУ : наук.-теорет. журнал. – К., 2004. – № 1. – Ч. 2. – С. 151–160.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СУТНІСНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІМУНІТЕТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Пилипенко Дмитро Олексійович

заступник декана юридичного факультету
Донецького юридичного інституту МВС України
кандидат юридичних наук

Дослідженню інституту імунітету у кримінальному процесі присвячені чисельні роботи вітчизняних та іноземних науковців. Проте попри їх кількісний склад, у наукових працях вчених немає єдності позиції щодо визначення сутності імунітету, його правових основ, учасників кримінальних процесуальних відносин, що ним користуються, їх процесуальний статус тощо. Вказана теоретична розгалуженість призводить до певних недоліків під час нормативного визначення функціонування інституту імунітету у національному кримінальному процесі. Все це обумовлює здійснення подальших пошуків у напрямі дослідження правової сутності інституту імунітету та його відображення у вітчизняній кримінальній процесуальній дійсності.

Зосереджуючи увагу на визначенні сутності інституту імунітету у кримінальному процесі доцільно окремо зупинитись на окресленні місця терміну «імунітет» серед інших споріднених категорій, зокрема «привілеї», «недоторканість», «пільги» тощо. Саме ці правові категорії досить часто використовуються поруч із визначенням «правовий імунітет», за для зосередження уваги на певній виключності процесуального положення

окремого учасника кримінального провадження.

Досліджуючи проблематику функціонування інституту імунітету у кримінальному судочинстві, вітчизняний науковець С.Г. Волкотруб зазначає, про доцільність зосередження уваги науковців на питанні чи є терміни «імунітет», «привілей» тотожними, чи вони означають різні поняття і в якому зв'язку перебувають між собою. Автор підкреслює, що на його думку, той факт, що вони мають певну схожість, якщо говорити про власне юридичний статус особи (утворюють винятки з принципу рівності всіх перед законом і судом та ін.). Якщо вести мову про те, як привілеї та імунітети впливають на фактичне положення особи, то вочевидь, продовжує науковець, що імунітети покликані запобігти погіршенню становища особи (запобігти обмеженню прав його суб'єкта чи покладенню на нього обтяжливого обов'язку), а привілеї покращують існуюче становище особи, даючи можливість користуватися додатковими благами. Беручи до уваги наведене вище, названі терміни слід вважати нетотожними, такими, що означають різні поняття; їх слід вважати видовими поняттями стосовно певного родового поняття. Автор погоджується із думкою І.С. Морозової, що таким родовим поняттям є пільги в їх юридичному розумінні [2, с. 18].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови «привілей» визначається як особлива перевага, пільга, яку закон надає окремим особам, групам людей або певному стану, класові (класам). Певна перевага когось-небудь, право на виняткове ставлення до себе порівняно з іншими [1, с. 1111]. У свою чергу термін «пільга» визначається як повне або часткове звільнення від дотримання встановлених законом загальних правил, виконання яких-небудь обов'язків [1, с. 972]. У свою чергу, в етимологічному словнику української мови визначення «привілей» тлумачиться як перевага, пільга. Цей термін походить від латинського «privilegium» (закон або постанова на користь когось, переважне право) [3, с. 569]. Термін «пільга» тлумачиться як привілей; полегкість, поблажливість; вільність; полегшення тощо [3, с. 405]. Отже у тлумачному та етимологічному словниках визначення «пільга» та «привілей» вживаються як синонімічні категорії. Однак, попри таке відображення цих визначень у словниках, серед науковців є супротивники споріднення цих категорій.

Так С.В. Поленіна зазначає, що правову пільгу не слід ототожнювати із таким зовнішньо схожим явищем, як привілей. Система привілей, як стверджує С.В. Поленіна, отримала широке розповсюдження не лише у роки «застою» та деформації соціалізму, але й ще в більшій мірі у сучасному демократичному періоду. Мова йде про пільги, за допомогою яких створюються умови підвищеної комфортності життя для обраного кола «найбільш відповідальних осіб, що наближені до влади». У цьому випадку пільги не базуються на об'єктивних підставах та перетворюються на звичайні привілеї, існування яких суперечить ідеї формування правової держави та підриває як принцип рівності громадян, так й принцип соціальної справедливості, під гаслом якої вони зазвичай встановлюються [6, с. 16]. Аналогічної позиції дотримується А.В. Малько. Автор наголошує: «Привілей

– це негативне відхилення, полегшення, не встановлене законом, часто неправомірне, покликане покращувати положення яких-небудь суб'єктів з одночасним погіршенням положення інших. У суспільному розумінні привілеї асоціюються з надмірним отримання блага начальниками, оминаючи вимоги закону. Привілеї створюються тихо, або за неписаним рішенням, або на підставі різноманітних закритих нормативних актів» [5, с. 9]. М.Н. Козюк досліджуючи сутність привілеїв у кримінальному процесі, висловлює особисту точку зору, що привілей – це різновид пільгового способу регулювання суспільних відносин, коли переваги встановлюються, як правило, виключною нормою та коли законодавець свідомо або несвідомо допускає надмірне покращення положення суб'єктів [4, с. 116].

Навівши точки зору науковців щодо сутності правового привілею доцільно висловити з цього приводу особисту точку зору. Отже, спроби науковців розділити між собою визначення «пільга» та «привілей» наділивши кожне з них своєю особливою процесуальною сутністю, у контексті їх сприйняття як елементів кримінальної процесуальної дійсності, виглядають штучними намаганнями відокремити один від одного цілком споріднені та синонімічні поняття. Вищенаведені приклади вказаних визначень, що містяться у Великому тлумачному словнику української мови та етимологічному словнику української мови, вказують, що ці формулювання цілком можуть сприйматись як визначення, що мають ідентичний зміст. Також доцільно зазначити, що вищезазначені позиції авторів аргументуються ґрунтуючись на концепції певної класової нерівності індивідуумів, що формують суспільство держави. Домінантність пануючого класу людей, що користуються правовими привілеями формулюється крізь призму адміністративно-командної системи СРСР. Формулювання точки зору із визначенням семантики правової категорії «привілей» спираючись на приклади свавілля представників радянської влади, наразі, є не зовсім актуальним.

Із проголошенням незалежності нашої держави на її теренах розпочала свій розвиток нова демократична формація, яка мала, відмінний від радянської системи, структурним зміст формування влади у державі. З'явилась система стримувань та противаг гілок влади. Ї хоча до сьогодні функціонування цієї системи не позбавлена недоліків, все ж вона довела свою ефективність. Тому, спроби із визначення сутності правових категорій «привілей» чи «пільга», доцільно робити спираючись на сучасні реалії, що відбуваються в українському суспільному житті. З урахуванням кримінальних процесуальних реалій сьогодення, окреслені правові категорії цілком можуть стосуватись не лише представників влади, а й пересічних громадян, які беруть участь у кримінальному провадженні, наприклад, близькі родичі підозрюваного. Таким чином, «привілейованість» чи «пільгове положення» учасника кримінального провадження цілком може сприйматись не лише спираючись на суспільну значимість його професійної діяльності, а й з урахуванням його вразливого соціального статусу та ін.

Підсумовуючи вищевказане слід зазначити, що намагання здійснити

етимологічний розподіл між вказаними визначеннями автори лиш зайвий раз ускладнюють ситуацію ніж сприяють її конструктивному вирішенню. У контексті цього питання слід погодитись з позицією укладачів вищезгаданих словників. Таким чином, у кримінальному процесі визначення «пільга» та «привілей» цілком можуть сприйматись як ідентичні поняття. Більш того, категорії «пільга», «привілей», «недоторканість» у кримінальному процесуальному праві доцільно вважати як синонімічні визначення до терміну «імунітет», що у свою чергу відображає правовий інститут, норми та положення якого реалізуються у кримінальному провадженні.

Список використаної літератури:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [голов. ред. Бусел В. Т.]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
2. Волкотруб С. Г. Імунітет і проблеми його захисту в кримінальному судочинстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Волкотруб Сергій Григорович. – Х., 2002. – 192 с.
3. Етимологічний словник української мови / [голов. ред. Мельничук О. С.]. – Т. 2. – К. : Наукова думка, 1985. – 573 с.
4. Козюк М. Н. Правовое равенство и привилегии депутатской неприкосновенности / М. Н. Козюк – Ростов-на-Дону : Изд-во «Личность и власть», 1995. – С. 116.
5. Малько А. В. Льготы в праве : понятие и виды / А. В. Малько // Проблемы теории и права. – 1997. – № 4. – С. 9.
6. Поленина С. В. Закон как средство реализации задач формирования правового государства / С. В. Поленина // Теория права : новые идеи. – Вып. 3. – М., 1993 – С. 16.

НАУКОВЕ СУПРОВОДЖЕННЯ ЗАКОНОПРОЕКТНОЇ РОБОТИ – ГАРАНТІЯ ЯКОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ

Лобойко Леонід Миколайович

завідувач відділу дослідження проблем кримінального процесу,
криміналістики і судоустрою

Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
доктор юридичних наук, професор

1. Реформа кримінально-процесуального законодавства розпочиналася у 1992 р., коли Верховна Рада Україна ухвалила Концепцію судово-правової реформи в Україні [1]. На підставі цієї Концепції підготовлено проект КПК, зареєстрований у Верховній Раді України за № 1233 [2]. У 2006 р. так само розпочалася робота з підготовки альтернативного проекту КПК. Тільки ініціативу у реформуванні законодавства перейняв Президент України. У

травні 2006 р. він своїм Указом затвердив Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів [3]. Концепція стала відправним пунктом для підготовки нового проекту КПК. Робоча група розпочала свою діяльність відразу після затвердження Концепції. Пізніше, коли робота над проектом КПК підходила до завершення, цілі реформування кримінального процесу були сформульовані конкретніше у схваленій Президентом України Концепції реформування кримінальної юстиції [4].

Наукової концепції, яка б наперед визначала основні положення майбутнього КПК, ні на момент початку роботи над його проектом, ні на момент її завершення не існувало. Відтак наукове супроводження розробки і прийняття в 2012 р. КПК ніхто, в тому числі і вчені-процесуалісти чи колективи вчених, не здійснював. Якщо, звичайно, не брати до уваги безпосередню участь у підготовці тексту КПК окремих учених. Відтак, перед ухваленням КПК не було етапу розробки наукової концепції реформування кримінального процесуального законодавства з широким її обговоренням в наукових колах. Можливо, таку ситуацію можна пояснити, серед іншого, відсутністю на той час у фонді наукових здобутків вітчизняної науки кримінального процесу результатів досліджень, які б ґрунтувалися на європейських стандартах кримінального судочинства, а не відтворювали майже на 100 % наукові результати радянської процесуальної науки. Останні, до речі, були реалізовані у попередніх проектах КПК, що існували до 2006 р.

2. Відсутнє будь-яке наукове супроводження законопроектних робіт і на етапі реформування чинного КПК. Проекти законів, внесених до Верховної Ради України, спрямовані переважно на «латання» дірок в КПК, а не на перспективу. Науковці ж, замість надання науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення чинного КПК з метою наближення його положень до здійснюваної державою політики євроінтеграції, іноді закликають повернутися до радянського за змістом КПК 1960 р.

Як приклад науково необґрунтованого планування законопроектних робіт можна навести формування Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні [5], яке відбувалося в авральному режимі, попри те, щовін «покликаний стати базовою платформою реалізації Верховною Радою України *політико-правових* засад розвитку суспільства і держави, інструментом досягнення цілей стратегічних реформ в Україні» (Преамбула до Плану). Розпорядженням Голови Верховної Ради України [6] 31 березня 2015 р. було затверджено склад робочих груп з підготовки зазначеного плану (загальна кількість членів робочих груп – 152 особи) і строк підготовки – 8 квітня 2015 р., тобто всього у розпорядженні робочих груп було вісім днів, з яких два вихідних. За шість днів 152 особи повинні були підготувати план законодавчого забезпечення реформ в Україні до 2020 р., тобто на п'ять років. Інституту законодавства Верховної Ради України було приписано до 15 квітня 2015 р. підготувати уточнений проект Плану з урахуванням пропозицій робочих груп. Однак, оскільки Розпорядження завідомо було невиконаним, то в нього внесли зміни, згідно з якими строк підготовки

Плану перенесли на 5 травня 2015 р., а Інституту законодавства Верховної Ради України наступного дня – 6 травня – приписано підготувати уточнений проект Плану. З приписами Розпорядження усі зазначені суб'єкти «успішно» впоралися, підготувавши документ на 340 сторінках, до якого включили, серед інших, значну кількість законопроектів, які роками знаходилися на розгляді у нашому Парламенті. Верховна Рада України затвердила цей План своєю постановою вже 4 червня 2015 р. Про яку виважено, таку, яка б була заснована на наукових результатах, політику у законодавчому забезпеченні реформ кримінального процесу можна у цьому разі говорити, якщо політика реформування усіх сфер життя держави формується поспіхом? Як у такий спосіб можна досягти якості законодавчої роботи, узгодженості законопроектів між собою, досягнення в разі їх реалізації якоїсь певної корисної для суспільства мети? До речі, багато пунктів Плану, попри те, що строк їх виконання припадає на 2015-2016 роки, до цього часу так і не виконані.

Політики, очевидно, не вважають, що науковці можуть бути корисними для творення законів. Зі 152 осіб, що приймали участь у підготовці згаданого вище Плану законодавчого забезпечення реформ, був лише один учений (не фахівець у галузі кримінального процесу).

3. Із питань формування кримінального процесуального законодавства існує значний масив наукових знань. Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України акумулює існуючі і продукує нові знання в рамках фундаментального наукового дослідження з теми «Теоретичні засади визначення і забезпечення якості кримінального процесуального закону». Рациональне використання досягнутих наукових результатів у вигляді відповідного супроводження законопроектів може стати надійною гарантією забезпечення високої якості цієї галузі законодавства.

Список використаної літератури:

1. Концепція судово-правової реформи в Україні. Затв. Постановою Верховної Ради України 28 квітня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1992. - № 30. Ст. 426.

2. Проект Кримінально-процесуального кодексу України, внесений на розгляд Верховної Ради України народними депутатами В. Р. Мойсиком, І. В. Вернидубовим, С. В. Ківаловим, Ю. А. Кармазіним (реєстраційний № 1233 від 13 грудня 2007 р.). Електронний ресурс. Режим доступу: http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webpro.

3. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. Затв. Указом Президента України від 10 травня 2006 р. // Офіційний вісник України. - 2006. - № 19. - Ст. 1376.

4. Концепція реформування кримінальної юстиції України / Затв. Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 // Офіційний вісник Президента України. – 2008. - № 12. - Ст. 486.

5. План законодавчого забезпечення реформ в Україні, схвалений Постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. - № 31. – Ст. 297.

6. Розпорядження Голови Верховної Ради України від 31 березня 2015 р. № 496 «Про підготовку проекту Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні» // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/496/15-%D1%80%D0%B3/page>

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СУЧАСНОГО ПРОЦЕСУ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Ситник Олександр Миколайович

завідувач кафедри історії, професор природно-географічного факультету
Мелітопольського державного педагогічного університету
ім. Б. Хмельницького
доктор історичних наук, доцент

Одне з основних питань юриспруденції полягає в тому – що є визначальним – право чи справедливість? Відповідь на це питання не є однозначною і лежить у політико-правовій площині, з врахуванням принципів духовності та моралі. При цьому, слід мати на увазі наступну закономірність: якщо для права більш притаманною є «літера закону», то поняття справедливість більшою мірою асоціюється з «духом права».

С. С. Сливка вважає, що «дух права» формує сам рівень духовності, моральності суспільства, оскільки закони приймаються постійно і, як правило, цілком нові, що не дає можливості стверджувати про вичерпність законів щодо конкретного моменту. Тобто законотворчість завжди відстає від процесу створення моральних норм, що на практиці відображається стійкою відсутністю норм правового регулювання суспільних відносин. Та, зрештою, з розвитком суспільства завжди з'являються нові прецеденти, що вимагають появи нових правових норм [1, с. 51]. Також С. С. Сливка зауважив, що, існує істотна різниця між «духом права» та «літерою закону». Так, «літера закону» відображає обов'язковий припис поведінки особи, незважаючи на її внутрішню реакцію, а «дух закону» спрямований на відображення ідей законодавця. Тобто «дух закону» є значно складнішим від «літери закону», хоча вони одне одного доповнюють. У цілому «дух закону» виражає історично зумовлену мету «літери закону». Всупереч «духові права» часто виступають відомчі нормативні акти, що спрямовані на суб'єктивне тлумачення закону. У даному випадку дотримуються «літери закону», а «дух права» змінюють або взагалі ігнорують [2, с. 53, 54]. Безперечно, що така тенденція є одним із пережитків радянської практики тоталітарного й авторитарного режимів, для котрих дотримання «літери закону» було зведено на рівень

імперативу. Натомість духовні та моральні засади суспільства та особистості практично ігнорувалися. Цю ситуація мало б виправити формування належної правової ідеології (правової доктрини) вже в сучасній Україні.

У процесі побудови правової держави важливу роль відіграє правова ідеологія. Як особлива складова правової свідомості вона поєднує правові принципи та погляди, прагнення й вимоги суспільства та його різноманітних соціальних груп і прошарків. Детальне дослідження витоків і розвитку правової ідеології є необхідною умовою формування не лише правової та соціальної держави, а й – створення правової доктрини. Процес еволюції правової ідеології ґрунтується на низці таких чинників, як: верховенство права, пріоритет прав і свобод громадян, принцип розподілу влади, належний рівень правової культури, соціальний компроміс, політичний плюралізм і морально-етичний потенціал суспільства тощо.

У контексті осмислення засад правової ідеології заслуговує на увагу твердження П. Юркевича про «моральну ідею права», під котрою розумілися: незалежна воля, самовладання, сила волі, досконала мотивація, незалежний вибір тощо. Ідею моральної рівності вчений розглядав як основу вчення про право [3, с. 177, 189-199]. Характеризуючи джерела права, П. Юркевич, окрім власне ідеї права та історичного характеру народу, особливо виділяв національний дух, який диктує народу закони. Оскільки останні можуть бути досконалими в тому випадку, якщо будуть відповідати національному духу.

П. Новгородцев у своєму тлумаченні морального закону, котрий мав підносити принцип особистості до рангу суспільного ідеалу, підкреслював роль цього закону як загальної норми, що знаходить вияв у вигляді реальної сили при моральній взаємодії осіб [4, с. 46, 47, 154-159]. При цьому П. Новгородцев критикує творця етики категоричного імперативу І. Канта за те, що той розглядав моральний закон «не в якості вищого зв'язку, поєднуючого окремих осіб. Таким чином, до самого фундаменту суспільного ідеалу (що імплікує форму демократії) долучається принцип морального спілкування, моральної взаємодії вільних особистостей [5, с. 198, 199]. Розвиваючи засади правової держави, П. Новгородцев розглядав моральний закон не лише як норму особистої поведінки людини, але і як основу морального життя всього суспільства.

Інший основоположник концепції правової держави, Б. Кістяківський наголошував на моральному авторитеті закону, котрий має домінувати над усіма приватними, особистими й груповими інтересами [6, с. 300]. Така позицію вченого була зумовлена значним падінням не лише моральної, а й фактичної авторитетності законів, що мало місце в Російській імперії наприкінці XIX – на початку XX століття. Така ситуація тут поєднувалася із загальною тенденцією занепаду духовності, моралі та авторитету влади.

Т. Р. С. Аллан звернув увагу на прагнення прибічників позитивістської правової теорії розмежувати закон і мораль, ігноруючи той факт, що більшість взаємин між людьми не регулюються законодавством, котре слугує «лише для вирішення суперечок у тій вузькій області, в якій конфлікти не

залагоджуються автоматично у відповідності до неписаних концепцій правоти» [7, с. 67]. У той же час, сила моральних правил, за визначенням Ю. Габермаса, проявляється в тому, що вони керують соціальною дією членів суспільства, й одночасно – вона дає підстави для консенсусного усування конфліктів, до котрих призвели відповідні дії [8, с. 10]. Отже, в процесі розвитку правової ідеології важливу роль відіграють не лише правові чинники, а й моральні. Останні, значною мірою, доповнюють ті аспекти, котрі неможуть повною мірою бути розвинені правом чи законодавством.

Мораль і право є найважливішими соціально регулюючими чинниками людського суспільства й посідають особливе місце у формуванні духовного світу особистості, її свідомості та культури, активної життєвої позиції, адже вони включені до системи суспільних відносин і цілеспрямовано впливають на трансформацію свідомості особистості. Особливого значення ці категорії набувають під час кримінального провадження, де охорона прав і законних інтересів фізичних і юридичних осіб так чи інакше невід’ємно пов’язана з моральними засадами відповідного суспільства. Так, якщо суспільство є тоталітарним, то право діє у відповідному моральному режимі, а якщо – демократичним, то воно віддає перевагу тим нормам, котрі сповідують цінності справедливості [9, с. 7]. Слід додати, що за умов демократичного суспільства загальноприйнятним є наголос на домінуванні прав і гідності особи. Однак, за умов посттоталітарного, олігархічного суспільства, котрим є, наприклад, сучасне українське, досить часто, така парадигма використовується у власних інтересах саме олігархічно-корумпованою частиною суспільства, яка діє виключно згідно власних егоїстичних мотивів, прилаштовуючи під себе нині діюче, певним чином, «портновське» кримінально-процесуальне законодавство. Це стосується, у першу чергу, виходу з-під ув’язнення, згідно рішення судів, під неадекватно (порівняно з коштами, виявленими при затриманні) встановлені суми застави, а то і взагалі – згідно особистого зобов’язання чи – на поруки. Натомість прості громадяни, які не мають грошей на утримання цілого адвокатського угруповання, навіть за відносно незначним звинуваченням, потрапляють до ув’язнення.

А. О. Шульга вважає, що засада законності в кримінальному процесі повинна не тільки відображати позицію закону, але й створювати справедливі, тобто правові, підвалини реалізації норм права. Тільки моральні закони повинні бути нормативним підґрунтям законності. Конституція та кримінальний процесуальний закон повинні адекватно відображати правові засади й загальнолюдські цінності. Відтак, у кримінальному процесі під час визначення конкретного державного обвинувача, на думку вченого, слід зважати не тільки на характер, обсяг і складність матеріалів кримінального провадження, кваліфікацію, досвід роботи прокурора, якому доручають підтримувати обвинувачення, але й на його моральні якості [9, с. 406].

Нині вже започатковане певне вдосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства. Так, 14 квітня 2017 року набув чинності

Закон України від 16 березня 2017 року № 1950-VIII «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження». Серед іншого, в ньому з'явилася нова норма, згідно з якою ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу втрачає законну силу з моменту добровільного з'явлення підозрюваного до слідчого судді, а обвинуваченого до суду, про що слідчий суддя, суд повідомляє прокурора. Певні зміни внесено й до положень про укладення угоди зі слідством[10].

Цілу низку новацій до існуючого кримінального процесуального провадження пропонує А. О. Шульга. Метою цього є виважений, а не непродуманий, популістичний (як приклад – сумнозвісний «закон Савченко») перегляд діючого кримінально-процесуального кодексу, а провідною ідеєю – прагнення визначити критерії моральності кримінальних процесуальних відносин, перш за все між суб'єктами кримінального провадження. Вказаним вченим сформульовано пропозиції щодо реформування кримінального процесуального законодавства з характерною для України орієнтацією на моральні цінності людини. При цьому, підкреслено існування розмежування між моральністю відносин учасників кримінального провадження й моральністю кримінальних процесуальних норм чинного кримінально-процесуального законодавства [9, с. 434-438]. Також зроблено відповідні висновки. Зокрема:

- моральні основи кримінальних процесуальних відносин учасників кримінального провадження насамперед характеризуються не нормами законодавства – вони розташовані вельми глибше, аніж норми права, адже в законі неможливо прописати недопустимість бути злим, підступним, жадібним, владолюбним, корисливим тощо. Річ у тому, що норми права повинні забезпечувати норми моралі. Для цього кримінально-процесуальне законодавство має створювати умови кримінальних процесуальних відносин на засадах справедливості та гуманності;

- з метою встановлення справедливого визначення обставин, що впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та характеризують особу обвинуваченого, необхідно встановлювати докази із встановлених законом процесуальних джерел, вказаних у ст. 84 КПК України. Що має унеможливити маніпулювання судом даними, котрі не є джерелами доказів і зробить процес прийняття процесуальних рішень прозорим і неупередженим, тобто справедливим, а значить і високomorальним;

- з метою підвищення рівня моральності судового розгляду доцільно надати можливість обвинуваченому обирати для розгляду матеріалів кримінального провадження суд присяжних по всіх категоріях кримінальних проваджень, а не тільки тоді коли санкція статті КК України передбачає довічне ув'язнення. Адже тільки суд присяжних має право приймати рішення по совісті, тобто такі, котрі більше характеризують моральну сторону, ніж процесуальну, але здатні вплинути на прийняття процесуального рішення судом [9, с. 409,410].

Варто зазначити, що в Україні вже назрів перегляд кримінальних процесуальних відносин і законодавства, оскільки останні більшою мірою відповідають саме «літері закону», аніж – «духу закону» та «духові права».

Суспільство, де є значною корупція та злочинність, змушене нести великі фінансові затрати, зокрема – на утримання правоохоронних органів, послуги адвокатів тощо. Одною з причин, що породжує таку закономірність є надто низький ступінь розвою духовних і моральних принципів, й особливо такого визначального чинника, яким є совість. А відтак, цілком очевидною є необхідність вдосконалення сучасного кримінально-процесуального законодавства в напрямку посилення в ньому принципів соціальної справедливості та визначальності духовних і моральних принципів. При цьому, нині в Україні назріла потреба реформування кримінально-процесуального законодавства та взагалі правової системи в Україні відповідно правової ідеології, котра б, серед іншого, ґрунтувалася на засадах доктринального домінування «духу права» над «літерою закону» й подолання інших пережитків позитивізму.

Список використаної літератури:

1. Сливка С. С. Правнича деонтологія : підручник / С. С. Сливка. – К. : Атіка, 1999. – 328 с.
2. Сливка С. С. Юридична деонтологія : підручник / С. С. Сливка ; [вид. 3-тє, перероб. і доп.]. – К. : Атіка, 2006. – 296 с.
3. Юркевич П. Д. Історія філософії права ; Філософія права ; Філософський щоденник / П. Д. Юркевич ; дешифрування, пер. з рос. та нім. В. Бишовець, С. Кошарний, В. Литвинов, Я. Стратій, Л. Юрченко, О. Яшкіна. – К. : Ред. журн. «Український світ», 1999. – 756 с.
4. Новгородцев П. И. Об общественном идеале / П. И. Новгородцев. – М. : Столица, 1991. – 640 с.
5. Малахов В. Право бути собою / В. Малахов. – К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2008. – 336 с.
6. Кістяківський Б. Шлях до панування права / Б. Кістяківський // Хроніка 2000. – Вип. 27-28 : Держава. Культура. Право. – К., 1998 – С. 299-306.
7. Аллан Т. Р. С. Конституційна справедливість. Ліберальна теорія верховенства права / Т. Р. С. Аллан ; пер. з англ. Р. Семківа. – К. : Вид. дім. «Києво-Могилянська академія», 2008. – 385 с.
8. Габермас Ю. Залучення іншого : Студії з політичної теорії / Ю. Габермас ; пер. з нім. А. Дахній. – Львів : Астролябія, 2006. – 416 с.
9. Шульга А. О. Моральні основи кримінальних процесуальних відносин : монографія / А. О. Шульга. – Кривий Ріг ; Харків : ООО «В деле», 2017. – 472 с.
10. Закон № 1950-VIII від 16.03.2017. Про внесення змін до КПК України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження: [Електронний ресурс] / . – Режим доступу:<https://yurist->

ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ПОБУДОВИ СХЕМИ ПОДІЙ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Заєць Олександр Михайлович

завідувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Одеського державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

Суть методу побудови схеми подій полягає у вилученні змісту з взаємозв'язаної лінії подій. Схема подій показує послідовність розвитку подій, щоб уточнити час подій, що відбуваються та їх взаємозв'язок.

Головною метою зазначеного методу є схематичне відображення хронологічної послідовності розвитку подій.

Правила застосування зазначеного методу:

1. Визначте всі конкретні події і перерахуйте їх.
2. Вирішіть, які події залежать від інших, а які ні.
3. Визначте місце на схемі кожної події.
4. Дайте опис події усередині боксу.
5. З'єднайте лініями почергово, хронологічно всі взаємозв'язані події.
6. Вкажіть напрям взаємодії, тобто яка подія передує або слідує за іншою, використовуючи стрілки в кінці лінії, яка з'єднує бокси.

Умови застосування зазначеного методу:

Схему подій слід розробити на ранньому етапі аналізу багатоепізодної події. Схема подій складається з наступних компонентів:

- **короткий опис подій**, що містяться в символах (крути або чотирикутники (бокси)). Переконайтеся, щоб один символ представляв одне і теж саме у всіх графіках. Описуйте події коротко – не більше ніж 3-4 слова;
- **з'єднуючі лінії** використовуються для вказівки взаємозв'язку між подіями – послідовність подій, коли одна подія веде до іншого;
- **стрілка на кожній лінії** вказує на послідовність подій – потік подій протягом певного часу;
- **дата або час кожної події** яким-небудь чином пов'язаний з описом події - в рамках або поблизу символу події або пов'язаний з символом.

Оскільки часто події не вказуються в хронологічній послідовності, ретельно стежте за датами та часом.

Провідними чинниками в складанні схеми подій є:

1. Ясне і правильне представлення інформації;
2. Збереження максимальної простоти та конкретики в схемі.

Перевагами застосування зазначеного методу є те, що він:

- 1) допомагає суб'єктам досудового розслідування зосередитися на проблемі дослідження;
- 2) дозволяє візуалізувати великі масиви інформації;
- 3) легко освоюється та використовується суб'єктами досудового розслідування;
- 4) дозволяє будувати графічні образи даних, що допомагає у процесі загального аналізу даних вбачати аномалії дій злочинців;
- 5) забезпечує наочність сприйняття.

Недоліками застосування зазначеного методу є те, що:

- 1) відсутнє програмне забезпечення, яке спрощує використання даного методу;
- 2) суб'єкти досудового розслідування (члени СОГ або СГ) не володіють базовими знаннями по використанню I2 Analyst's Notebook, MS Office Excel;
- 3) обробка великих масивів інформації можлива лише при використанні інтелектуальних технологій, які зменшують мозкове навантаження слідчого та допомагають йому під час прийняття процесуального рішення.

Очікуваними результатами від процесу застосування зазначеного методу є те, що він сприятиме:

- 1) створенню на початковому та подальшому етапі досудового розслідування кримінального провадження достатніх передумов інформаційного забезпечення подальшого ходу розслідування;
- 2) забезпеченню наочності досудового розслідування;
- 3) підвищенню якості та наступальності процесу досудового розслідування;
- 4) підвищенню продуктивності аналітики і скороченню часу, який необхідний для прийняття оперативних рішень.

Необхідні матеріали для застосування зазначеного методу – soft IBM i2 Analyst's Notebook (при можливості) [2;3]; без програмного забезпечення – різнокольорові фломастери, лінійки, два-три аркуші формату А0 (або фліпчарт, дошка та крейда).

Термін активного застосування методу – 2 місяці.

На підготовчому етапі – суб'єкти досудового розслідування (члени СГ або СОГ) повинні зібрати якомога більше фактичних даних та інформації стосовно кримінального правопорушення.

Слідчий (старший СОГ або СГ) підготовлює усі необхідні матеріали, які знадобляться у процесі застосування методу побудови схеми події.

На основному етапі відбувається власне процес застосування методу побудови схеми події. Кінцева схема є могутнім засобом для аналітика у візуальному представленні значення подій в злочинному світі.

Алгоритм застосування методу такий:

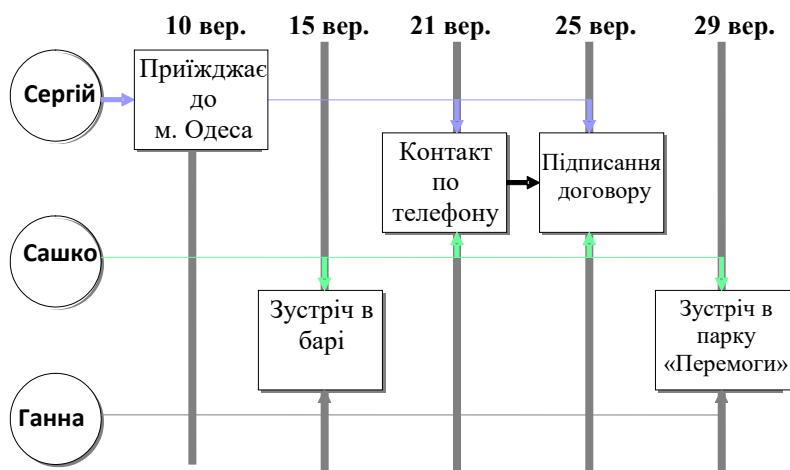
На Мал. 1 зображений тип схеми подій, який часто використовується. В цій схемі вся інформація, окрім з'єднуючих ліній та стрілок містяться в рамках символу події – дата та опис події.

Мал. 1. Приклад схеми подій

Схема подій може відображати як перевірену, так і ймовірну інформацію. Наприклад, в інших умовах, можна було підозрювати, що доставка товарів за укладеними договорами була здійснена 10 квітня. Але ще не підтверджено, що саме так і відбулося. В таких випадках передбачувана подія відображається пунктирною лінією (ймовірна подія).

Якщо важливо виділити послідовність подій навколо декількох суб'єктів – людей або організацій, матриця подій буде більш доцільною. Приклад матриці подій представлений на Мал. 2.

Мал. 2. Приклад матриці подій

Застосовується термін матриця, оскільки в схемі перераховані люди з одного боку матриці (з лівого), а час вказаний з другого боку (зверху). В цьому форматі значущі події виводяться на перехрестя часу та імен людей. Стрілки виходять від людини тільки до тих подій, в яких він брав участь.

Якщо більше однієї людини брали участь в події, слід показати символ між лініями цих осіб.

Успішна реалізація та активне застосування методу побудови схеми подій під час досудового розслідування кримінальних правопорушень дасть можливість у покращити систему діяльності Національної поліції України та забезпечити виконання завдань органів досудового розслідування щодо ефективного розслідування кримінального провадження, створить передумови для більш ефективного виконання суб'єктами оперативно-розшукової та слідчої діяльності своїх завдань та правоохоронних функцій, що, у свою чергу, сприятиме підвищенню ефективності протидії злочинності.

Список використаної літератури:

1. Основи кримінального аналізу : посібник з елементами тренінгу / О.Є. Користін, С.В. Албул, А.В. Холостенко, О.М. Заєць та ін. – Одеса : ОДУВС, 2016 – 112 с.

2. Заєць О.М. Інститут аналітичного супроводження досудового розслідування кримінального провадження в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку / О.М. Заєць // Вісник кримінального судочинства. – 2016. – № 4. – С. 17-25.

3. Zaiets O.M. Application software IBM I2 ANALYST'S NOTEBOOK in law enforcement Ukraine for pretrial investigation of criminal offenses / O.M. Zaiets // European Reforms Bulletin. – 2016. – № 1. – P. 82-87.

4. Концепція розвитку кримінальної розвідки органів внутрішніх справ України: науковий проект / С.В. Албул, О.Є. Користін. – Одеса: ОДУВС, 2015. – 20 с.

5. Користін О.Є. Нова парадигма оперативно-розшукової діяльності: до питання концептуалізації кримінальної розвідки органів внутрішніх справ України / О.Є. Користін // Оперативно-розшукова діяльність та кримінальний процес: теоретико-праксиологічний дискурс щодо їх співвідношення в умовах реформування органів внутрішніх справ України: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 22-23 квітня 2015). – Одеса: ОДУВС, 2015. – С. 4-5.

МЕТОД «SWOT-АНАЛІЗ» ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ: ХАРАКТЕРИСТИКА ТА АЛГОРИТМ ПРОВЕДЕННЯ

Ісмайлов Карен Юрійович

завідувач кафедри кібербезпеки та інформаційного забезпечення
Одеського державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук

Професор Кеннет Ендрюс представив у 1963 році аббревіатуру «SWOT» (сильні сторони; слабкі сторони; можливості; загрози), в якій структурував знання про поточну ситуацію і тенденції розвитку [1].

Сутність методу «SWOT-аналіз» - це стратегічне планування (конструювання стратегій) розслідування, що полягає у виявленні факторів внутрішнього і зовнішнього середовища організації та поділ їх на чотири категорії:

- strengths (сильні сторони);
- weaknesses (слабкі сторони);
- opportunities (можливості);
- threats (загрози).

«SWOT-аналіз» доцільно застосовувати при розслідуванні великих за обсягом інформації кримінальних проваджень, а саме злочинів проти основ національної безпеки України (ст.ст. 109-114 КК України), злочинів у сфері господарської діяльності (ст.ст. 199-235 КК України), злочинів проти громадської безпеки (ст.ст. 255-270 КК України), злочинів у сфері службової діяльності (ст.ст. 364-370 КК України); злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (ст.ст. 436-447 КК України) [2].

Метою методу «SWOT-аналізу» є визначення всіх сильних і слабких сторін внутрішніх чинників та зовнішніх чинників, для отримання чіткого уявлення щодо основних напрямів досудового розслідування кримінального провадження.

Умови застосування «SWOT-аналізу»:

1. Перед застосуванням методу необхідно обов'язково зібрати якомога більше інформації щодо кримінального правопорушення.
2. Кількість учасників має бути не менше чотирьох.
3. Необхідно підготувати наочний матеріал (дошка, стікери, засоби візуалізації та інше).
4. Усі суб'єкти досудового розслідування (члени СОГ або СГ) повинні бути добре ознайомлені з матеріалами кримінального провадження та брати активну участь під час застосування методу.

Правила застосування «SWOT-аналізу»:

1. Забороняється будь-яка критика висловлюваних ідей.
2. Заохочується вільний політ думок та «несподіваність» ідей.

3. Необхідно висувати якомога більшу кількість ідей.
4. Усі ідеї обов'язково треба фіксувати.
5. Виявлення раціональної основи в кожній аналізованій ідеї.

Переваги застосування методу:

- він допомагає співробітникам органів досудового розслідування встановити внутрішні сильні сторони або відмінні переваги власної стратегії (раптовість дій; наявність часу для планування стратегії розслідування; використання державних закритих реєстрів та баз даних; проведення оперативно-технічних, оперативно-розшукових заходів, негласних слідчих (розшукових) дій; залучення необмеженої кількості спеціалістів з різних сфер у тому числі аналітиків);
- він надає можливість проаналізувати потенційно сильні сторони розслідування і використовувати їх для подальших дій для досягнення цілей (дослідити архів аналогічних справ минулих років; звернутися за порадою до слідчих, в провадженні яких були аналогічні кримінальні провадження; звернутися до наукових установ, лабораторій, які займаються розробкою необхідної для слідства проблематикою; виявити елементи системи кримінальних відносин (осіб, установ та організацій), що унеможливають документування фактів протиправної діяльності та притягнення винних до кримінальної відповідальності);
- він надає можливість проаналізувати всі слабкі та вразливі місця під час досудового розслідування, щоб зрозуміти, чи впливають вони на хід досудового розслідування, на формування доказової бази, чи можна їх відкоригувати, виходячи зі стратегічних міркувань;
- з'ясувати та знати ресурси, методики, тактичні прийоми, які найкраще використовувати для того, щоб отримати максимально сприятливі можливості в досудовому розслідуванні;
- виявити загрози, які є найбільш критичними для кримінального провадження, та розробити ряд стратегічних дій для його захисту (витік інформації про заплановані слідчі (розшукові) дії; знати лінію захисту та можливих покровителів злочинців).

Недоліки застосування методу:

- «SWOT-аналіз» - це просто інструмент для отримання наочної структурованої інформації, він не містить чітких рекомендацій або конкретно сформульованих відповідей;
- результати аналізу сильно залежать від якості та повноти наданих аналітику даних для аналізу;
- якщо не врахувати всі чинники при проведенні «SWOT-аналізу» існує ризик прийняття невірних стратегічних рішень;
- якість аналізу сильно залежить від професійної підготовки аналітика;
- застаріла практика вітчизняних оперативних підрозділів щодо надання аналітику неповної або застарілої інформації для, на їх погляд, захисту інформації від розголошення.

Алгоритм проведення «SWOT-аналізу»

На підготовчому етапі застосування методу необхідно підібрати службовий кабінет, який буде відповідати технічним та методичним вимогам у тому числі, за необхідності, вимогам режимного об'єкту, провести заходи, які викладені в пунктах «Умови застосування методу» та «Правила застосування методу».

На основному етапі застосування методу перед проведенням аналізу необхідно розділити дошку на чотири квадрати (сильні сторони; слабкі сторони; можливості; загрози), після чого за допомогою стікерів та наочного обладнання послідовно внести всю відому інформацію, поки що не даючи їй оцінку та переваги.

1. *Сильні сторони розслідування.* Опишіть базові цілі кримінального провадження або епізод кримінального провадження, з'ясуйте причини.

Надайте відповіді на такі запитання:

- Чим ми сильні в технологіях, методиках та тактиці розслідування?
- Які сильні сторони у наших співробітників?
- Яка сильна сторона у нашого підрозділу?
- Що ми вміємо робити добре?
- Що дозволяє нам просуватися під час досудового розслідування кримінального провадження?

2. *Слабкі сторони розслідування:*

- Що заважає активному розслідуванню?
- Що заважає реалізовувати інноваційні методики, тактики, засоби, технології?
- У чому ми поки слабкі?
- У чому відсталість нашої методики, тактики, технології?
- У чому недоліки нашого законодавства?
- Які помилки ми робимо?

Потім згрупуйте отримані результати. Дайте групам назви. Обговоріть отримані результати. Запишіть окремо висновки.

3. *Загрози досудового розслідування:*

- Згадайте слабкі сторони, які ризики вони тягнуть за собою?
- Що може вам завадити?
- Що робить сторона захисту?
- Які «бар'єри» вам можуть зустрітися на шляху?
- До чого вам потрібно бути готовими?

4. *Можливості.* Уважно подивіться на сильні сторони. Які можливості вони вам надають? Дайте відповідь на стікерах на запитання:

- Як ми можемо використовувати наші сильні сторони?
- Що з того, що відбувається під час досудового розслідування кримінального провадження дозволить, нам досягти мети розслідування?
- Які можливості ми ще не використовуємо?
- Подивіться на ризики, як ви можете їх перевести в можливості?

Перечисліть все записане в квадраті «Можливості», доповніть, якщо з'явилися нові ідеї. Проаналізуйте ще раз зміст трьох інших квадратів.

- Що ще можна перевести в можливості?

- Наскільки великі ризики?
- Що можна зробити, щоб знизити вплив ризиків або використовувати для посилення зростання?
- Як підготуватися до будь-яких неприємностей?

На заключному етапі застосування методу необхідно проаналізувати отримані результати, розділити їх на групи за напрямками та підготувати звіт [3].

Список використаної літератури:

1. SWOT-аналіз [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/SWOT-%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7>
2. Кримінальний кодекс України: Верховна Рада України; Закон від 05.04.2001 № 2341-III (Редакція станом на 26.04.2017 р.). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
3. Основи кримінального аналізу: посібник з елементами тренінгу / Користін О.Є., Албул С.В., Холостенко А.В., Заєць О.М., Ісмайлов К.Ю., Тетерятник Г.К., Горбаньов І.М. – Одеса : ОДУВС, 2016. – 112 с.

ПРОЦЕСУАЛЬНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ

Волобуєва Олена Олексіївна

завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судових експертиз факультету підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України
Донецького юридичного інституту МВС України
кандидат юридичних наук, доцент

Допит – одна з найскладніших слідчих (розшукових) дій, проведення якої потребує досконалої законодавчої регламентації.

За загальним правилом, незалежно від категорії допитуваних осіб КПК України (далі КПК) визначає процесуальні правила проведення допиту під час досудового розслідування (ст. 224).

До таких, зокрема законодавець відніс те, що місце проведення допиту – це місце проведення досудового розслідування, тобто службовий кабінет слідчого; також допит може бути проведений у іншому місці за погодженням із особою, яку мають намір допитати (ч.1 ст. 224).

Щодо останньої тези, незрозумілою є категоричність законодавця щодо погодження місця допиту із допитуваним. Виходячи із концепції кримінального процесуального законодавства України, слідчий несе відповідальність за законне і своєчасне проведення слідчих (розшукових) дій. Відповідно до ч. 2 ст. 223 КПК, підставами для проведення слідчої (розшукової) дії є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення її мети. Отже, наявні чи відсутні такі підстави

визначає слідчий. І саме він, використовуючи рекомендації криміналістичної тактики, може дійти висновку про необхідність проведення допиту на місці безпосереднього вчинення розслідуваного кримінального правопорушення, місці виявлення слідів розслідуваного кримінального правопорушення та ін., причому із визначенням доцільності застосування фактору раптовості⁷.

У цьому контексті потребують узгодження дві кримінальні процесуальні норми: погодження місця допиту (ч.1 ст. 224) та визначення обов'язковості надання показань свідком (ч.3 ст. 224). За логікою, незалежно від місця допиту, свідок має обов'язок надавати показання.

На нашу думку, зазначена норма щодо погодження місця допиту із допитуваною особою, по-перше, не узгоджується із обов'язком надання показань визначеними законодавцем допитуваними особами, по-друге, у певних умовах, може суперечити тактичній конструкції слідчого щодо проведення означеної слідчої (розшукової) дії, вирішенню завдань кримінального судочинства. І тому, вважаємо за доцільне, як найменше, замінити її на визначення права слідчого обирати найдоцільніше місце проведення допиту.

Регламентуючи допит свідка, законодавець у ч.1 ст. 224 КПК передбачає, що кожен свідок допитується окремо, без присутності інших свідків. Означена норма є доцільною, оскільки це запобігає недоцільній узгодженості показань свідків, навіюванням та перешкоджає встановленню істини у справі. Але не зрозуміло, чому така норма не передбачена законодавцем щодо інших допитуваних осіб. До речі, у ч. 3 ст. 167 КПК 1960 року (щодо допиту свідка), також містилась означена норма, разом з тим, у ч. 2 ст. 171 КПК 1960 року (щодо допиту потерпілого) було посилення на правила ст. 167. Відповідно, кожен потерпілий, за КПК 1960 року, також мав допитуватись окремо, без присутності інших потерпілих. Чинний КПК такої норми щодо інших допитуваних осіб (окрім свідків) не містить.

Виходячи із наявності лише однієї норми, що встановлює можливість на досудовому розслідуванні одночасної присутності під час допиту двох чи більше осіб незалежно від їх процесуального статусу – ч. 9 ст. 224 КПК (одночасний допит двох чи більше раніше допитаних осіб), на наш погляд, доцільно останнє речення ч.1 ст. 224 КПК викласти у такій редакції: «Кожен допитуваний допитується окремо, за виключенням випадків, передбачених цим Кодексом».

Потребує уваги і ч. 9 ст. 224 КПК в частині заборони проведення одночасного допиту за участю малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого разом з підозрюваним у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, а також злочинів, вчинених із застосуванням насильства або погрозою його застосування.

На перший погляд, законодавець продемонстрував дбайливе ставлення до означеної (найбільш уразливої) категорії осіб – малолітніх та

---

⁷Раптовість як умова ефективності проведення слідчої (розшукової) дії

неповнолітніх. Певно, аргументуючи таку норму тим, що зустріч віч-на-віч із підозрюваним може загострити отриману зокрема, потерпілим, внаслідок кримінального правопорушення, психологічну травму та негативним чином вплинути як на його психоемоційний стан, так і на ефективність проведення слідчої (розшукової) дії.

З іншого боку, по-перше, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 152 КК України є осудна особа чоловічої або жіночої статі, яка досягла 14-річного віку. Тобто і неповнолітня особа. По-друге, психоемоційний стан неповнолітнього потерпілого, за визначеними видами кримінальних правопорушень, може бути стабільно-виважений, а прагнення сприяти покаранню злочинця – достатньо сформованою позицією, що підкріплена наявністю викривальних відомостей у показаннях. В обох випадках, проведення одночасного допиту, виходячи із тактичної конструкції, можливо і доцільно.

На нашу думку, до загальних процесуальних правил проведення одночасного допиту не доцільно додавати особливості його проведення залежно від виду кримінального правопорушення. Кожне кримінальне провадження має свою специфіку і лише слідчий має вирішувати необхідність та доцільність проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Підсумовуючи, доцільно зазначити, що критичний аналіз ст. 224 КПК – це тільки окремі намагання удосконалити процесуальну та тактичну складову проведення окремої слідчої (розшукової) дії, які, на наш погляд, заслуговують на увагу.

СУЧАСНИЙ СТАН ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

Калініна Ірина Валеріївна

завідувач кафедри спеціально-правових дисциплін
Донецького державного університету управління
кандидат юридичних наук

Волошина Тетяна Вікторівна

студент 3-го курсу факультету права і соціального управління
Донецького державного університету управління

За час незалежності України було багато спроб реформування різних органів держави, і на сьогоднішній день цей процес має дієві результати. У серпні 2015 року Україна зробила великий шаг на зустріч новій правоохоронній системі. З прийняттям закону «Про національну поліцію» [1] і згідно до його положень вся правоохоронна структура повинна зазнати докорінних змін, а також позбутися пережитків радянського суспільства, але на сьогоднішній це більше мрії та плани, а не дійсність. Процес реформування – довгий і складний шлях, який завжди супроводжується деякими проблемами здійснення. Так, сьогодні існують деякі питання і

проблеми, які заважають розвитку поліції в цілому, наприклад, щодо застосування сучасних методів і засобів криміналістичної техніки.

Криміналістична техніка розвивається в трьох основних напрямках: оперативно-слідча, науково-дослідна, профілактична. Кожний з напрямів передбачає розробку не тільки відповідних приладів, пристосувань, інструментів, матеріалів, а й найефективніших прийомів, методів використання науково-технічних засобів.

Сьогодні відповідно до Кримінального процесуального кодексу України [2] засоби спеціальної техніки застосовуються на всіх етапах розкриття та розслідування злочинів, починаючи зі збору інформації про подію, пошуку матеріальних слідів і їхніх відображень, а саме у вигляді образів, відтворених різними технічними засобами фіксації інформації.

Одержання процесуально значимої інформації здійснюється на етапі досудового слідства, ґрунтуючись на дослідженні подій, фактів, предметів і образів, доступних для сприйняття людиною. Однак органи сприйняття, можливості обробки одержуваної інформації, здатність до її упорядкованого запам'ятовування і наступного відтворення через фізіологічні особливості людського організму істотно обмежують діапазон і обсяг інформації про об'єкти, що можуть бути сприйняті, зафіксовані і згодом оброблені за допомогою ресурсів людського мозку. Коли ж можливості людського сприйняття будуть вичерпані, їхня роль переходить до технічних засобів (приладів), як особливих матеріальних засобів, інструментів дослідження, що виступають як продовження органів сприйняття судового експерта, фахівця, слідчого, оперативного працівника [3, с. 11].

На сьогодні перешкодами до законодавчого закріплення можливості використання цифрових технологій і нових технічних розробок у кримінальному процесі є побоювання деяких учених і законодавців у тому, що, по-перше, докази, отримані шляхом застосування новітніх технічних засобів, можна легко фальсифікувати. По-друге, проводити експертні дослідження цих засобів фіксації досить складно: немає відповідних процесуальних процедур; слідчі не мають відповідної кваліфікації, а в правоохоронних органах відсутня відповідна техніка й устаткування [4; 5].

Одним із важливих факторів недостатнього використання сучасних способів криміналістичної техніки є застаріле обладнання або його відсутність взагалі. Це спричинено недостатнім фінансуванням органів поліції. Ще однією проблемою, що існує, – відсутність достатніх навиків та відповідної кваліфікації у співробітників Національної поліції для застосування сучасних способів криміналістичної техніки, але ця проблема має вирішення – курси підвищення кваліфікації та запозичення досвіду у зарубіжних країнах.

Так, наприкінці червня 2016 року в м. Варшава відбувся дводенний семінар, організований у рамках Програми поліцейського співробітництва Східного партнерства, спрямованої на підтримку та співробітництво правоохоронних органів Вірменії, Грузії, Молдови та України в боротьбі з транскордонною злочинністю, а також співпрацю з правоохоронними

органами країн ЄС. Україну представляли працівники Експертної служби МВС. Зокрема учасники заходу ознайомилися з роботою національних (кримінальних і адміністративних) поліцейських баз даних, найбільш важливими напрямками розвитку польських судово-медичних науково-дослідних проектів, що функціонують у Центральній лабораторії криміналістики поліції Польщі (CLKP), та надають акредитацію за напрямом аналізу ДНК і відбитків пальців, представлених керівництвом і співробітниками CLKP [6].

До того ж у травні 2017 року в м. Берлін відбулась щорічна зустріч Європейської мережі судово-експертних установ (ЄМСЕУ–ENFSI), де прийняли участь 67 експертних установ з 36 країн Європи, а також представників компаній-виробників криміналістичної техніки. За результатами участі українських фахівців (першого заступника директора Броніслава Теплицького і завідувача сектора Руслана Прокоповича) у щорічній зустрічі ЄМСЕУ–2017 визначено пріоритетні напрями розвитку Експертної служби МВС: активізація участі у діяльності робочих груп і постійних комітетів ЄМСЕУ; залучення до подальшої участі в професійних тестуваннях, спільних вправах і міжлабораторних порівняннях, організованих робочими групами ЄМСЕУ; участь в інтернет-семінарах (вебінарах) Європейського поліцейського коледжу (CEPOL) тощо [7].

Слід наголосити, що уже чотири роки фахівці Експертної служби МВС України застосовують відеоспектральні компаратори британської компанії для дослідження документів: паспортів, посвідчень водія, банкнот тощо. А у серпні 2016 р. представник компанії «Foster+Freeman» завітав до ДНДЕКЦ МВС для встановлення й налаштування єдиної в Україні найновішої моделі компаратора – «VSC8000». Прилад надасть українським фахівцям нечувані раніше можливості з виявлення фактів підроблення документів [8].

Аналізуючи вищевикладене, можемо прийти до висновків, що застосування сучасної криміналістичної техніки у діяльності поліції на даний час є недостатньо «активним». Існує багато факторів, які заважають впровадженню різних новітніх способів і засобів у кримінальному процесі, але ці проблеми з часом можна подолати, оскільки процес реформування знаходиться ще на початковій стадії.

Список використаної літератури:

1. Про національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
3. Вольнский В.А. Криминалистическая техника: наука – техника – общество – человек / В.А. Вольнский. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 311 с.
4. Мазниченко Ю.О. Використання інтелектуальних інформаційних технологій у техніко-криміналістичному забезпеченні слідчих дій та

оперативно-розшукових заходів / Ю.О. Мазниченко // К.: КНУВС, 2009. – С. 182–183.

5. Чучукало О. Поняття техніко-криміналістичного забезпечення судового слідства / О. Чучукало // Право України. – 2003. – №. 1. – С. 67–70.

6. Працівники Державного центру вивчали досвід польських колег: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dndekc.centrmia.gov.ua/?p=4398>

7. Учасники щорічної зустрічі Європейської мережі судово-експертних установ у Берліні вітали нових членів: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dndekc.centrmia.gov.ua/?p=5576>

8. На «озброєнні» ДНДЕКЦ МВС – новітнє обладнання від компанії «Foster+Freeman»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dndekc.centrmia.gov.ua/?p=4593>

ПЕРЕВІРКА ІНФОРМАЦІЇ ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Лук'янчиков Євген Дмитрович

професор кафедри інформаційного права та права інтелектуальної власності

Національний технічний університет України

«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

доктор юридичних наук, професор

Чинний КПК України суттєво змінив початок досудового розслідування. З метою запобігти зволіканню у початку досудового розслідування, знищено стадію порушення кримінальної справи, яку тривалий час вважали фільтром, що дозволяв відділити злочини від інших правопорушень, прийняти законне та обґрунтоване рішення.

Якщо подивитись в історію, дійсно мали місце порушення з реагуванням на заяви та повідомлення про вчинені злочини. Прагнення розробників чинного КПК зменшити такі порушення заслуговує на схвалення та підтримку. Проте слід подивитися на те, чи досягнута мета такого нововведення, наскільки ефективно правозастосувачі реалізують приписи закону, як це вплинуло на стан злочинності (кількість вчинюваних правопорушень та стан їх розкриття, а також реальна оцінка населенням діяльності правоохоронних органів).

В останніх звітах керівництва Генеральної прокуратури та МВС України містяться відомості про скорочення кількості кримінальних правопорушень, у тому числі і тих, що вчиняються на вулицях (вулична злочинність). Подібні повідомлення викликають певні сумніви, щодо відповідності дійсності. Такі висновки можна зробити на підставі щоденних зведень у засобах масової інформації. Мова іде не про усі, а тільки найгучніші правопорушення. У повідомленнях кореспондентів містяться відомості про погроми у центрі Києва офісів російських установ, приміщень,

що належать партії В. Медведчука, масові хуліганства у залах судових засідань (у м. Дніпро під час обрання запобіжного заходу охоронцю Д. Яроша) тощо. Цей перелік можна продовжувати до нескінченності. Поряд з цим представники прес служби Національної поліції повідомляють, що за подібними фактами заяв чи повідомлень не надходило, а відповідно, кримінальні провадження за такими фактами не проводяться. Постає питання, а чи не є подібні факти прямим приховуванням злочинів від обліку, надання можливості «побратимам» і надалі чинити тиск на суддів, вчиняти інші правопорушення. Риторичне запитання, чим краще подібний спосіб приховування злочинів від того, що був у минулому? Раніше про відмову у порушенні справи виносили відповідну постанову і такі матеріали піддавалися періодичній перевірці прокурором. У разі виявлення порушення, прокурор скасовував неправомірні рішення. Сьогодні подібні факти взагалі не піддаються реєстрації, обліку і прокурорському нагляду за порядком їх вирішення.

Подібна ситуація частково може бути пояснена тим, що правом вносити відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР наділені слідчий та прокурор. Відомості про кримінальне правопорушення можуть бути отримані із заяв та повідомлень. З ними може звернутися як особа, що зазнала шкоду від злочину (потерпілий) так і інша особа. На жаль законодавець не передбачив навіть загальних вимог до цих джерел інформації про злочин. У той же час заявник є учасником кримінального провадження. Ним визнається фізична або юридична особа, яка звернулася із заявою або повідомленням про кримінальне правопорушення до органу державної влади, уповноваженого розпочати досудове розслідування, і не є потерпілим (ч. 1 ст. 60 КПК).

Уповноваженими прийняти рішення про необхідність розпочати розслідування є слідчий та прокурор (ч. 1 ст. 214 КПК). Законодавець чітко визначає суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, які наділені правом вносити відомості про кримінальне правопорушення до ЄРДР і термін протягом якого це має бути здійснено (не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про його вчинення або самостійного виявлення відомостей про це з будь-якого джерела).

По-перше, чинний КПК України, дійсно, не вимагає від слідчого перевірених підстав до початку досудового розслідування, як це було раніше. Проте це не може бути виправданням безпідставного початку досудового розслідування. Як зволікання з проведенням досудового розслідування, так і безпідставний його початок містять у собі небезпеку порушення прав та інтересів людини. До ЄРДР мають вноситися тільки заяви або повідомлення про кримінальні, а не будь які інші правопорушення. Тому перш ніж прийняти таке рішення необхідно вивчити таку заяву і переконатися, що мова йде саме про кримінальне правопорушення. Проте у КПК не передбачено, як було раніше, способів для перевірки таких заяв. Особа, яка розглядає заяву може оцінити тільки ті відомості, що містяться у ній. Виняток складають випадки, коли за заявою або повідомленням проводять

огляд місця події. Це дозволяє отримати інформацію про обставини події не тільки в процесі дослідження матеріальної обстановки, а і під час опитування осіб, які були її очевидцями, першими виявили її наслідки тощо. У таких випадках рішення слідчого про достатність підстав для початку досудового розслідування буде ґрунтуватися на отриманих відомостях. Тобто у нього є привід та належні підстави для прийняття процесуального рішення. Саме тому слід визнати такими, що мають наукове підґрунтя пропозиції авторів про те, що підстави для початку досудового розслідування мають бути зазначені в ст. 214 КПК як «відомості у заявах та повідомленнях, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення» [1, с. 235], визначено процесуальний порядок прийняття й фіксації інформації про правопорушення з метою запобігання безпідставному початку досудового розслідування [2, с. 321-323].

Якщо керуватися вимогами ст. 110 КПК, рішення слідчого приймається у формі постанови, яка виноситься у випадках, передбачених КПК, а також коли він визнає це за необхідне. На жаль, законодавець не передбачив за необхідне виносити постанову про початок досудового розслідування, а слідчі не вважають це за необхідне. Тому процесуальне рішення про необхідність проведення за даним фактом досудового розслідування втілюється у не передбачувану законом форму - внесення відомостей до ЄРДР.

По-друге, аналіз змісту ст. 214 КПК дозволяє дійти висновку про відмінність «внесення» відомостей до ЄРДР від «реєстрації» певних відомостей. В частинах 1, 2, 3, 5 та 7 даної статті мова йде про внесення відомостей, а в ч. 4 про прийняття та реєстрацію. Певні відмінності спостерігаються і у колі суб'єктів такої діяльності. Вносити відомості до ЄРДР можуть тільки слідчий та прокурор, а приймати та реєструвати – слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на це.

Це дозволяє зробити припущення, що законодавець передбачив обов'язок визначених у ч. 4 ст. 214 КПК осіб приймати та реєструвати заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення, що відповідає сучасній практиці і знаходить відображення в Інструкції про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, затвердженій наказом МВС України від 6.11.2015 № 1377. В Інструкції визначено порядок ведення єдиного обліку органами Національної поліції України, у тому числі їх структурними (відокремленими) підрозділами (відділами, відділеннями) заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, а також порядок здійснення контролю за його дотриманням. Прийняття заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події, незалежно від місця і часу їх учинення, повноти отриманих даних, особистості заявника, здійснюється цілодобово негайно тим органом поліції, до якого надійшла заява чи повідомлення, або самостійне виявлення слідчим або іншою службовою особою органу національної поліції з будь-якого джерела

обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення.

Перевірка інформації, що міститься в заявах або повідомленнях про кримінальні правопорушення проводиться уповноваженими працівниками чергових частин, перелік яких визначено Інструкцією. Оперативний черговий, отримавши заяву чи повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення та іншу подію зобов'язаний відразу зареєструвати її в журналі Єдиного обліку та направити на місце події слідчо-оперативну чи групу реагування.

Заяви або повідомлення фізичних або юридичних осіб про вчинення кримінального правопорушення та іншої події можуть бути усними або письмовими. Усні заяви заносяться до протоколу, форма якого наведена у додатку до Інструкції. Протокол підписують заявник та посадова особа, яка прийняла заяву. Заявника під підпис попереджають про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, передбачену статтею 383 Кримінального кодексу України.

Наведені положення щодо порядку роботи з джерелами інформації про кримінальні правопорушення мають суттєве процесуальне значення і мають знайти відображення не у відомчій інструкції, а у відповідних статтях Кримінального процесуального кодексу України.

На завершення слід зазначити, що початок кримінального провадження, як виникнення кримінально-процесуальних відносин з приводу отримання інформації про правопорушення і початок досудового розслідування можуть співпадати у часі, а можуть бути віддалені в межах 24 годин, протягом яких має бути прийняте процесуальне рішення про необхідність (її відсутність) розслідувати конкретну подію. Для прийняття рішення про початок досудового розслідування в наявності у слідчого мають бути відповідні приводи (заяви, повідомлення інша інформація) та підстави (дані, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення). Процесуальне рішення слідчого має прийматися у формі постанови, відомості про що негайно мають бути внесені до ЄРДР.

Список використаної літератури:

1. Шумило М. Є. Щодо шляхів подолання обвинувального ухилу у кримінальному процесі / М. Є. Шумило // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання», м. Острог, 30 вересні – 1 жовтня 2016 р. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту Острозька академія», 2016. – С. 235-236.

2. Удалова Л. Д. Вдосконалення процесуального порядку початку досудового розслідування / Л. Д. Удалова // Теорія і практика судової експертизи : зб. мат. круглого столу. – К. : Навчально-науковий інститут № 2 НАВС, 2016. – С. 321-323.

ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ГИПНОЗА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ

Заика Юрий Александрович

профессор кафедры гражданского права и процесса
Национальной академии внутренних дел
доктор юридических наук, профессор

Одними из важнейших доказательств в уголовном процессе являются показания потерпевшего и свидетелей. Но чрезвычайность обстоятельств, нахождение в стрессовой ситуации не могут не травмировать психику лиц, что не всегда позволяет адекватно воспроизвести картину происшедшего. С течением времени событие преступления забывается, отдельные детали стираются в памяти или домысливаются.

Традиционный допрос свидетелей и потерпевших не всегда дает положительный результат. Еще в конце прошлого столетия ученые отмечали, что механизмы фиксации информации находятся не только на уровне сознания, но и подсознания [2, с. 37].

Зарубежные ученые делали успешные попытки использовать гипноз для разблокирования негативной реакции еще в 60-х годах прошлого столетия, так допрос под гипнозом летчиков, потерпевшего катастрофу самолета, позволил установить истинную причину аварии [6, с. 385],

Особенно впечатляющими были результаты допроса под гипнозом жертв преступлений. Официальный гипнотизер нью-йоркской полиции сержант Чарльз Диггет за один год помог раскрыть 112 преступлений. Потерпевшие под гипнозом давали детальное описание преступников, вспоминали номера автомашин и другие важные детали, позволяющие раскрыть преступление [3, с.78].

Вопрос о возможности применения гипноза в уголовном процессе изучают не только представители силовых структур, но и врачи. Так Ассоциация американских врачей высказалась за полную независимость гипнотизера от полиции, отсутствие при проведении сеанса как представителей обвинения, так и защиты и др. [7, р. 1923].

Кроме стран Старого и Нового Света гипноз активно используется при расследовании преступлений правоохранительными органами Австралии, Израиля, Канады [5, с.13-14]. Нам представляется слишком категорическим высказанное в литературе утверждение, что с этических соображений и с целью защиты гражданских прав не следует допрашивать под гипнозом подозреваемого [1, с. 98].

Подозреваемый не является преступником и, безусловно, в первую очередь заинтересован в снятии из себя подозрения в совершении преступления. Полученные под гипнозом сведения могут способствовать получению новой информации, которая и позволит защитить его права. Безусловно, допрос подозреваемого под гипнозом возможен только с согласия последнего. При использовании гипноза речь идет не о получении

информации или ее допустимости в качестве доказательства, а о возможности использования ее в оперативно-розыскной деятельности, получения при ее помощи новых источников доказательств и самих доказательств. Обязательными условиями проведения сеанса гипноза является отсутствие медицинских противопоказаний у лица, его письменное согласие и видеофиксация сеанса. Врач и лицо, осуществляющее видеозапись, обязаны составить протокол и подписать его, а врач – составить письменное заключение о результатах сеанса гипноза. Указанные документы и видеозапись являются «рабочими документами» следствия и процессуального значения не имеют.

Организация и порядок проведение гипносеанса должны регламентироваться специальной инструкцией, утвержденной заинтересованными ведомствами – Генеральной прокуратурой, Национальной полицией, Службой безопасности Украины и согласованной с Министерством охраны здоровья Украины [4, с. 85-86].

К сожалению сегодня отношение к гипнозу достаточно осторожное. И здесь уместно вспомнить, что Президент ассоциации суперинтендантов британской полиции Дерек Барнетт, оценивая сегодняшние перспективы применения гипноза, подчеркнул, что если бы человечество никогда не шло на риск, мы никогда бы не сделали следующий шаг после того, как отпечатки пальцев стали признаваться доказательствами в суде [3, с. 80].

Представляется, что таким следующим шагом должно стать применение гипноза в расследовании преступлений.

Список использованной литературы:

1. Галан Н.В. Застосування методів психотерапії у слідчій практиці // Науковий вісник НАВС. - 2014. - № 1. - С.91-100.
2. Гримак Л.П. Моделирование состояний человека в гипнозе. М. : Либроком, 2009. - 253 с.
3. Заїка Ю.О. Використання гіпнозу у кримінальному процесі // Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Івано-Франківськ, 4 грудня 2015 р.) - Івано-Франківськ: РВВ Івано-Франк. Ун-ту права ім. Короля Данила Галицького, 2015. - с.77-80.
4. Кобзаренко П.В., Заїка Ю.О. Використання гіпнозу у судовому пізнанні // Вісник Київського університету. Юрид. науки. Вип. 29, 1988. - С. 83-88.
5. Кобец П.Н. Использование психологических методов активизации памяти потерпевших, свидетелей и подозреваемых в следственной практике органов Российской Федерации и зарубежных стран. / П. Н. Кобец // Юрид. психология : науч.-практ. и информ. изд. - 2009. - № 4. - С. 10-14.
6. Cramer E.H. Aircraft accident investigation and hypnotic recall // Aerospace Med. 1964. - Vol. 35. - P. 385-387.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПІДСЛІДНОСТІ

Сервецький Іван Васильович

професор кафедри спеціальних дисциплін
Національної академії Служби безпеки України
доктор юридичних наук, доцент

Підслідність – розподілення кримінальних проваджень згідно Кримінальним процесуальним кодексом (КПК) між органами, які мають право розслідувати кримінальні правопорушення. У КПК підслідність кримінальних правопорушень визначається за територією вчинення кримінального правопорушення та органами, уповноваженими на розслідування цих кримінальних правопорушень [1].

У відповідності до ст. 2 КПК завданнями кримінального провадження є: захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду[1].

Виконувати поставлені завдання зобов'язані органами досудового розслідування (ст 38 КПК): слідчі підрозділи: органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів державного бюро розслідувань, детективи Національного антикорупційного бюро України.

Досудове розслідування злочинів здійснюється у формі досудового слідства (ст.215 КПК), слідчими органів досудового розслідування одноособово або слідчою групою. Правовим джерелом, що регулює підслідності, є ст.216 КПК, в якій передбачено перелік кримінальних правопорушень та їх підслідність кожному органу досудового розслідування[1].

У відповідності до (ст. 4.КПК) кримінальне провадження на території України здійснюється з підстав та в порядку, передбачених КПК, незалежно від місця вчинення кримінального правопорушення. Більше того, процесуальна дія проводиться у точні відповідності до норм КПК і допустимість доказу визначається згідно з положеннями (ст.86 КПК)[1].

Процесуальні дії розповсюджуються на будь-яких осіб, крім випадків указаних у (ст.480 КПК), відносно яких здійснюється особливий порядок кримінального провадження, а саме: народного депутата України, судді Конституційного Суду України, професійного судді, а також присяжного і народного засідателя на час здійснення ними правосуддя, кандидата у Президенти України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, Голови, іншого члена Рахункової палати, депутата місцевої ради,

адвоката, Генерального прокурора України, його заступника, прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, Директора та працівників Національного антикорупційного бюро України, члена Національного агентства з питань запобігання корупції[1].

Це означає, що докази отримані без дотримання особливих правил та процедур до початку кримінального провадження (наприклад під час проведення оперативно – розшукових заходів за оперативно – розшуковими справами)[2], відносно таких осіб є недопустимими (ст.86) і не може бути використані при прийнятті рішень за кримінальним провадженням[1].

Крім того, кримінальне провадження щодо особи, яка користується дипломатичним імунітетом, може здійснюватися за правилами цього Кодексу лише за згодою такої особи або за згодою компетентного органу держави (міжнародної організації), яку представляє така особа, у порядку, передбаченому законодавством України та міжнародними договорами України.

Отже, на початковому етапі розслідування при зверненні громадянина до слідчого із заявою, повідомленням або встановлення з інших джерел обставини, що можуть свідчити про кримінальне правопорушення, слідчий повинен внести ці обставини до ЄРДР [3]та почати досудове розслідування (ст.214 КПК України) і проводити розслідування доти, доки прокурор не визначить іншу підслідність[1].

Таким чином, підслідність це встановленні кримінальним процесуальним законодавством права і обов'язки органів досудового слідства здійснювати кримінальні провадження за усіма злочинами, а розслідувати ті, які віднесені до компетенції органу (ст.38 КПК) або за рішенням суду, з метою забезпечення найбільш ефективного, професійного виявлення усіх фактів злочинної діяльності, фіксації доказів, повного і всебічного розслідування усіх обставин злочину та забезпечення судового розгляду[1].

Сьогодні законодавець покладає відповідальність у вирішення спірних питань щодо підслідності в кримінальних провадженнях на прокурора, який своєю постановою визначає підслідність усіх злочинів (ч. 5 ст. 216 КПК України)[1].

Якщо ст. 216 КПК України визначає поділ підслідності між органами досудового розслідування за компетенцією, то ст. 218 КПК України (місце проведення досудового розслідування) регулює поділ підслідності за територіальною ознакою[1].

Разом з тим, у практичній діяльності виникають обставини де підозрюваним може бути працівник генеральної прокуратури. В таких випадках підслідність теж визначає Генеральний прокурор ст.216 КПК України, що є юридично некоректним[1].

Тому пропонуємо започаткувати інший сталий порядок підслідності (ст.216), а саме: на початковому етапі розслідування кримінальних проваджень усі органи розслідування зобов'язані виявляти та фіксувати кримінальні правопорушення та збирати докази;

- при обранні запобіжного заходу та при оголошенні особі про підозру надати право суду визначати підслідність і скеровувати кримінальні провадження в той орган досудового розслідування, до компетенції якого входять розслідування зазначених статей Кримінального Кодексу України [4] та встановити виключне право таких органів направляти кримінальні провадження до суду.

Залишити за прокуратурою право клопотати перед судом розглянути підслідність на будь-якому етапі розслідування, або при зверненні компетентного органу розслідування для ефективного досудового розслідування.

Таким чином, буде встановлена судова процедура підслідності, що забезпечить дотримання прав громадян та встановить єдиний сталий порядок вирішення спорів між органами досудового розслідування з дотриманням правил та процедур закріплення доказів під час гласного і негласного розслідування. (авт.. доповнивши ст.215 КПК)[1].

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. –2012 року. – К.: Істина, 2012. – 380 с.
2. “Про оперативно-розшукову діяльність” Закон України, від 18 лютого 1992, № 22.- Ст.303.
3. Про затвердження Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань. Наказ Генерального Прокурора України, 06.04.2016 № 139
4. Кримінальний кодекс України. /Відомості Верховної Ради України. ВВР, 2001, № 25-26, Ст.131.

ОСКАРЖЕННЯ РІШЕННЯ СЛІДЧОГО, ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Федченко Володимир Михайлович

професор кафедри кримінального процесу

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

Інститут оскарження рішень, дій чи бездіяльності на стадії досудового розслідування, якому присвячено гл. 26 КПК, є важливою гарантією захисту прав учасників кримінального провадження.

За нормами попереднього КПК оскарженню підлягали тільки дії слідчого, прокурора. За нормами чинного КПК оскарженню також підлягає їх рішення та бездіяльність. Крім того, частиною 1 статті 303 вказаного кодексу окремими пунктами визначено предмети оскарження, а залежно від цього і їх суб'єктів.

Так, наприклад: бездіяльність слідчого, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення. Або, у неповерненні ним тимчасово вилученого майна відповідно до ст. 169 КПК. А також, у нездійсненні ним інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений КПК строк, - може бути оскаржена заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна.

Рішення, дії чи бездіяльність слідчого при застосуванні заходів безпеки може бути оскаржена особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом.

Іншими предметами оскарження є 1) рішення слідчого про закриття кримінального провадження, яке може бути оскаржене заявником, потерпілим, його представником чи законним представником; 2) рішення слідчого про відмову у визнанні потерпілим, що може бути оскаржене особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою; 3) рішення слідчого, про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, яке може бути оскаржене особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником; 4) рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування (ч. 2ст. 503) та продовження його згідно з правилами, передбаченими гл. 39 КПК, яке може бути оскарженим підозрюваним, його захисником чи законним представником, потерпілим, його представником чи законним представником.

Предбачена законодавча конструкція оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора під час досудового розслідування та право на таке оскарження визначеними суб'єктами кримінального процесу має неабияке практичне значення. По-перше, позбавляє процедуру оскарження процесуальних рішень певної невизначеності, а по-друге, зменшує завантаженість слідчого, прокурора, яка відволікає їх від виконання основних функцій з розслідування кримінальних правопорушень [1, С. 733].

Між тим, останній пункт щодо рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування (ч. 2ст. 503) та продовження його згідно з правилами, передбаченими гл. 39 КПК, яке може бути оскарженим і підозрюваним, уявляється дискусійним і вимагає відповідного дослідження.

Згідно зі ст. 19 КК України не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння перебувала у стані неосудності. Не підлягає покаранню також особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії або керувати ними [2].

Право застосування примусових заходів медичного характеру до осіб, які вчинили суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або захворіли

після вчинення злочину на психічну хворобу, яка виключає кримінальне покарання, належить лише суду.

Підставами застосування судом примусових заходів медичного характеру є: 1) наявність суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК; 2) доведеність вчинення цього діяння даною особою; 3) встановлення того факту, що особа в момент вчинення суспільно небезпечного діяння була в стані неосудності, чи захворіла після цього психічною хворобою, яка виключає застосування кримінального покарання; 4) визнання цієї особи небезпечною для суспільства в силу її хворобливого стану і характеру вчиненого нею діяння [3, С. 404].

Проаналізувавши положення ст. ст. 276, 278 КПК щодо повідомлення особі про підозру, можна дійти висновку, що процесуальний статус підозрюваного особа набуває навіть тоді, коли на момент вчинення злочину вона вже хворіла психічною хворобою, яка виключає застосування кримінального покарання. Але, законодавець чомусь таку обставину не врахував. За вказаних умов виникає правова ситуація де особа не є суб'єктом злочину, оскільки вчинила суспільно небезпечне діяння у стані неосудності, але їй все рівно повідомляють про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. До того ж, п. 8 ч.1 ст. 303 КПК передбачає можливість оскарження підозрюваним рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК.

Вказана глава регламентує кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру до особи, у двох випадках. Перший, - коли вона вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності. Другий, – коли вона вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

З вище наведеного випливає, що особа, яка хворіє психічною хворобою і перебуває у стані неосудності має право оскаржувати рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування.

Здається, що повідомлення про підозру особі, відносно якої вже є достовірні дані про її психічну хворобу та перебування у стані неосудності. Як і право такої (підозрюваної) особи на оскарження рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та його продовження підлягає відповідним змінам. По перше, уявляється недоцільним надавати статус підозрюваного особі, яка страждає психічним захворюванням і на момент вчинення суспільно небезпечне діяння вже є неосудною. А по друге, скарга від такої особи на рішення слідчого, прокурора має хибне підґрунтя та не завжди заслуговує детального вивчення й розгляду, і до того ж, лише збільшить завантаженість слідчого, прокурора та буде їх відволікати від виконання поточних завдань визначених положеннями кримінального процесуального законодавства.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т.1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажиевський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768с.
2. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 7 квіт. 2016 року (*офіц. текст*). К.: ПАЛИВОДА А.В., 2016. - 212с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т.2 / Є.М. Блажиевський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 664с.

ПРЕЗУМПЦІЯ ОДНОМАНІТНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Касапоглу Світлана Олександрівна

доцент кафедри кримінального права та кримінології
юридичного факультету Державного вищого навчального закладу
«Національний гірничий університет»
кандидат юридичних наук, доцент

1. Багато держав прагнуть забезпечити одноманітність практики реалізації норм права, стверджуючи, що органи судової влади є незалежними під час розгляду справ, проте їхні рішення мають бути передбачуваними, а не хаотичними. Саме тому суди нижчих інстанцій у більшості випадків покладаються на рішення судів вищих інстанцій [1, с. 138]. Наразі у державах із традиціями континентального права почали більше зважати на судовий прецедент. Так, Конституційний суд Литовської Республіки, нещодавно зробив важливий крок у цьому напрямку, зазначивши, що «... для суддів є обов'язковими їх власні попередні рішення в аналогічних справах; для суддів нижчої інстанції обов'язковими є рішення суддів вищої інстанції, які були постановлені у певних категоріях справ; при перегляді рішень суддів нижчих інстанцій суди вищої інстанції повинні завжди аналізувати таке рішення відповідно до однакових правових критеріїв; критерії повинні бути зрозумілими та ex ante відомі суб'єктам права, в тому числі судам нижчих інстанцій (таким чином судова практика повинна бути передбачуваною ...)» [1, с. 138].

2. В Україні питання забезпечення одноманітності реалізації норм кримінального процесуального права, по-перше, регулюються лише щодо судової практики; по-друге, вони стосуються лише діяльності, здійснюваної у формі застосування норм. Так, частиною 1 ст. 458 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) «Обов'язковість судових рішень Верховного Суду України» передбачено, що висновок Верховного Суду України щодо застосування норми права, викладений у його постанові, прийнятій за

результатами розгляду справи з підстав, передбачених пунктами 1 і 2 частини першої статті 445 КПК, є обов'язковим для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідну норму права, та для всіх судів загальної юрисдикції, які зобов'язані привести свою судову практику у відповідність із судовим рішенням Верховного Суду України. Цією ж нормою встановлено, що суд має право відступити від правової позиції, викладеної у висновках Верховного Суду України, з одночасним наведенням відповідних мотивів.

3. Проблема одноманітності реалізації норм кримінального процесуального права є набагато ширшою. Норми кримінального процесуального права застосовують не лише суди, а й органи досудового розслідування, співробітники оперативних підрозділів, прокурори, тобто суб'єкти, наділені владними повноваженнями. Змагальна форма кримінального провадження дозволяє реалізовувати норми кримінального процесуального права і суб'єктам, не наділеним такими повноваженнями, в інших формах – використання, дотримання, виконання. Так, наприклад, сторона захисту і потерпілий на підставі ч. 8 ст. 95 КПК використовують право отримувати пояснення від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою.

4. Адресатами норм кримінального процесуального права є усі суб'єкти кримінального провадження. Однак різноманіття суб'єктів реалізації норм процесуального права, в тому числі й тих, які не є фахівцями у галузі права, не дозволяє стверджувати, що вони усі однаково розуміють зміст і «дух» зазначених норм, а тим паче однаково реалізують їх. Ба більше, від них і не вимагається реалізовувати норми права у точній відповідності до того, як це робили до них інші учасники провадження з однаковим процесуальним статусом. Окрім того, практично не можливо відслідкувати одноманітність реалізації норм кримінального процесуального права суб'єктами, які не мають повноважень застосовувати ці норми. А за умови встановлення факту неоднаковості реалізації тієї чи іншої норми з боку суб'єктів, не наділених владними повноваженнями, для них не передбачено ніякої, в тому числі і процесуальної відповідальності. У кримінальному процесуальному законі відсутня також регламентація механізмів приведення у відповідність практики реалізації норм зазначеними учасниками кримінального провадження.

5. Зовсім інший підхід законодавець демонструє щодо реалізації норм кримінального процесуального права уповноваженими суб'єктами кримінального провадження. Зокрема, українські суди орієнтовані на рішення вищої судової інстанції, бо для них ці рішення є обов'язковими.

Для слідчого, прокурора обов'язку зважати і використовувати в своїй діяльності результати застосування норм процесуального права іншими, рівними їм за процесуальним статусом, суб'єктами не передбачено. Але на них розповсюджується обов'язок, сформульований в ч. 1 ст. 458 КПК, бо вони належать до числа «суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності відповідну норму права».

6. Сам факт того, що законодавець врегулював ситуації, які можуть виникати у зв'язку з неоднаковим застосуванням судами касаційної інстанції

норм кримінального процесуального права, свідчить про те, що це регулювання є актуальним для нинішнього етапу діяльності державних органів і їхніх посадових осіб з реалізації норм права у кримінальному провадженні. Відтак, у законодавстві закладена потенційна можливість неоднакової реалізації норм процесуального права. Водночас кожний, хто реалізує норму права вважає, що він робить це так само, як інші суб'єкти.

7. Про одноманітність (однаковість) реалізації норм кримінального процесуального права можна вести мову як про правову презумпцію, сутність якої полягає в тому, що реалізація норм процесуального права вважається однаковою доки не буде доведено зворотнє. В одних випадках доведення цього факту покладається на вищу судову інстанцію, яка переглядає відповідне процесуальне рішення суду касаційної інстанції, а в інших доведення зазначеного факту може мати місце лише при доказуванні тим чи іншим суб'єктом своєї правоти у реалізації норми процесуального права в перебігу кримінального провадження.

Список використаної літератури:

1. Валанчус В. Навіщо потрібна уніфікована судова практика? / В. Валанчус // Право України. – 2012. - № 11-12. - С. 137–143.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У ФОРМІ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАННЯ

Мудрецька Ганна Володимирівна

доцент кафедри кримінального процесу

Одеського державного університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук

Приватне обвинувачення – одна з форм обвинувачення у кримінальному процесі, що передбачає притягнення особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, до кримінальної відповідальності не інакше як за скаргою потерпілого.

За загальними правилами, наявність чи відсутність зави потерпілого та його позиція не мають принципового значення для здійснення кримінального провадження, адже відповідні відомості можуть бути внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань і після самостійного виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Як виняток ст. 477 КПК передбачає, що кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого.

Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення охоплює незначну частку в загальному обсязі кримінальних проваджень у зв'язку з його обмеженням обов'язковими ознаками правопорушень, щодо яких може

здійснюватись провадження у формі приватного обвинувачення: 1) склад злочину має бути визначений у п. 1 ст. 477 КПК України; 2) склад злочину має бути визначений у п. 2 ст. 477 КПК України за умови, що вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого; 3) склад злочину має бути визначений у п. 3 ст. 477 КПК України за умови, що вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого, або якщо вони вчинені особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоди винятково власності потерпілого [1, с. 992]. За родовою ознакою досудове розслідування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення здійснюється слідчими органів Національної поліції. У випадку смерті потерпілого приватне обвинувачення може здійснюватися винятково за заявою його близьких родичів і членів сім'ї.

Злочини, провадження в яких здійснюватиметься у порядку приватного обвинувачення, заподіюють шкоду різним суспільним відносинам, зокрема і тим, що формуються поза сферою особистих чи сімейних відносин. Водночас значна кількість діянь посягають на різноманітні права та інтереси особи – її здоров'я, волю, честь, гідність, статеву свободу та статеву недоторканність, майно, недоторканність житла, таємницю приватного життя тощо – захист яких, з урахуванням їх особливої соціальної значущості, є першочерговим завданням держави [2].

Якщо під час провадження досудового слідства буде встановлено, що вчинено злочин, передбачений ст. 477 КПК України, а заяви потерпілого у справі немає, справа закривається, а потерпілому роз'яснюється його право звернутися з заявою про вчинений злочин. Закриття справи слідчим, прокурором за відсутністю заяви потерпілого не позбавляє його права звернутися до компетентних органів із такою заявою. Закриття справи судом першої, апеляційної, касаційної інстанцій за мотивами відсутності заяви потерпілого не позбавляє його права звернутися із заявою про здійснення кримінального провадження на загальних підставах. На це положення вказує Верховний Суд України у постанові від 18.05.2017, де зазначено, що при відмові потерпілого від своєї заяви, незважаючи на обтяжуючі обставини при скоєнні злочину, провадження у формі приватного обвинувачення підлягає закриттю[3].

Зокрема, «зміст правової позиції суду з приводу правильного застосування норми права, передбаченої ст.477 КПК, полягає в тому, що для визнання кримінального провадження таким, що здійснюється у формі приватного обвинувачення, застереження в ст.477 КПК щодо обтяжуючих обставин стосується викладених у диспозиції статті «Особливої частини» КК кваліфікуючих ознак конкретного правопорушення і не поширюється на передбачені ч.1 ст.67 КК обставини, які обтяжують покарання».

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за ред. В. Г. Гончаренко, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – Х.: Право, 2012. – С. 844/

2. Новий КПК та його відповідність основним засадам (принципам) кримінального судочинства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://advocat-cons.info/index.php?newsid=15802/>

3. ВСУ висловився про закриття провадження у формі приватного обвинувачення// Закон і Бізнес: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/129002-vsuvvislovivsvya_pro_zakformi_privatno.html

РОЛЬ ПРОКУРОРА В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД

Чумак Ксенія Олександрівна

головний науковий співробітник

відділу організації науково-методичної роботи Науково-дослідного інституту

Національної академії прокуратури України

кандидат юридичних наук

Право на справедливий і публічний судовий розгляд справи упродовж розумного строку, передбачене статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) [1], займає важливе місце в системі гарантій прав і свобод людини і громадянина та зобов'язує національну владу забезпечити мінімальні стандарти. Сутність цього права полягає в створенні об'єктивних умов і передумов для законного і обґрунтованого обмеження прав і свобод підозрюваного та обвинуваченого в установлених кримінальним процесуальним законодавством межах.

Значна роль в реалізації права на справедливий суд належить і прокуророві як особі, що здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Зокрема, такий нагляд виступає важливим елементом діючої системи захисту прав особи в кримінальному провадженні.

У зв'язку з цим перед прокурором стоїть важливе завдання щодо вироблення ефективних механізмів забезпечення права на справедливий суд, яке, виходячи з сенсу і змісту статті 6 Конвенції, полягає в наступному:

у здійсненні кримінального судочинства в розумний строк;

у публічності судового розгляду;

в презумпції невинуватості;

в принципі рівності і змагальності сторін;

у наданні можливості підозрюваному, обвинуваченому реалізувати свої процесуальні права (допитувати свідків, користуватися безкоштовною юридичною допомогою і т. д.).

При здійсненні нагляду прокурор повинен оцінювати дії слідчого, не тільки з формальної точки зору, але і по суті. Він також зобов'язаний своєчасно реагувати на необґрунтовані і незаконні процесуальні рішення посадових осіб, які здійснюють провадження у справі.

Під час процесуального керівництва прокурор повинен прагнути до того, щоб дані приписи були реалізовані на стадії досудового розслідування кримінального провадження. Це обумовлено тим, що саме прокурору видно недоліки, помилки і порушення закону, допущені органами досудового розслідування, що перешкоджають реалізації права на справедливий судовий розгляд.

Таким чином, обов'язок прокурора забезпечувати право на справедливий судовий розгляд – одна з найважливіших умов повного та неупередженого розслідування і судового розгляду кримінального провадження.

Для реалізації цього завдання Кримінальний процесуальний кодекс України [2, с.117-127] наділяє прокурора достатнім обсягом повноважень, а саме:

- мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування (п. 2 ч. 2 ст. 36 КПК України);

- доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках - особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом (п. 4 ч. 2 ст. 36 КПК України);

- скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих; (п. 7 ч. 2 ст. 36 КПК України);

- погоджувати клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; (п. 5 ч. 2 ст. 40 КПК України);

- підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому цим Кодексом (п. 15 ч.2 ст. 36 КПК України), тощо.

На необхідність забезпечення прокурором розумних строків кримінального провадження зазначається у п.п. 4, 11, 20 Наказу Генерального прокурора України від 19.12.2012 № 4 «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» [3]. В свою чергу, у статті 8 Кодексу професійної етики та поведінки працівників прокуратури, нормативною базою якого також були міжнародно-правові документи, в тому числі Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, передбачалось, що працівник прокуратури має вживати заходів для гарантування права обвинуваченої особи на справедливий судовий розгляд.

Такий підхід законодавця відповідає міжнародним стандартам в галузі прав людини. Проте Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) продовжує знаходити значну кількість порушень статті 6 Конвенції.

В більшості розглянутих ЄСПЛ справ проти України встановлено, що гарантії, які містяться в статті 6 Конвенції, є обов'язковими для дотримання

на досудових стадіях та необхідними складовими права на справедливий судовий розгляд.

Європейський Суд не раз вказував на те, що одним з найважливіших критеріїв справедливого судового розгляду є критерій розгляду справи в розумні строки. Розумність строків судового розгляду повинна оцінюватися з урахуванням конкретних обставин справи. При цьому беруться до уваги критерії, вироблені практикою Європейського Суду, зокрема складність справи, поведінка заявників, а також дію органів держави і посадових осіб.

Наприклад, порушення статті 6 Конвенції було констатовано ЄСПЛ у рішеннях у справах «Ткаченко проти України», «Самойлович проти України» та «Кисельов проти України» у зв'язку з незабезпеченням національними органами розгляду справ заявників протягом розумного строку з огляду на: неодноразові направлення справи на новий розгляд; те, що позов заявника, який було подано 6 вересня 2002 року, після більше 8 років провадження все ще розглядався в суді першої інстанції («Кисельов проти України»); практику в попередніх справах, зокрема у справах «Паскал проти України», «Іззетов проти України» та «Годоров проти України», оскільки органи державної влади не забезпечили розгляд справи протягом розумного строку, враховуючи затримки при призначенні судових засідань, організації технічного запису засідань, оголошенні вироку та розгляді Верховним Судом України відповідної касаційної скарги («Самойлович проти України»).

Крім того, ЄСПЛ при вирішенні питання про порушення статті 6 Конвенції оцінює зусилля української влади щодо забезпечення презумпції невинуватості, змагальності сторін, права на захист і безкоштовну юридичну допомогу. Відсутність вмотивованості у рішенні суду також може бути розцінено як порушення вимоги про справедливість судового розгляду.

Практика ЄСПЛ виробила однозначну позицію з даного питання. На думку Європейського Суду з прав людини, національне судочинство повинно мати чіткий критерій вмотивованості судових рішень. Причому в поняття вмотивованості ЄСПЛ включає не тільки обґрунтування висновків суду за наявної доказової бази кримінальної справи, але і обґрунтування всіх доводів та аргументів сторін, які були враховані в судовому рішенні або були відхилені судом.

Таким чином, аналіз положень статті 6 Конвенції та практики Європейського Суду з прав людини свідчить про те, що положення цієї статті є важливою гарантією забезпечення прав і свобод людини і громадянина на всіх стадіях кримінального судочинства, які національна влада (в тому числі прокурор) повинна забезпечувати процесуальними засобами.

Завдання і функції прокуратури в розглянутій сфері спрямовані на забезпечення справедливості судового розгляду, на дотримання мінімальних гарантій, без яких судовий процес відповідно до статті 6 Конвенції та правових позицій Європейського Суду з прав людини не може вважатися справедливим.

Список використаної літератури:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від // Офіційний вісник України. – 1998. – № 13. – Ст. 270.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар: у 2 т. – Т. 1/ О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація та ін. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
3. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні: наказ Генерального прокурора України від 19.12.2012 № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ СВИДКІВ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ЩОДО БЕЗВІСТИ ЗНИКЛИХ ГРОМАДЯН

Брисковська Оксана Миколаївна

провідний науковий співробітник з проблем досудового розслідування
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Різке загострення соціальних, економічних і національних суперечностей спричиняє суттєве збільшення кількості злочинів, у тому числі пов'язаних із безвісним зникненням громадян. Ситуація особливо активізувалась останніми роками. Якщо раніше фіксували поодинокі факти зникнення громадян, які згодом виявлялися вбитими, то нині наявна тенденція щодо суттєвого збільшення кількості таких злочинів [1].

На початковому етапі досудового розслідування слідчий допитує як свідка особу, яка звернулася до правоохоронних органів із заявою про зникнення певної людини. Як свідки можуть бути також допитані родичі, члени родини, інші близькі потерпілому особи; друзі, колеги, сусіди зниклого; особи, які останніми бачили чи спілкувались із потерпілим; особи, які могли бачити потерпілого в день зникнення (вахтери, двірники, охоронці автомобільних стоянок та ін.). Ураховуючи, що близькі потерпілому особи зазвичай добре поінформовані про конкретні факти з його життя, отримана від них інформація може бути використана під час висування версій про мотиви зникнення особи та можливих осіб, які до цього причетні. Процесуальний порядок організації та проведення допиту на стадії досудового розслідування закріплено в ст. 65, 95–97, 133, 223–226, 232, 256 КПК України. Порядок виклику особи для проведення допиту, зміст повістки про виклик, поважні причини неприбуття особи на виклик та наслідки неприбуття передбачені в ст. 135–139 КПК України. Місце допиту визначає слідчий самостійно, відповідно до обставин кримінального провадження й обраної тактики. Допит свідків проводять переважно за місцем проведення

досудового розслідування. Водночас закон надає слідчому право допитати особу в іншому місці за погодженням з особою, яку необхідно допитати. Особа, яка проводить слідчу (розшукову) дію, зобов'язана вжити певних заходів для отримання вимог закону: виклик для допиту в різний час і з таким розрахунком, щоб допитані свідки не спілкувалися з іншими допитуваними. Розміщення свідків у різних кімнатах, попередження про обов'язок не розголошувати відомості досудового розслідування (ст. 222 КПК України). Такі умови проведення допиту забезпечують найсприятливішу обстановку для отримання правдивих показань, допоможуть уникнути впливу на свідків із боку інших осіб.

Підготовка до допиту передбачає чотири складові: вивчення матеріалів кримінального провадження; вивчення спеціальних питань; вивчення особи допитуваного; складання плану допиту. Під час допиту свідків (заявників, родичів, членів родини, інших близьких зниклому осіб) слід з'ясувати інформацію щодо: а) характеристики особи зниклого, ознак його зовнішності, інших важливих анкетних даних, відомостей щодо способу його життя та останніх тижнів перед зникненням; б) кола знайомих зниклого та характеру їх міжособистісних стосунків; в) імовірних причин та обставин зникнення; г) детальних відомостей про одяг, взуття, документи, цінності й інші речі, які мала при собі зникла особа; д) наявності цінного майна, коштовних речей, документів потерпілого за місцем його проживання після його зникнення; е) даних про особливості поведінки заявника та інших близьких зниклому осіб у зв'язку з його зникненням тощо [2, С. 227]. Також під час допиту свідків необхідно з'ясувати: час зникнення (від'їзду) особи (години та хвилини), можливий шлях її слідування, прикмети зовнішності, одягу, мета від'їзду, місце, куди особа мала прибути, дані про стан здоров'я, психічний стан, настрій. Слід з'ясувати також наявність у зниклого цінностей, грошей, документів, що засвідчують особу, дрібних речей – брелоків, запальничок, ключів тощо.

Для отримання необхідної інформації під час допиту заявника й осіб, які знали зниклого, окреслимо приблизний приклад запитань які доцільно поставити, а саме: чи постійно потерпілий попереджав знайомих про те, куди, навіщо та на який час він їде (їде) і чи були раніше випадки раптового від'їзду зниклого з місця проживання, якщо так, то коли, на який строк та з якою метою? У яких відносинах перебував заявник зі зниклим, які заходи вжив заявник та інші особи для розшуку зниклої особи? За яких обставин зник потерпілий, хто, коли, де й з ким востаннє його бачив або міг бачити його від'їзд, приблизно яким видом транспорту та з ким зниклий виїхав або міг виїхати, піти. Якщо потерпілий виїхав власним автотранспортом, то які його характеристики (модель, колір, номер тощо); чи не займався він приватним перевезенням; чи міг підвести незнайому людину дорогою? Чи було зроблено після зникнення потерпілого ремонт за місцем його проживання; якщо так, то чому? Чи не укладав потерпілий перед своїм зникненням угод щодо купівлі-продажу нерухомості; якщо так, то хто надавав йому послуги в цій сфері (родичі, знайомі, друзі чи приватна особа,

ріелторські фірми, нотаріуси, співробітники паспортної служби, працівники житлових організацій); чи давав сам оголошення в пресу, розклеював їх на вулиці; чи здавав потерпілий до свого зникнення житло стороннім особам, які їх прикмети й паспортні дані, чи розраховувалися вони за оренду? Чи було приватизоване житло, хто здійснював його приватизацію (власник або його довіритель), на чие ім'я приватизовано квартиру (потерпілого чи іншої особи)? Чи укладав зниклий заповіт, хто був його спадкоємцем (спадкоємцями); чи були посередники під час укладення угоди [3, С. 44].

Необхідно також звертати увагу на наявність зацікавленості когось із родичів, друзів або знайомих зниклої особи в негативних результатах його розшуку. Така зацікавленість найчастіше залежить від матеріальних причин, які не складно виявити, встановивши:

а) житлові умови близьких родичів (гостра потреба в поліпшенні, яка можлива, зокрема, за рахунок зниклого);

б) наявність і зміст заповіту;

в) порядок установаження опіки над майном у разі визнання громадянина померлим;

г) наявність у зниклого боржників і кредиторів.

Звісно, зазначений перелік матеріальних причин далеко не вичерпний, проте вони, на відміну від внутрішніх конфліктів між зниклим і його оточенням (у сім'ї, на роботі, у дружньому колі), доступні виявленню вже на початковій стадії розслідування.

Хід і результати допиту заявника й осіб, які знали зниклого, відображаються у протоколі, що складається відповідно до норм КПК України. Під час допиту слідчий може застосовувати й технічні засоби для здійснення фотографування, аудіо- і (або) відеозаписів, про що робить відповідний запис у

протоколі допиту. Якщо в допитуваного є підозри щодо конкретних осіб, які, можливо, причетні до зникнення потерпілого, слід детально з'ясувати, коли й чому вони виникли. Водночас у заявника слід дізнатися, чи не отримував він останнім часом якусь кореспонденцію на ім'я чи від імені зниклого, якщо так, то чи ознайомився заявник із її змістом і де вона перебуває. Зазначену обставину встановлюють із метою подальшого вилучення кореспонденції. В осіб, які останніми бачили чи спілкувались із потерпілим, слід дізнатися, у яких стосунках вони перебували з потерпілим, за чиеї ініціативи, коли, у якому місці та з якої причини вони бачились чи спілкувались (наприклад, розмовляли телефоном, через мережу Інтернет тощо), зміст розмови, що відбулася між ними, хто був присутній під час такого спілкування (якщо супутник потерпілого не знайомий свідку, слід докладно уточнити ознаки його зовнішності та можливість впізнання), чи було в поведінці (розмові) потерпілого щось незвичайне, якщо так, то що саме, у якому напрямку (на якому транспорті) прямував потерпілий після зустрічі.

Грунтуючись на показаннях свідків, можна визначити приблизний маршрут руху особи перед її зникненням, а в місцях можливого її

перебування - здійснити огляд із метою виявлення трупа. Водночас варто направити окремі запити до місць проживання родичів і друзів зниклої особи з метою з'ясування місця її перебування.

Аналізуючи результати допиту свідків можна встановити невідповідності у показаннях, щодо обстановки, наявності одягу, якого не повинно бути, розпочатого невинновданого ремонту, від'їзду, надмірного створення враження про страждання, звертання до багатьох правоохоронних органів стосовно зникнення особи, надання документів (листів, телеграм) від імені зниклого, який нібито виїхав до інших регіонів, тощо. Така діяльність може викликати сумніви стосовно щирості особи та підозру щодо причетності її до вбивства [4]. Саме ці дії спонукають до здійснення перевірок, призначення експертиз, у процесі яких може бути встановлено, що автором листів є вбивця, а не потерпілий, що потерпілий ніколи й нікуди не виїздив і що сліди вбивства варто шукати в місцях його можливого вчинення (здебільшого за місцем проживання злочинця).

Список використаної літератури:

1. Паненко І. Вся правда про зниклих українців. Зниклих шукають, поки не знайдуть людину або тіло, а померлими їх може визнати лише суд [Електронний ресурс] / І. Паненко. – Режим доступу : news-day.com.ua/incidents/1184/– 09 kbcnjgflf 2010/.

2. Булулуков О. Ю. Висунення версій при розслідуванні вбивств «без трупа» / О. Ю. Булулуков // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 4. – С. 226-229.

3. Особливості кримінальних проваджень щодо безвісти зниклих осіб [Текст] : метод. рек. / [Чернявський С. С., Брисковська О. М., Вознюк А. А. та ін.]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 104 с.

4. Черечукина Л. В. Расследование убийств : [учеб.-метод. пособие] / Л. В. Черечукина. – Луганск : РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренко, 2009. – 248 с.

МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОПИТУ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З СЕКСУАЛЬНОЮ ЕКСПЛУАТАЦІЄЮ

Ботнаренко Ірина Анатоліївна

старший науковий співробітник

наукової лабораторії з проблем кримінальної поліції

навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук

Для встановлення обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні, вагоме значення мають показання особи, яка

постраждала від кримінального правопорушення. Такі показання можливо одержати під час її допиту, оскільки саме ця особа детально володіє інформацією про важливі факти та подробиці вчиненого злочинного діяння.

Питання організації проведення цієї слідчої (розшукової) дії присвячені роботи В.П. Бахіна, В.К. Весельського, В.А. Журавля, О.О. Закатова, Н.С. Карова, В.С. Комаркова, Я.В. Комісарова, В.О. Коновалової, Л.М. Корнеєва, В.С. Кузьмічова, Є.Д. Лук'янчикова, М.І. Порубова, К.О. Чаплинського, Л.Д. Удалової, В.Ю. Шепітька та інших науковців. Також, теоретичні і практичні аспекти етичних основ слідчої діяльності розглядалися в роботах відомих вчених: Р.С. Белкіна, Ю.М. Грошевого, А.В. Іщенко, А.Ф. Коні, В.С.Г. Любічева, О.Р. Ратінова, С.М. Стахівського, М.С. Строговича, В.Ю. Шепітька та інших.

На хід та результати допиту потерпілого, зокрема, від злочину, пов'язаного з сексуальною експлуатацією, мають вплив як суб'єктивні, так і об'єктивні чинники: серед них – глибоке вивчення слідчим матеріалів кримінального провадження, врахування індивідуальних та особливостей особи потерпілого, його першого враження від слідчого, самої психологічної обстановки, в якій відбувається спілкування. Під час допиту слідчий, насамперед, повинен виявляти умови, в яких потерпілий сприймав подію кримінального правопорушення та його наслідки, факти, що характеризують його психічний стан під час посягання і після нього [1, с. 294].

Разом з тим, слідчому необхідно пам'ятати, що морально-психологічний стан потерпілих від злочинів, пов'язаних з сексуальною експлуатацією, досить часто може змінюватися. В пам'яті потерпілих зберігаються пережиті ними хвилювання, страх, біль, відчай, розгубленість, душевний неспокій, фізичні страждання. Тому тактика допиту повинна будуватися з урахуванням їх морально-психологічного стану, індивідуальних особливостей поведінки та рис характеру, а також орієнтацією на створення дружніх та довірчих відносин.

До того ж, тактичні особливості допиту потерпілих від сексуальної експлуатації пов'язані з тим, що обставини, які підлягають з'ясуванню, стосуються особистих (інтимних) сторін його життя. Тому від слідчого вимагається створити такі умови для допиту, за яких потерпіла особа буде впевнена в гарантіях нерозголошення даних слідства і в тому, що від достовірності та повноти її показань буде залежати якнайшвидше викриття злочинців та невідворотність їх покарання [2, с. 203].

Передусім, відмітимо фактори, які перешкоджають налагодженню співробітництва потерпілого з органами розслідування, зокрема: а) негативні враження, які залишились після затримання в їх присутності підозрюваних або внаслідок некоректного поводження з ними працівників поліції під час затримання або в минулому при накладенні адміністративних стягнень; б) побоювання утвердження в думці близьких осіб або свого оточення як кримінальної або аморальної особистості; в) відчуття сорому, що викликане специфікою інтимної сфери, яка виключає з тактичних та моральних міркувань обговорення сексуальних питань з третіми особами; г) стан стресу

від отриманого психічного або фізичного насильства та захисна психологічна реакція від можливих моральних переживань; д) відчуття тривоги за свою особисту безпеку та безпеку близьких осіб, особливо у випадках погроз з боку трафікерів під час вербування та сексуальної експлуатації; е) поблажливе відношення до вербувальників або власників борделів, які надали можливість отримання доходу; є) побоювання попасти на офіційний облік в органи поліції як повія або жертва [3, с. 63].

Враховуючи ці та інші обставини, пов'язані зі специфікою злочинного діяння, в ході допиту потерпілого від сексуальної експлуатації слідчий повинен дотримуватись правил тактовності, виявляти уважність, пильність, чемність, співчуття переживанням, доброзичливість у спілкуванні. Мова слідчого повинна бути спокійною та не надто голосною. Ні за яких умов слідчий не повинен використовувати обман в ході проведення цієї слідчої (розшукової) дії, не дивлячись, що правового закріплення питання про допустимість обману при розслідуванні кримінальних правопорушень не існує.

Допит потерпілого, як стверджує В.В. Пясковський, бажано, щоб проводила особа однієї статі з ним, зокрема, жінки або неповнолітнього – слідчий-жінка, потерпілого чоловіка – слідчий-чоловік [4, с. 121]. Не заперечуємо таку позицію, однак вважаємо, що налагодженню психологічного контакту з потерпілим від злочину, передусім, сприяють ділові та моральні якості особи, яка проводить допит. Науковець також наголошує, за фактом такого злочину, при можливості, необхідно, щоб один слідчий проводив досудове розслідування з початку і до кінця. Це має значення для встановлення взаємної довіри з потерпілими від торгівлі людьми [4, с. 122]. Ми повністю підтримуємо таку позицію, оскільки, на наш погляд, повна обізнаність у матеріалах кримінального провадження дозволить слідчому вірно та більш ефективно обрати лінію поведінки в ході проведення допиту та урахувати суттєві деталі та подробиці з тим, щоб якомога делікатніше і тактовніше провести спілкування з потерпілим, а також стимулювати його активність для надання інформації, необхідної та важливої для розслідування злочину.

Список використаної літератури:

1. Ряшко О.В. Забезпечення законності та захисту потерпілого в ході проведення допиту міліцією (поліцією) Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ № 4. – 2009. – С. 291 – 391.
2. Розслідування торгівлі дітьми : навч.-практ. посіб. / колектив авторів. – Київ, 2011. – 240 с.
3. Калининвич, Л. Н. Расследование преступлений, связанных с торговлей людьми в целях сексуальной эксплуатации / Калининвич Л. Н., Петко В. В., Петко Д. В.– Мн. : «Бонем», 2005. – 248 с.
4. Алексеев О. О. Розслідування окремих видів злочинів [текст] : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. / О. О. Алексеев, В. К. Весельський, В. В. Пясковський. – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 320 с.

МОРАЛЬНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ В ЖИТЛІ АБО ІНШОМУ ВОЛОДІННІ ОСОБИ

Шульга Андрій Олександрович

доцент кафедри державно-правових дисциплін та міжнародного права

Юридичного факультету

Донецького юридичного інституту МВС України

кандидат юридичних наук, доцент

Чинний Кримінальний процесуальний Кодекс України (далі – КПК України) передбачає таку слідчу дію, як обшук. Відповідно до ч. 1 ст. 234 КПК України обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Проведення обшуку можливо тільки на підставі ухвали слідчого судді, як того вимагає ч. 2 ст. 234 КПК України. Ухвала слідчого судді про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи з підстав, зазначених у клопотанні прокурора, слідчого, надає право проникнути до житла чи іншого володіння особи лише один раз.

Зазвичай на практиці є випадки, коли проникнення до житла або іншого володіння на підставі однієї ухвали відбувається декілька разів. Наприклад, коли проводиться обшук у великому приміщенні та його проведення може тривати декілька днів. У такому випадку особа, яка проводить обшук здійснює заходи щодо опечатування приміщення та передачі його під охорону правоохоронним органам. Зазначену дію мотивують тим, що проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час (з 22 до 6 години) не допускається. Але, відповідно до ч. 4 ст. 223 КПК України слідчі дії можуть проводитись у нічний час, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного. Отже, зазначена норма встановлює, що проведення обшуку можливо провести у нічний час при наявності вказаних підстав. З цього слідує, якщо особа, яка проводить обшук, покинула місце його проведення, то для подальшого продовження зазначеної слідчої дії, вона повинна звернутися до слідчого судді з відповідним клопотанням на отримання дозволу на проведення такого обшуку[1].

В даному випадку сумніву піддаються не лише дії уповноваженої особи в загалі, але і моральні підстави щодо самого обшуку. Згідно до Конституції України житло, та інше володіння особи є об'єктами недоторканими і ввійти до них, зокрема з обшуком, можна лише на підставі рішення суду. З моральної точки зору, суду як гаранта справедливості та неупередженості. Отак, здійснюючи повторність обшуку де кілька разів за

тою самою ухвалою слідчого судді чи суду, уповноважена особа порушує не тільки закон але і норми моральності, адже відповідаючи на справедливе запитання зацікавленої особи, або особи, що намагається захистити права людини, у володінні якої відбувається обшук, слідчому чи прокурору, що проводять обшук, прийдеться оправдовуватися та при цьому вигадувати різні підстави, аби якимось виправдати свої не законні та з позиції моральності, аморальні дії. Отже, стосовно закону все зрозуміло, бо є його грубо порушили, а ось вплив таких дій уповноваженої особи в моральному аспекті, здатний суттєво нашкодити не тільки розслідуванню конкретного кримінального правопорушення, але і негативно вплинути на імідж правоохоронних органів та ступінь довіри до них з боку суспільства, що на даний час є досить актуально в умовах реформування правоохоронних органів і в загалі всієї правоохоронної системи.

Список використаної літератури:

1. Дії при початку обшуку – інструкція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://protokol.com.ua/ru/dii_pri_rochatku_obshuku/ - Назва з екрану.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ СЕРІЙНИХ ВБИВСТВ

Александренко Олена Віталіївна

старший науковий співробітник

наукової лабораторії з проблем досудового розслідування

навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

За належних теоретичних знань і практичних умінь слідчого допит є найбільш простим і швидким способом одержання криміналістично-значущої інформації. Важливе значення у цьому має знання слідчими тактичних особливостей допиту при розслідуванні певних категорій кримінальних проваджень.

Незважаючи на чималу на сьогодні кількість наукових робіт з питань проведення допиту та достатню кількість щодо серійних (у тому числі – сексуальних) вбивств, особливості допиту при їх розслідуванні не зустріли належної уваги науковців.

Як свідчить аналіз літератури із вказаної проблематики, у цих роботах переважно йдеться про допит підозрюваних. Тактика ж зведена до загальних рекомендацій і переліку питань, що складають предмет допиту, на кшталт, наприклад, таких: «...Обговорення обставин скоєння злочину (замаху на злочин) може викликати хворобливу реакцію у потерпілих... бурхливі сльози, небажання продовжувати бесіду... витиснення з пам'яті важливих для слідства деталей,.. може привести до зриву допиту, а також завдати

додаткової шкоди психіці потерпілого» [1, 185]. Або наводяться рекомендації загального характеру, без урахування особливостей певної категорії вбивств: «... потрібно ретельно перевіряти показання, у яких підслідний визнає свою провину...слідчі повинні знати ознаки неправильного визнання (самообмови) і використовувати цю інформацію для найбільш ранньої його діагностики...» [2, 333-334].

Лише в окремих наукових роботах зазначається, що «тактика допиту серійних вбивць досить складна і малорозроблена, для цього потрібна висока професійна майстерність, уміле використання тактичних прийомів допиту, знання психології підслідного» [3, 335]. Окремі згадування в літературі про особливості допиту свідків і потерпілих не можна вважати повноцінними тактичними рекомендаціями [4, 307-308]. Таким чином можна вважати, що роботи з тактики допиту у справах зазначеної категорії практично відсутні.

Проте, за своїми особливостями (мотиви, способи вчинення, особистісні риси злочинців та ін.) серійні сексуальні вбивства є дуже складними для розслідування навіть досвідченими фахівцями, про що свідчить слідча практика. Такі злочини розкриваються зазвичай випадково, через роки і десятиліття після скоєння, при розслідуванні допускаються суттєві й, на жаль, типові помилки. Відсутність спеціальної літератури з питань особливостей і тактики розслідування вказаних злочинів негативно впливає на ефективність їх розкриття та розслідування. Основним призначенням слідчих (розшукових) дій є збирання і перевірка доказової інформації. За її відсутності чи браку з виключаються злочинні епізоди, що впливає на кримінальну кваліфікацію дій злочинців та подальшу долю кримінальних проваджень (справ).

Вказане положення з розслідуванням серійних сексуальних вбивств наразі значно ускладнюється також чинним КПК України, який не передбачає додаткового розслідування. Саме завдяки останньому процесуальному інституту, як свідчить слідча практика, неодноразово вдалося викрити справжніх злочинців і довести їх провину (Г. Міхасевич, В. Кулик, С. Ткач, А. Чікатило та ін.).

На підставі аналізу літературних джерел з даної проблематики і слідчої практики пропонуємо основні рекомендації щодо організації і тактики допиту при розслідуванні вказаних злочинів.

1. Всі допити мають проводити лише слідчі, оскільки вони краще за оперативних працівників обізнані та володіють прийомами встановлення психологічного контакту і тактикою допиту.

2. Перший же допит підозрюваного повинен проводити досвідчений слідчий, витриманий, з врівноваженим характером. Він повинен сприймати, як йому викладаються обставини справи, ретельно оцінюючи як самі показання, так і як саме вони викладаються допитуємо ми, з метою вчасно помітити ознаки давання неправдивих показань, оскільки внаслідок погроз і насилля затримані можуть зізнатися у скоєнні злочинів, що не вчинялися ними. Так сталося з О. Кравченком, який визнав себе «винуватим» у першому з серії вбивств, вчинених Чікатило. Останній був затриманий лише

через 12 років, а цей епізод судом був виключений з його обвинувачення за недоведеністю.

3. Жертвами серійних злочинців часто стають діти і підлітки, а їх ровесники допитуються як свідки. Досвід слідчої роботи, знання особливостей давання показань неповнолітніми і спілкування з ними дає можливість слідчому вчасно помітити щось важливе в їх показаннях. Саме така поінформованість, разом з досвідом роботи і тактичною майстерністю допомогла помічникові прокурора Н. Смолєєвій при опитуванні школяра одержати ім'я і прізвище справжнього злочинця: «...Дядько Сергій Головкін з нашого селища» [5, 143].

4. Ще однією особливістю, про яку в проаналізованій літературі взагалі не згадується, є наступна: з дітьми і підлітками-свідками, з дорослими жінками легше розмовляти слідчим-жінкам; з дорослими свідками-чоловіками – слідчим-чоловікам. Допит потерпілих, які залишилися в живих (малолітніх, неповнолітніх, жінок і чоловіків) краще доручити слідчому-жінці. Якщо ж чоловік став жертвою злочинця-гомосексуаліста, найкраще він розповість про це слідчому-чоловіку. Стосовно ж допиту підозрюваних справа інша. Слід враховувати категорію їх жертв: діти (дівчинки, хлопчики або обох статей), лише дорослі (жінки і/або чоловіки), або всі зазначені особи. Виходячи з цього, допитувати злочинців у всіх випадках повинні саме досвідчені слідчі-чоловіки.

Список використаної літератури:

1. Барыгина А. А., Майоров В. И. Организация расследования серийных сексуальных убийств: науч.-практич. пособие. М.: Юрлитинформ, 2011. С. 185.

2. Расследование многоэпизодных убийств, совершенных на сексуальной почве: Научно-методическое пособие / Под ред А. И. Дворкина. М.: Издательство «Экзамен», 2003. – 362 с.

3. Расследование многоэпизодных убийств, совершенных на сексуальной почве: Научно-методическое пособие / Под ред А. И. Дворкина. М.: Издательство «Экзамен», 2003. – 362 с.

4. Расследование многоэпизодных убийств, совершенных на сексуальной почве: Научно-методическое пособие / Под ред А. И. Дворкина. М.: Издательство «Экзамен», 2003. – 362 с.

5. Кузьменко П. УДАВ или мальчики кровавые в глазах. М., «НТВ», «Изограф», 1997. – 160 с.

ЗАТРИМАННЯ: ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ «БЕЗПОСЕРЕДНЬО ПІСЛЯ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ» ТА «УПОВНОВАЖЕНА СЛУЖБОВА ОСОБА»

Павлова Наталія Валеріївна

старший викладач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук

Діючий КПК наголошує, що ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду. За загальним правилом, юридичною підставою застосування затримання є ухвала слідчого судді або суду. Втім, у виняткових випадках, визначених § 2 глави 18 КПК передбачається можливість затримання особи без ухвали слідчого судді, суду. Затримання без ухвали про дозвіл на затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення регулюється у таких нормах: законне затримання (ст. 207 КПК) та затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК). Перше може реалізовуватися будь-якою особою при наявності підстав, визначених статтею 207 КПК [1].

Друге виключення, це затримання особи за підозрою у вчиненні злочину уповноваженою на те службовою особою у випадках: 1) якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення; 2) якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Таке формулювання позбавляє можливості затримати без ухвали слідчого судді, суду особу, яка вчинила кримінальне правопорушення і була викрита у його вчиненні після проведення ряду слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, оскільки був відсутній факт затримання під час вчинення злочину, або безпосередньо після його вчинення.

Звідси виникає питання щодо з'ясування терміну «безпосередньо після вчинення злочину». За вказаних процесуальних умов стає очевидним, що, затримуючи особу на підставі ст. 208 КПК України, слід виходити з того часу, який пройшов після вчинення злочину. Проте, вказана норма не надає відповіді, саме скільки повинно пройти часу для того, щоб можна було особу затримувати без ухвали слідчого судді. Не надає прямої відповіді на це питання й стаття 5 Конвенції про захист прав і основоположних свобод, яка визначає право на свободу та особисту недоторканість кожної особи [2].

Конвенція, по суті, відсилає до національного законодавства і встановлює обов'язок забезпечувати дотримання правових та процесуальних норм законодавства тієї держави, органи якої в силу своїх службових обов'язків обмежують свободу пересування певних осіб. Водночас, Конвенція вимагає, щоб будь-яке позбавлення свободи відповідало меті статті 5, яка полягає в захисті людини від протиправних дій.

Після набрання чинності в Україні Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод проблеми забезпечення права на свободу та особисту недоторканність й досі залишаються актуальними, сам же Європейський Суд з прав людини визначив їх «як такі, що постійно констатуються Судом у справах проти України» [4]. Так, станом на 31 грудня 2014 року ЄСПЛ було винесено 203 рішення за статтею 5 Конвенції [3]. Стаття 5 гарантує право на свободу та особисту недоторканність, а тому є ключовим елементом захисту прав особи. Якщо спиратися на практику Європейського суду з прав людини, то в ній максимально допустимий час у розумінні терміну «безпосередньо» не повинен перевищувати 4-6 годин. В КПК України необхідно було б також зробити уточнення часу, оскільки цей фактор може відігравати вирішальну роль у суді при визнанні законною процедури затримання. Тлумачення терміну «безпосередньо» на власний розсуд може призвести до того, що затримання проводитиметься без ухвали слідчого судді у той час, коли ця ухвала є необхідною.

Враховуючи, що практика Європейського суду з прав людини є вирішальною і на неї спираються суди при вирішенні спірних законодавчих питань, за основу можна взяти максимально допустимий час у розумінні терміну «безпосередньо» - 6 годин. З метою вирішення даного питання необхідно було би викласти пункт 2 частини 1 статті 208 КПК України у такій редакції: «якщо безпосередньо після вчинення злочину, але не пізніше 6 годин очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин».

Затримання особи нарівні зі слідчим та прокурором має право здійснювати і такий учасник кримінального процесу, як уповноважена службова особа. Проте, у ст. 3 КПК законодавець не розтлумачує, хто саме відноситься до уповноваженої службової особи, та не визначає чітко її права і обов'язки. А якщо права та обов'язки учасника кримінального судочинства чітко не визначено, то, за певних умов, це може призвести до зловживань та порушення прав інших його учасників. Тому необхідно у нормах КПК надати відповідне тлумачення і чітко визначити права та обов'язки такого учасника процесу.

Для того, щоб факт обмеження свободи пересування особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, відповідав процедурі законного затримання уповноваженою службовою особою, необхідно у КПК чітко відобразити, хто саме може здійснювати таке затримання.

Виходячи з норм КПК, таке затримання можуть здійснювати оперативні підрозділи, перелік яких визначений у статті 41 КПК, а саме: оперативні підрозділи органів Національної поліції, оперативні підрозділи органів безпеки, оперативні підрозділи Національного антикорупційного бюро України, оперативні підрозділи Державного бюро розслідувань, оперативні підрозділи органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, оперативні підрозділи органів Державної кримінально-виконавчої служби України, оперативні підрозділи

органів Державної прикордонної служби України, підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.

Згідно частині 2 статті 18. Закону України «Про Національну поліцію України» «поліцейський на всій території України незалежно від посади, яку він займає, місцезнаходження і часу доби в разі звернення до нього будь-якої особи із заявою чи повідомленням про події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, або в разі безпосереднього виявлення таких подій зобов'язаний вжити необхідних заходів з метою рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, і повідомити про це найближчий орган поліції». Згідно статті 37 цього ж закону «поліція уповноважена затримувати особу на підставах, у порядку та на строки, визначені Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення, а також іншими законами України».

Виходячи з цього, у статті 208 КПК слід конкретизувати термін «уповноважена службова особа» і замість нього зазначити перелік конкретних осіб, які уповноважені без ухвали слідчого судді, суду затримувати особу, яка підозрюється у вчиненні злочину. З метою вирішення даного питання необхідно було би викласти частину 1 статті 208 КПК викласти у такій редакції: «співробітники оперативних підрозділів, перелік яких визначений статтею 41 цього Кодексу, та інші службові особи, які уповноважені затримувати особу на підставах, у порядку та на строки, визначені Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України та Законом України «Про Національну поліцію», мають право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину...»

Вказані зміни дозволять відокремити законне затримання будь-якою особою (ст. 207 КПК) та затримання саме уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК) та запобігатимуть виникненню питань в суді щодо правильності визначення процесуального порядку затримання та допустимості доказів, отриманих під час його застосування.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2013, № 9-10, ст. 88, із змінами, внесеними згідно із Законом України від 07.10.2014 р., № 1689-VII, ВВР, 2014, № 46, ст. 2046.

2. Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 4 листопада 1950 року (із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу № 11) // Збірка договорів Ради Європи. – К., 2000. – 656 с.

3. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. – 2-ге вид. випр., допов. – К., 2015. – 208 с. 4.

4. Рішення Європейського суду з прав людини (справа «Харченко проти України»): від 10 лютого 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

ДОБРОВІЛЬНА ВИДАЧА РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Лісніченко Дмитро Вікторович

старший викладач кафедри кримінального процесу
Одеського державного університету внутрішніх справ

Кримінальне процесуальне законодавство України знаходиться в процесі постійного реформування та вдосконалення. Аналіз практики застосування діючого Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України) вказує на наявність деяких недоопрацювань, що значно ускладнює виконання завдань кримінального процесу.

Ми хочемо звернути увагу на деякі проблемні моменти процесу доказування, а саме що стосується збирання доказів стороною обвинувачення, крім цього, як нам здається, в діючих нормах КПК має місце певне необґрунтоване обмеження конституційних прав осіб, саме під час збирання доказів.

Частина 2 статті 93 КПК України зазначає, що сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, та актів перевірок, проведенням інших процесуальних дій. [1]

Проаналізувавши вказану норму, можна дійти висновку, що законодавець під словом «витребувати» мав на увазі застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження, як тимчасовий доступ до речей та документів, оскільки інших механізмів процесуального фіксування отримання доказів КПК України не передбачає. Наголошуємо, що ми маємо на увазі застосування тимчасового доступу до речей та документів, щодо витребування речей та документів.

В зв'язку з чим, збирання доказів стороною обвинувачення, шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, витребування (тимчасовий доступ до речей та документів), цілковито залежить від ініціативи цієї сторони, тобто слідчого чи прокурора. Сторона обвинувачення ініціює початок застосування тієї чи іншої форми збирання доказів. На нашу думку такий стан справ не в повному обсязі відповідає інтересам держави та суспільства на теренах боротьби із злочинністю. Так, потрібно зазначити що пункт 3 частини 1 статті 56 КПК України, щодо прав потерпілого, зазначено, що потерпілий має право подавати докази слідчому,

прокурору, слідчому судді, суду, але процедури такого подання в діючому КПК не зазначено.

Ми хочемо наголосити, що в практичній діяльності факти, коли потерпілий, чи свідок бажають надати якісь докази по кримінальному провадженню не поодинокі і це не дивно. Потерпілий як, ніхто інший зацікавлений у відновленні своїх порушених прав, і здебільшого намагається всіляко допомагати правоохоронним органам. Відсутність механізму надання доказів потерпілим фактично позбавляє потерпілого його права на відстоювання своїх інтересів, та можливості сприяння органам досудового розслідування у відновленні порушених прав, що на нашу думку є недопустимим.

На практиці при наявності таких фактів здебільшого органи досудового розслідування застосовують наступний алгоритм. Органи досудового розслідування відбирають у потерпілого заяву про бажання видачі певної речі чи документа, а в подальшому здійснюють огляд вказаних предметів з складанням протоколу огляду предмету з фіксацією в ньому інформації що предмети, які підлягають огляду виданні конкретною особою. В такому алгоритмі не має порушень діючого законодавства, але з нашої точки зору при таких діях залишається процесуально не зафіксованим сам факт передачі речей та документів, що може стати перешкодою для визнання речей та документів допустимими доказами в суді. В свою чергу, для не допущення таких фактів органи досудового розслідування, при виявленні бажання особи видати певні речі та документи, які мають важливе значення для кримінального провадження, застосовують такий захід забезпечення досудового розслідування як тимчасовий доступ до речей та документів, що по-перше не зовсім відповідає правовій природі вказаного заходу, а по-друге вимагає витрати часу на дотримання процедури здійснення.

Крім того потрібно зазначити, що особа, яка буде мати бажання сприяння досудовому розслідуванню, не завжди може бути потерпілий. Це може бути особа, яка має певні зв'язки з потерпілим, наприклад родинні, трудові, товариські і бажає допомогти в відновленні порушених прав потерпілого. Вона може не мати лише статус свідка. Як бути в такій ситуації?

На нашу думку, вказана проблема досить добре вирішена в кримінально-процесуальному законодавстві Республіки Казахстан. КПК Казахстану містить статтю 259 «Надання особі, яка здійснює досудове розслідування, предметів і документів з ініціативи осіб, які ними володіють», в якій зазначено:

Сторони, а також інші особи, керівники та інші посадові особи підприємств, установ, організацій вправі надавати особі, яка здійснює досудове розслідування, предмети і документи, які на їхню думку можуть мати значення для справи.

Особа, яка здійснює досудове розслідування, зобов'язана оглянути наданий предмет, документ за правилами і прийняти його, якщо є підстави вважати, що предмет або документ має або в подальшому може мати

значення для справи. Предмети, документи, хоча і не мають значення для даної справи, але вилучені з обігу, також повинні бути прийняті.

У разі надання предмета, документа, що не має значення для справи і не вилученого з обігу, особа, яка здійснює досудове розслідування, негайно після огляду повертає предмет, документ за належністю. [3]

Ми вважаємо що подібного механізму вкрай не вистачає національному законодавству. Його запровадження не порушує ні яких прав, оскільки це добровільна дія, без ознак примусу. Також наявність такого механізму призведе до оптимізації досудового розслідування, дасть змогу більш раціонально використовувати час. Ще одним важливим, на нашу думку, аспектом є те, що надання суспільству ініціативи в сприянні боротьби зі злочинністю матиме виховний характер на шляху розвитку громадянського суспільства та налагоджуватиме взаємодію між суспільством та правоохоронними органами.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. : [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/lams/show/4651-17>
2. Кримінальний процесуальний кодекс України Науково-практичний коментар. За загальною редакцією В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків «Право» 2012
3. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан : от 04.06.2014 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.legislationline.org/ru/documents/section/criminal-codes>.

ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ ПІД ЧАС ДОПИТУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОЖЕЖ

Грига Марія Григорівна

науковий співробітник

наукової лабораторії з проблем досудового розслідування

навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук

Однією з характерних особливостей розслідування проваджень, пов'язаних з виникненням пожеж, є залучення широкого кола спеціалістів під час проведення слідчих дій, в тому числі і допитів. Варто зауважити, що на жаль, покази свідків під час розслідування пожежі часто є чи не єдиним з основних (а то й єдиним) джерелом інформації про місце її виникнення, оскільки велика кількість слідів втрачається під впливом високих температур. Джерело це далеко не завжди надійне та об'єктивне, але іноді його неможливо компенсувати іншими джерелами. Саме тому надзвичайно важливим є проведення кваліфікованого опитування очевидців та допит

свідків, що дозволить отримати необхідну для встановлення осередку та причини пожежі інформацію та оцінити її.

Крім того, слідчому варто пам'ятати, що інформація, яка отримується під час допитів часто є вихідною для проведення в подальшому відповідних експертних досліджень. У цьому контексті В. Д. Безвесільний та О. Ф. Дьяченко звертають увагу на те, що слідчі, не володіючи відповідними спеціальними знаннями, нерідко витрачають багато зусиль на збирання даних, що не мають відношення до експертної інформації та не використовуються експертом, а інколи навіть переобтяжують процес дослідження. Вчені пропонують отримувати дані стосовно розвитку пожежі перш за все від керівника гасіння пожежі, тому що підрозділ пожежної охорони за своїми обов'язками першим прибуває на місце події, фіксує та оцінює обстановку, спостерігає динаміку розвитку пожежі та ліквідує її. Керівник підрозділу, як фахівець пожежної охорони, у ході пожежогасіння одержує та оцінює дані стосовно розмірів горіння, дії небезпечних факторів пожежі, стану інженерно-технічного обладнання і т.ін. [1, с. 31, 32].

На необхідності участі спеціаліста під час проведення допитів у подібних провадженнях наголошує і М. С. Жук. Вчений, зокрема, зазначає, що предмет допиту свідків нерідко зводиться лише до з'ясування даних про винувату особу, з діями якої, як правило, і пов'язують причину виникнення пожежі. Водночас відомостям, які стосуються техніко-криміналістичної характеристики пожежі (час її виникнення, місцезнаходження осередку, шляхи розповсюдження вогню та ін.), приділяється значно менше уваги, або їх відпрацювання проводиться формально. Це, на думку вченого, є наслідком спрощеного підходу до проведення допиту, при якому інформація, відображена у пам'яті допитуваних, може залишитися невикористаною чи предстане у викривленому вигляді через добросовісну оману чи через умисел допитуваних. Такий стан речей, вважає М. С. Жук, є перш за все результатом недостатньої спеціальної підготовки слідчих у даній галузі і тому, найбільш продуктивним є проведення допитів потерпілих, свідків та інших осіб з участю спеціаліста. У такому випадку вдається вчасно отримати найбільш детальні відомості про подію та обставини гасіння пожежі, подіях, що їй передували, оскільки допитуваному досить складно відійти від детального висвітлення поставлених питань, які можуть бути також розкриті за рахунок відпрацювання непрямих обставин, на які допитуваний ще не встиг звернути увагу [2, с. 138, 139].

Однак, в якості спеціаліста під час проведення допитів при розслідуванні означеної категорії злочинів можуть залучатися не лише фахівці з пожежної безпеки. В деяких випадках під час проведення допитів осіб, які стали очевидцями події пожежі, доцільно залучати спеціаліста-психолога. Це зумовлено необхідністю виведення таких осіб зі стану емоційного шоку. Така ж вимога стосується і потерпілих від пожежі, які можуть надавати покази лише за висновком лікаря.

Звертає увагу на емоційний стан допитуваних у цій категорії проваджень і А. В. Мішин. Вчений, наголошує, що під час допитів необхідно

враховувати, що в силу екстремальності ситуації та сильного душевного хвилювання, відволікання уваги на рятування людей та майна, покази свідків можуть набувати односторонньої спрямованості, фрагментарно відтворювати події, що відбувалися. Вплив високих температур, втрата особистого майна, а іноді і близьких людей здійснюють певний вплив на психічний стан учасників пожежі, викликають у них розгубленість, переляк, нервові потрясіння. Така атмосфера пригнічує розумову діяльність людини, притупляє гостроту її сприйняття, у зв'язку з чим багато обставин події, що відбулася, можуть залишитися поза увагою особи чи сприймаються у спотвореному вигляді. Із сприйнятого можуть випасти окремі елементи, іноді досить суттєві, відсутність яких під час відтворення подій дає неправдиву картину всієї події в цілому [3, с. 90, 91].

Ми зупинилися лише на двох категоріях спеціалістів, які можуть бути залучені під час допитів при розслідуванні пожеж. Проте, як показує практика подібних проваджень, їх коло може бути надзвичайно широким. Так, залежно від обставин конкретного провадження можуть залучатися електротехнік, геодезист, товарознавець, будівельник, хімік та інші особи, які володіють спеціальними знаннями.

Список використаної літератури:

1. Безвесільний В. Д. Розслідування та судові експертизи пожеж : [довід.-метод. посібн.] / В. Д. Безвесільний, О.Ф. Дьяченко. – Харків : ТОВ «Компанія СМІТ», 2007. – 360 с.

2. Жук М. С. Использование специальных знаний на первоначальном этапе расследования поджогов : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Жук М. С. – Краснодар, 2003. – 198 с.

Мишин А. В. Расследование и предупреждение поджогов личного имущества граждан / А. В. Мишин – Казань, 1991. – 124 с.

ТАКТИКА СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ ПРО КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКІ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Герцик Ростислав Валерійович

суддя судової палати у кримінальних справах

Апеляційного суду Донецької області

здобувач Донецького юридичного інституту МВС України

У процесі розвитку криміналістичної наукової думки дослідження тактики судового слідства значно відставало від дослідження тактики досудового розслідування. Представляється, що не останню роль у цьому зіграла думка окремих вчених про те, що ніякої необхідності в розробці судової тактики немає, остання є лише непотрібним ускладненням судового розгляду, для суду дуже важливо, щоб досудове розслідування було проведено

на високому рівні, та щоб злочин був дійсно розкритий. Тоді суду не будуть потрібні спеціально розроблені для судового слідства ні особливі тактичні прийоми, ні особливі методи застосування науково-технічних засобів [1, с. 43; 2, с. 19-20].

Проте, виникає питання: чим же тоді варто керуватися суддям і учасникам судового розгляду, коли перед ними на даній стадії процесу виникнуть питання, що вимагають, наприклад, вибору певної лінії поведінки або особливого способу дії в тій або іншій ситуації?

Тоді, як вказував Р.С. Белкін, з таким же успіхом можна критично ставитися і до розробки тактики досудового розслідування, яке ще більш детально, ніж судовий розгляд, регламентованого законом і більш докладно описаного в працях вчених-процесуалістів. Однак, незважаючи на це, навряд чи хто-небудь із криміналістів засумнівається в необхідності та доцільності розробки саме тактики досудового розслідування [3, с. 386].

Свого часу Л.Ю. Ароцкер, призиваючи ширше використовувати криміналістику в суді, писав, що зараз уже усе більше стає очевидним, що подальше поліпшення якості розгляду кримінальних справ навряд чи може бути мислиме без широкого використання судом прийомів і методів криміналістичної науки, новітні досягнення якої можуть надати дійсну допомогу суду у встановленні всіх обставин злочину [4, с. 22].

Тож, на сьогодні стає як ніколи актуальним питання подальше дослідження теоретичних положень і рекомендацій, спрямованих на підвищення якості та ефективності діяльності окремих суб'єктів процесу під час судового розгляду кримінальних проваджень про корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення.

Тактика судового розгляду кримінальних проваджень про корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення – це система певних наукових положень і рекомендацій, які розробляються шляхом вивчення і узагальнення даних інших наук, а також слідчої й судової практики за зазначеними видами кримінальних правопорушень, у якій надалі вони знаходять своє застосування.

На думку М.Й. Вільгушинського специфіка тактики судового розгляду пов'язана із: 1) складністю взаємодій та взаємостосунків між учасниками кримінального судочинства; 2) своєрідністю «колективного» дослідження та перевірки доказів у суді; 3) з чітким розмежуванням функцій учасників процесу; 4) з виконанням організуючої та регулюючої ролі суду під час судового розгляду [5, с. 7-8].

З позиції завдань криміналістики структуру тактики судового розгляду кримінальних проваджень про корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення можна розглядати як:

- власне тактику суду (провадження окремих судових дій, особливості підготовки, проведення і оцінки їх результатів та ухвалення рішень з цього приводу, тактичні прийоми дослідження і оцінки доказів в стадії судового слідства; специфіка взаємовідносин учасників судового слідства та суду, тактичні дії головуючого з цього приводу для створення сприятливих умов

щодо проходження самого процесу розгляду справи та запобігання конфліктних ситуацій та таке інше);

- тактику підтримки державного обвинувачення і професійного захисту (особливо в конфліктних ситуаціях, в умовах протидії з боку захисника підсудного, заперечення підсудним або одним з них своєї провини тощо).

Наведена структура тактики судового розгляду кримінальних проваджень повніше розкриває суть і можливість використання професійними учасниками процесу узагальнених рекомендацій криміналістики в судовому розгляді кримінальних проваджень про корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що тактику судового розгляду варто розглядати як завершальну частину криміналістичної тактики. У цій частині необхідно розглядати закономірності взаємовідносин учасників судового розгляду кримінальних проваджень про корисливо-насильницькі кримінальні правопорушення в типових ситуаціях дослідження та оцінки доказів, на базі чого формуються додаткові і реалізуються традиційні системи криміналістичних рекомендацій з метою найоптимальнішого вирішення загальних й окремих завдань криміналістики у кримінальному судочинстві.

Список використаної літератури:

1. Васильев А.Н. Предмет, система и теоретические основы криминалистики / Васильев А.Н., Яблоков Н.П. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – 143 с.
2. Васильев А.Н. Следственная тактика / Васильев А.Н. – М.: Юрид. лит., 1976. – 200 с.
3. Белкин Р.С. Курс криминалистики: Частные криминалистические теории. В 3-х томах. Т. 2 / Белкин Р.С. – М.: Юристъ, 1997. – 464 с.
4. Ароцкер Л. Е. Шире использовать в суде криминалистику / Л. Е. Ароцкер // Советская юстиция. – 1960. – № 11. – С. 21–25.
5. Вільгушинський М.Й. Тактика судового слідства в системі криміналістики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М.Й. Вільгушинський; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 19 с.

МІСЦЕ ЗАХОДУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ «ТИМЧАСОВЕ ВИЛУЧЕННЯ МАЙНА» СЕРЕД ІНШИХ ПРАВОВИХ ЯВИЩ, ПОНЯТЬ І КАТЕГОРІЙ

Ананьєв Євген Анатолійович

аспірант Національної академії внутрішніх справ

Місце будь-якого правового явища серед інших правових понять і категорій допомагає виокремити його головні, визначальні риси та

особливості, встановити його внутрішньо системні та зовнішньо системні зв'язки.

В залежності від наукового підходу (академічного, науково-професійного, практико-прикладного) тимчасове вилучення майна (далі – ТВМ) може розглядатись з різних точок зору, зокрема:

1) як інституціональна категорія – законодавчо відокремлений комплекс юридичних норм, який забезпечує регулювання певного різновиду суспільних відносин, в поєднанні з динамічною академічною базою обслуговування і забезпечення функціонування цього комплексу (тематичними науковими працями та коментарями, узагальненнями та результатами практики застосування, профільними теоретичними концепціями розвитку тощо).

2) як процесуальна процедура - офіційно (законодавчо) встановлений порядок (послідовність і спосіб) дій.

3) як безпосередня конкретна фізична дія уповноваженої особи.

Крім того, необхідно розглядати ТВМ як виняткову і єдину допустиму можливість обмеження права власності (під час кримінального провадження) без судового рішення.

Закон (Цивільний кодекс України), який є базовим для розуміння та особливостей права власності (містить окрему книгу шосту «Право власності»), положеннями ст.321 ЦК України фактично дублює задекларовані Конституцією гарантії недоторканності права власності з тою відмінністю, що крім «позбавлення» як можливої негативної дії по відношенню до чужої власності, законодавець зазначає як можливу дію і «обмеження» права власності.

Поняття «обмеження» (в порівнянні з поняттям «позбавлення») означає більш недовговічну і часткову (неповну) дію по відношенню до майна. Таким чином обмеження (в тому числі і тимчасове) права власності є однією із можливих форм негативного впливу на чуже майно, наряду з такими поняттями як конфіскація, реквізиція, націоналізація.

Своє самостійне місце ТВМ займає в системі елементів механізму виконання завдань кримінального провадження. Кримінальний процесуальний кодекс України визначає перелік процесуальних засобів (інструментарій), за допомогою яких мають виконуватись завдання кримінального провадження, і сукупність яких (в своїй взаємодії) складає дієвий механізм виконання цих завдань:

- 14 заходів забезпечення кримінального провадження (спрямування – досягнення дієвості конкретного кримінального провадження), що включають в себе :

- 9 основних заходів забезпечення кримінального провадження;
- 5 запобіжних заходів;
- 20 слідчих дій (спрямування – отримання, збирання та перевірка доказів у конкретному кримінальному провадженні) що включають в себе:
  - 11 (7 видів) слідчих (розшукових) дій;
  - 9 негласних слідчих (розшукових) дій.

Серед основних заходів забезпечення кримінального провадження, перелік яких встановлюється пунктами ч.2 ст.131 КПК України, шостим пунктом (і сьомим в переліку у зв'язку з внесенням в 2016 році доповнень в перелік пункту четвертого з позначкою «г») встановлений самостійний захід – тимчасове вилучення майна.

Крім всього зазначеного ТВМ виступає також і особливим видом державного примусу. ТВМ є примусовою процедурою (застосовується незалежно від волі суб'єкта застосування) і в системі заходів соціального примусу відноситься до заходів державного примусу – здійснюється уповноваженими (визначеними) державою особами в цілях забезпечення суспільно важливих інтересів (громадського порядку, громадської безпеки тощо). Як заходу державного примусу ТВМ притаманні наступні ознаки:

- а) ТВМ – це безпосередній цілеспрямований вплив (вилучення);
- б) ТВМ здійснюється відносно певного об'єкта (майна);
- в) ТВМ формалізується застосуванням встановленої процедури;
- г) ТВМ здійснюється певним суб'єктом (уповноваженою законом особою);
- д) ТВМ здійснюється задля практичного досягнення поставлених цілей (завдань кримінального провадження).

На ряду з спільними ознаками заходів державного примусу (має правовий характер, виражає конфлікт між державними інтересами та індивідуальною волею особи, здійснюється за допомогою застосування встановленої процедури, виражається в акті зовнішнього впливу тощо), ТВМ як захід державного примусу має виняткову характерну особливість: між діями (бездіяльністю) особи (власника майна), щодо якої застосовується примус і примусовим заходом (здійсненням ТВМ) не обов'язково існує причинно-наслідковий зв'язок як між негативною (з правової точки зору) поведінкою особи і правообмеженням як наслідком такої поведінки.

Тобто, ТВМ може бути застосовано до особи, яка (крім наявності факту володіння відповідним майном) не має ніякого відношення до конкретного кримінального правопорушення, і дії якої щодо здійснення права власності відповідним майном – не порушували встановлених правил поведінки і не посягали на суспільні інтереси. Так, наприклад, не складно уявити ситуацію, коли сліди скоєного злочину залишені (або є підстави вважати, що залишені) на речі, власник якої абсолютно законно (правомірно) залишив (розмістив) її в певному місті (залишив транспортний засіб на стоянці, надав речі для зберігання тощо).

Запропоновані співвідношення ТВМ з іншими явищами не є вичерпними і потребують фахового обговорення серед фахівців галузей кримінального процесу, конституційного цивільного та кримінального права.

ЕКСПЕРТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ТА БОЙОВИХ ПРИПАСІВ ДО НЕЇ: ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ

Волобоєв Артур Олегович

аспірант Донецького юридичного інституту МВС України

Застосування вогнепальної зброї під час вчинення кримінального правопорушення є джерелом підвищеної небезпеки, що становить резонансну подію, яка вагомо впливає на стан громадської безпеки держави. В перебігу січня-травня 2017 року було внесено до Єдиного реєстру досудових розслідувань 243 таких випадків. За даними Генеральної прокуратури України у вказаний період було вчинено 4050 кримінальних правопорушень, які пов'язані з незаконним поводженням зі зброєю та бойовими припасами, що складає близько 69,21 % (5852) від кримінальних правопорушень вчинених проти громадської безпеки¹.

Під час розслідування цієї категорії кримінального правопорушення наявним є потреба експертного дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї. Призначення судової експертизи є обов'язковою слідчою (розшуковою) дією з розслідування цього кримінального правопорушення, процесуальною формою використання спеціальних знань та науково-технічних засобів, що сприяє реалізації завдань кримінального судочинства.

Експертне дослідження полягає у: 1. залученні експерта, який володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями й має право на проведення судової експертизи; 2. отриманні відповідної інформації у вигляді докладного опису дослідження й зроблених за їх результатами висновки з обґрунтованими відповідями на конкретно поставленні питання, що має вагоме значення для кримінального провадження; зокрема в частині їх 3. відношення до процесуальних джерел доказів.

Залучення експерта відбувається в оплатному та безоплатному способі за загальним порядком, передбаченого ст. 243 Кримінального процесуального кодексу України² (далі – КПК України). Безоплатний порядок залучення експерта відбувається: 1. за постановою слідчого, прокурора, якщо вони за власною ініціативною призначити судову експертизу для використання наукових, технічних та інших знань; або за узгодженим клопотанням сторони захисту чи потерпілого; 2. за ухвалою слідчого судді у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту. Рішення щодо сплати витрат пов'язаних з проведенням судових експертиз буде вирішуватися в судовому порядку після ухвалення вироку. Оплатний спосіб – за дорученням сторони захисту на договірних основах в рамках засади кримінального провадження щодо змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (ст. 22, ч. 3 ст. 93 КПК України, п. 10 ч. 1 ст. 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»³). Але, на протязі більш ніж чотирьох років чинності КПК України, досі не вирішено питання щодо

форми адвокатського звернення про залучення експерта, яке залишається актуальним по сей день.

Дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї «... потребує спеціального, професійного, глибокого підходу до їх вивчення, що дозволить отримати важливі й специфічні докази в кримінальному провадженні»⁴. Відповідно до п. 10 Постанови Пленуму Верховного суду України № 3 від 26.04.2002 року (далі – ППВСУ): «У випадках коли, для вирішення питання про те, чи є відповідні предмети зброєю, бойовими припасами ..., а також для з'ясування їх придатності до використання за цільовим призначенням потрібні спеціальні знання, в кримінальному провадженні слід призначати експертизу з проведенням її у відповідних експертних установах»⁵.

За досліджуваної категорії кримінального правопорушення простежується зв'язок між експертним дослідженням вогнепальної зброї та бойових припасів до неї й складом кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 263 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Склад цього кримінального правопорушення безпосередньо залежить від встановлення експертом належності досліджуваних предметів до категорії вогнепальної зброї та бойових припасів. Це дозволяє вирішити окремі питання кримінального судочинства, зокрема щодо притягнення особи до кримінальної відповідальності за скоєння кримінального правопорушення пов'язаного з незаконним поводженням зі зброєю та бойовими припасами. Наприклад, 11.02.2017 року, в період часу з 10 год. 02 хв. до 10 год. 59 хв., у ході проведення санкціонованого обшуку, на підставі ухвали Комсомольського міського суду Полтавської області, за місцем проживання ОСОБА_2, розташованого за адресою: АДРЕСА_1, у приміщенні кімнати вищевказаної квартири працівниками поліції було виявлено, оглянуто та вилучено пістолет «EKOL P22 REV», калібру 9 мм, серійний номер «НОМЕР_1», який згідно висновку експерта № 423 від 17.02.2017 року являється переробленою вогнепальною зброєю зі стартового пістолета «EKOL P22 REV», калібру 9 мм., серійний номер «НОМЕР_1», виготовлений промисловим способом із самостійним внесенням змін до його конструкції. Таким чином, суд вважає доведеним, що обвинувачений ОСОБА_2 скоїв умисні дії, що виразилися у незаконному зберіганні вогнепальної зброї, без передбаченого законом дозволу, тому його дії кваліфікує за ч. 1 ст. 263 КК України⁶.

Тобто, «встановлення належності предметів до категорії вогнепальної зброї та бойових припасів в кримінальних провадженнях пов'язаних з незаконним поводженням зі зброєю та бойовими припасами» – необхідне положення, яке має 100 % підстави доповнити та бути серед положень ч. 2 ст. 242 КПК України в переліку підстав обов'язкового звернення слідчим та прокурором до експерта для проведення експертизи.

Основною судовою експертизою щодо дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї є експертиза зброї та слідів і обставин її використання. Згідно з Наказу Міністерства юстиції України № 1350/5 від

27.07.2015 року «Про внесення змін до Наказу Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 року»⁷ (далі – Інструкція...) були затверджені положення щодо зміни теоретичної концепції цієї судової експертизи. Вони торкнулись не лише її назви з «судово-балістичної експертизи» на «експертизу зброї та слідів і обставин її використання», але і фундаментально-теоретичних положень, які розмежували сфери експертного дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів, зробивши їх більш конкретними до виконання покладених на них ідентифікаційних й не ідентифікаційних (класифікаційних, діагностичних і ситуаційних) завдань. Згідно з пол. 4 Інструкції № 53/5 від 08.10.1998 року⁸, зазначена експертиза досліджує: 1. вогнепальну зброю та бойові припаси до неї; 2. сліди зброї, сліди пострілу, та ситуаційні обставини пострілу.

За окремих обставин під час розслідування кримінальних правопорушень виникає необхідність проведення комплексного дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї, як: дактилоскопічного, хімічного, судово-медичного та ін. Якщо при комплексному дослідженні будуть вирішуватися питань з визначенням дистанції, напрямку пострілу, тощо, то така експертиза буде мати назву, наприклад, комплексна судово-медична та судово-балістична експертиза (абз. 14 до п. 4.3 пол. 4.8 Інструкції № 53/5 від 08.10.1998 року).

Взагалі, призначення судової експертизи – це ініціативне процесуальне рішення слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду, або опосередковано ініціативне – за зверненням сторони захисту.

Якісне проведення судової експертизи зброї та слідів і обставини її використання залежить від таких об'єктивних чинників, як:

1. Своєчасного та належного вилучення вогнепальної зброї та бойових припасів під час проведення огляду або обшуку, для недопущення втрати основних речових доказів та певних зразків для порівняльного дослідження. Вилучення здійснюється за загальним правилом, передбаченого законом, зокрема з п. 12 Інструкції 55/3 від 08.10.1998 року: «...речові докази упаковуються окремо. При цьому повинен бути забезпечений захист їх від забруднення, пошкодження та взаємного контакту у процесі транспортування. Дульний зріз зброї закривається чистою білою тканиною і обв'язується».

2. Проміжку часу, який повинен бути мінімальний, з моменту вилучення вогнепальної зброї та бойових припасів до них до направлення їх на експертизу. Враховується: 2.1. рекомендаційні поради з експертом щодо визначення певного кола чітко сформульованих питань з урахуванням обставин кримінального правопорушення та консультативної поради у підготовці матеріалів на експертне дослідження; 2.2. складання процесуального документу – постанови про призначення судової експертизи, з долученням копій окремих матеріалів кримінального провадження у вигляді додатку; 2.3. вжиття заходів для доставки речових доказів в незмінному вигляді до експертної установи. Повинна бути виключена можливість втрати мікрооб'єктів у вигляді накладень на різних предметах-носіях або зміна їх локалізації, тощо.

3. Проміжку часу, який повинен бути мінімальним, з моменту отримання зразків для порівняльного дослідження до направлення їх на експертизу. Тобто, слід вжити заходи щодо оперативного отримання зразків для порівняльного дослідження.

В таких випадках, доцільніше залучити спеціаліста, який володіє певними «вузькими» знаннями та навичками щодо застосування технічних й інших засобів, з наданням консультаційної інформації. З одного боку, спеціаліст надасть пояснення, які будуть зафіксовані у протоколі проведення окремих слідчих (розшукових) дій та в їх додатках; з другого, - надасть конкретні відповіді на певні питання під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема, щодо з'ясування придатності вогнепальної зброї та бойових припасів до використання їх за цільовим призначенням; з третього, - він більш професійно допоможе зібрати речові докази та здійснити їх правильний опис, що буде використано експертом під час експертного дослідження; з четвертого, - є можливість отримати доказ допитавши спеціаліста в якості свідка в частині наданням ним пояснень під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, уникаючи положення ч. 8 ст. 95 КПК України: «...пояснення не є джерелом доказу».

Тобто, експертне дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї є основною складовою під час розслідування кримінальних правопорушень пов'язаних з незаконним поводженням зі зброєю та бойовими припасами, в аспекті обов'язкового призначення та проведення судової експертизи.

Список використаної літератури:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за травень 2017 року // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua>. (Дата звернення 06.06.2017)

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х.: Одиссей, 2012. – 360с.

3. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» № 5076-VI від 05.07.2012 року.

4. Андреев А. Г. Современное состояние и проблемы криминалистического исследования самодельного огнестрельного оружия: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. — Волгоград, 2003. — с.7.

5. Постанова Пленуму Верховного суду України № 3 від 26.04.2002 «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами».

6. Вирок Комсомольського міського суду Полтавської області від 31 березня 2017 року // Категорія справи № 534/396/17: Кримінальні справи; Злочини проти громадської безпеки; Незаконне поводження зі зброєю,

бойовими припасами або вибуховими речовинами // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65685766>. (Дата звернення 06.06.2017)

7. Наказ Міністерства юстиції України № 1350/5 від 27.07.2015 року «Про внесення змін до наказу Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 року».

8. Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 року «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень».

ОТРИМАННЯ ПОКАЗАНЬ ПОТЕРПІЛОГО ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Солоньова Олександрія Олександрівна
аспірант Національної академії внутрішніх справ

Проведення допиту потерпілого під час судового розгляду регламентований ст.353 Кримінальним процесуальним кодексом України, де визначено, що порядок допиту потерпілого проводиться з дотриманням правил передбачених ч.ч.2, 3, 5-14 ст.352 КПК, тобто, його допит має здійснюватися з додержанням правил допиту свідка. Дана регламентація обґрунтовується тим, що : «Закон забороняє поєднувати обов'язки свідка з обов'язками інших учасників кримінального провадження. Виключенням з цього правила є потерпілий. Фактично він завжди є і потерпілим, і особою, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження. Враховуючи таку природу показань потерпілого, закон встановив майже аналогічні правила допиту для свідків і потерпілих. Відмінність полягає в тому, що потерпілий є зацікавленою стороною кримінального провадження з усім переліком прав, наданих йому законом для захисту своїх законних інтересів. Тому, на відміну від свідка, він не видаляється із залу судового засідання, бере участь у безпосередній перевірці доказів, в тому числі шляхом участі у допиті свідків»[1, с.427].

М.С.Строгович слушно зазначав, що потерпілий має допитуватися до допиту свідків, оскільки, в такий спосіб усувається вплив показань, наданих свідками в суді, на показання потерпілого, який на відміну від свідків, до допиту не видаляється із зали судового засідання. Надані ним показання щодо обставин злочину, від якого він постраждав, в значній мірі обумовлюють порядок і зміст допиту підсудного, свідка та перевірки інших доказів[2, с.296].

Нами поділяється думка, що потерпілий, «як і свідок допитується шляхом застосування прямого та перехресного допиту. Однак КПК не регламентує, хто має першим допитувати потерпілого. Враховуючи, що потерпілий може набувати в деяких випадках прав сторони обвинувачення,

доцільним убачається, щоб він допитувався за правилами допиту свідка обвинувачення»[3, с.659].

Аналізуючи положення КПК можна дійти висновку, що прямий допит потерпілого відрізняється від прямого допиту обвинуваченого. Однак деякі процесуалісти не вбачають між ними особливої різниці, зауважуючи, що після «приведення потерпілого до присяги головуючий пропонує потерпілому у формі вільної розповіді викласти обставини, відомі його у зв'язку із вчиненням щодо нього кримінального правопорушення»[4, с.93].

У ст.353 КПК нічого не зазначено, щодо надання головуючим пропозиції потерпілому вільного викладу ним показань. Це положення стосується тільки допиту обвинуваченого. У ч.1 ст.351 КПК прямо зазначається, що допит обвинуваченого починається з пропозиції головуючого надати показання щодо кримінального провадження, після чого обвинуваченого першим допитує прокурор, а потім захисник. На наш погляд, необхідно доповнити положенням статтю 353 КПК, що допит потерпілого починається з пропозиції головуючого надати показання щодо кримінального провадження, після чого він допитується шляхом застосування прямого та перехресного допиту.

По завершенню прямого допиту потерпілого, головуючий надає можливість стороні захисту провести його перехресний допит. В законодавстві відсутнє визначення терміну «перехресний допит». Науковці вважають, що під ним слід розуміти наступне, що : «Це один із видів судового допиту, що проводиться за особливими правилами та який повинен обмежуватися з'ясованими під час прямого допиту обставинами або стосуватися питань достовірності показань і може бути проведений лише учасниками процесу, які згідно закону мають право ініціювання судового допиту, а інтерес яких відрізняється від інтересу особи, яка провела допит»[5, с.325].

У виняткових випадках для забезпечення безпеки потерпілого, який підлягає допиту, суд за власною ініціативою або за клопотанням сторін кримінального провадження чи самого потерпілого повинен постановити вмотивовану ухвалу про проведення допиту потерпілого з використанням технічних засобів з іншого приміщення, у тому числі за межами приміщення суду, або в інший спосіб, що унеможливує його ідентифікацію та забезпечує сторонам кримінального провадження можливість ставити запитання і слухати відповіді на них. У разі якщо існує загроза ідентифікації голосу потерпілого, допит може супроводжуватися створенням акустичних перешкод. Перед постановленням відповідної ухвали суд зобов'язаний з'ясувати наявність заперечень сторін кримінального провадження проти проведення допиту потерпілого в умовах, що унеможливають його ідентифікацію, і в разі їх обґрунтованості відмовити у проведенні допиту потерпілого у визначеному порядку. Це правило кореспондується з ч.2 ст.16 Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»[6]. У цій нормі передбачено, що у випадках та в порядку, передбачених КПК, для забезпечення безпеки учасника

кримінального провадження, суд за власною ініціативою або за клопотанням учасників кримінального провадження може прийняти рішення про проведення допиту учасника кримінального провадження з використанням відеоконференції при трансляції з іншого приміщення, у тому числі у спосіб, що унеможлиблює ідентифікацію особи, яка дає показання.

Засада безпосередності дослідження показань вимагає, щоб потерпілий був допитаний у судовому засіданні, а суд, прокурор, сторона захисту, інші учасники провадження могли вислухати його показання, задати необхідні запитання. Тому неможливо замінити допит потерпілого у суді оголошенням його показань, наданих під час проведення досудового розслідування.

На нашу думку, із цього правила доцільно передбачити одне виключення. Має допускатись оголошення показань, які потерпілий надав при проведенні досудового розслідування, коли є істотні розбіжності у його показаннях. Робити висновок про те, чи є у показаннях потерпілого розбіжності з показаннями учасників кримінального провадження, наскільки вони суттєві, можна тільки після того, як потерпілий надасть показання та відповідь на запитання суду, прокурора, обвинуваченого, його захисника. Лише після цього потрібно приймати рішення про оголошення показань потерпілого. Після їх оголошення суд має запитати у потерпілого про причини розбіжності в показаннях. Його пояснення повинні бути ретельно перевірені судом.

Якщо обвинувачений повністю визнає свою вину в інкримінованому йому органом досудового розслідування кримінальному правопорушенні, погоджується з кваліфікацією вчиненого ним діяння, а прокурор, потерпілий не висловлюють жодних заперечень щодо встановлених обставин, суд вправі визнати недоцільним дослідження доказів, поданих на підтвердження події кримінального правопорушення, винуватості обвинуваченого у його вчиненні тощо. При цьому суд зобов'язаний з'ясувати, чи правильно розуміють зазначені особи зміст цих обставин, переконатися у добровільності їх позиції та роз'яснити їм, що у такому випадку вони будуть позбавлені права оскаржити ці обставини в апеляційному порядку. Ці роз'яснення суду і пояснення обвинуваченого, потерпілого, прокурора та інших осіб мають бути відображені в усіх засобах фіксування кримінального провадження.

Ми поділяємо точку зору В.М. Тертишник та О.І. Тертишник [7, с. 22], А.В. Форостяного [8, с. 66-67], яка пропонує виключити ч. 3 зі ст. 349 КПК, це унеможливить проведення скороченого судового розгляду. Оскільки він прямо суперечить окремим засадам кримінального провадження, у тому числі і такій засаді, як безпосередність дослідження показань, речей і документів.

Додатково ми обґрунтовуємо цю позицію, тим що при проведенні спрощеного судового розгляду не здійснюється допит потерпілого та суперечить вимогам ч. 4 ст. 95 КПК, де зазначено, що суд може обґрунтовувати свої висновки лише на підставі показань, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання.

Список використаної літератури:

1. Кримінальне процесуальне право України [навч. посіб]. – К.: Юстініан, 2014. – 573с.
2. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса / М.С.Строгович. – М.: Издательство «Наука», 1970. – Том. 2. – 516с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В.Ківалов, С.М.Міщенко, В.Ю.Захарченко. – Х.: Одиссей, 2013. – 1104с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2т. Т.2 / Є.М.Блажівський, Ю.М.Грошевий, Ю.М.Дьомін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В.Портнова. – Х.: Право, 2012. – 664с.
5. Бабунич В. Суть та значення перехресного допиту. Процесуальні особливості проведення перехресного допиту при розгляді кримінальної справи в суді / В.Бабунич // Вісник Львівського університету. – 2011. – Випуск 53. – С.322-328.
6. Ануфрієва О.В. Суб'єкти права на відвід за новим КПК України 2012 року / О.В.Ануфрієва // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка): матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2012 р. м. Київ. – Х.: Видавець Строков Д.В., 2013. – С.72-75.
7. Тертишник В.М. Проблеми кримінального процесу сьогодні / В.М. Тертишник, О.І. Тертишник // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в умовах євроінтеграції: матеріали укр.-польск. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 15 листоп. 2013 р.). – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С.2-23.
8. Форостяний А.В. Проведення спрощеного судового розгляду за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / А.В.Форостяний // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – №2. – С.64-68.

КЛАСИФІКАЦІЯ ІМУНІТЕТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Обозна Оксана Олександрівна

аспірант Донецького юридичного інституту МВС України

Одним з найбільш дискусійних питань, яке виникає під час реалізації інституту імунітету у кримінальному процесі є його класифікаційна складова. Серед науковців, які досліджують зазначений правовий інститут немає єдності позицій щодо цього. Через це в теорії кримінального процесу наявною є достатньо велика кількість класифікаційних критерій інституту імунітету.

Досліджуючи зазначене питання С.В. Лукошкіна пропонує поділяти свідоцький імунітет на абсолютний (імперативний) та відносний (диспозитивний). Під абсолютним імунітетом науковець розуміє право свідка відмовитись від надання свідчень з імперативно сформульованою законодавчою заборonoю допита окремих осіб у якості свідків. Автор зазначає, що юридичні норми про свідоцький імунітет судді, присяжного, адвоката, захисника та священнослужителя містять імперативний характер, вони не лише дають право перерахованим суб'єктам відмовитись від надання свідчень, але й забороняють органам досудового розслідування та суду здійснювати їх допит у якості свідків та за будь-яких умов отримувати від них відповідні свідчення (щодо обставин, пов'язаних з їх професійною діяльністю). Відносний (диспозитивний) імунітет, на думку С.В. Лукошкіної, означає право свідка відмовитись від надання свідчень у передбаченому законом порядку, тобто реалізація цього права залежить від розсуду цих осіб. За цих умов органам досудового розслідування та суду дозволено отримувати показання від свідків, якщо останні виявлять відповідне бажання їх надання представникам компетентних органів [1, с. 49].

Погоджуючись з наведеною класифікаційною складовою імунітету свідків у кримінальному процесі, вважаємо, що вона є актуальною й для сучасної вітчизняної кримінальної процесуальної дійсності. Екстраполюючи таку класифікаційну складову на зміст чинного КПК, на наш погляд, вона матиме наступний вигляд.

Так, відповідно до ст. 65 КПК, абсолютним (імперативним) свідоцьким імунітетом у кримінальному провадженні наділені такі категорії учасників (свідків): 1) журналісти, стосовно відомостей, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації; 2) професійні судді, народні засідателі та присяжні - про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали; 3) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, - про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення; 4) особи, до яких застосовані заходи безпеки, - щодо дійсних даних про їх особи; 5) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, - щодо цих даних. Щодо наведеної категорії учасників кримінального провадження та конкретизованих законодавцем питань існує чітка заборона для органів, що провадять кримінальне провадження допитувати вказаних осіб.

Відповідно, відносним (диспозитивним) імунітетом свідка, згідно із положенням вітчизняного КПК, користуються: 1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні - про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника; 2)

адвокати - про відомості, які становлять адвокатську таємницю; 3) нотаріуси - про відомості, які становлять нотаріальну таємницю; 4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи - про відомості, які становлять лікарську таємницю; 5) священнослужителі - про відомості, одержані ними на сповіді віруючих.

Звісно зазначені особи не можуть спиратись на особисті переконання на власноруч вирішити питання про реалізацію права на надання свідчень органам, що провадять кримінальне провадження. Доречи саме таке сприйняття змісту диспозитивного імунітету пропонує С.В. Лукошкіна. Однак, ці особи з приводу зазначених довірених відомостей можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості, у визначеному нею обсязі. Таке звільнення здійснюється у письмовій формі за підписом особи, що довірила зазначені відомості (ч. 3 ст. 65 КПК). Саме таке звільнення від обов'язку зберігати чужу особисту таємницю, у контексті чинного КПК України, як на наш погляд, доцільно сприймати як відносний або диспозитивний імунітет.

У контексті досліджуваного питання, окремо слід зупинитись на певних нормативних положеннях ст. 65 КПК України. Відповідно до вказаної норми кримінального процесуального закону, а саме ч. 3, певна категорія учасників кримінального провадження може бути звільнена від обов'язку зберігати таємницю. Цей перелік осіб є конкретизованим у ч. 2 вказаної статті КПК. Проте, на нашу думку, запропонований у цій частині закону авторами КПК перелік учасників кримінального провадження не є безспірним. Так, відповідно до дослівного змісту ст. 65 КПК, журналісти користуються абсолютним імунітетом у кримінальному провадженні щодо відомостей, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації.

З одного боку, такий крок законодавця виглядає досить слушним щодо якомога повного, у нормативному розумінні, забезпеченні прав журналістів як представників ЗМІ у кримінальному провадженні забезпечивши їм певну недоторканість щодо професійної інформації, якої вони володіють. Таке піклування над журналістами є досить правильним, враховуючи неодноразові закиди світового співтовариства щодо утиску представників ЗМІ у певних країнах та невисокого рейтингу свободи ЗМІ. Так, відповідно до рейтингу свободи преси у світі, підготовлений міжнародною неурядовою організацією «Freedom House» у 2015 році Україна посіла 126 місце серед 199 країн, що зараховані до рейтингу. Відповідно до висновку цієї організації, преса в Україні є «частково вільною» [2]. Відповідно це означає, що стан зі свободою ЗМІ у нашій державі є далеким від досконалості з точки зору його сприйняття як обов'язкового елементу функціонування сучасного демократичного суспільства.

Тим не менш, на наше переконання, абсолютизований зміст імунітету журналістів щодо певних даних отриманих ними під час здійснення

професійної діяльності не є обґрунтованим. Як на наш погляд, законодавець не справедливо обмежує власника певної інформації, яку він оприлюднив для журналіста, у подальшому позбавити цього журналіста обов'язку зберігати цю таємницю. Вбачається цілком логічним передбачення у чинному КПК положення, яке б звільняло журналіста від обов'язку зберігати таємницю, шляхом надання особою що довірила йому ці відомості, у визначеному нею обсязі. Таке звільнення цілком може відбуватись у письмовій формі за підписом особи, що довірила зазначені відомості.

Список використаної літератури:

1. Лукошкина С.В. Иммуниеты в российском уголовном процессе : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Лукошкина Светлана Валерьевна. – И., 2005. – 224 с.
2. Рейтинг країн світу за рівнем свободи ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gtmarket.ru/ratings/freedom-of-the-press/info>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У ХОДІ ЗАСТОСУВАННЯ РЕЖИМУ ВІДЕО КОНФЕРЕНЦІЇ

Бсжанова Анна Володимирівна

адвокат

аспірант кафедри кримінального процесу

Одеського державного університету внутрішніх справ

Можливість проведення допиту осіб та впізнання осіб чи речей у режимі відео конференції з'явилася у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві порівняно нещодавно. Частиною 1 ст. 232 КПК України закріплено новий для вітчизняної правової системи термін «дистанційне досудове розслідування», у рамках якого передбачено можливість проведення окремих слідчих (розшукових) дій в ході досудового розслідування у режимі відеоконференції при трансляції з іншого приміщення (дистанційне досудове розслідування) у випадках:

1) неможливості безпосередньої участі певних осіб у досудовому провадженні за станом здоров'я або з інших поважних причин; 2) необхідності забезпечення безпеки осіб; 3) проведення допиту малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого; 4) необхідності вжиття таких заходів для забезпечення оперативності досудового розслідування; 5) наявності інших підстав, визначених слідчим, прокурором, слідчим суддею достатніми.

Частиною 2 ст. 232 КПК України передбачено, що рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування приймається слідчим, прокурором, а у разі проведення у режимі відеоконференції допиту згідно зі ст. 225 КПК України – слідчим суддею з власної ініціативи або за

клопотанням сторони кримінального провадження чи інших учасників кримінального провадження.

Тим часом остаточне вирішення питання про використання або не використання відеоконференції залежить від внутрішнього переконання посадової особи. З огляду на це, законодавець передбачив у ч. 2 ст. 232 КПК України, що у разі, якщо сторона кримінального провадження чи потерпілий заперечує проти здійснення дистанційного досудового розслідування, слідчий, прокурор, слідчий суддя може прийняти рішення про його здійснення лише вмотивованою постановою (ухвалою), обґрунтувавши в ній прийняте рішення. Однак рішення про здійснення дистанційного досудового розслідування, в якому дистанційно перебуватиме підозрюваний, не може бути прийняте, якщо він проти цього заперечує.

Тлумачення вказаної законодавчої конструкції дозволяє зробити висновок, що під час проведення допиту слідчим суддею на стадії досудового розслідування заперечувати проти використання відеоконференції можуть слідчий, прокурор (з боку сторони обвинувачення), захисник (з боку сторони захисту) та потерпілий. За умови проведення допиту слідчим, прокурором, вказане заперечення можуть заявляти захисник та потерпілий. Заперечення ж підозрюваного, в свою чергу, унеможливорює проведення допиту в режимі відеоконференції незалежно від того, яка посадова особа проводить цю слідчу (розшукову) дію.

Таким чином, заперечення учасників кримінального провадження, окрім підозрюваного, щодо проведення допиту в режимі відеоконференції не звільняє їх від участі в ньому. Існує точка зору, що варто було б чітко зазначити підстави для відмови в задоволенні клопотання про участь у судовому засіданні в режимі відео конференції [1].

Застосування нових методів дослідження доказової інформації сприяє дотриманню розумних строків кримінального провадження, однак практика реалізації законодавчих новел виявила окремі проблемні аспекти технічного забезпечення доказування. По-перше, виникають сумніви відносно дотримання прав людини, яка бере участь у дистанційному провадженні. На думку Є. Желтухіна, системи відеоконференції успішно працюють у тих державах, у діяльності правоохоронних органів яких навіть не виникає питання про допустимість катувань, жорстокого поводження, де існує взаємна довіра та визначені стандарти роботи, де згода особи на використання відеоконференції не викликає сумнівів[2, с.5]. Україна ж посідає третє місце за кількістю скарг до Європейського суду з прав людини, а тому не можна виключити можливість примусу в наданні такої згоди або підказок при проведенні, наприклад, впізнання з використанням відео конференції.

По-друге, згідно із ч. 9 ст. 232 КПК України хід і результати слідчої дії, проведеної у режимі відео конференції, фіксуються технічними засобами відеозапису. Аналогічно законодавець передбачив фіксацію ходу та результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового провадження (ч. 7 ст. 336 КПК). На практиці виникли труднощі

та питання при визначенні місця фіксації – чиє таким лише місце проведення слідчої чи процесуальної дії, чи ним є й місце перебування особи, яка бере участь у дистанційному провадженні? Отже, чи необхідно фіксувати технічними засобами хід та результати слідчих дій у двох місцях одночасно? На це питання не знаходимо відповіді й в Інструкції про порядок роботи з технічними засобами відеозапису ходу та результатів процесуальних дій, проведених у режимі відеоконференції під час судового засідання (кримінального провадження). Відповідно до п. 3.2.1. хід та результати процесуальних дій фіксуються судом, який розглядає справу[3]. Таке формулювання, на думку Н. М. Ахтирської, сумнівне, оскільки не передбачає фіксацію ситуації в місці знаходження особи, де вона може перебувати в умовах, які не сприяють вільному свідченню[4]. Крім того, проблемним є питання, скільки захисників має бути у підозрюваного, обвинуваченого, який бере участь у відеоконференції в рамках кримінального провадження, та де вони мають знаходитися – в суді, чи в слідчому ізоляторі?

Згідно із Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права (ст. 17). Це означає, що для пошуку відповідей необхідно дослідити позицію з даних питань саме ЄСПЛ. Так, в Постанові ЄСПЛ від 2 листопада 2010 р. у справі «Сахновський проти Росії» було вказано на порушення вимог ст. 6 Конвенції при застосуванні відео конференції за наступних обставин. Під час розгляду касаційної скарги у Верховному суді РФ засудженому був призначений адвокат, який брав участь у судовому засіданні безпосередньо. Для конфіденційного спілкування суд надав їм лише 15 хвилин за допомогою відеоконференції зв'язку. Заявник відмовлявся відданого захисника, однак суд відхилив його відмову як нерозумну. ЄСПЛ виявив уданій справі недостатню ефективність юридичної допомоги, що виявилось в обмеженні часу спілкування з адвокатом. Крім того, сумнівним є дотримання конфіденційності цієї розмови у режимі відеоконференції. У даному випадку заявнику мала бути надана можливість скористатися системою відеоконференції, мна встановлена та обслуговується державою. Таким чином, держава не вжила заходів, які б достатньою мірою компенсували обмеження прав заявника. Ніщо неперешкоджало владі в організації, принаймні, телефонної розмови заявника із захисником до початку засідання. Доречним було б призначити захисника, який мав би бути присутній у слідчому ізоляторі для дистанційної участі у кримінальному провадженні[5].

ЄСПЛ вважає, що «фізична присутність обвинуваченого в залі суду є вкрай бажаною, але не є самоціллю: вона слугує більш важливій меті забезпечення справедливого розгляду в цілому».

Отже, при проведенні відеоконференції необхідно суворо дотримуватися умов надання ефективної правової допомоги, виходячи із серйозності пред'явленого обвинувачення. Надання адвоката не є формальним рішенням, а повинно супроводжуватися створенням належних умов для достатнього конфіденційного спілкування.

Дистанційна участь обвинуваченого, не представленого захисником, в кримінальному провадженні при безпосередній участі прокурора є порушенням права обвинуваченого на участь у дослідженні доказів. За наявності двох захисників один з них має бути присутнім у засіданні, інший - за місцем перебування обвинуваченого. Скарги обвинуваченого на фізичні вади, які перешкоджають його участі у відеоконференції, необхідно розглядати як умову, що не дозволяє здійснювати провадження у такому режимі, оскільки це призведе до простої формальності.

Література:

1. Навроцька Ю. В. Проблемні питання участі в судовому засіданні в режимі відеоконференції / Ю. В. Навроцька, А. Є. Могиляк // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 73. – С. 272-279. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_73_46

2. Желтухин Е. Видеоконференцсвязь: требование времени или повод для злоупотреблений? / Е. Желтухин // Судебно-юридическая газета. – 2012. – № 32 (150). – С. 3-7.

3. Інструкція про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового. го засідання), затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 20.09.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.court.gov.ua // <http://www.court.gov.ua/19173/>

4. Ахтирська Н.М. Застосування відеоконференції у кримінальному судочинстві крізь призму практики Європейського суду з прав людини / Н.М. Ахтирська // Судова влада України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kia.court.gov.ua/sud2690/1j/4q/48733/>

5. Постановление Европейского суда по правам человека (Вынесено Большой Палатой) от 02.11.2010 «Сахновский против России (SACHNOVSKIY V. RUSSIA (№21272/03))» [Електронний ресурс – Режим доступу: <http://hr-lawyers.org/files/docs/1291296455.pdf>

ДОКУМЕНТИ, ЯКІ МОЖУТЬ БУТИ ПРЕДМЕТОМ ТИМЧАСОВОГО ДОСТУПУ ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА

Запотоцький Андрій Петрович

здобувач наукової лабораторії з проблем досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук

Аналіз кримінальних проваджень злочинів у сфері будівництва дозволяє стверджувати, що на різних етапах досудового розслідування проводиться тимчасовий доступ до речей і документів. Для ефективного

досудового розслідування злочинів у сфері будівництва є важливим визначити можливий предмет тимчасового доступу до речей та документів в цій категорії злочинів. В КПК України не визначений чіткий перелік об'єктів, до яких може бути надано тимчасовий доступ. Законодавець тільки зазначає в п. 6 ч. 2 ст. 160 КПК України, що в клопотанні про тимчасовий доступ до речей і документів у відношенні речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю має бути обґрунтована можливість використання як доказів відомостей, що містяться в речах і документах, та неможливість іншими способами довести обставини, які передбачається довести за допомогою цих речей і документів [1]. В ст. 162 КПК України зазначені відомості, які належать до охоронюваної законом таємниці. 1

Також в ст. 161 КПК України визначені речі і документи, до яких заборонено доступ: листування або інші форми обміну інформацією між захисником та його клієнтом або будь-якою особою, яка представляє його клієнта, у зв'язку з наданням правової допомоги; об'єктів, які додані до такого листування або інших форм обміну інформацією.

Якщо розглянути тимчасовий доступ до речей та документів під час розслідування злочинів у сфері будівництва, то найчастіше предметом, що сприяє забезпеченню дієвості розслідування є договірні, проектно-технічна, кошторисна і виробнича документація у сфері будівництва, також надається тимчасовий доступ до документів, які містять інформацію про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалість, зміст, маршрути передавання та ін.

Так, при розслідуванні злочинів у сфері будівництва під час проведення тимчасового доступу до речей та документів необхідно ознайомлюватись, робити копії (за наявності достатніх підстав, вилучати) з документами, які можна розподілити на такі групи:

– матеріали контролюючих органів, у яких зафіксовані факти порушення законодавства (акти відомчих перевірок, протоколи про вчинені за певний період адміністративні порушення, розрахунки розміру заподіяної шкоди тощо);

– документація, у якій міститься інформація про замовлення чи виконання земельних і будівельних робіт (договори про виконання земельних чи будівельних робіт, акти виконання робіт, банківські виписки, що підтверджують факт сплати, товарно-транспортні накладні тощо).

– акти списання матеріалів на: втрати при їх прийманні та зберіганні (злочинці занижують у документах кількість будівельних матеріалів при їх прийманні від постачальників, нібито недостача вантажу, наднормативний бій цегли, шиферу, скла, псування лаків і фарб, будівельного лісу); на будівництво тимчасових будинків і споруд (з метою приховування крадіжки матеріалів викрадачі інколи включають у загальну вартість виконаних робіт вартість матеріалів, які були тимчасово використані на будівництві. Ці матеріали підлягають виключенню із загальної вартості і повинні бути зазначені в документах окремо, після підсумкової цифри. Відомі випадки, коли в документах вказана витрата матеріалів на тимчасові будівлі,

передбачені проектом і кошторисно фінансовими розрахунками а в дійсності на їх спорудження матеріалів було затрачено менше або взагалі не витрачено. Зазвичай при такому способі крадіжок у документах наявні розходження між затратою матеріалів на побудову тимчасових споруд і кількістю зданих на склад матеріалів після розбирання цих споруд.), акти списання матеріалів після розбирання будівель та споруд (невраховані матеріали, покрівлю, стовпи, металеві труби та інші матеріали, нерідко зловмисники, отримуючи для проведення робіт, дорогі матеріали замінюють дешевшими замість дорогої фарби застосовують низькосортну, встановлюють електропроводку нижчої якості і т.п., що тягне за собою пересортицю на складі) [2];

– звітні документи, в яких завищений обсяг виконаних робіт або які фактично не були зроблені (це дає можливість списувати по матеріальних звітах і викрадати будівельні матеріали. Такий спосіб розкрадання зловмисниками застосовується з метою приховання нестачі, що виникла у зв'язку з раніше вчиненим розкраданням);

– звіти, у яких інколи занижують вихід готової продукції, наприклад, попиляного лісу і будівельних деталей створюючи тим самим резерв для викрадення. Крадіжки в переробних підприємствах найчастіше вчиняються за участю завідуючим складом будівельної організації, яка відпускає матеріали для переробки і отримує перероблену продукцію.

– документація про облік або приймання матеріальних цінностей (розкрадачі оперують не тими одиницями вимірювань, що відображені в документах постачальника. Наприклад, тонколистову кувальну сталь, що відгружають з промислових підприємств за вагою, прибуткують за листами, завищуючи їх товщину. Так зменшується число фактично отриманих листів, хоча вага, зазначена постачальником і одержувачем збігається. Також можливе неправильне замірювання кубатури ліса, недоваження матеріалів, пересортиця. Покрівельне залізо, шифер, фанеру, облицювальні плитки, які повинні видаватися по вазі, переводять у квадратні і погонні метри.) [3];

– рахунки за начебто придбані матеріали в торговому підприємстві (оформлені фіктивні рахунки за начебто придбані матеріали, а саме надлишки матеріалів на будівельних складах і коморах утворюються внаслідок не оприбуткованої частини матеріалів, раніше виданих для проведення робіт і повернутих на склад. Будівельна організація перераховує магазину кошти за ці матеріали, які вилучаються і присвоюються);

– рахунки між підрядною і субпідрядною організаціями з приводу виготовлення або заготівель матеріалів, а також з приводу виконання різних будівельних і монтажних робіт. Суть такого роду розкрадань полягає у тому, що грошові кошти однієї будівельної організації викрадаються в іншій будівельної організації, куди вони переводяться за безготівковим розрахунком відповідно до підробленого договору або угоди. У іншій будівельній організації, куди переказані гроші, вони викрадаються шляхом застосування типових для будівельних організацій засобів – шляхом підробок у нарядах і із залученням інших осіб у якості засобу здійснення розкрадання або із залученням їх у якості співучасників [4];

– договори субпідряду (укладання договорів субпідряду з фіктивними фірмами Подібні компанії відомі як «фірми-одноденки» – із завищеною документацією по зарплатах, або при виплаті неповного обсягу коштів. Фірма-одноденка після виконання замовлення на будівництво закривається, а організатор отримує свій прибуток) і.т.п. [5].

– також важливе значення має тимчасовий доступ до документів, які містять інформацію про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалість, зміст, маршрути передавання.

– при необхідності тимчасового доступу до інформації, що міститься в електронних інформаційних системах або їх частинах, мобільних терміналів систем зв'язку, проводиться зняття копії інформації, що міститься в них без їх вилучення.

При проведенні тимчасового доступу до речей і документів в операторів та провайдерів телекомунікацій, слідчий, прокурор можуть отримати інформацію про: зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо; ідентифікаційні ознаки кінцевого обладнання телекомунікацій (абонентський номер, SIM-карту, IMEI, MAC адреси, IP-адресу та ін.); місце перебування у минулому ідентифікованого кінцевого обладнання телекомунікацій (за азимутом) у зоні дії певних базових станцій у певний час або його проміжок; прізвища, імена, по-батькові та інші відомості про абонентів телекомунікаційних послуг; маршрути переданої інформації незалежно від виду телекомунікаційної мережі; вихідне з'єднання – номер сторони, з якою зв'язувалися, навіть якщо зв'язок не було встановлено; вхідне з'єднання – номер сторони, яка зв'язувалась, навіть якщо зв'язок не було встановлено; початок, кінець та тривалість з'єднання, яке відбулося без розкриття змісту переданої інформації; фактичне місце призначення та проміжний абонентський номер у разі, якщо зв'язок був переадресований [6].

Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється у: офісах компаній-управителів коштів та компаній-забудовників; банківських установах; міських державних адміністраціях; інспекціях державного архітектурно-будівельного контролю; страхових компаніях, нотаріальних конторах; операторів та провайдерів телекомунікацій тощо.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
2. Особенности первоначального этапа расследования хищений бюджетных денежных средств при заключении государственных контрактов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://barton.ru/rassledovaniya-xishhenij-goskontraktov.html>

3. Хищения в строительных предприятиях – лицензированная охрана [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [www.licsecurity.ru /chisheniya-v-stroitelnich-predpriyatiya](http://www.licsecurity.ru/chisheniya-v-stroitelnich-predpriyatiya)

4. Мороз В. Хищения и воровство в строительстве: как с ними бороться : / В. Мороз // Генеральный директор персональный журнал руководителя [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gd.ru/articles/3963-hishcheniya-i-vorovstvo-v-stroitelstve>

5. Руководство для следователя и дознавателя по расследованию отдельных видов преступлений / Под ред. О. И. Цоколовой, Н. Е. Муженской, Г. В. Костылевой. – Ч. 2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://books.google.com.ua/books?id=76z2Wmsug4EC&pg=PT2&lpg=PT2&dq=6.%09>

6. Використання інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, їх транспортних телекомунікаційних мережах, під час розслідування злочинів [Текст] : метод. рек. / [С. С. Чернявський, Д. О. Алексеева-Процюк та ін.]. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 70 с.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Дячок Олексій Миколайович
здобувач освітнього ступеня магістра
Донецького юридичного інституту МВС України

1. Важливою слідчою (розшуковою) дією у кримінальному процесі є проведення експертизи. Для проведення останньої недостатньо знань щодо кримінального та кримінального процесуального законодавства, практики реалізації його норм. Виконання експертного дослідження передбачає наявність необхідних спеціальних знань, що застосовуються для встановлення фактичних обставин, котрі мають значення для досудового розслідування і судового провадження.

Суб'єктом, який володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями є експерт. Він у кримінальному провадженні має право (обов'язок) здійснювати експертні дослідження будь-яких об'єктів, котрі містять інформацію стосовно обставин скоєного кримінального правопорушення та давати об'єктивний і обґрунтований експертний висновок з питань, що ставляться учасниками кримінального провадження.

2. Засада змагальності сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості обумовлює рівні права сторін обвинувачення і захисту щодо залучення експерта для проведення експертизи під час кримінального провадження. Відповідно до ч. 1, 2 ст. 243 КПК України сторона обвинувачення залучає експерта за наявності підстав для проведення експертизи, у тому числі за клопотанням сторони захисту чи

потерпілого, а сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової.

3. Проблемою правової регламентації проведення експертизи під час кримінального провадження є відсутність правових норм щодо забезпечення права однієї сторони кримінального провадження у разі знищення об'єкта або зміни його властивостей у перебігу експертного дослідження, що ініційоване іншою стороною кримінального провадження.

КПК України не передбачає норми щодо обов'язкового інформування та залучення сторони захисту до проведення експертизи, котра ініційована стороною обвинувачення та під час якого потрібне повне або часткове знищення об'єкта або зміни його властивостей. Зазначена законодавча прогалина обмежує право сторони захисту щодо перевірки об'єктивності та обґрунтованості проведення експертизи за рішенням сторони обвинувачення у випадку неможливості призначення альтернативної експертизи.

У процесуальному законі закріплюється обов'язок експерта стосовно одержання дозволу від особи, яка залучила експерта у ситуації, коли дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей (п. 3 ч. 5 ст. 69 КПК України). Але цього окремого процесуального обов'язку експерта, за відсутності інших процесуальних обов'язків сторони обвинувачення недостатньо для забезпечення права сторони захисту щодо перевірки об'єктивності та обґрунтованості проведення відповідної експертизи.

4. Іншою проблемою правової регламентації, що стосується проведення експертизи під час кримінального провадження може бути положення ч. 3 ст. 245 КПК України щодо можливості примусового відібрання біологічних зразків для здійснення експертного дослідження.

У справі «Яллох проти Німеччини» (11.07.2006) Європейський суд з прав людини зазначив, що хоча право не свідчити проти себе, у першу чергу, стосується поваги свободи зберігати мовчання на допиті і не бути примушеним до давання показань, Суд вже надавав цьому принципу більш широке значення у випадках, де мова йшла про передачу владі речових доказів. Європейський суд з прав людини визнав, що використання у справі Яллоха доказів, що здобуті шляхом примусового застосування блювотних засобів, порушило його право не свідчити проти себе і призвело, таким чином, до несправедливості судового розгляду у цілому.

З огляду на зміст вищезазначеного рішення Європейського суду з прав людини примусове відібрання біологічних зразків для проведення експертного дослідження може бути розцінене як порушення права не свідчити проти себе, яке може привести до порушення права на справедливий суд.

ОБОВ'ЯЗОК ДОКАЗУВАННЯ ТА ЙОГО СПІВВІДНОШЕННЯ ІЗ «ТЯГАРЕМ» ДОКАЗУВАННЯ

Попович Андрій Антонович

курсант Національної академії Служби безпеки України

У Кримінальному процесуальному кодексі України процесу доказування відведено §2 глави 4 «Докази і доказування» [1]. Аналіз зазначеної глави дає нам можливість встановити, що дефініція поняття доказування розкривається лише через перерахування окремих його структурних елементів. Щоб більш повно визначити та охарактеризувати дане поняття нам слід звертатися до наукових доробок.

В.Д. Берназ з цього приводу визначає, що прогресивним вже є те, що в Кримінальному процесуальному кодексі України вперше здійснена спроба хоча б перерахувати структурні елементи доказування, так, відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК України «доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження». При цьому автор пропонує розглядати доказування у кримінальному процесі як поліструктурне утворення, як нерозривну єдність пізнавально-практичної діяльності і як логічну діяльність уповноважених на те законом суб'єктів [2, с. 11].

С.В. Давиденко визначає кримінальне процесуальне доказування як врегульовану кримінальним процесуальним законом специфічну пізнавально-практичну діяльність уповноважених суб'єктів кримінального провадження, яка полягає у збиранні, перевірці та оцінці фактичних даних, а також формуванні конкретної правової позиції та наведенні аргументів для обґрунтування певних тез мотивування правильності сформульованих висновків з метою:

а) встановлення обставин, що підлягають доказуванню і мають значення для кримінального провадження;

б) прийняття законних, обґрунтованих і справедливих процесуальних рішень;

в) успішного вирішення завдань кримінального провадження [3, с. 284].

У свою чергу М.А. Погорецький розглядає доказування у двох аспектах: як нерозривну єдність пізнавально-практичної і логічної діяльності, і як суто логічну діяльність [4, с. 17]. Таким чином, ми бачимо, що учені виділяють як обов'язкові складові два аспекти доказування – діяльнису (практичну) і розумову (логічну).

О.С. Дворецький слушно зазначає, що сутність такого роду діяльності полягає в ретроспективному розкритті (пізнанні) окремих сторін подій минулого та встановлення на цій основі об'єктивної істини. Причому це пізнання здійснюється опосередковано шляхом чуттєвого пізнання (відчуття і сприйняття) окремих речей та слідів. Автор підкреслює, що доказування існує стільки, скільки існує сама людина, а кримінальне процесуальне

доказування і правозастосування пов'язані з появою права й державності. Зокрема, дослідник визначає, що іще за часів Київської Русі доказування здійснювалося за допомогою присяги (рота), показань свідків (відокі і послухі), очної ставки (свод), Суду Божого (випробування залізом і водою) та ін. Крім цього, відповідно до положень «Руської правди» процес був публічний (на княжому дворі), словесний і змагальний, який опирався на законну систему судових доказів [5, с. 60].

Відповідно до ст. 91 КПК України доказуванню у кримінальному провадженні підлягають наступні обставини:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру [1].

З метою реалізації процесу доказування, державою обов'язок доказування обставин, передбачених статтею 91 КПК України, за винятком випадків, передбачених частиною другою цієї статті, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених КПК випадках, - на потерпілого (ст. 92 КПК України) [1]. Таким чином, у процесуальному провадженні застосовується інститут обов'язку доказування.

О.Є. Омельченко, А.В. Форостяний, К.П. Ключник звертають увагу на те, що досить велика група науковців під обов'язком доказування вбачає обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді і суду повно, всебічно і об'єктивно встановити шляхом збирання, перевірки і оцінки доказів усі обставини, необхідні для правильного вирішення кримінального

провадження, в тому числі встановлення яких забезпечує законні інтереси підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, інших учасників процесу. Однак, за дослідженням авторів є й інший погляд на обов'язок доказування, який полягає в обов'язку доведення винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення. У той же час відома у теорії кримінального процесу і думка, що обов'язок доказування може переходити на підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та захисника.

Підсумовуючи ці думки, О.Є. Омельченко, А.В. Форостяний, К.П. Ключник вважають, що обов'язок доказування має покладатися саме на сторону обвинувачення і ні в якому разі не на обвинуваченого чи підсудного. Протилежна точка зору суперечить принципам кримінального процесу і кримінальному законодавству взагалі [6].

Окрім поняття «обов'язок доказування» у правовій літературі існує і поняття «тягар доказування», співвідношення яких залишається на сьогоднішній день дискусійним. Так, існують прибічники позиції, відповідно до якої «обов'язок доказування» та «тягар доказування» є тотожними поняттями (І.Я. Фойницький, М.С. Строгович, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В.П. Шибіко) [3, с. 285]. Така позиція пояснюється В. Вапнярчуком як пережиток радянської точки зору у вітчизняному кримінальному процесі. Автор визначає, що поняття «тягар доказування» розглядався радянськими процесуалістами як похідна буржуазного процесу та відбивав його класову сутність [7, с. 146-147].

Інша позиція представлена сучасними науковими дослідниками, такими як О. Баулін, В. Вапнярчук, С. Давиденко тощо. Вони визначають, що поняття «обов'язок доказування» та «тягар доказування» ні в якому разі не є тотожними. Відмінність між цими правовими інститутами полягає в тому, що тягар доказування забезпечується не заходами відповідальності (як це є у обов'язку), а в більшій мірі тим інтересом, який переслідується сторонами в кримінальному процесі.

З цього приводу В. Вапнярчук зазначає, що саме інтерес, а не примус, є рушійною силою при реалізації тягара доказування. Автор вважає, що саме в цьому сенсі чинний закон передбачає, що обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає (ч. 2 ст. 92 КПК). Крім того, саме в цьому сенсі тягар доказування обвинувачення і відкидання доводів, що наводяться на захист підозрюваного чи обвинуваченого, лежить на стороні обвинувачення (ч. 2 ст. 17 КПК) [7, с. 148].

С. Давиденко, спираючись на дослідження М.В. Жогіна, визначає, що тягар доказування має місце там, де панує диспозитивний спосіб регулювання кримінальних процесуальних правовідносин. Якщо особа висунула певну тезу, але не довела стверджуваний нею факт відповідними доказами, ніхто інший не зобов'язаний цього робити, тобто перед особою постає можливість настання несприятливих наслідків зайнятої процесуальної позиції. У даному випадку мова йде про фактичну необхідність довести своє

твердження, спростувати доводи протилежної сторони під загрозою того, що інакше доказувана обставина не буде прийнята до уваги судом при винесенні рішення [3, с. 286].

Отже, під поняттям «обов'язок доказування» слід розуміти обов'язок слідчого, прокурора повно, всебічно і об'єктивно встановити шляхом збирання, перевірки і оцінки доказів усі обставини, необхідні для правильного вирішення кримінального провадження, в тому числі встановлення яких забезпечує законні інтереси підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, інших учасників процесу. Також з'ясовано, що поняття «обов'язок доказування» та «тягар доказування» у кримінальному провадженні України ні в якому разі не є тотожними, оскільки відмінність між цими правовими інститутами полягає в тому, що тягар доказування забезпечується не заходами відповідальності як при обов'язку доказування, а в більшій мірі тим інтересом, який переслідується сторонами в кримінальному процесі.

Список використаної літератури:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
2. Берназ В.Д. Структура доказування у кримінальному провадженні за новим КПК України [Електронний ресурс] / В.Д. Берназ // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса) / Відпов. за випуск Ю.П. Аленін. – Одеса : Юридична література, 2013. – С. 11-17. – Режим доступу: <http://onua.edu.ua/downloads/nauka/konf-2013-11-27.pdf>
3. Давиденко С.В. Співвідношення в кримінально-процесуальній діяльності потерпілого понять «обов'язок доказування» та «тягар доказування» [Електронний ресурс] / С.В. Давиденко // Форум права. – 2012. - № 4. – С. 283-291. – Режим доступу: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2054/1/Davidenko_283-291.pdf
4. Погорецький М.А. Доказування у кримінальному процесі: поняття, зміст, структура [Електронний ресурс] / М.А. Погорецький // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса) / Відпов. за випуск Ю.П. Аленін. – Одеса : Юридична література, 2013. – С. 17-21. – Режим доступу: <http://onua.edu.ua/downloads/nauka/konf-2013-11-27.pdf>
5. Дворецький О. С. Окремі аспекти генезису доказування у кримінальному провадженні України [Електронний ресурс] / О. С. Дворецький, А. В. Даниленко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. - 2014. - № 4. - С. 58-65. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2014_4_9

6. Кримінально-процесуальне доказування як особлива форма пізнання: фондова лекція з навчальної дисципліни «Судові докази» [Електронний ресурс] // Омельченко О.Є. Мультимедійний навчальний посібник «Судові докази» / О.Є. Омельченко, А.В. Форостяний, К.П. Ключник. – Режим доступу: http://www.naiu.kiev.ua/books/teoria_sud_dokaziv/rozdil_3.html

7. Вапнярчук В. Сутність категорії «тягар доказування» у кримінальному провадженні України / В. Вапнярчук // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 2 (77). – С. 145-155.